DS. H. DE COCK (1801-1842)
EN FROUWE VENEMA

ZIJN AFSCHEIDING EN GESCHRIFTEN

DOOR DIVERSE AUTEURS

STICHTING DE GIHONBRON

MIDDELBURG

2019

INHOUD

1. **LEVENSSCHETS VAN HENDRIK DE COCK**

2. **UIT HET LEVEN VAN FROUWE VENEMA, ECHTGENOOT VAN HENDRIK DE COCK**

3. **ACTE van "Afscheiding of Wederkeering". De 87 gemeenten van ds. Hendrik de Cock**

4. **ACTE VAN EEN TOESPRAAK OF UITNOODIGING AAN DE Geloovigen en ware Gereformeerden IN NEDERLAND; DOOR Geref. Leeraar te Ulrum**

5. **Verder berigt nopens mijne verantwoording voor de Synode mijner conditioneele veroordeeling en mijne verdere pogingen tot herstel van Gods waarachtigen dienst.**

6. **AAN DE HOOG EERWAARDE SYNODE DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.**

7. **SYNODALE UITSPRAAK IN DE ZAAK VAN HENDRIK DE COCK**

8. **Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Groothertog van Luxenburg, enz. enz. enz.**

9. **NOG IS ER HULPE!**
   EEN WOORD VAN BOETE AAN AL HET GODVREZEND VOLK.
   DOOR A. BRUMMELKAMP, J. W. TEN BOKKEL, en A. C. VAN RAALTE.

10. **VAN 'S HEEREN WEGEN. DE AFSCHEIDING VAN 1834 OP 10, 11 EN 12 OCTOBER 1934 TE UTRECHT HERDACHT**

11. **Rede van Prof. Dr. K. SCHILDER**

1. LEVENSSCHETS H. DE COCK

Hendrik de Cock, geboren op 12 april 1801 in Wildervank, studeerde theologie aan de universiteit van Groningen, waar hij onder vrienden om 'zijn gezond verstand' en 'rondborstigheid' bekend stond.

In februari 1824 trouwde hij met ***Frouwe Venema,*** die ongeveer twee jaar ouder was dan hij en hem 47 jaar overleefde. In hetzelfde jaar werd hij hervormd predikant in zijn eerste gemeente, in het Groningse dorp Eppenhuizen. Ruim drie jaar later deed hij intrede in de hervormde gemeente van Noordlaren, terwijl hij eind 1829 door prof. P. Hofstede de Groot bevestigd werd tot predikant van de hervormde gemeente te Ulrum.
Hofstede de Groot was zelf van 1826 tot 1829 predikant in Ulrum geweest, maar in 1829 benoemd tot hoogleraar theologie in Groningen.

De Cock was bij aankomst in Ulrum rijkelijk voorzien van vrijzinnige denkbeelden, maar kwam langzamerhand onder invloed van een van zijn gemeenteleden, Klaas Kuipenga, bekend om zijn gevleugelde woorden: 'Indien ik slechts een zucht tot mijn zaligheid moest toedoen, ik ware voor eeuwig verloren'. De wijze raadgevingen van een van zijn ouderlingen, Jan Beukema, en de in die tijd verschenen geschriften van C. Baron Van Zuylen van Nijevelt zetten Hendrik de Cock echter aan het denken; en in 1832 zag hij het licht, in die zin dat hij zich verbond 'aan de aloude gereformeerde Waarheid'. De Cock begon in die tijd ook te schrijven: *Ernstige en hartelijke toespraak aan mijne landgenoten in deze zorgvolle en droevige dagen, vooral met betrekking hunner eeuwige belangen*, dat overigens pas twee jaar later via de drukpers verspreid werd. In het geschrift riep hij op tot bekering en tevens tot reformatie van Kerk, school en Academie (waarmee de predikantenopleiding in Groningen bedoeld werd) onder indruk als hij was van de rampspoeden die het land troffen: de oorlog met België en de overal de kop opstekende cholera.

Zijn geestelijke vader, baron Van Zuylen van Nijevelt, overleed in 1833, waarna De Cocks strijd tegen de vrijzinnigheid in de hervormde kerk heftiger vormen aannam. Zijn strijd voor handhaving van de gereformeerde belijdenis richtte zich toen in een nog in 1833 verschenen geschrift onder meer tegen twee van zijn collega's, de predikanten J. Meyer Brouwer van Uithuizen en dr. G. Benthem Reddingius van Assen, die middels brochures waarschuwden tegen de herleving van de 'aloude Waarheid'. De wijdse titel van De Cocks brochure in deze zaak werd althans in ons land wereldbekend: *Verdediging van de ware gereformeerde leer en van de ware gereformeerden, bestreden en ten toon gesteld door twee zoogenaamde ger. Leeraars, of: de Schaapskooi van Christus aangetast door twee wolven en verdedigd door H. de Cock, gereformeerd leeraar te Ulrum.*
De daarin gebezigde duidelijke taal veroorzaakte ophef bij vrijzinnige predikanten en kerkbestuurders. Ze werden immers in een adem vergeleken met 'dieven', 'moordenaars' en 'meinedigen'. Ook had De Cock inmiddels kinderen uit andere hervormde gemeenten gedoopt, waar sommige ouders één van de doopvragen niet naar waarheid konden beantwoorden, namelijk: of men 'verklaart van harte in te stemmen met de leer, die in de Christelijke Kerk alhier geleerd wordt'. Hoe konden ouders die de 'aloude Waarheid' waren toegedaan daarop in een vrijzinnige gemeente met 'ja' antwoorden?

Het *Departement voor de Eeredienst* in Den Haag (waardoor de hervormde kerk volgens het in 1816 opgelegde *Algemeen Reglement* bestuurd werd) achtte De Cocks geschrift tegen Meyer Brouwer en Reddingius voldoende om de voorzitter van de classis Middelstum (waaronder Ulrum ressorteerde) in te fluisteren hoe hij De Cock zou kunnen laten veroordelen. Dat hielp. De classis (overigens onbevoegd tot beslissen, omdat het vereiste quorum niet aanwezig was) schorste hem voor onbepaalde tijd met behoud van het traktement. De Koning wilde hem niet helpen en het provinciaal kerkbestuur (waarschijnlijk ook vanuit Den Haag nader geïnstrueerd) schorste hem in april 1834 voor twee jaar met verlies van het traktement. Dit alles leidde tot een niet geringe schriftelijke woordenstrijd waaraan ds. De Cock ijverig meedeed. Ook schreef hij in die tijd het voorwoord voor het boekje van Jacobus Klok te Delfzijl, over de verderfelijkheid van de door de regering verplicht gestelde (!) 'op vrijzinnige leest geschoeide' *Evangelische Gezangen*. De Cock noemde die gezangenbundel (die zweeg over 'de aloude gereformeerde Waarheid') 'sirenische minneliederen om de gereformeerden al zingende van hun zaligmakende leer af te helpen en een valse en leugenleer in te voeren'. Op grond van dat voorwoord besloot het Provinciaal Kerkbestuur De Cock per 29 mei 1834 af te zetten als predikant van de hervormde gemeente te Ulrum. Hij kreeg een half jaar de tijd voor het tonen van berouw, maar daarover piekerde De Cock geen moment. Toen hij op 2 oktober dat jaar opnieuw voor het Provinciaal Kerkbestuur moest verschijnen en weigerde berouw te tonen, kon de rest van de procedure geraden worden.
De Cock had ondertussen geen gehoor willen geven aan verzoeken uit zijn eigen gemeente om zich van het hervormde kerkgenootschap af te scheiden om zodoende weer te kunnen preken; daarvan had hij zich nauwgezet onthouden, omdat hij daarmee immers zélf te kennen gegeven zou hebben zich van de hervormde kerk af te scheiden. Wel hield hij zo nu en dan voor zijn gemeenteleden een toespraak die hen een hart onder de riem moest steken, maar zelfs dáarvoor kreeg hij een boete op grond van een oude wet van Napoleon, die godsdienstige bijeenkomsten van meer dan twintig personen verbood.

Vriend en medestander ds. H.P. Scholte, hervormd predikant (in volle rechten) te Doeveren en Genderen (bij Waalwijk), bezocht Hendrik de Cock in oktober 1834. Hem werd echter door de consulent van de nu predikantloze gemeente van Ulrum de toegang tot de kansel te Ulrum ontzegd. Dat schoot Hendrik de Cock en zijn gemeente in het verkeerde keelgat. Met instemming van De Cock ging de kerkenraad, die volledig achter hem stond, tot actie over.
Op 13 oktober 1834 ondertekenden de kerkenraad en vrijwel alle gemeenteleden de *Acte van Afscheiding of Wederkering*. De Cock werd erkend als hun wettig aangestelde predikant.
Het houden van een kerkdienst (weliswaar prekend vanaf de ouderlingenbank, omdat hem de toegang tot de kansel door de plaatselijke veldwachter ontzegd werd) leverde hem een boete van fl. 150 op en bovendien werd hij veroordeeld tot drie maanden gevangenisstraf te Groningen.
Ook werd om verdere ordeverstoringen te voorkomen een detachement militairen in Ulrum ingekwartierd bij ds. De Cock (een twaalftal) en bij andere Afgescheidenen in het dorp. Tijdens zijn gevangenschap werd zijn gezin op straat gezet. De Cock vestigde zich na zijn vrijlating in Smilde.
Ondertussen was ds. De Cock al begonnen her en der in het noorden van het land Afgescheiden gemeenten te instituieren, want zijn strijd tegen de vrijzinnigheid vond op veel plaatsen weerklank. Op 8 april 1835 werd ds. De Cock trouwens door de eerste Algemene Vergadering van de noordelijke Afgescheiden gemeenten benoemd tot predikant in algemene dienst voor die regio; maar ook over de grens, in Oost-Friesland en Bentheim, stichtte hij gemeenten. Na uit Smilde vertrokken te zijn ging hij in Groningen (waar hij in 1837 was aangesteld als predikant) onder de in 1839 in gebruik genomen Guldenstraatkerk wonen

(overgenomen van de Rooms-Katholieken). Regelmatig gaf hij les aan zogenaamde 'oefenaars' (vaak ouderlingen met een boeren- of ander bedrijfje die een stichtelijk woord spraken in gemeenten die geen predikant hadden – dat waren in de begintijd nog vele). De Afgescheiden gemeenten hadden het in de begintijd niet makkelijk; onderlinge twisten maakten het leven er niet makkelijker op. Zo ontstonden ook in Groningen moeilijkheden door gestook van ds. H.J. Buddingh, die uiteindelijk 1848 met de noorderzon vertrok.

Ds. De Cock was intussen na een ernstige ziekte op 14 november 1842 op 41-jarige leeftijd overleden. Honderden mensen waren naar de Zuiderbegraafplaats aan de Heereweg te Groningen gekomen om hem de laatste eer te bewijzen. Zijn graf moest enige tijd bewaakt worden om vandalisme door tegenstanders te voorkomen. In 1891 werd op het graf van hem en Frouwe Venema een monument geplaatst.

Zijn zoon, Helenius, volgde in zijns vaders voetsporen en bracht het later tot docent aan de in 1854 gestichte Theologische School van de Christelijke Afgescheidene Gereformeerde Kerk in Nederland. Hij schreef in 1860 een tweedelig werk over alles wat zijn vader meegemaakt had.
De hervormde kerk in Ulrum staat aan de H. de Cockstraat…

Literatuur:
Cock, H. de, *Hendrik de Cock, eerste Afgescheiden predikant in Nederland beschouwd in leven en werkzaamheid*. Delfzijl, 1860 (Kampen, 1886²)
Cock, H. de, *Verzamelde geschriften van Hendrik de Cock.* 2 dln. Houten, 1984-1986
Datema, S., *Hendrik de Cock en zijn uitwerping uit de Nederduitsche Hervormde Kerk*. Rijssen, 1978
Noordtzij, M., *Herinnering en Waardering. Hendrik de Cock, de Vader der Reformatie van 1834*. Kampen, 1911
Veldman, H., *Hendrik de Cock. Afgescheiden en toch betrokken*, 2 dln., Bedum, 2004
—, *Hendrik de Cock 1801-1842. Biografie en theologie*. 2 dln. Kampen, 2009
Wormser, J.A., *Werken zolang het dag is. Leven van ds. H. de Cock* [deel 3 van *Een Schat in Aarden Vaten*], Nijverdal, 1915

Hendrik de Cock

Op 12 april 1801 werd Hendrik de Cock te Veendam geboren. Hij overleed op 14 november 1842 te Groningen. Predikant geworden in de Nederlandse Hervormde Kerk kwam hij in 1833 in conflict met de kerkbesturen, voornamelijk door de uitgave van zijn geschrift Verdediging van de ware Gereformeerde leer. Hierin komt hij op voor de leer der reformatie tegenover zijn collega's Meyer Brouwer en Benthem Reddingius. Dit conflict resulteerde in een tuchtprocedure, waarbij De Cock werd geschorst en met afzetting werd bedreigd. Op 13 oktober 1834 tekende zijn kerkeraad en op de volgende dag een groot deel van zijn gemeente te Ulrum de Acte van Afscheiding.
Daarmee was een daad gesteld die grote gevolgen zou hebben voor het kerkelijke leven van het Nederland in de negentiende eeuw. Deze daad had groter draagwijdte dan alleen het kerkelijke en godsdienstige leven. Zij greep eveneens diep in, in het nationale volksbestaan. De overheid achtte strafrechtelijk optreden tegen de afgescheidenen noodzakelijk en het zou jaren duren voor de totaal nieuwe verhoudingen en gebeurtenissen als onomkeerbaar werden geaccepteerd.

De kerkelijke procedure, die uitliep op de schorsing en afzetting van De Cock is dikwijls beschreven. Zij werd in werking gesteld om de kracht van een gereformeerd Réveil te onderdrukken. Weliswaar bleek het mogelijk om deze beweging grotendeels buiten de Hervormde Kerk te plaatsen. Maar het
gelukte de politieke en kerkelijke instanties niet om haar kracht te breken. In een verbazingwekkende snelheid greep de beweging om zich heen en algemeen werd, zeker in het noorden van het land, De Cock als haar leidsman beschouwd. Zijn overtuiging, het kerkelijk en confessioneel gelijk aan zijn zijde te hebben werd door vervolging, gevangenschap en talloze boetes niet aangetast. Zij werd veeleer versterkt. Zonder zich rust te gunnen heeft De Cock met hen, die hem op deze weg volgden - een klein aantal jonge predikanten - alle krachten gewijd aan de consolidering van de Afscheiding.
Hij was actief op velerlei gebied. Vooral was het zijn onversneden gereformeerd preken dat de mensen trok. Daarbij kwam een uitgebreid pastoraat, dat althans aanvankelijk vrijwel het gehele Noorden omvatte.
Verder had hij van meet af de zorg voor de opleiding van mannen die het zuivere evangelie, de waarachtige leer der zaligheid zouden kunnen verbreiden en zo de waarachtige dienst des Heeren weer zouden helpen oprichten.
Onvermoeid vooral was De Cock in het publiceren van geschriften, die grotendeels van apologetische aard waren, maar waaronder ook enkele zuiver-programmatische publicaties waren. Zij hadden geen ander doel dan aan te tonen, dat hij en de zijnen wilden blijven bij de leer, tucht en dienst van de vaderen, enkel en alleen levend uit de genade van de Heere God.
De zorg die De Cock bewoog in het verdedigen van de gereformeerde belijdenis naar buiten werd geëvenaard door de moeite, die hij zich had te getroosten om de eenheid van de beweging tot stand te brengen en te bewaren. Het moet voor hem een diepe teleurstelling zijn geweest, dat dit laatste niet gelukt is. Na de synode van Utrecht (1837) kwam het tot een breuk met de Kruisgezinden, die eerst 32 jaar later geheeld kon worden. De Cock heeft de hereniging niet beleefd. Zoals gezegd overleed hij in 1842 te Groningen. Toen echter de „crisis der jeugd" tot het verleden begon te behoren, werd algemeen de betekenis van de Cock erkend. Niet ten onrechte wordt juist hij altijd het eerst genoemd onder de vaderen van de Afscheiding.
Tot de belangrijkste werken over Hendrik de Cock behoort altijd nog de biografie, door zijn zoon Helenius de Cock uitgegeven: *Hendrik de Cock, Eerste Afgescheiden Predikant in Nederland. Beschouwd in leven en werkzaamheid.* Eene bijdrage tot Recht verstand van de Kerkelijke Afscheiding, Delfzijl 1886. (dit betreft een tweede, herziene druk; een eerste druk van dit
werk verscheen in twee delen in 1863 te Kampen). Van blijvende betekenis is ook het werk van Dr. G. Keizer: ***De Afscheiding van 1834.*** Haar aanleiding, naar authentieke brieven en bescheiden beschreven, Kampen 1934.
Voor de literatuur over Hendrik de Cock zij voorts verwezen naar artikelen in de Christelijke Encyclopedie,1 II, Kampen 1957, blz. 231vv.; het Biographisch woordenboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland, II, 's-Gravenhage z.j., blz. 152w.; het Nieuw Nederlandsch Biografische Woordenboek, VII, Leiden 1927, kol. 304v.; en het Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme, II, Kampen 1983, blz. 129w.

De geschriften

De geschriften van Hendrik de Cock worden 150 jaren na de Afscheiding opnieuw uitgegeven. Een voor de hand liggende reden is de belangstelling die we in dit gedenkjaar voor het werk en voor de gedachtewereld van De Cock mogen verwachten. Een betere manier

om de Afscheiding te herdenken kan men zich moeilijk voorstellen: de stukken zelf dienen het laatste woord te hebben. Helaas zijn de geschriften van De Cock zeer zeldzaam geworden. Slechts weinigen beschikken over een complete verzameling ervan. Ze blijken nog steeds zeer gezocht te zijn.
De Cock's geschriften waren het vooral, die in de begintijd van hand tot hand gingen. Zij laten ons een zuiver beeld zien van wat deze leider van de Afscheiding bewoog. En dat niet alleen. De Cock zou nimmer de invloed hebben kunnen oefenen op brede massa's van het volk, wanneer hij niet méér was geweest dan alleen maar de leider. Hij was ook de tolk van velen. Hij bracht op zijn eigen wijze, gespeend aan alle vormen van retoriek, tot uitdrukking wat velen beleefden of zochten te beleven. Hij verwoordde de gevoelens en de gedachten van een deel van het volk, dat wilde blijven bij de waarheid, die eenmaal haar vertolking had gevonden in de gereformeerde belijdenisgeschriften, waaronder vooral dat van Dordrecht. Dit verklaart de weerklank niet alleen, maar vooral de instemming, die zijn stem versterkte, en zijn gedachten verder droeg. Dit verklaart ook de felle bestrijding en veroordeling die zijn geschriften opriepen bij talloos velen. Al met al bezitten we in deze geschriften een unieke bron voor onze kennis van het verleden, dat doorwerkt tot op de dag van vandaag. Een verleden dat niet uitsluitend het eigendom is-van kerkgemeenschappen in Nederland, maar ook van hen in het buitenland die zich aan dezelfde bronnen verbonden weten.
Deze geschriften zijn van belang voor de studie van de kerkgeschiedenis. Men kan de geschiedenis kritisch onderzoeken met behulp van dit materiaal. En omgekeerd dienen we ons kritische vragen te laten stellen vanuit dit eigen verleden, hoe ver en vreemd het ons ook moge zijn geworden. In die zin wacht het materiaal op verwerking in meer dan één betekenis.

Kampen, juli 1984
Apeldoorn
D. Deddens
W. van 't Spijker

Zie voor al zijn geschriften: **Reformata** Digitale theologiebibliotheek

Het grafmonument van ds. Hendrik de Cock en Frouwe Venema op de Zuiderbegraafplaats te Groningen

ZIENDE IN HET GEBOD

Uit het leven van ds. Hendrik de Cock van Ulrum

Oktober 1827 tot 14 oktober 1834

DOOR

DAAN GROOTVELD

UITGAVE VAN BOEKHANDEL JAC. BOEDER - ENKHUIZEN

Stichting de Gihonbron

Middelburg

2020

INHOUD

1. **LICHT IN DUISTERNIS**

2. **EEN AFSCHEID**

3. **LICHT IN DUISTERNIS**

4. **EEN GROTE VERANDERING**

5. **OVER LASTER EN TEGENWERKING**

6. **AANGEKLAAGD**

7. **GESCHORST**

8. **WOELIGE DAGEN**

9. **EEN ONTMOETING**

10. **VERVOLGING OM CHRISTUS' WIL**

11. **BEZOEK UIT HET ZUIDEN**

12. **TELEURSTELLING**

13. **DROEFHEID EN VREUGDE**

14. **ZIENDE IN HET GEBOD**

15. **EEN AFSCHEID**

De kalender wijst oktober 1827 aan.

In het Groninger dorpje **Noordlaren** heerst een ongewone rust op de straten. Geen wonder ook, de nog jonge predikant gaat de gemeente verlaten. Hij heeft een beroep naar Ulrum aangenomen. Van alle kanten, zelfs uit de naaste omgeving, zijn de mensen toegestroomd om de afscheidspredicatie te horen.

Slechts kort hadden zij de leraar in hun midden mogen hebben. Toch had hij in die korte tijd aller achting en toegenegenheid verworven door zijn toegewijde ijver en nauwgezette plichtsbetrachting, zowel in prediking als in huis- en ziekenbezoek.

Het kerkje, omringd door grote bomen, waarvan de laatste bladeren door de ruwe herfstwind worden afgerukt, is geheel gevuld. Op de preekstoel staat een tengere man, die de gemeente met een heldere stem toespreekt. Als tekst heeft hij voor deze ure Openbaringen 3 : 3 gekozen.

Hoor eens hoe ernstig hij het volk toespreekt! "Och hoort mij dan Godvrezenden, Godzoekenden, wanneer ik tenslotte de woorden van Johannes, of liever de woorden van Jezus Zelf, de mijne maak en u toeroep: *Gedenkt gedurig hoe gij het ontvangen en gehoord hebt en bewaart het".*

Ademloos luistert de gemeente toe. Een afscheid is tenslotte toch altijd een gewichtvolle gebeurtenis. Sommigen zijn bedroefd. En hun droefheid menen we te -begrijpen. Zulk een ernstige leraar moet toch wel een ware dienaar Gods zijn, die de waarheid recht verkondigt. En dat wordt er maar weinig meer gevonden in het begin van deze negentiende eeuw.

De grote lichten als Comrie, van der Groe en andere Godzalige leraren waren reeds gedoofd. Slechts enkele getrouwen bleven vasthouden aan de zuivere prediking des Woords, zoals onze oudvaders, die onder Gods zegen gebracht hadden. Maar het merendeel liet zich liever meedobberen op de golven van de stroom des tijds. Een stroom, die altijd afvloeit van Gods Woord. De vloedgolf van revolutiebegrippen kwam vanuit Frankrijk ook over ons land. De meeste dominees gebruikten nog wel de woorden van bekering, wedergeboorte, rechtvaardigmaking en zo, maar het was doorgaans een levenloos geraamte. Het ware leven der genade werd er in gemist. Ze lieten dan ook maar al te gaarne toe, dat de liberale stellingen de kerk werden ingedragen. Hun eigen wijsheid en hoogdravende geleerdheid begeerden ze gaarne op de preekstoel voor te dragen.

En helaas, zo de priester, zo ook het volk. De losheid in zeden nam toe. Weinigen hielden zich aan een nauwgezette en, Godzalige wandel. Onder die weinigen waren er nog wel, die waarschuwden Dan vermaanden ze de predikanten en wezen hen erop, dat ze toch ervoor getekend hadden om de zuivere leer te verkondigen. Om toch niet af te wijken van de leer zoals die uit Gods Woord omschreven was in de Heidelbergse Catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse leerregels. Geen wonder dan ook, dat vele dominee's verlangend uitzagen om van deze "kluisters van Dordt", zoals men ze verachtelijk noemde, ontslagen te worden. Ze hadden zulke verheven gedachten van de menselijke geest, dat ze zich zulke banden onwaardig achtten. Alleen Gods Woord, zo zeiden ze, maar dan bedoelden ze: alleen datgene uit de Bijbel dat ons aanstaat en wij aannemen willen. De leer, dat de mens dood ligt in de zonden en de misdaden was te aanstotelijk voor deze verlichte eeuw en daarom wilden ze wel, dat het niet meer gehoord zou worden.

In het jaar 1816 gebeurde het dan ook, dat Koning Willem I een aantal personen benoemde, die onder voorzitterschap van dominee Krieger vergaderden en Synode genoemd werden. Het was natuurlijk helemaal geen wettige Synode, want die wordt niet door een aardse vorst zomaar even benoemd. De verschillende gemeenten behoren immers zelf hun afgevaardigden heen te zenden.

Daar op die vergadering werd het oude ondertekeningsformulier op een geslepen manier gewijzigd. Die verplichting om getrouw overeenkomstig de formulieren van Enigheid te prediken moest er uit. Ze maakten ervan: "dat wij de leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord, in de aangenomen

formulieren van Enigheid der Nederlandse Hervormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aannemen en hartelijk geloven". Nu wat kon daar nu van gezegd worden?

Er waren er die protesteerden. Hun zwakke stemmen gingen verloren in het gejoel van degenen, die zich over dit nieuwe ondertekeningsformulier verheugden.

Eerst elf jaar later werd er een duidelijker geluid gehoord. Het was een geschriftje, waarvan de schrijver angstvallig zijn naam verzweeg. Hij zou immers als een onruststoker beschouwd worden! Later bleek het dominee Molenaar van den Haag te zijn. In dat boekje toonde hij aan, dat de predikanten nu niet meer gebonden waren aan de catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse leerregels, maar dat ze getekend hadden voor de leer, welke overeenkomstig Gods Woord in de formulieren was. Nu kon ieder voor zichzelf uit gaan maken wat in de formulieren wel en wat niet Gods Woord zou zijn. Dat betekende dus: *algehele leervrijheid.* En dat bleek ook maar al te waar te zijn. De' verschrikkelijkste dwalingen werden weldra verkondigd. Het duurde niet zo heel lang of verreweg het merendeel der Hervormde leraars bestreed openlijk de Gereformeerde of Hervormde leer. En de lidmaten, die getrouwe leraars bleven volgen en de leer der reformatie aankleefden, werden gesmaad en gelasterd, gescholden, ja zelfs vervolgd.

Luisteren we nu echter verder naar de leraar, die vanmiddag afscheid preekt in Noord-Laren: "Zorgeloze en onverschillige mensen", zo klinkt het uit zijn mond, "tot wier hart ik de toegang niet heb kunnen vinden, en die tot heden toe gerust in de zonde voortleeft! gedenkt des woords, dat ik u gezegd heb, bedenkt hoe gij het ontvangen en gehoord hebt, en bekeert u voordat het te laat is, ja bekeert u zonder uitstel, want onzeker is ons leven, en de bezoldiging der zonde is de dood, ja gewis, die hun harten verharden, zullen vallen in het kwade."

De jonge predikant heeft ongetwijfeld de gave om zijn hoorders te boeien. Jong en oud luisteren ingespannen toe. Als we alleen op de woorden en klanken zouden afgaan, zou spoedig alle twijfel verdwijnen en we zouden vast geloven één van de weinigen te beluisteren, die vasthielden aan de zuivere Gereformeerde leer. Ook degenen, die in een burgerlijke godsdienstzin hun grond voor de eeuwigheid menen te vinden, spreekt hij aan: "Mensen, die minder onverschillig schijnen voor het oog der wereld, maar die u echter zonder verootmoediging, met uw kennis der waarheid, met uw bestemming, met uw uiterlijke godsdienst en met uw onberispelijkheid voor de mensen. geruststelt, ctoch zonder ware verbetering des harten voortleeft, gedenkt des woords, 't welk ik u gezegd heb! Gedenkt het, hoe gij het ontvangen en gehoord hebt en bewaart het en bekeert u, maar weet, dat het geloof in Jezus geen dood noch onvruchtbaar geloof is, maar dat het de krachtigste invloed moet hebben op onze harten, op onze daden."

Eindelijk spreekt hij ook de kleingelovigen -n twijfelmoedigen toe op een gevoelvolle wijze. Een enkeling pinkt een traan weg. Als tenslotte het "amen" is uitgesproken en de gemeente, na het zingen van een psalmvers de kerk verlaat, zijn allen diep onder de indruk. Het was toch weer een mijlpaal in het leven van de gemeente. Ze zullen nu weer een ander moeten beroepen, hopende en biddende weer een goede leraar te mogen ontvangen, een leraar in Gods gunst.

Een goede leraar en in Gods gunst, twee belangrijke dingen. En hoe nauw luistert dat toch. Het merendeel der inwoners van Noord-Laren meende, dat een getrouwe leraar hen verliet, evenals de gemeente van Ulrum niet anders verwachtte, dan dat ze een getrouwe leraar in hun midden zouden ontvangen.

Helaas.... nog onderscheidde zich de jonge predikant in leer en leven niet van de overige predikanten van de Hervormde Kerk. Hoewel het er dikwijls veel op geleek, was de zuivere Gereformeerde leer hem toch vreemd.

Dominee Oosterbeek had hem in zijn studiejaren reeds bijgebracht dat .een theoloog met zijn tijd op de hoogte moest zijn. En dan was er immers geen tijd meer over om de oude schrijvers te lezen en hun leer aan Gods Woord te toetsen? Die oude en bekrompen begrippen konden beter onder het stof bedolven blijven.

Niettegenstaande zijn ambtelijke ijver, was de ware kennis des Evangelies voor hem verborgen gebleven. Het ware zaligmakende geloof miste hij nog. En ook een nauwgezet leven was hem onbekend.

Nog slechts enkele maanden voor zijn afscheid van Noord- Laren, had hij een vacantiereis gemaakt, met een vroegere academievriend. Nee, geen grove uitspattingen hadden ze zich veroorloofd, dat niet; ze spraken gaarne over de godsdienst, baden en dankten en loofden de goedheid Gods. Doch ze gingen ook samen een bezoek aan de komedie brengen en des Zondags preekte hij eerst en daarna vervolgden ze hun reis.

Zo bleken zijn ernstige woorden van vermaan om de zonden te verlaten slechts te betekenen, dat zijn hoorders een burgerlijk godsdienstig leven dienden te leiden. Het was niet de leer van vrije genade door het bloed des Kruises, verheerlijkt in goddeloze en verdoemelijke zondaren, maar een goede Heiland voor gelovige en deugdzame mensen. Geen nauwgezet leven in heiligmaking, uitziende met een Paulus om van een lichaam der zonde en des doods verlost te mogen worden om God eeuwig zonder zonde te mogen dienen, maar gemoedelijk en godsdienstig op een fatsoenlijke wijze de wereld dienen, en ondertussen blind zijn voor God en Zijn Waarheid en 's mensen diepe ellende.

Toch zou de Heere deze jonge predikant gebruiken om door middel van het woord dat hij sprak, velen de ogen te openen. Doch daartoe was nodig, dat hem zelf eerst de ogen geopend werden.

Die van Noord-Laren scheidende en naar Ulrum vertrekkende leraar was de bekende dominee **H. de Cock,** de eerste predikant, die openlijk met het Hervormde Genootschap brak.

16. **LICHT IN DUISTERNIS**

De verandering van predikant had zich voor de gemeente van Ulrum zonder veel opschudding voltrokken. De voorgang van dominee de Cock was zijn vroegere academievriend P. Hofstede de Groot, nu professor geworden. Deze bevestigde zijn opvolger in de dienst des Woords, terwijl dominee de Cock enkele dagen later zijn intrede deed met een predicatie ov 1 Sam. 3 : 5b.

Vertoeven we nu een ogenblik in het midden van het dorp Ulrum, kort na de intrede van de nieuwe predikant. Aan het smalle weggetje, dat dwars door het ruime landschap naar de hoofdweg van het dorp loopt, staat een kleine woning waar een oude man zijn laatste levensjaren slijt. De herfstkou doet zich reeds gevoelen in deze vroege novemberdagen. het pad naar de deur, opzij van het kleine huisje steken twee kale populieren hun top naar de hemel. Een grote grijze po. springt op de raampost en kijkt met verlangende blikken na binnen en laat een klagelijk geluid horen. Even gaat zij zitten maar staat dan weer op met een krom gebogen rug en staart omhoog. Het is een teken, dat er opengedaan zal worde Als de deur ontsloten wordt, neemt ze een sprong en glipt do de deuropening en het klompenhokje de huiskamer in.

"Och Mieke toch, ga maar gauw naar je kussen." De oude ma krom door zijn vele jaren aait haar over de gladde rug. Het Klaas Kuipenga. Hij woont hier alleen, nu reeds enkele jaren. Zijn vrouw is gestorven en de kinderen zijn allen het huis uit. Nee, niet dat ze hem vergeten zijn, dat niet. Ze zorgen goed voor hun oude vader. Straks zal Hermien wel komen om de kamer op te ruimen en ook de

keuken. En och, zoveel onderhoud is er niet aan. Er zijn geen kinderen meer, die regelmatig binnen stommelen en dan blijft alles veel langer netjes.

De oude gaat weer zitten in zijn rieten stoel voor het raam naast het kleine potkacheltje. Onwillekeurig huivert hij. Ja, het wordt alweer volop najaar. En dat brengt voor een oud mens zorgen en moeite mee. Hij leest weer verder in een dik boekje, dat hem blijkbaar nogal goed in de smaak valt.

Plotseling kijkt hij op. Er komt iemand de deur binnen. 't Zal Hermien zijn om de boel op te ruimen.

Met een gulle groet treedt ze de kamer binnen "Hoe is 't vader gaat het?"

"O, jawel, ik heb nogal een mooi boekje. En je weet, dan ben ik gauw tevreden."

Hermien begint, bedrijvig als ze is, direct met haar werk. Ze moet straks weer naar huis, want ook haar eigen gezin heeft zijn verzorging nodig. En och, vader kan nog veel zelf doen, hoewel een vrouwenhand maar slecht gemist kan worden.

"Moet u vanmiddag nog naar de dominee?" vraagt ze. Het is wel vreemd, maar de oude **Klaas Kuipenga** loopt nu pas catechisatie. Dat is wel laat, maar beter laat dan nooit. Zijn jeugd had hij zonder God doorgebracht en zelfs enig godsdienstig onderricht had hij niet gehad. Maar de Heere had zijn weg zo bestuurd, dat hij in aanraking kwam met een Godvrezend meisje, dat later zijn vrouw werd. Dat bracht wel verandering in zijn leven, maar van de kroeg naar de kerk bekeerd te worden, dat was te kort voor de eeuwigheid. Zonder wedergeboorte zal niemand het Koninkrijk der Hemelen kunnen ingaan

Maar het had de Heere behaagd hem op oudere leeftijd uit de duisternis van zonde en misdaden te trekken en hem enig licht in de weg der zaligheid in het dierbare bloed van Christus te schenken. Toen was het ook zijn hartelijke begeerte geworden om zich bij de gemeente Gods te voegen.

Een paar jaar had hij nu al ter catechisatie gegaan bij dominee ***Hofstede de Groot.*** En hij zou ook de belijdenis gedaan hebben. Maar langzamerhand was er in zijn binnenste een groot bezwaar gegroeid. Het was hem soms net of hij iets in de prediking en het onderwijs van die dominee miste. En moest hij dan het jawoord uitspreken, terwijl hij gevoelde, dat hetgeen, waar het voor de eeuwigheid op aan komt, in de prediking ontbrak en de mensen stenen voor brood ontvingen? Hij had het belijdenis doen dan ook uitgesteld en wellicht was het afstel geworden, indien niet ds. Hofstede de Groot vertrokken was en ds. de Cock zijn plaats had ingenomen.

Er waren er wel, die gezegd hadden, dat deze predikant al precies eender was; dat hij wel tamelijk gereformeerde termen gebruikte, sprak van hemel en van hel, van zonde en vergeving en onderscheid maakte tussen onbekeerden, bekommerden en bevestigden, doch dat dit slechts studie en een aangeleerde gewoonte was. Het ware zielsvoedsel werd ook bij hem gemist. Het was slechts een helpende Jezus voor, brave kerkmensen.

En ondertussen had de dominee de vermaken des vleses lief. Maar dat onderscheid werd weinig opgemerkt en ook Kuipenga, hoewel hij door God uit de dood der zonde tot het leven geroepen was, miste dat licht in de zaak. Hij meende zich met ds. de Cock te kunnen verenigen. Toen hem dan ook op een huisbezoek verzocht werd weer regelmatig de Pastorie te bezoeken om onderwijs te ontvangen, had hij hieraan gevolg gegeven. "Ja, om drie uur vanmiddag hè" antwoordt Kuipenga z'n dochter, de dominee rekent op me. Nog een paar maandjes als we het beleven mogen, en dan zullen we de grote stap maar wagen".

"Zal u dan belijdenis doen, vader?"

Hermien kijkt haar vader vragend aan.

"Ja, m'n kind, ik zal 't maar doen. Het is een hele zaak om 't jawoord uit te spreken. Want het zal er toch voor een mens op aan komen. Straks moeten we God ontmoeten. Als ik op mezelf zie, och, dan is alles te kort. Maar ik zou zondigen als ik Hem verloochende. 0 kind, ik heb hier ook weer zo'n mooi boekje. Dat moet je eens lezen! Wat zal dat zijn om eenmaal bij God te wezen".

Hermien slaat het titelblad op en leest: *Ettelijke gronden der Christelijke Religie door Hugo Binning.* Even staat ze in gedachten verzonken en zegt dan: "Kom laat ik opschieten want de klok draait".

Tegen drie uur stapt Kuipenga de poort van de pastorie binnen. Het is toch altijd weer even een tegenopzien. Maar spoedig zit hij op z'n gemak in de eenvoudige studeerkamer van ds. de Cock. Vriendelijk was hij verwelkomd en nadat de dominee eerst een kort gebedje gebeden heeft, begint hij zijn onderwijs. Kuipenga luistert ingespannen en tracht alles zo goed mogelijk te begrijpen. Van veel dingen mag hij door genade iets verstaan, maar om dat nu ook onder woorden te kunnen brengen, dat valt niet altijd mee. Na afloop praat hij nog even na met de dominee.

"'t Is toch een grote liefde nietwaar, dat de Heere Jezus voor zondaren gestorven is. En dat we nu de toevlucht tot Hem mogen nemen om geholpen te worden?", zegt ds. de Cock.

De oude man zucht. "Och ja dominee, dat is waar. Dat hij dat heeft willen doen voor zulken, die in een eeuwige vijandschap tegen God ontstoken lagen. Want er is toch niemand, die God zoekt nietwaar?".

Even is het stil. Dominee de Cock is kennelijk verontrust door die uitspraak van de oude man. Hij kwam altijd uit die hoek. En dan was het hem of een stem bij hem binnen zei: "je bent wel de leraar, maar de leerling kent er heel wat meer van".

De oude Kuipenga had echter geen erg in de stilte. Hij meende, dat de dominee van harte ermee instemde en daarom zweeg. Het zal ook wat te zeggen zijn: vijanden met God verzoend. Dan vervolgt hij: "Als ik dat zo eens naga dominee, dan moet ik maar uitroepen, wat daar in Jesaia staat: Ik ben gevonden van hen, die naar Mij niet vraagden, Ik ben gevonden van degenen, die Mij niet zochten. Daar zal toch wat van geleerd moeten worden, dat we dood liggen in de zonden en de misdaden. Dat de Heere zegt: Ik doe het niet om Uwentwil, dat zij u bekend, maar om Mijns groten Naams wil".

"Je bent een gelukkig mens, Kuipenga" zegt dominee de Cock en hij meent het. Het is alsof hij een onderscheid gewaar wordt. En de eenvoud van deze man, zijn openheid en het vertrouwen, dat hij in hem als predikant stelt, houden de opkomende wrevel tegen.

Had hij vroeger in zijn jeugd ook niet zulke zaken gehoord? Ze kwamen nu weer levendig in zijn herinnering terug. Was hij wel op het rechte spoor in prediking en huisbezoek?

"Och dominee in mij Zelf ben ik niet gelukkig, want dan zucht ik zo menigmaal: ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods? En als we alleen in dit leven op Christus waren hopende, dan waren we de ellendigste van alle mensen. Maar die onuitsprekelijke gave Gods! Toen Hij zag, dat er niemand was, die hielp, toen heeft Zijn arm zich heil beschikt. Toen heeft Hij alleen de pers getreden en niemand van de volkeren was met Hem. Er was ook van niemand anders enige verwachting. Indien ik ook maar èèn zucht tot mijn zaligheid moest toebrengen, dan was ik voor eeuwig verloren. Maar nu dat vrije Godswerk".

Tranen lopen de oude man over de rimpelige wangen. De dominee is diep onder de indruk. Vele mensen praatten wel eens over God en Zijn dienst, maar dat was zo anders. Dan spraken ze over het aannemen van Jezus en van geloof en van gelukkig zijn. En dat het zulk een voorrecht was, dat ze bekeerd waren, maar dit was een geheel vreemde taal voor hem. Die man sprak

niet anders over zichzelf dan, Met schaamte en droefheid over de vele afmakingen voor de Heere, hoewel hij toch uitermate deugdzaam leefde. En hij sprak niet over een gemoedelijke Godsdienst, maar over het vrije Godswerk aan zijn ziel.

Het is al laat als Kuipenga weg gaat en zijn eenvoudige woning weer opzoekt. Hij mag er iets van smaken aan zijn ziel, dat er vreugde in ligt om over de getuigenissen des Heeren en Zijn werk te spreken.

Voor ds. de Cock is dit eenvoudige gesprek niet zonder vrucht gebleven. De ongerustheid in zijn gemoed gewekt, dreef hem uit om ernstig Gods Woord te gaan onderzoeken en ook inzonderheid die teksten, waar Kuipenga van sprak.

17. **EEN GROTE VERANDERING**

In de pastorie van Ulrum brandt nog licht, hoewel het reeds elf uur in de avond geweest is. Zou er misschien een late bezoeker zijn, die door zijn langdurig blijven de mensen van hun nachtrust berooft?

Maar nee, het gehele gezin is reeds op bed, uitgezonderd dominee de Cock zelf. In zijn studeerkamer buigt hij zich nog over dikke boeken, telkens lezend en bladerend alsof hij iets zocht. De kamer is stijlvol, doch eenvoudig gemeubileerd. Er hangen enkele portretten aan de wand en op een schrijftafel staat een inktstel met enkele schrijfpennen. Aan de ene zijde van de kamer, naast de deur, die op de gang uitkomt, staat een grote boekenkast.

De jonge predikant staat op en schuift het gordijn weg. Vele rijen prachtige boeken worden nu voor het oog zichtbaar. Hij haalt een dik boekwerk tussen de anderen uit, waarop de naam van Van der Palm prijkt. Weer zet hij zich aan de schrijftafel om zijn studie te vervolgen.

Nieuwsgierig blikken we eens naar de andere boeken in zijn boekenkast. Het zijn allen werken van bekende godgeleerden uit het laatst van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw. Tevergeefs zoeken we naar Comrie, Brakel of Owen, ja zelfs de werken van Calvijn, de grote reformator en de Statenbijbel met zijn kostelijke kanttekeningen ontbreken. Hoe is dat ni t toch mogelijk bij een predikant, die de kerk der reformatie dienen wil?

De dominee had reeds heel veel gelezen in de boeken, die hij bezat. Doch dan las hij ze meer in orde en bepaalde hij zich tot één werk totdat het geheel gelezen was. Doch nu zoekt hij onrustig en bladert telkens in een ander boek.

De woorden van de oude Kuipenga hadden een diepe indruk op zijn ziel gemaakt. 't Was wellicht een middel in Gods hand om hem voor het eerst bekommerd te maken over het waarachtige heil zijner arme ziel. In elk geval bracht het hem, zeker tot een nauwkeurig onderzoek der bijbelwaarheden, waartoe hij dan ook de werken der godgeleerden naspeurde. Hoe jammer dat hem daarbij de de werken der Godvruchtige vaderen, die de oude beproefde waarheid brachten ,ontbraken.

Nu was hij ook bezig om de leer van vrije genade: "door het geloof alleen" te onderzoeken. Ook met zijn collega's sprak hij er wel eens over, maar dan bleek spoedig, dat het niet altijd

even vlak lag tussen hen en hen. Dat zette hem aan tot nog naarstiger studie. En zo was het dikwijls laat in de nacht, éér hij het laatste licht uitblies.

Op een middag in 1831 ontmoeten we dominee de Cock weer in gesprek met één van zijn medepredikanten. Het is in de studeerkamer van dominee Wormnest van het Groninger dorp Warfhuizen. Ze zijn in een diepgaand dispuut gewikkeld over de leer des geloofs. En hoewel het vriendschappelijk toegaat, kunnen ze het toch niet geheel eens worden. Ze proberen elkander van het juiste van hun zienswijze te overtuigen, doch met dat alles blijf er een verschil. Tenslotte zwijgen ze beide stil.

Dominee Wormnest strijkt met de hand over zijn voorhoofd, als dacht hij na. Hoe komen ze uit deze toch zo belangrijke zaak? Eensklaps schijnt hij de oplossing gevonden te hebben. "Waarde de Cock" zegt hij, "laat ons hierover vader Calvijn eens raadplegen?".

Calvijn, ja, dat was een goede gedachte. Dat was toch de grote reformator, die veel licht had in de verborgenheden des geloofs en met een rijke kennis der Heilige Schrift bedeeld was geweest. ds. de Cock stemt dadelijk met dit voorstel in.

"Heeft u de werken van Calvijn?", vraagt hij. Hij denkt daarbij aan zijn eigen boekenschat. Toch eigenlijk onjuist, dat daarin Calvijn geheel ontbreekt.

"Zeker" zegt dominee Wormnest opstaande, ,,die heb ik". "Hij neemt een boek uit zijn boekenkast van de jank waar de oude theologen staan, en vervolgt: "dit is de kleine Institutie, laten we eens nazien wat er van in. staat". Tezamen kijken ze in het oude boekwerk, waarvan de bladeren reeds bruin geworden zijn. Dominee Wormnest leest er stukken uit voor.

Wonderlijk zo helder als Calvijn die zaken komt uiteen te zetten. Het is voor dominee de Cock als een openbaring. Een hartelijke lust welt in zijn ziel op om dit werk eens te mogen bestuderen. Hoe meer ze er in lezen, hoe helderder vindt hij erin verklaard, wat hij van binnen gevoelt.

"Welk een kostelijk geschrift is dit" zegt hij, "hoe gaarne zou ik het ter leen ontvangen".

Dominee Wormnest is daartoe dadelijk genegen. Zulke boeken zijn er immers niet om in de kast te staan, maar om gelezen te worden.

En zo vertrekt dominee de Cock, na een hartelijk afscheid de pastorie van Warfhuizen, met het boekwerk onder de arm, hunkerend naar de rust van zijn eigen studeervertrek, om zich tot onderzoek van Calvijn te kunnen zetten. Een onderzoek, dat hij naarstig en onder veel gebed tot de Heere, Die alleen ware wijsheid geven kan, heeft voortgezet.

Het lezen van de *Kleine Institutie van Calvijn* is voor de Ulrurnmer predikant niet ongezegend gebleven. Het heeft de Heere behaagd om het als een middel in Zijn hand te gebruiken om zijn ogen te openen voor zijn diep verderf. Hoe hij dood lag in de zonden en de misdaden. En dat het aan 's mensen zijde zo geheel afgesneden lag om de breuk ooit te helen, die er lag tussen God en zijn ziel. Maar ook mocht hij ontvangen een ontsluiting in de weg der zaligheid, alleen door het dierbare bloed van Christus, zonder enige verdienste van 's mensen zijde. Toen leerde hij zielsbevindelijk verstaan, hetgeen zijl oude catechisant meerdere malen zei: "Indien ik ook maar één zucht tot mijn zaligheid moest toebrengen, dan was het voor eeuwig verloren".

Dit alles spoorde hem nog meer aan om zijn onderzoek naar de aloude leer der Hervormde Kerk voort te zetten. Hij werd er ingeleid hoe alles vloeide uit het eeuwige welbehagen des Vaders, Die in Christus Zijn volk heeft uitverkoren en in de tijd komt toe te brengen door een onwederstandelijke roeping. Hij mocht ook kennis ontvangen van Christus als de enige en algenoegzame Zaligmaker, Die Zichzelf tot de vervloekte kruisdood heeft overgegeven, om een in zichzelf geheel verloren zondaar van de eeuwige dood te verlossen en te bekleden met de klederen des heils en de mantel Zijner Borgtochtelijke Gerechtigheid. Een vurige wederliefde werd in zijn ziel ontstoken tot Hem, Die hem

uit de duisternis der zonde en van een dode godsdienstigheid had getrokken tot Zijn wonderbaar licht. De leer onzer vaderen werd hem nu lief en dierbaar en het onderzoek hunner geschriften zijn dagelijks vermaak. Verenigd werd hij ook met die aloude belijdenis, *dat de Heere Koningen en Overheden verordend had om de hand te houden aan de heilige kerkedienst; om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk van de anti-christ te gronde te werpen en het Koninkrijk van Christus te bevorderen.*

Helaas, hoe smartelijk zou hij ondervinden, dat de kerkelijke en burgerlijke Overheden de verkondiging van het Evangelie van vrije genade met zovele oneerlijke middelen zouden tegenstaan.

Als de koster Zondagsmorgens de kerkdeuren opent, staan er reeds enkele mensen te wachten. Verwonderd groet hij. Meteen ziet hij ook, dat er een oude vriend van hem bij is. "Wel, wel" zegt hij, "jij ook al hier Arend? Je woont toch nog in Uithuizen?".

"Zeker, daar woon ik nog" zegt een man van middelbare leeftijd. "'k Ben dan ook al vroeg op pad gegaan. 'k Heb al zoveel gehoord van jullie dominee, ik dacht zo, die zou ik eens graag beluisteren".

Ze lopen het portaal binnen. Terwijl de anderen doorlopen, blijven ze nog even staan praten.

,,Als het nu maar wat goeds is wat je gehoord hebt?", polst de koster en kijkt de vroege kerkganger onderzoekend aan.

"Nu, dat wel", is het antwoord, "ik heb zo vernomen, dat hij teruggekeerd is tot de leer der vaderen en onverbloemd de waarheid mag prediken. En dat is toch groot, dat er nog mogen zijn, die het voor de leer der Hervorming mogen opnemen. Want het is een donkere tijd, nietwaar?"

De koster knikt. "Ja, ja, er is een hele verandering gekomen. We mogen nu de volle raad Gods horen verkondigen. Maar misschien zie ik je na de dienst nog. Zie eens wat een volk er al komt. Er zijn veel vreemden bij, die een plaatsje gewezen moeten worden".

Ze gaan de kerk binnen. Er staan al mensen in het pad te wachten en de koster(begint ijverig ze een plaats aan te wijzen. In korte tijd stroomt het gehele gebouwtje vol en met moeite kunnen allen een plaats vinden.

Velen waren uit de wijde omtrek opgekomen om die dominee, waar tegenwoordig zoveel over gesproken werd, ook eens te horen. Sommigen uit nieuwsgierigheid, anderen uit de rechte behoefte naar het ware zielevoedsel.

Eindelijk komt de voorlezer voor de lessenaar en geeft een psalmvers op. Als de dominee na een kort stil gebed de preekstoel beklimt, is het doodstil en de spanning is merkbaar. Er waren er wellicht, die verwacht hadden, dat alles heel bijzonder toe zou gaan. Doch daarin worden ze teleurgesteld. Alles verloopt heel eerbiedig en rustig.

Maar met welk een gloed en ernst spreekt ,de predikant van de diepe ellende des mensen, waarin hij door een vrije en moedwillige afval van God verzonken "lag'. Onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad. Van de oordelen, die merkbaar waren en ook van de grote naderende eeuwigheid en de noodzakelijkheid der waarachtige bekering.

Voor velen is dit nieuw. Bij enkelen is duidelijk afkeer op hun gezicht te lezen. Immers wordt hierdoor heel hun hoogmoedig, eigenlievend en eigengerechtige bestaan omgeworpen en de hel hun als voor ogen gesteld.

Doch er zijn er ook in wie een hartelijke blijdschap ontvonkt. Zo wás het, als die Ulrummer dominee het preekte, zo hadden ze het ook door de werkingen des Heiligen Geestes leren kennen.

Als de dienst is afgelopen, blijft Arend Jan, de vroege kerkganger uit Uithuizen bij de kerk staan. Hij had z'n vrouw al gezegd, dat hij proberen zou om een huisje te vinden, waar hij zou kunnen eten. Hij wacht daarom tot de koster de deur komt sluiten. Misschien nodigt hij hem uit.

Als de koster de deur dicht doet, ziet hij Arend dadelijk staan. Wat wonder ook. Hij hoopte immers dat hij er nog zijn zou, dus keek hij al uit. "Kom je eerst een koppie doen?", roept hij.

"Ga maar mee, ik ga achteruit, m'n huis staat achter de kerk". Arend Jan laat het zich geen tweemaal zeggen en even later gaan ze achter uit, over de hobbelige weg en lopen over het met steenslag bedekte paadje naar de eenvoudige kosterswoning. Ze treden binnen en spoedig zitten ze in de huiskamer, waar de vrouw des huizes al bezig is de koffie klaar te maken. "En wat zeg je d'r zo van?", vraagt de koster.

"Wel, het is kostelijk, zou ik zo zeggen". Arend Jan is diep onder de indruk van het gehoorde. "Maar daar zal wel wat op loskomen", vervolgt hij, ,,want geloof het vrij, dat die leer wat gehaat wordt in ons land".

"Dat geloof ik vriend, daar zal de duivel wel op afkomen. Dat hebben de profeten ook ondervonden. Denk eens aan een Jeremia en een Ezechiël. Ja, ja, bij Ezechiël is de dominee zo kennelijk bepaald geworden. Uit hoofdstuk 33, hoe de Heere hem als wachter over het huis van Israël gesteld had en nu het bloed der hoorders van zijn hand zou eisen. Daar mocht hij voor ingewonnen warden en nu moet hij de rechtvaardige aanzeggen, dat het hem wel zal gaan, maar ook de goddeloze, dat het hem kwalijk zal gaan",

Ze raken weldra in een diep gesprek gewikkeld en worden eerst opgeschrikt als de kostersvrouw zegt: "Wel Schoonoord (zo heette Arend Jan) je blijft toch eten, nietwaar?".

"Wel als het niet bezwaarlijk is, graag", is het antwoord. En zo had ook hij een plaatsje gevonden om ook des middags de dominee nog eens weer te kunnen beluisteren. En zoals Arend Jan waren er velen in Ulrurn, waar men ook nog gedachtig was aan het gebod: En vergeet de herbergzaamheid niet.

18. **DE VIJANDSCHAP ONTWAAKT**

De herfst heeft alreeds zijn intrede gedaan. De bomen hebben hun bladertooi nog niet afgeworpen, maar wel is het heldergroen reeds verkleurd en verdonkerd tot geel en bruin. De duisternis valt reeds vroeger in en grauwe luchten voorspellen regen en koude.

In een klein huisje aan de buitenkant van het dorp licht reeds het flauwe schijnsel van een kaars. Aan tafel zit een oud moedertje, een weduwe, die bladert in een vergeeld boekje.

"'t Is toch een duidelijke taal", mompelt ze, "wat hadden die mensen een licht in de waarheid".

Vanmiddag was ze naar de zolder gegaan om eens in haar boekenkist te zoeken. Ze wist, dat ze het nog hebben moest, een uitgave van de Dordtse leerregels. En ja hoor, ze had het gevonden, tussen al de andere boeken, allen werken van bekende oudvaders. Als een kostbaar kleinnood had ze het mee naar beneden genomen. Nu leest ze er in en het is haar weer als nieuw, hoewel ze het reeds meerdere malen gelezen heeft.

Nu is het of ze ergens over nadenkt. Weer mompelt ze voor zich uit: "Zou ik dat doen? Zou hij die zelf Wet hebben? Anders zal hij het toch graag willen lezen. Het is toch een belijdenisgeschrift".

Ze staat resoluut op en gaat het portaaltje in. Met haar hoed en jas keert ze terug. Welja, waarom ook niet, ze zou het eens gaan brengen naar de dominee. Een wonder was het zoals die man preekte tegenwoordig.

Na de kaars uitgeblazen te hebben, gaat ze naar buiten en sluit de deur. Het wordt al donker en een druilerige motregen doet een zacht suizen horen. Moedig sloft ze langs de eenzame straten.

Als ze aan de pastorie aanklopt, doet de domineesvrouw zelf open. Direct wordt ze binnengelaten. "De dominee even spreken? Ja hoor, dat kan. Komt u maar even mee".

Even later zit ze in een gemakkelijke stoel in de studeerkamer. "Zo, zo, moedertje nog zo laat op pad?"

"Ja dominee, daar had ik al lang eens over gedacht. Maar nu is het er dan toch eindelijk van gekomen. Hebt u de leerregels wel eens gelezen?"

"De leerregels, wat bedoelt U?.... o, nu begrijp ik het. U bedoelt de wederlegging van de remonstrantse dwalingen door de Synode van Dordrecht, de zogenaamde Dordtse leerregels. Nee, die heb ik lot mijn spijt nog nimmer gelezen. 't Is wel droevig en dat voor een Hervormd predikant....". Dominee de Cock gevoelt schaamte in zich opkomen.

"Maar", zegt hij dan, "hoe komt u daar zo bij?"

"Wel dominee" is het verheugde antwoord, "daar heb ik een boekje van. Ik wist dat ik het had en nu ben ik eens op zoek gegaan. Kijk...." Voorzichtig en haast eerbiedig haalt ze het boekje te voorschijn en legt het voor de dominee neer. Spoedig is deze er geheel in verdiept.

Met genoegen ziet het oude moedertje toe. Na een poosje vraagt de dominee: "Zou ik dat eens mogen lezen van U. u krijgt het zo gauw mogelijk weerom?".

"Dominee, ik ben een oud mens en die boeken zijn er om gelezen te worden. Ik had zo gedacht, dat moest ik u nu eens, cadeau doen."

Verblijd neemt dominee de Cock dat aanbod aan en zegt haar heel hartelijk dank. Dan praten ze nog een poosje over de droeve toestand van Neêrlands kerk en over de levendige hope, waar ze beide kennis aan hebben.

Het is al donker geworden als de domineesvrouw, de oude weduwe weer naar haar kleine stulpje terugbrengt.

Enkele dagen later is ouderling Beukema even bij dominee de Cock om hem raad te vragen. Bij die gelegenheid toont de dominee hem dat boekje, dat hij van het oude moedertje gekregen

heeft. "Onbegrijpelijk Beukenra". zegt hij, "nu ben ik toch al sinds 1824 predikant der Hervormde Kerk en nu eerst heb ik een exemplaar van de Dordtse leerregels in, handen. En dat is nog wel één onzer belijdenisgeschriften!"

Beukema ziet het boekje in. "Ja dominee, zover zijn we nu al van de grondslagen onzer vaderen weggedwaald. Hoe weinigen zullen ze gelezen hebben? Ik wilde, dat ik er ook één bezat."

De dominee is kennelijk verblijd met dit antwoord van Beukema. Hij had reeds het plan gemaakt het opnieuw uit te geven. En nu wordt hij gesterkt in zijn voornemen.

"Wie weet hoe spoedig u er één hebt. Er zijn er nog in het land, die de oude beproefde leer der Hervormde Kerk beminnen. Het zou onder Gods onmisbare zegen nog tot opwekking en zegen kunnen zijn als het opnieuw werd uitgegeven. Wat denk je daar van?"

Beukema stemt er hartelijk mee in. En als hij vertrokken is, gaat dominee de Cock dadelijk ijverig aan het werk, nadat hij eerst een zegen over zijn arbeid van de Heere heeft afgesmeekt. Weldra gaat zijn vlugge pen over het papier om een voorrede te schrijven. In krachtige taal roept hij zijn land- en geloofsgenoten op tot wederkeer tot de leer der Hervormde Kerk: "Om dan vele onkundigen de ogen te openen, vele zorgelozen opmerkzaam te maken, vele Godvrezenden te sterken en te vertroosten, in ,deze, voor de waarachtige dienst van GA zo donkere dagen in ons vaderland, heb ik gemeend, dat het hoogst nuttig en heilzaam kon zijn, om de besluiten van de, onder de Gereformeerden doorluchtigste, beroemdste en algemeenste Synode door de druk gemeen te maken en verkrijgbaar te stellen".

Hoe getrouw komt hij verder zijn medereizigers naar de eeuwigheid te waarschuwen. Hij mag daarin de ere Gods en het waarachtig heil der kerk bedoelen. Hoe hoog moest zulk een prediker geschat worden. Helaas, hoe diep zou de verachting zijn, die hem voornamelijk ook van zijn medebroeders in het ambt ten deel zou vallen.

Doch daaraan denkt hij niet. Het is zijn enige stelregel geworden: Ziende in het gebod, blind voor de toekomst.

Voort gaat zijn pen: "Schoon voor een eeuwigheid bestemd, voor een eindeloze eeuwigheid, waar het eeuwig wel of wee zal zijn, schoon wij dagelijks gevaar lopen om voor eeuwig weggeworpen te worden in die poel, die van vuur en sulfer brandt, die de duivel en zijn engelen bereid is, slaapt echter het algemeen Gereformeerd Christendom zorgeloos in die doodstaat voort, waaruit de meesten, gelijk ik vrees, niet' zullen ontwaken, voordat zij met de rijke man hun, ogen opslaan in de hel, zijnde in de pijn; aanhoudend vrede, vrede roepende zonder gevaar, en daarin door velen hunner hoofden en leiders, rechte Baälpriesters gesterkt wordende, terwijl er toch niets minder is dan vrede".

Het is al laat, als het laatste woord geschreven is. Nu kan het klaar gemaakt worden voor de drukker. En als het dan uitkomt, zal hij er een exemplaar van opsturen aan Zijne Majesteit Koning Willem I. Was dit niet een nazaat van de Vader des Vaderlands? En van de roemruchte Prins Maurits? Hoeveel hadden zijn voorouders niet gedaan en geleden voor de ware Gereformeerde Religie en de vrijheid van geweten, om God overeenkomstig Zijn Woord te mogen dienen. Was het ook niet de plicht van Koning Willem, als dienaar Gods, om zich op te maken om de ware Gereformeerde Religie te verdedigen tegen de schadelijke en zielsbedriegelijke leerstellingen van velen? Van zovelen, die zich heer en meester van de oude vaderlandse kerk wilden maken?

En doch, hoe bitter zou de teleurstelling zijn en hoe zou ook dominee de Cock moeten leren: *Vest op Prinsen geen betrouwen, waar men nimmer heil bij vindt.*

Overal waar de Heere Zijn getrouwe dienstknechten opwekt om Zijn Woord te verkondigen en de afwijkingen van de waarheid tegen te gaan, daar verwekt ook de duivel zijn dienstknechten om Gods dienaren te beschimpen en verdacht te maken en de kracht der waarheid afbreuk te doen. Dit is ook dominee de Cock niet gespaard gebleven.

We bevinden ons in de kerkenraadskamer van de gemeente van Ulrum. De vergadering is al haast afgelopen en dominee de Cock vraagt de medebroeders of er nog iets te behandelen is. Dan haalt één hunner een blaadje te voorschijn en reikt het de predikant over.

"Kijk dominee, wat denkt u daarvan?" Hij wijst met zijn door zware handenarbeid gekromde vinger op een tweetal boekaanbiedingen.

Dominee leest het voor, zodat ook de andere broeders het kunnen horen. Er zijn twee werkjes uitgekomen. De ene was van de Uithuizer predikant L. Meijer Brouwer, getiteld: *Nodige waar-*

schuwing en heilzame raad aan mijn gemeente. Het andere is van G. Bentheim Reddingius, Doctor in de Godgeleerdheid en predikant te Assen. Het heette: *Brieven over de tegenwoordige verdeeldheden en bewegingen in de Hervormde Kerk.*

Het is na het voorlezen een poosje stil. Ouderling Beukema neemt het papiertje van de dominee over om het eens van naderbij te kunnen bezien. Dan zegt de man, die het blaadje aan de dominee gegeven had: "Als dat maar niet tegen ons is, dominee, ik vertrouw dat niet. De vijanden zitten ook niet stil, geloof dat maar".

Dominee de Cock fronst hete voorhoofd. Een bang vermoeden rijst in hem op. Het is alsof hij ineens zeker weet, dat het tegen hem gericht is. Tegen die leer, die de in Hervormde kerk thuishoort.

De broeders kijken vragend naar de dominee. Deze zegt: "Laat ik die boekjes eens bestellen, dan weten we het zeker. De ervaring heeft mij maar al te zeer geleerd broeders, dat er onder de leraars maar weinigen zijn, die niet door de geest des tijds, en de vorst dezer wereld afgeleid en weggevoerd zijn van de weg der waarheid".

Allen stemmen in niet hetgeen, de dominee zegt. Nog even wordt er heen en weer gepraat. Dan wordt een versje gezongen en de vergadering met dankgebed gesloten. Daarna gaan ze allen huiswaarts.

Enige dagen later worden de boekjes aan de pastorie bezorgd. Met bevende vingers bladert dominee de Cock ze op zijn studeerkamer door. Zijn bange vrees bleek niet ongegrond.

In beide werkjes kwam eenzelfde droeve geest openbaar. De ware Godvrezenden werden voorgesteld als bekrompen lieden, vol vooroordelen, inzonderheid tegen vele predikanten, die vrij van de belijdenisgeschriften uit de Bijbel wilden preken.

Hij leest in het boekje van Meijer Brouwer vele dingen, die hem met ontzetting en smart vervullen. Zie eens hoe de man Godsvolk durft beschuldigen: "geroepen door het Evangelie, zoeken zij de vrijmoedigheid of de vergunning om te geloven tot zaligheid, met de kenmerken van het waar geloof en de grond hunner hoop, niet in de verklaringen van Godgen de Zaligmaker, maar in zichzelf, in hun gemoedsgesteldheid, in de aandoeningen en bewegingen van hun hart", zo leest hij.

En even verder: "De leer van 's mensen zedelijk onvermogen drijven zij tot het uiterste, en beschouwen het beeld van God als genoegzaam geheel in ons vernietigd, niet bedenkende, dat daardoor, met het gemis van oorspronkelijke heiligheid, ooit tevens onze verstandelijke kennis, onze redelijkheid zou verdwijnen".

En ook nog: "In deze toestand is de mens dus blotelijk een werktuig, hetwelk door Goddelijke almacht moet in beweging gebracht en voortgedreven, tot geloof en bekering geleid worden, zonder dat hij, dood in misdaden en zonden, daartoe iets het geringste vermag; waarom het dan wel niet af te keuren, maar nochtans te vergeefs is, dezulken te waarschuwen en te vermanen, daar zij toch aan al die aandrang niet kunnen beantwoorden". Het zijn weer dezelfde beschuldigingen, die eertijds de remonstranten inbrachten tegen de zuivere leer. En dat geschiedde nu openlijk door predikanten, die zich hervormd durfden noemen en zich uitgeven als door God geroepen om Zijn Woord te verkondigen.

Verdrietig slaat dominee de Cock de boekjes dicht en bergt ze op in zijn boekenkast. Dan valt hij op zijn knieën en roept vurig tot God in de hemel, Die alles hoort en ziet, ook de ontrouw dezer leraren en hun laster tegen Zijn kinderen en getrouwe knechten. Zijn begeerte is, dat de Heere nog eens een man mocht verwekken, bekwaam en toegerust om de strijd tegen deze valse herders aan te vatten.

Dat 's Heeren wegen anders zouden zijn, was hem toen nog onbekend. Hij denkt er niet aan om zelf de pen op te nemen. Daartoe is hij immers onbekwaam? Door genade mocht hij geringe gedachten van

zichzelf hebben. En om de strijd tegen zoveel dwalingen en zo voorname en 'machtige tegenstanders op te vatten, daar valt toch niet licht over te denken. Maar laat ons eens verder zien wat er gebeurde:

Het is een middag in oktober, kort na het tijdstip, waarop de beide geschriften, die de ziel van onze predikant zo heftig in beroering hadden gebracht, verschenen waren. Vredig ligt het dorpje Onderdendam te midden der vruchtbare velden. De straten zijn nog vochtig van de langdurige regen, maar nu heeft een straffe wind de lucht schoongeveegd. Er spoeden zich verschillende predikanten in eerbiedwaardige kledij in de richting van het kerkgebouw. De koster heeft de deuren reeds opengezet. Er zal classis-vergadering, gehouden worden die middag.

Juist bij de kerkdeur zien we ook dominee de Cock. Hij is gelijk met een ander aangekomen.

Ze drukken elkaar de hand. "De Cock van Ulrum", zegt dominee de Cock. De ander fronst het voorhoofd. Het is plotseling of deze ontmoeting hem niet aangenaam is. Even weifelt hij. Dan zegt hij: "Aangenaam. Meijer Brouwer van Uithuizen".

Het is nu de beurt aan dominee de Cock om verwonderd te wezen. Hij kende de schrijver van de "Nodige waarschuwing" voor deze niet. Maar nu stond hij dus voor de man, die zulke schrikkelijke dingen in het licht gegeven had. Verwonderd zegt hij: "Bent u de schrijver van dat pas verschenen boekje?".

"Dat ben ik broeder. u hebt daar toch niets op tegen?"

"Niets op tegen? Ik heb er alles op tegen. Welk een tijden beleven we toch, dat ge zulks durft te schrijven?".

Er komen nog meerdere bezoekers aan, zodat hun gesprek afgebroken moet worden. Ze gaan naar binnen en zoeken een plaats. De predikant Meijer is spoedig in een levendig gesprek met de anderen. Met dominee de Cock bemoeit zich nauwelijks iemand.

Als de vergadering is aangevangen en enkele voorname zaken reeds fijn afgehandeld, komen geheel onverwachts ook de boekjes van Meijer Brouwer en Reddingius ter sprake. Er is een predikant, die hierover het woord vroeg. Hij houdt een ware lofrede over deze geschriften en beveelt ze al zijn collega's ter lezing aan.

Dat gaat dominee de Cock toch te ver. Hier mag hij toch niet zwijgen? Is daarmee niet de ere Gods gemoeid? Enigszins zenuwachtig vraagt hij het woord. Het is ook niet zomaar wat om tegen alles op te roeien. De voorzitter verleent hem minzaam tijd om te spreken.

Dan verklaart hij zich in ronde woorden tegen de inhoud van de beide boekjes en wijst met ernst op de plicht en de roeping van de leraren der Hervormde Kerk om Gods Woord zuiver te prediken. Hij zegt zich geroepen te gevoelen hier op de classis een aanklacht tegen de beidt leraren in te dienen, wegens hun onstichtelijk en lasterlijk geschrijf.

Als hij uitgesproken is, wordt het rumoerig in de zaal. De praeses heeft moeite om de orde te bewaren. Allen betuigen hun bijval bij de werkjes van Meijer Brouwer en Reddingius en keuren het sprokene door dominee de Cock af. Wat dacht die Ulrummer predikant wel, om één van zijn medebroeders in het ambt zo verdacht te maken?

Hoe ongelijk is 'de strijd. Doch dominee de Cock wijkt niet, maar handhaaft krachtig zijn bezwaren. Nog nimmer had hij zo duidelijk als nu gezien, hoe nodig de verdediging en verbreiding der gereformeerde leer toch was.

Het woord wordt gegeven aan dominee Damsté van Uithuizermeden. Zou die zijn instemming met dominee de Cock betuigen? Helaas, hoor eens wat hij uiteenzet:

Eerst spreekt hij van, de liefde en van de verdraagzaamheid, die er onder broeders van eenzelfde huisgezin behoren te wezen. "We behoren elkaar niet te verketteren", zegt hij en kijkt in de richting van dominee de Cock.

Dan vervolgt hij: "Onze geachte mede-ambtsbroeder de Heer Meijer Brouwer heeft terecht opgemerkt, dat er tegenwoordig van die lieden zijn, die de leer van 's mensen onvermogen ten goede tot het uiterste drijven. En een ieder, die hen op dit heilloze pad van de dode lijdelijkheid niet volgt, wordt maar als een vijand van de kerk en van de rechtzinnigheid Weggezet. Maar jat een ieder zich late onderwijzen uit het Woord. We lezen toch zo in Filippenzen 2 vers 12, dat de heilige Apostel Paulus de gemeente leert: werkt Uws zelfs zaligheid met vrezen en beven. Ligt hier niet klaar in opgesloten, dat de mens zijn zaligheid moet werken en dat er dus van een volstrekte onmacht ten goede geen sprake is? Of moeten we ook de Godsgezant Paulus in deze veroordelen?"

Zo gaat hij een poosje voort met allerhande verwijten aan het adres van hen, die bij de waarheid van 's mensen volslagen doodstaat begeren te blijven. Dominee de Cock popelt om er het zijne van te kunnen zeggen. Eindelijk wordt hem het woord vergund.

Krachtig weerlegt hij de vonden van dominee Damsté. Zeker, er staat in Gods Woord: *werkt uws zelfs zaligheid met vreze en beven*. Doch staat daar niet duidelijk achter: *want het is God, Die in u werkt beide het willen en het werken, naar Zijn*

welbehagen?

Die bevestigt dus 's mensen onvermogen ten goede. Dood in zonden en misdaden zijn we allen. Onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad, zegt ook de Catechismus. Alleen degene, die door God wordt levendgemaakt, wordt zalig. Van zulken geldt wat ook in de Belijdenis staat: de wil vernieuwd zijnde werkt nu zelf ook.

Dominee de Cock gaat nog even verder. Hij wijst op de plicht van een Hervormde leraar. Dominee Damsté was voor 1816 reeds predikant geworden en had er dus zijn naam voor gezet, dat de Belijdenis in alles met Gods Woord overeenkwam en dat hij alzo prediken zou. Als hij nu die belijdenis verwierp, diende hij de Hervormde Kerk als een meinedige.

Een gemompel onder de broeders laat duidelijk hun ergernis en ongenoegen blijken. Sommigen is de haat van het gezicht te lezen. Ze gevoelen lust deze hen zo in hun eer aantastende leraar eruit te gooien.

Dominee Damsté staat op en zegt met een van emotie en boosheid trillende stem: "U durft heel wat te zeggen. Ik herinner me nog, dat ik u eens heb horen bidden. u drukte toen uit: dat alle valse leraars mochten worden bekeerd of uitgeroeid. Wat wilt u eigenlijk? Wilt u ons allen uitroeien?".

Gelukkig mag dominee de Cock zijn tegenstander dadelijk door hebben. Dat was immers een poging om de klem van hetgeen hij betoogd had te ontgaan? Met dit zeggen wilde hij de toch al zo grote antipathie tegen hem en de zuivere waarheid nog meer doen aanwakkeren.

"Wel", vraagt hij dominee Damsté, ,,doet gij zelf dat dan ook niet, wanneer ge in 't openbaar of in het verborgen bidt?".

"Nee zeker niet", is het antwoord, "zulks zou ik niet graag voor mijn verantwoording nemen".

"Bidt ge dan ook niet: Uw koninkrijk kome?", is de wedervraag. "Daar ligt toch in opgesloten, dat ge de Heere vraagt om alles uit de weg te ruimen wat de komst van Zijn koninkrijk belemmert?".

Het wordt nu verward in de vergadering. Vele beschuldigingen worden geuit. De praeses klopt heftig met de hamer. Eén der aanwezigen vraagt het woord. Het wordt hem gegeven.

Deze brengt opnieuw een beschuldiging tegen dominee de Cock in. Deze zou de sacramenten bediend hebben aan bijzondere personen, buiten zijn gemeente. De voorzitter is zo edelmoedig, dat hij dominee de Cock nog een weerwoord toestaat.

Ook hierin mag hij een duidelijk antwoord geven. Hij belooft honderd gulden te zullen geven aan de diaconie van de gemeente van hem, die de beschuldiging met bewijzen staven kan. Maar onder deze voorwaarde, dat als hij het bewijs schuldig blijft, hij, vijftig gulden betaalt aan de diaconie van de geneente van Ulrum.

Nu zwijgt de man, die de aantijging gedaan had.

Tenslotte spreekt nogmaals de Uithuizer predikant. Openlijk daagt hij dominee de Cock uit om de pen tegen hem op te vatten en zijn bezwaren tegen de beide boekjes in druk te doen verschijnen. Hij lokt dus daarmee zelf de strijd uit.

Dominee de Cock gevoelde hoe hem hier de weg werd aangewezen om zelf tegen de dwaalleraars te gaan schrijven, hoewel hij zo vurig gehoopt had, dat de Heere een ander daartoe verwekken mocht. Eerst had hij gehoopt, dat het baron van Zuylen van Nyevelt, wiens geschriften hem tot aanmoediging en onderricht geweest waren, zijn zou, doch de Heere had het anders in Zijn raad bepaald en een onverwachte dood had hem uit het leven weggerukt. Maar nu zag hij, dat hij hier niet in gebreke mocht blijven, want als het de waarheid geldt, geldt het ook de ere Gods.

Hij besloot voor zichzelf die taak in de kracht en de mogendheid des Heeren te aanvaarden, en daarmee was de eerste stap gezet op de moeilijke weg, die tot zoveel moeite en verdriet voor hem zou leiden.

19. **OVER LASTER EN TEGENWERKING**

"Dat is ook wat met die predikant uit Ulrum!". Met deze woorden wendt zich één der aanwezigen op de bruiloft van de weduwnaar van Tuil uit Middelstuur, die deze dag gehuwd was met Saartje de Best, zijn huishoudster, tot de anderen. Het is een welgedane heer van middelbare leeftijd.

Zijn tafelgenoten kijken meteen geïnteresseerd toe. Ze weten welk een smakelijk verteller hij is. "Wat is er dan aan de hand", vraagt er één ongeduldig.

"Wel man, die fijne dominee daar in Ulrum, die schijnt nu helemaal raar te gaan doen. Je hoort de gekste verhalen. Het is hem naar het hoofd geslagen. Luister wat er gebeurd is:

Je kent die vriend van me wel hè, Nelissen heet hij. Hij studeert bij Professor Hofstede de Groot, voor dominee ook, geloof ik. Nu die is eens bij die dominee de Cock op bezoek geweest. Hij was nieuwsgierig, dat is te begrijpen. Nou en hij zat toen zo in de kamer met hem te praten en in de kamer daarnaast lag blijkbaar één van zijn kinderen. En dat kind schreeuwde toch wel zo erbarmelijk! Tenslotte zei mijn vriend: Wat is er toch met dat kind, het schreeuwt maar door? Is Uw vrouw niet huis? En wat denk je dat hij toen zei?"

De spanning op de gezichten der luisteraars bewijst hun intense aandacht. "Nou, vertel het maar", zeggen er twee, drie tegelijk.

"Weet je wat hij zei? O, laat maar schreeuwen hoor! Daar storen wij ons niet aan. Het is toch maar een verdoemeling. Dat had de Heere hem geopenbaard."

"Wel, wel, dat is toch wel erg niet" roepen ze uit van verbazing. Ze slaan de handen in elkaar en schudden het hoofd. "En dat zijn nu die fijne femelaars. Dat komt nu al van al die zware godsdienst!".

Een boer, die even ter zijde zit, had ook met smaak geluisterd. Hij schikt zich wat nader. "Ja, dat is daar een vreemde snoeshaan hoor", zegt hij. "Ik heb ook een verhaal gehoord dat is meer dan erg".

Terstond heeft hij aller belangstelling. "Vertel op Krelis", roept, de man, die het eerste verhaal verteld had. De boer strijkt zich even langs de baard en begint:

"Nou, die de Cock heeft ook veel catechisanten. En nu was er één van de jongens, die die harde leer maar moeilijk kon verwerken. Daarom bleef hij van de catechisatie weg.

Maar laat hij nu de dominee op straat tegenkomen! Hij wilde nog weglopen, maar dat ging niet meer, hij werd al geroepen. "Zeg hoor eens vent", zei de Cock, "waar was jij de laatste maal? Ik heb je gemist op de catechisatie?".

"Dat klopt dominee", zei hij; "U was juist aan de predestinatie toe en dat kan ik toch niet begrijpen". Weet je wat die predikant toen zei? Dat het heel gemakkelijk te begrijpen was. Onze lieve Heer doet met de mensen precies als een boer, die een nest met jonge honden heeft. Die Hij niet houden wil, die verzuipt Hij.

Weer stijgt de verontwaardiging op. Dat is toch ook wat moois! Een vrouw heeft eerst zwijgend de verhalen aangehoord. Maar nu is het haar toch te erg. Ze staat op en zegt: "'t Is allemaal leugen en laster wat jullie daar vertellen. Je mag wel toezien, want die Gods knechten aanrandt, die tast Gods oogappel aan en de Heere zal ze niet onschuldig houden".

De vrouw gaat weg en zoekt een andere plaats.

Even is het stil, maar spoedig breekt de beklemming weer. "Dat is ook zeker één van die femelaars", merkt een boerenknecht op. Ze drinken nog eens uit en proberen de schrik te vergeten, die onverwachts en ongewild hun gewetens getroffen heeft.

Er mag ondanks de vele verdachtmaking en de laster toch zegen rusten op de arbeid van dominee de Cock. Elke zondag komt een grote schare, ook ver uit de omgeving, ander zijn gehoor. En moge al de nieuwsgierigheid sommigen daarheen drijven er mag ook een hernieuwde belangstelling zijn "voor de getrouwe en vermanende prediking van dominee de Cock.

Die belangstelling en zegen verwekte nog meer haat en vijandschap, iets wat al Gods getrouwe dienstknechten ten deel valt. Inzonderheid de prediking van de vrijmachtige verkiezing Gods was velen een grote ergernis. Dominee de Cock zei menig maal: "Neem de verkiezing weg en ge ontkent de doodstaat van de mens en stelt in hem een vrije wil ten goede. Het is echter een rijke bron van troost voor Gods ware volk en de eerste oorzaak hunner eeuwige zaligheid".

De grote toeloop van mensen had echter tot gevolg, dat het kerkgebouw te klein werd.

Zo zien we op een goede avond ,dominee de Cock en de ouderlingen Beukema en Barkema onderweg naar een kleine vergaderzaal in het dorp 'op enige afstand van de kerk. Er zou een vergadering zijn met de kerkvoogden over de vergroting van het kerkgebouw.

,,Wel dominee", zegt Beukema, "wat denkt u van deze vergadering? Zou het wat mogen lukken?".

"'t Is alles in des Heeren hand broeder. Maar ik geloof wel, dat het veel tegenstand zal ondervinden. Al is het ook, dat we binnen de kerkenraad geheel verenigd zijn, van de broeders kerkvoogden heb ik reeds veel vijandschap en tegenwerking ondervonden". Dominee de Cock zag dat maar al te juist, hetgeen spoedig blijken zou.

Nadat de vergadering met een kort gebed geopend is, doet de kerkenraad bij monde van ouderling Beukema een voorstel tot vergroting van het kerkgebouw. De kerkvoogden luisteren met strakke gezichten toe. Als hij uitgesproken is, neemt de president-kerkvoogd het woord en op zalvende toon stelt hij vele bezwaren breedvoerig voor.

Het zou wel goed zijn de kerk te vergroten, maar zal de toeloop van mensen altijd zo blijven? Als de dominee eens elders zou worden beroepen, zou de kerk dan weer niet spoedig groot genoeg zijn? De kerkvoogden willen wel toestemmen tot vergroting, mits de dominee belooft tot zijn dood toe de gemeente te willen blijven dienen. En dan opziende naar dominee de Cock vraagt hij: "Wilt u eerwaarde zich verbinden tot Uw dood toe alhier werkzaam te zijn?".

Noch de kerkenraad, noch dominee de Cock zijn op zulk een vraag voorbereid. Wie verwacht nu zulk een voorwaarde? Toch blijft de dominee het antwoord niet schuldig.

"Hoe kan ik dat nu beloven, waarde heren? Of ik ooit ergens anders zal worden beroepen, weet ik niet, maar stel. u voor dat zulk een beroep mij bereikte, dan is dat een zaak voor de binnenkamer. Als de Heere werkt wie zal dan keren? Wie heeft zich tegen de Heere verhard en vrede gehad? Zulk een belofte mag ik toch zeker niet doen".

De medebroeders knikken instemmend. Het is zelfs of ook de kerkvoogden met dit antwoord verblijd zijn. Nu is er immers een motief om medewerking tot vergroting te weigeren.

De president strijkt met zijn hand langs zijn voorhoofd, als zit hij in een moeilijk parket. Dan neemt hij weer het woord: "Ge begrijpt, waarde broeders dat het uitermate moeilijk is. Wie zou de lasten kunnen opbrengen, als onze leraar eens vertrok? Ik zie dus geen mogelijkheid om dit door te zetten. Hebben de andere heren misschien nog iets op te merken?"

De anderen brommen alleen maar instemmende woorden met hetgeen de president gezegd heeft.

Barkema schudt verdrietig het hoofd. 't Ligt er toch dik bovenop. Het is een heimelijke vijandschap tegen Gods Woord. Alle zondagen kwamen de mensen van heinde en ver. Er stonden soms wel zeventig boerenwagens en ook in de grachten legden vele schuiten aan. 't Waren allen mensen, die kwamen om het levende Woord te horen verkondigen. De kerk was altijd meer dan vol en velen konden zelfs geen staanplaats vinden. Ze zaten zelfs onder de preekstoel. En nu zulk een standpunt van de kerkvoogden Hij kan dat toch niet laten rusten zo.

"En voorzitter", zegt hij "als het geld nu eens door collecten, en giften bijeengebracht wordt?"

Weer strijkt de voorzitter langs zijn voorhoofd. Dat is een vraag waar hij niet op gerekend had. "Als dat mogelijk is", zegt hij, "dan is er geen bezwaar". Het flitst door zijn gedachten, dat ze dat toch wel niet voor elkaar zullen krijgen.

Na nog wat heen en weer gepraat, wordt dit voorstel aangenomen. Verheugd en met nieuwe moed keren dan de broeders huiswaarts.

Een maand later komt Barkema, die het voorstel gedaan had, verdrietig thuis. Zijn vrouw ziet dadelijk aan hem, dat er iets niet in orde is. "Wat is er aan de hand", vraagt ze met meegevoel.

"We beleven boze tijden vrouw", is het antwoord. "Kom laten we eerst naar binnen gaan, dan zal ik het vertellen".

In de kleine kamer worden de wanden door een kleine vlam spookachtig verlicht. Alles wijst er op, dat de bewoners eenvoudige mensen zijn, die met weinig middelen het huishouden in stand moeten houden. In de rieten stoel gezeten, vertelt Barkema zijn verhaal:

"Je weet moeder hoeveel geld er bijeengebracht is. Onbegrijpelijk was het ons menigmaal. Hoe gaf de Heere kennelijk liefde in de harten. Wat waren we verblijd. Want nu kon het gebouw zodanig vergroot worden, dat de hoorders er allen een zitplaats zouden kunnen vinden. En nu hadden we toch verwacht de medewerking van de kerkvoogden te mogen he ben. Ze hadden het immers beloofd. We hebben ook reeds al net geld aan hen voor dit doel afgedragen. Nu heb ik laatst de president er al eens naar gevraagd hoe het er nu mee stond en of het werk al spoedig doorgang kon vinden. Maar hij deed zo vreemd, dat ik het ergste vreesde. Ik kom nu juist bij de dominee vandaan, want die zou er vanavond heengaan. Ze hebben gister namelijk vergaderd. Ik was er juist toen hij terugkwam. lu de tranen stonden hem in de ogen. De president had botweg gezegd, dat ze gister afwijzend beschikt hadden op de aanvraag om vergroting....

Dominee zei toen: Maar hoe heb ik het nu, dat is toch beloofd? Nu ja, had hij gezegd, dat was wel zo, maar ze konden het nu toch niet doen. En het geld konden ze wel gebruiken om de kerk te verfraaien. Dat gaf meer aanzien aan het geheel en het geld kon toch niet ongebruikt blijven liggen. De dominee was toen zo verbluft, dat hij maar is weggegaan. Met een mooi gebouw, daar hebben ze veel mee op, maar met de leer van Christus, met het zuivere Evangelie.... dat wensen ze niet".

Ook Barkema's vrouw weet niet wat ze hoort, "Maar dat is toch niet eerlijk", roept ze uit. "Daar hebben de mensen het geld toch niet voor bij elkaar gebracht?".

Barkema snuit zijn neus in een grote rode zakdoek. "Eerlijk, och wat bekommeren ze zich om eerlijkheid en recht. Als het dat volk geldt en die leer, dan is er noch recht noch billijkheid meer".

Zwijgend zitten ze nog een poos" ieder met zijn eigen gedachten. Dan zegt Barkema: "Kom laten we een hoofdstuk lezen". En met een van aandoening trillende stem leest hij: Daar is niemand, die voor de gerechtigheid roept, en niemand, die voor de waarheid in het gericht zich begeeft; zij vertrouwen op ijdelheid en spreken leugen; van moeite zijn zij zwanger en zij baren ongerechtigheid.

Het is reeds diep in de nacht als eindelijk de slaap aan hun velerlei gedachten een einde maakt.

Veel strijd is er nog gestreden, als eindelijk de kerkvoogden hun zin doorzetten. Zelfs de minister van eredienst en de Koning waren in de zaak betrokken geweest. Niets mocht baten. Bij allen dezelfde stille tegenwerking, omdat ze liever de getrouwe predikanten en hun leer vandaag uitgeroeid zagen dan morgen. Het bijeengebrachte geld, waarvoor vele eenvoudigen dikwijls met moeite iets opzij legden, zal nu gebruikt worden om het kerkgebouw wat te verfraaien.

Nu de kerk vertimmerd wordt, krijgt dominee de Cock gelegenheid om liefdebeurten in andere plaatsen te vervullen.

Zo zien we in Niezijl reeds vroeg een grote menigte op de, been. Er moet wel iets heel belangrijks te doen zijn. Op de markt, waarvan links het kerkgebouw staat, zijn velen in druk gesprek. Een breedgeschouderde boer zegt: "mensen je kunt gerust naar huis gaan, want hij komt niet hoor". Nieuwsgierig stellen de mensen hem vragen. "Hoe weet je dat Berends?". De boer maakt een gebaar met zijn koestok om wat ruimte om hem heen te houden. Het volk blijft op een eerbiedige afstand. Ze kennen Berends allen in die omtrek. Het is de schatrijke boer van de Vrijheidshoeve.

Hij was ook zeer bevriend met de predikant van de naburige gemeente, die, omdat Niezijl zelf geen predikant had, consulent over die plaats was. Het zou dus niet onmogelijk zijn, dat de boer iets naders wist.

"Hij komt niet hoor, daar kun je van op aan. De consulent is er tegen, dat die verkiezingsprediker hier op de stoel komt", zegt Berends weer.

"Ja, maar de kerkenraad is er voor", roept er één uit de menigte.

"'t Kan best wezen, maar hij komt niet op de preekstoel hoor! De gouverneur heeft de zaak in handen en die zal wel zorgen, dat hij niet komt. Ze preken over niets anders dan over de verkiezing en de verdoemenis die lui".

De menigte denkt er niet aan om weg te gaan. En als de kerkdeuren opengaan stroomt het gebouw in een korte tijd geheel vol. Het is een gedrang van jewelste. Ook de paden en hoeken

vullen zich. Alles IS reeds bezet en nog steeds bevinden zich velen op het marktplein.

Dan kijken de mensen ineens om naar de zijstraat. Kijk, daar heb je de beide ouderlingen van de gemeente. Een tamelijk kleine en magere man loopt tussen hen in. Ze spoeden zich naar de zijdeur van het kerkgebouw. Het is ongewoon stil geworden op het plein. Berends staat, onwezenlijk naar de predikant te staren, de koestok met twee handen voor zich uit vasthoudend. Was dat nu die predikant, waarover ieder haast sprak en waar zoveel vreemde geruchten over rondgingen? Als de mensen weer even tot zichzelf komen, spoeden ze zich snel naar de kerk. Doch juist doet de koster, geholpen door twee forse kerels, de deur dicht.

Het gebouw is reeds tot barstens toe gevuld.

Mopperend en dringend toeven de mensen nog even voor de kerkdeur, in de hoop, dat die nog weer open zal gaan. Er stijgt reeds psalmgezang op. Velen worden nu onrustig. Ze begrijpen, dat ze voor niets gekomen zijn. Weer is er gerucht op de markt. Wat is dat nu toch? Twee mannen komen 'elk met een ladder aandragen. Ze zetten ze tegen de muur bij de grote ramen. Ze hebben schildersgereedschap bij zich en weldra wordt de ene ruit na de andere uitgenomen. De glasheldere stem van dominee de Cock is nu zelfs op de markt te horen.

De mensen luisteren gespannen toe. Hij leest juist de tekst voor deze ure voor: ".... kunt u vinden opgetekend in het u voorgelezen hoofdstuk, Job 33 en daarvan het 23ste en 24ste vers, waar Gods Woord en onze tekst aldus luidt: *Is er dan bij hem een gezant, een uitlegger, één 'uit duizend, om de mens zijn rechte plicht te verkondigen, zo zal Hij hem genadig zijn, en zeggen: Verlos hem, dat hij in het verderf niet nederdale: Ik heb verzoening gevonden".*

Er zijn nu meerdere ladders aangebracht en meerdere ruiten uitgenomen, zodat ook de schare buiten het gebouw de predikant goed kan volgen. Het is een vreemd schouwspel, al die mensen op de ladders tegen het kerkgebouw op.

Ook Berends is naderbij gekomen. Een man heeft hem een plaatsje aangeboden op zijn ladder. Hij staat nu hoog tegen de muur op en gluurt langs zijn buurman heen door het kleine raampje, waar de ruit is uitgenomen.

Wat een stem heeft die predikant. Hoe ernstig en eerbiedig gaat alles toe. Een. vreemde beklemming valt op hem. In klare taal wordt de Christus der Schriften verkondigd en hetgeen nodig is gekend te worden tot zaligheid. Hij luistert aandachtig en vergeet daardoor een ogenblik zijn wonderlijke standplaats. Is dat nu die verkiezingsprediker? Maar 't is toch wonderlijk: er gaat iets van uit. Welk een woordenvloed heeft de man om de rijkdom van Christus uit te dragen. De waarheid krijgt het getuigenis van zijn consciëntie en een ogenblik gevoelt hij, dat dit toch iets geheel anders is, dan die koude redevoeringen en geleerde betogen en zinledige preken van zijn vriend de consulent.

"Berends", klinkt plotseling onder aan de trap. Van schrik zou de boer haast omlaag getuimeld zijn. Hij kijkt naar omlaag en ziet de consulent staan. O ja, dat is waar ook, die zou hem komen halen. Dan zouden ze samen een goede borrel gaan drinken op het gelukken van de aanslag om de Cock uit Niezij1 weg te houden. Maar nu staat het gezicht van zijn vriend heel niet opgewekt. Hij struikelt haastig de ladder af.

Ongeduldig wacht de predikant tot Berends beneden is. Wat een toestand is het hier. Zulk een wonderlijke geschiedenis heeft hij nog nooit beleefd. Een kerk, afgeladen vol, en dan buiten de kerk op ladders en trappen voor uitgenomen ramen haast nog meer mensen, dan er binnen zijn. En dat voor die dweper uit....

"Hij is er toch hè", zegt Berends schor.

"Ja, ja, dat is niet gelukt", gromt de consulent. Ze spoeden zich naar de boérenhofstee. Een borrel zal nu ook wel smaken.

"Was de gouverneur er niet?", vraagt Berends weer.

"Ja wel en hij wilde graag helpen, dat niet, maar ja, dat ging niet. Hij had er geen bevoegdheid toe".

Van de markt, uit het kerkgebouw, klinkt een krachtig gezang op:

Hij, die op Gods bescherming wacht wordt door de hoogste Koning, Beveiligd in de duistere nacht Beschaduwd in Gods woning....

20. **AANGEKLAAGD**

"Moeder, daar is vader al", roept een kleine jongen, terwijl snel door de gang van een eenvoudige woning naar de keuken loopt. Moeder laat direct haar werk liggen en gaat met 'het knaapje naar voren. Ze slaat vlug een das om voor de kou. Vader Dijkstra springt juist van de boerenkar af. Hij had het reuzegoed getroffen. De gehele zandweg naar Smilde had hi mee kunnen rijden tot vlak bij zijn huis. Het hobbelen e:3 schudden van de wagen was hij wel, gewend en het ging heel wat gemakkelijker en vlugger dan te voet. Nu loopt hij op zijn vrouw en zoontje toe.

"Dag moeder, dag jongen, daar was ik dan weer. De HeerP heeft de reis voorspoedig gemaakt. Kom laten we naar binnengaan. Het is fris buiten en moeder zou het zo juist oplopen". Het drietal stapt het huis in. In de kamer speelt nog een meisje, dat vlug overeind krabbelt als het pappa ziet en in het schimmelwiegje ligt een lieve baby heerlijk te slapen.

Dijkstra kust eerst zijn vrouw en kinderen en doet zijn jas uit, "Ook nog bij Klok geweest?", vraagt moeder.

"Ja, daar ben ik ook geweest en vandaar naar de dominee.

gaf me de copy van een boekje mee, dat wilde hij uitgeven- Over de gezangen. Nu, ik was het er hartelijk mee eens. En ni(vroeg hij mij, omdat ik toch naar Ulrum ging, of ik de dominee vragen wilde er een voorwoord voor te wil Ven schrijven".

"En hoe is het nu? met het dopen?" Moeder Dijkstra is daar zeef benieuwd naar. De leraar in de kerk van hun woonplaats wijkt zo sterk af van de zuivere leer der reformatie, dat ze het ja. woord bij de doop niet durven zeggen. Er werd toch gevraagd:' Ten andere of gij de leer, die ia het Oude en Nieuwe Testament? en in de Artikelen des Christelijken geloofs begrepen is, en in de Christelijke Kerk alhier

geleerd wordt, niet bekent, de waarachtige en volkomen leer der zaligheid te wezen? En de leer, die de predikant bracht, week zover van de waarheid af,, dat ze onmogelijk door hun jawoord konden bevestigen, data dat de waarachtige en volkomen leer der zaligheid was. Daarom hadden ze dominee de Cock verzocht hun kind te willen dopen. Er komt een glimlach op hete gelaat van Dijkstra. "Moeder", zegt hij, "waar we nu het meest over getobd hebben, dat is nog het gemakkelijkste opgelost. Dominee de Cock heeft me alles verteld, hoe het allemaal gegaan is.

Over die uitbreiding en vertimmering, dat weet je al hè? Wel, tijdens die vertimmering is er een zeer belangrijk besluit op de kerkenraad gevallen. Nu wist ik, dat ze al eens eerder een kind hit een andere gemeente gedoopt hadden. Als ik wel heb; dat van Arend Jan Schoonoord uit Uithuizen, je kent hem wel. Maar ze hebben nu besloten om niet alleen door woord en geschrift, maar ook door daden voortaan de gereformeerde leer te handhaven. En daarom willen ze nu voortaan de tucht en de vermaning weer toepassen en in de diensten alleen de Psalmen zingen. En ook, als er mensen zijn uit andere gemeenten, die gegronde redenen hebben, ook hun kinderen te dopen. Dus bleek de dominee ook bereid onze kleine te dopen. Als er eens een .weekdienst is, moesten we maar komen, zei hij. Wat hadden we daar toch een zwarigheid over, nietwaar? En nu, je hoort het!". •

Moeder is ook verbaasd. Ze had liever haar kind ongedoopt gelaten, dan die te brengen onder een vervalste leer en dan een leugen voor God uit te spreken. Maar nu mocht ze toch haar vele verzuchtingen verhoord zien. Hoe wonderlijk is de Heere,' Die wegen opent, waar ze niet zijn. Van ontroering veegt ze een traan weg en zegt: "Zo komt de Heere ons nog uit te helpen. Hij heerst over alles en neigt de harten tot al wat Hij wil".

17 November, 1833.

Er hobbelt een boerenwagen over de weg naar Ulrum.. Op de bok zien we Dijkstra uit Smilde zitten. In de wagen, onder de kap, zitten veilig weggedoken zijn vrouw en kinderen. De kleine baby ligt goed ingepakt op moeders schoot. Ze hebben al een hele reis achter de rug en zijn allen blij als ze het plaatsje Ulrum zien.

De torenklok wijst vier uur aan. Ze zijn dus vroeg genoeg. Daarom besluiten ze naar Beukema te gaan. Daar zal ook paard en wagen een geschikte plaats kunnen vinden. Vanavond zullen ze immers niet meer terug kunnen gaan. Het zou diep in de nacht, ja al tegen de morgen worden, eer ze hun woninkje weer bereikt zouden kunnen hebben. Liever keren ze dus morgenochtend, bij leven en welzijn, terug.

Bij Beukema zijn ze zeer verheugd als de familie Dijkstra aankomt. De jongens nemen op zich om voor het paard en de wagen te zorgen en de anderen gaan al pratend naar de ruime huiskamer, waar een grote kachel een aangename warmte verspreidt.

Deze boer, die medeouderling is in de kerkenraad van dominee de Cock, behoort tot de meer gegoeden. Dat is ook te merken aan het deugdelijke meubilair. Op de schoorsteen prijkt een vergulde pendule en een zware eiken boekenkast staat tegen de zijwand. Ook hangt er een groot portret van Maarten Luther, die de bijbel voor zich houdt, als was hij bezig het volk te onderwijzen.

Een grote langhárige hond komt, uit zijn mand, schudt zich uit en loopt nieuwsgierig de binnenkomers tegemoet. Hij gromt onvriendelijk tegen hen.

"Koest Kees", zegt Beukema. Kees loopt met de kop naar beneden weer naar zijn mand terug en na enig dralen nestelt hij zich weer in de koesterende warmte en legt zijn kop op zijn voorpoten. Alleen zijn ogen doet hij zo nu en dan eens open om het vreemde volk wat in de gaten te houden. Terwijl de vrouw des huizes reeds bezig is koffie klaar te maken, zijn de anderen gaan zitten. Spoedig gaat het gesprek over de velerhande tegenwerking, die de plaatselijke predikant moet ondervinden.

"Dat zal nog wel erger worden", meent Dijkstra.

"Dat geloof ik ook", antwoordt Beukema, "en ik geloof zelfs, dat het al zover is".

Nieuwsgierig kijken Dijkstra en zijn vrouw hem aan. Wat zou er aan de hand zijn?

"Al zover is, zegt u? Hoe dat zo dan?"

"Wel jullie weten wat er besloten is. En ook wat er nu regelmatig gebeurt. Als er ouders komen, zoals jullie nu ook, dan dopen we hun kinderen. Maar dat is lang een ieder niet naar de zin en ze zoeken naar een stok om de hond te slaan natuurlijk. Zo zijn er ruim, veertien dagen geleden twee kinderen uit Vierhuizen gedoopt. Daar staat dominee ***du Cloux.*** Die leert bijvoorbeeld openlijk, dat als hij de kinderen doopt ze gelijktijdig met de Heilige Geest gedoopt worden. Nu dat is Rooms nietwaar? Het uiterlijke teken zal toch niet genoeg zijn. We zullen wederom geboren moeten worden, van dood levend gemaakt. En nu heeft, dominee du Cloux, naar men zegt, een aanklacht ingediend".

"Nou, dat is niet mis. Daar vrees ik voor", zegt Dijkstra en hij denkt aan de strijd tegen de remonstranten. Hoe werden ook toen de rechtzinnige predikanten om allerlei kleinigheden lastig gevallen. Maar het ging niet om die kleinigheden; ze konden hun leer niet 'verdragen en daarom werd alles aangegrepen om maar wat te hebben".

"Je zegt dat zo Dijkstra", hervat Beukema, het gesprek, maar ik zie het ook donker in. Als de Heere niet op een wonderlijke wijze tussenbeide komt, gaat het verkeerd.

Er wordt een kop koffie gepresenteerd en de gasten laten het zich goed smaken. De beide kinderen spelen op de grond op een eerbiedige afstand van de hond en de kleine, die gedoopt zal worden, ligt in een grote stoel met een rammelaar te spelen. Kees doet nog steeds af en toe zijn ogen open.

"Weet de dominee het al", vraagt moeder Dijkstra.

"Nu, dat zou ik niet kunnen zeggen. Wel dat er een aanklacht is binnengekomen, want vorige week kreeg hij een brief van het classicaal bestuur. Daarin staat, dat een commissie hem de 18e, dat is morgen dus, bezoeken zal om gehoord te worden over ingekomen klachten. Welke klachten stond er niet bij. Dus is het gissen. Maar nu sprak ik op de markt Berends van Niezijl, ook nogal een tegenstander, en die wist te vertellen, dat het over het dopen van die kinderen ging".

"En die weet er misschien wel meer van", zegt Dijkstra, "het zal wel uitkomen. wat er geschreven staat: *Allen die Godzalig willen leven zullen vervolgd worden.* Misschien moeten wij het nog wel beleven man.

De leugen gooien ze de kerk niet uit hoor, maar de waarheid". Het is intussen etenstijd geworden. Ze willen graag vroeg klaar zijn voor de kerkdienst. Een warme maaltijd zal ook de gasten goed smaken na hun lange tocht. Het treft goed, dat de Beukema's 's avonds warm eten, want vanmiddag, onderweg, hadden ze het met brood moeten stellen.

Na het eten, als ze zich gereed maken voor het vertrek naar de kerk vraag Beukema nog: "Na afloop komen jullie toch terug is het niet?" "Zeker", zegt Dijkstra, "dat moet wel, want paard en wagen zijn hier".

"Nou zo bedoel ik het niet. Jullie blijven hier toch slapen vannacht?".

Het aanbod werd gretig aangenomen. Dan gaat Beukema al vast weg naar de kerk.

Onderweg ontmoet hij Barkema. Ze begroeten elkaar hartelijk. Er ligt een bezorgde trek op het gelaat van Barkema.

"Zwarigheid broeder?", vraagt Beukema.

"Och, wat zal ik zeggen. Men zegt dat de aanklacht over het dopen gaat".

"Ja, dat heb ik ook al gehoord".

"Dominee du Cloux schijnt de aanklager te zijn. Over die kinderen van veertien dagen geleden. En nu zijn er vanavond weer twee kinderen uit zijn gemeente te doop".

"O ja? En de dominee zal ze toch wel dopen, denk ik?"

"Natuurlijk. We hebben het als kerkenraad besloten. En wat kan er tegen zijn? De mensen vinden vanwege de dwalingen geen vrijmoedigheid om bij die leraars hun jawoord te zeggen. We doen niets anders, dan kinderen van Hervormde lidmaten dopen, die elders daartoe geen gelegenheid hebben om het met een vrije consciëntie te kunnen laten doen. Aan die plicht mogen we ons niet onttrekken".

Beukema betuigt hartelijk zijn instemming. Dan haalt zijn medebroeder een boekje uit zijn zak te voorschijn en reikt het hem over met de woorden. "Het is eergister uitgekomen vriend. Een kostelijk boekje. Maar ik vrees met een grote vreze. De vijandschap is al weer hoog gestegen". Ze zijn juist bij het hek naast de kerk, waar een forse lantaarn een mat schijnsel geeft. Beukema leest de titel: Verdediging van de ware Gereformeerde leer en van de ware Gereformeerden, bestreden en ten toon gesteld door twee zogenaamde, Gereformeerde leraars, of de schaapskooi van Christus aangetast door twee wolven en verdedigd door H. de Cock, Geréformeerd leraar te Ulrum.

Terwijl Beukema het boekje in zijn binnenzak steekt, lopen ze door naar de consistoriekamer. Zwijgend gaan ze naar binnen.

Het is een plechtige ure. Een grote schare bezet de vele plaatsen en nauwelijks kan men door het looppad van achter naar voor komen. Het bleke licht der lampen geeft alles een vreemd aanzien. Allen zijn muisstil en luisteren aandachtig. Van de kansel klinkt de heldere stem van de predikant: Ten eerste, dat wij met onze kinderen in zonde ontvangen en geboren en daarom kinderen des toorns zijn.... Vooraan, bij het koorhek, staan de ouders met hun kleintjes. Als het formulier gelezen is, komt de dominee statig de trap van de preekstoel af, legt het deksel van het doopvont en verzoekt de ouders om nader te komen. Er ligt eerbied en ontzag over de kerkgangers bij de bediening van het sacrament, door Christus de ware herders bevolen. Er wordt iets van gevoeld dat de predikant zich door dit zijn doen aan de woede van de mensen bloot stelt. Plechtig klinken telkens de woorden:.... ik doop u in de Naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes. Na afloop verzoekt de predikant de aanwezigen staande te willen zingen Psalm 134 vers 3. Zacht valt het orgel in en de gemeente zingt de gedoopte kindertjes toe:

Dat 's Heeren zegen op u daal';

Zijn gunst uit Sion u bestraal';'"

Hij schiep 't heelal Zijn Naam ter eer;

Looft, looft nu aller Heeren Heer'.

Bij het zingen van het op één na laatste regeltje wordt het Dijkstra te machtig. Hoe ontzettend is toch de toestand van de mens, die nu die Schepper de rug heeft toegekeerd. Nochtans zal die God verheerlijkt worden in al Zijn werken. Zijn verzuchting rijst op: och, dat ook dit kind een onderwerpje Zijner opzoekende liefde zijn mocht. Met zijn mouw veegt hij een traan van zijn wang af.

Het laatste geluid van het orgel sterft weg. De mensen gaan zitten en de dominee klimt de kansel weer op. In een korte toespraak richt hij zich ernstig tot de ouders. Hij wijst op de zorgvolle tijden. Hoe het

land vol is met valse profeten, die afwijken van de zuivere leergronden der reformatie. Hoe het door genade hun begeerte mocht zijn om hun kinderen te brengen onder een getrouwe en ontdekkende prediking. Dat ze ook maar veel aan de troon der genade mochten zuchten en bedelen om genade voor hun arm kroost. Inzonderheid, dat ze ook getrouw bevonden mochten worden om hun kinderen van jongs af de noodzakelijkheid van wedergeboorte en bekering in, te prenten en ze te waarschuwen voor de wereldse ijdelheden.

Dan volgt het dankgebed, waarin dominee gelijk een zegen vraagt voor de predicatie.

Het is reeds laat als de kerkgangers zich huiswaarts spoeden. Beukema blijft doorgaans nog wat praten met de andere broeders, maar nu hij gasten heeft, gaat hij ook dadelijk naar huis.

Spoedig zit hij bij de anderen. Ze hebben zich rondom de kachel geschaard. Er mocht nog zegen gevallen zijn onder de bediening des Woords. Dijkstra is aangenaam gesteld en verhaalt van de, wegen des Heeren, die Hij met hem, onwaardige, heeft gelieven te houden. Het is reeds over half één in de nacht, als het licht in de boerderij gedoofd wordt. De volgende morgen vertrekken Dijkstra met zijn vrouw en kinderen weer naar het verre Smilde.

's Middags heeft Beukema zijn beste pak aangetrokken. De commissie van het classicaal bestuur zou komen. Ze hadden daarover met elkaar gesproken en waren eensgezind van mening, dat het niet alleen een zaak van de dominee was, maar van de gehele kerkenraad. Samen hadden ze toch besloten de handhaving van de leer der reformatie ook door daden te bevestigen. Dus zou hij deze middag om een uur of drie aan de pastorie moeten zijn.

Hij ziet op de klok. Het is nog veel te vroeg. Dan herinnert hij zich het boekje, dat Barkema hem gaf. Wel, dat zou hij nu misschien gedeeltelijk nog kunnen lezen. Hij kan rustig in de kamer zitten, want moeder is in de keuken, de kinderen zijn naar school en de grote jongens zijn aan het werk.

In de klerenkast vindt hij spoedig het werkje van dominee de Cock. Alleen de titel verraadt, dat het in krachtige taal geschreven is. Hij gaat bij de tafel zitten en is weldra geheel verdiept in het boek.

Welk een taal is dat! Wat een vrijmoedigheid heeft de dominee van de Heere ontvangen om de dwaalgeesten openlijk aan te wijzen. Daar zal de duivel wel een storm tegen ontketenen. Als het niet nog maar pas verschenen was, zou iedereen verwacht hebben, dat het daarom was, dat hij wegens een aanklacht voor de classicale commissie verschijnen moest. De klassikale commissie, o ja....

Beukema kijkt verschrikt op. Dat is waar ook, daar moest hij heen. Het is nu al over tijd. Schielijk trekt hij zijn jas aan, roept nog een groet naar de keuken en vertrekt.

Hijgend bereikt hij de pastorie. De andere broeders zijn er al. Ze zitten met elkaar te praten over de vele geruchten en gebeurtenissen van de laatste tijd.

"Goede middag broeders, te laat nietwaar? Hoe kan ik de tijd zo vergeten". De broeders groeten terug en de dominee zegt: "Nog vroeg genoeg hoor, de heren zijn al een kwartier over tijd. Had je het druk Beukema?"

"Nee, dat nu niet hoor, ik was zo verdiept in een boekwerk, dat ik alles vergat". Beukema neemt plaats en de dominee gaat verder met te vertellen wat hij gehoord had.

"Als we vervolgd worden broeders, zijn we de eersten niet in ons vaderland. En nu bedoel ik niet de vervolging door Roomsen en Remonstranten. Maar van de laatste tijd. Gelms uit Oude Pekela is door de rechtbank van Winschoten tot vijfenzeventig gulden boete veroordeeld. Alleen om het feit, dat een oefenaar in zijn huis een woordje spreken mocht. Is het niet vreselijk, dat men de leer der waarheid,

waarmee de ere Gods en de zaligheid onzer zielen zo nauw verbonden zijn, met list en geweld zoekt te onderdrukken?"

De anderen knikken instemmend. Het is inmiddels reeds bijna vier uur geworden.

Een rijtuig met een prachtig, zwart glanzend paard komt Ulrum binnenrijden. De koetsier op de bok maant telkens het mooie dier tot grotere spoed aan.

In de koets zitten drie eerbiedwaardige en- voorname heren. Het zijn de predikanten A. Rutgers, Warmolts en P. Rutgers. Ze hebben de lastbrieven van de eerwaarde classis van Middelstum bij zich. Ondanks hun stijlvol uiterlijk schijnen ze nog al goed geluimd te zijn.

"'t Is wel, wat laat geworden, heren", zegt er één.

"Nu hij wacht wel even, denk ik. Als we er eenmaal zijn, zal het spoedig gebeurd wezen".

De mensen op straat zien met belangstelling naar de vreemde verschijning in hun woonplaats. Velen vermoeden wel, dat deze heren om hun predikant komen. De koetsier stuurt het paard in de richting van de pastorie.

Het is te hopen, dat de man zijn denkbeelden wil laten varen", zegt dominee A. Rutgers, "maar ik vrees er voor".

Dominee Warmolts kijkt naar zijn metgezel. Hij weet wel, dat deze het liefst zou zien; dat de aanklacht op een eenvoudige berisping zou uitlopen en daarmee weer van de baan zijn. Dat is hem niet erg naar de zin. In zijn ogen is de Ulrumse predikant een dweper. Met al wat hij zei, werden zij toch als valse leraars en verdraaiers van de leer van vrije genade en meinedigen tentoongesteld.

"Hij zal het toch wel niet laten. Dat konden we vanmorgen bemerken, toen de bode die brief bezorgde. Alweer twee kinderen van de gemeente van dominee du Cloux gedoopt. En die Vierhuizer predikant laat dat er niet bij zitten hoor! Trouwens, wie niet horen wil, moet maar voelen. Hoe eerder zulken uitgeworpen worden, hoe beter het is".

Met een schok staat de wagen stil. De koetsier opent de deur en met voorname langzame treden stijgen de heren één voor één uit. "Met een kwartier zijn we wel klaar, Arie", zegt dominee Warmolts tot de voerman. De koesier knikt en werpt een deken over het paard.

De heren lopen het paadje op en bellen bij de pastorie aan. De domineesvrouw doet open en laat ze doorgaan naar de studeerkamer.

Met een "goedemiddag heren" treden ze binnen. Ze zijn zeer verbaasd hier behalve de predikant ook de gehele kerkenraad aan te treffen. Ze nemen plaats op de stoelen, die voor hen zijn klaar gezet en dominee Warmolts neemt de leiding op zich.

"Ge zijt laat heren", zegt dominee de Cock.

"Inderdaad, we hebben wat vertraging gehad, maar eh.... u bent hier nogal met veel mensen. We zouden u toch gaarne alleen willen hebben".

"Wel, dit zijn allen leden van mijn kerkenraad, broeders. Alles wat er gebeurd en gedaan is heeft de volle instemming van• ons allen. Dus zijn we van mening, dat de aanklacht ons allen aangaat".

Dit antwoord van dominee de Cock brengt de voorzitter van de commissie niet weinig in verwarring. Tenslotte, met z'n drieën tegen één man, zou niet zo moeilijk zijn, maar als ze nu allen erbij bleven.... Hij kijkt vragend naar de andere commissieleden. Het is dominee A. Rutgers, die een wenk geeft, alsof hij zeggen wilde: laat maar, wat hindert dat nu.

"Welnu dan, laat ze dan maar blijven", zegt dominee Warmolts, "en nu ter zake, waarde broeders. Ik heb IJ in opdracht van de eerwaarde classis van...."

Dominee de Cock steekt zijn hand op ten teken, dat hij iets zeggen wil. Als dominee Warmolts zwijgt, vraag hij beleefd, doch met ernst: "Broeders zouden we ons samenzijn niet aanvangen met eerst Hem aan te roepen, Die harten en nieren proeft en aan Wiens zegen alles gelegen is?" Nu wordt dominee Warmolts rood. Hij dacht hier spoedig klaar te zijn, maar dat werd hem wel moeilijk gemaakt. Bovendien had hij in bidden heel geen zin en ook gevoelde hij geen lust om een gebed van één van deze zware broeders aan te horen. Daar kreeg je het maar benauwd onder.

Botweg antwoordt hij: "Nee, daarvoor komen we hier niet. We hebben alleen in last te onderzoeken of de ingekomen aanklacht waarheid bevat en zo ja, of u van plan is op deze weg voort te gaan. Dus eerwaarde, verzoek ik u namens de classis vriendelijk mij kort en afdoende te antwoorden op de navolgende vragen: Is het juist, dat u in de dienst van 3 november jongstleden, alhier te Ulrum onder Uw leiding gehouden, twee kinderen gedoopt hebt, afkomstig van ouders uit de gemeente van Vierhuizen?

Zo ja, is het dan Uw voornemen om in 't gevolg zulke onordelijkheden na te laten en geen kinderen, afkomstig van ouders uit andere gemeenten, meer te dopen? Wat is hierop Uw antwoord.

Een ogenblik is het doodstil. De gehele kerkenraad en niet in het minst ook de predikant is getroffen door de brute wijze, waarop de vraag om eerst een gebed te doen werd beantwoord. Wat is nu in zulke zaken meer nodig, dan om eerst het aangezicht des Heeren te zoeken. Of zouden deze heren niet voor Hem durven verschijnen?

Dominee de Cock herstelt zich spoedig en vrijmoedig geeft hij zijn ondervrager antwoord:, ,Het is volkomen juist, dat ik kinderen uit de gemeente van Vierhuizen gedoopt heb. De reden hiervan is deze, dat de ouders zelf mij daartoe hebben uitgenodigd. Zij vonden namelijk geen vrijmoedigheid om hun kinderen door de leraar ter plaatse te laten dopen. Deze toch gaat uit van de stelling, dat bij het dopen alle kinderen met de Heilige Geest gedoopt worden. En zulk een leer strijdt tegen Gods Woord en onze belijdenisgeschriften. Hoe kunnen ouders nu oprecht ja antwoorden op de vraag of zij de leer, alhier geleerd, voor de waarachtige leer der zaligheid houden, zo zij er innerlijk van overtuigd zijn, dat er leugen geleerd wordt?".

Dominee Warmolts mompelt iets onverstaanbare en ook de andere laten door zenuwachtige bewegingen hun ergernis blijken. Die man durft nogal wat, te zeggen!

Dan gaat dominee de Cock voort: "Ik ben het dus volkomen met die mensen eens, dat de ware gelovigen hun kinderen daar ter doop moeten houden, waar de leer onzer kerk zuiver gepreekt wordt en waar ze met een zuiver geweten hun jawoord kunnen uitspreken. Ik kan dus niet zien, waarom we Zouden moeten afwijken van hetgeen wettig op de kerkenraad besloten is, om ook kinderen te dopen van die ouders, die op genoemde gronden elders geen gelegenheid vinden ze ten doop te presenteren. We hopen er dus mee voort te gaan, tenzij gij, eerwaarde heren, mij de wet kunt aanwijzen, welke dit mijn doen verbiedt".

Eén der predikanten heeft het gesprokene nauwkeurig opgeschreven. Als hij gereed is, neemt dominee Warmolts het stuk van hem over en leest het na.

Een goedkeurende knik is voor de scriba het bewijs, dat hij zijn taak naar genoegen volbracht heeft. Dan zegt hij onverwachts en zelfs tot verbazing van zijn mede-commissieleden: "Nu dan hebben wij in zoverre onze last volbracht en zullen weer vertrekken".

Twee heren staan op. Alleen dominee A. Rutgers blijft zitten. Als de anderen vertrekken zegt hij: "Een ogenblik, ik kom direct". De anderen verdwijnen en stappen in de wachtende koets.

Dominee Rutgers, die achterbleef, probeert dominee de Cock over te halen om zijn standpunt te laten varen. Hij wijst erop, dat de doop niet aan waarde wint of inboet als een meer of minder zuivere predikant die bedient.

Dominee de Cock antwoordt, dat dit de reden niet is. Hij doopt de kinderen van ouders, die elders geen gelegenheid tot dopen vinden, omdat ze hun geweten niet met een leugen voor God, en de gemeente wensen te bezwaren.

De koetsier komt dominee Rutgers reeds roepen, daar ze vertrekken gaan. IJlings neemt hij nu afscheid en vertrekt. Weldra is het rijtuig uit het gezicht verdwenen. De broeders besluiten om ook te vertrekken. De dominee moet nog een zieke bezoeken. Beukema gaat nog voor in 't gebed en smeekt de hulp des Heeren af om staande te mogen blijven en of Hij alles nog ten beste keren wil.

Enige dagen later ontving dominee de Cock nog een brief van dominee A. Rutgers, die hem weer op dezelfde gronden probeerde te overtuigen om zijn handelwijze na te laten. De werkelijke reden, waarom het ging, begreep hij blijkbaar niet of wilde hij niet begrijpen.

21. **GESCHORST**

Het is rumoerig op het plein voor de kerk. Vele mensen staan rondom een boekverkoper, die meer lust schijnt te hebben om de vlucht te nemen, dan hier nog langer te blijven. Steeds meer mensen komen toelopen. Er is zelden zo'n volksoploop geweest in Uithuizermeden.

Velen weten nauwelijks wat er te doen is, maar de gebeurtenis, sen van de laatste dagen hebben hen onrustig gemaakt en ze hunkeren naar nog meer sensatie.

"Hup" roept één der voorsten, en hij geeft weer een duw onder de boekenkist, die de arme boekenman meetorst. Hij ziet rood van boosheid en ergernis. Wat voor een volk is het hier toch? Daar dacht hij wat geld te verdienen en nu Valt men hem haast op het lijf. Ze dreigen hem zijn boeken te ontnemen.

"Wat heeft hij voor boeken", roept iemand.

Van die de Cock uit. Ulrum, die dweper roept men hem toe. Nu vatten wel vier, vijf mensen de marskramer beet: "Stop man, hier met je boeken".

Hij begint te gillen en verweert zich uit alle macht. Maar hoe hij ook tegenspartelt, hij kan toch niet voorkomen, dat ze met geweld zijn kist openrukken. Vele handen grissen het ene boek na het andere eindt.

Plotseling roept er één: "De politie, mensen!" Ze staken hun drieste optreden en het is wonderlijk zo spoedig de boekverkoper alleen gelaten is. Deze raapt de verspreid liggende boeken weer bij elkaar en vlucht snel één der straten in.

Een oude man wenkt hem; het is een goede kennis van hem. Samen gaan ze diens woning binnen. Bij een warm kopje koffie komt de boekenman zijn schrik weer iets te boven.

"'t Is gruwzaam, nietwaar?", zegt hij.

"Dat is het", zegt de oude. "De Mensen zijn hier erg tegen de Cock opgehitst. Vooral, omdat hij die predikanten Reddingius en Brouwer wolven heeft durven noemen. Dat heeft veel kwaad bloed gezet. En hij heeft nog meer boekjes uitgegeven, is het niet?".

"Ja, ja, ik heb er. verschillende. Hebt u ze allemaal al? Ik zal ze laten zien. Er is vast nog wel wat voor u bij".

IJverig zoekt hij in zijn kist en legt er verschillende op tafel. De oude man leest de titels één voor één.

"*Verdediging van de ware Gereformeerde leer"*, o, dat heb ik al. En wat is dit? *Nodige waarschuwing en tegengift tegen de grijpende wolf, of het schandschrift de dweper.* Nee, dat heb ik nog niet. Ik zou zo zeggen: die titel is niet mals".

Nog twee werkjes stopt de boekenman hem in handen. Het ene heet: *Vriendelijk antwoord van den kleinen vriendenkring,* en het andere: *Ernstige en hartelijke toespraak aan mijn landgenoten.* Doch de oude man legt ze beide ter zijde, want hij kocht ze reeds enige tijd geleden in Groningen.

"Ik heb er nóg één", zegt de boekverkoper en overhandigt hem het *"Kort Begrip der Christelijke Religie".* Ook dit had dominee de Cock, evenals de Dordtse leerregels, opnieuw het licht doen zien.

De oude man bladert belangstellend in het boekje. Hij leest de vragen, die de Ulrummer predikant zelf ter verduidelijking toegevoegd had:

Vr.: Wat is des mensen grootste geluk?

Antw.: Dat hij veranderd, vernieuwd of wedergeboren worde, want het is één van beide, wedergeboren of verloren, gelijk de Heere Jezus Zelf zegt.

Vr. Waardoor kan de mens zulks verkrijgen of deelachtig worden?

Antw.: Nergens door, maar door Gods genade kan het leven om niet in, om en door Christus, Gods Zoon, geschonken worden.

Vr.: Moet hij dan deze Jezus Christus ook leren kennen zal hij gelukkig en behouden worden?

Antw.: Ja, en wel met een geheiligde kennis, gewerkt door Gods Geest, zo ten aanzien van Zijn Persoon als ambten, als God en mens en als Profeet, Priester en Koning. Het geloof toch bestaat niet in onkunde maar in kennis. Want dit is naar Jezus' *uitspraak het eeuwige leven, dat zij u kennen, de enige waarachtige God, en Jezus Christus, Die Gij gezonden hebt.*

Ook dit boekje wil hij kopen.

"Hoe kwam nu die oploop daar op de markt", vraagt hij, terwijl hij het geld voor de koopman uittelt. "Ik zag dat eens aan en vreesde, dat het verkeerd met je zou aflopen. Toen heb ik de politie gewaarschuwd".

"O hebt u de politie geroepen. Nu die kwam nog juist op tijd. ik dacht daar op de markt wat zaken te doen. In andere plaatsen ging dat nogal goed. De boekjes vlogen weg. Maar hier werd men er woedend om",

,Nu je moet rekenen, dat er eerst nog niet zoveel kwaad gestookt is als nu. Haast elke dag is er weer wat hatelijks over dominee de Cock te lezen. Hoeveel schotschriften zijn er al niet geschreven. In de Provinciale Groninger Courant staat ook weer zoiets. Hier lees maar".

De boekenman heeft zijn geld goed opgeborgen en pakt de hem voorgehouden krant. Bemoediging, stond er boven. En dan leest hij:

"Wordt Christus' schaapskooi door twee wolven aangevallen?

Staan d'arme schapen thans ten prooi aan klauw en tand?

Zijn er geen herders meer - getrouw - op Sions wallen?

Zodat het kuddeken aldra wordt overmand?

Hij waakt en strijdt met 't schild van Dordrechts kerksynode

Reeds wordt het wolvenpaar door hem teneergeveld!
Dat wolvenpaar zijt gij, eerwaarde Bijbeltolken!

Gij op wie Neêrlands kerk met welgevallen ziet.

Vaart voort, vaart voort, verkondt d' aan u vertrouwde volken

Het Evangelium, de laster keer' het niet....

Heet dat nu Christus' zin? - Is dat als hij te handelen

Waart 't oog met duiv'len woede, op 's broeders werken ziet?

Het baat iets, 't pad der uitverkoornen te bewandelen

En houwen ' hoogst gebod: de reine liefde niet!

Zó denken, hand'len en zich wanen uitverkoren

En and'ren stout te noemen: "'t volk van Beëlzebul!"

Of 't kind der duisternis, dat eenmaal gaat verloren,

Zulks tekent op de schaal des Christendoms slechts - nul.

De koopman grinnikt zacht. Wat deerde het hem. Als hij maar wat kon verdienen. Maar zo werd het wel wat gevaarlijk. Daar was zo weinig aardigheid meer aan en ook niets mee te winnen. Het is inmiddels al donker geworden. "Kan. ik nu wel ongemerkt vertrekken?", vraag hij. De oude man meent van wel. Ze nemen afscheid en spoedig gaat de marskramer schuw door de schemerige straten.

Het is koud en hij huivert in zijn armoedige kleding. Er valt een fijne sneeuw uit de donkere hemel. Geen wonder, het wintergetij is reeds gekomen. Het zal spoedig Kerstfeest zijn.

In de morgen van de 19e december van het jaar 1833 vinden we de kerkenraad van Ulrum op een ongewone wijze bijeen. Ze liggen in de studeerkamer van de pastorie 'allen geknield en dominee de Cock gaat voor in 't gebed. Hoe ernstig smeekt hij de Heere om de hulp en leiding van de Heilige Geest in de moeilijke uren, die hen wachten.

Hoewel buiten Ulrum veel beroering was over de geschriften en de arbeid van ds. de Cock, mocht het in de gemeente zelf nogal rustig zijn. Zeker, de vrees werd gekoesterd, dat er moeilijkheden volgen zouden, doch er was tot nu toe niets meer gehoord over de aanklachten, die ds. Du Cloux en anderen gedaan hadden. Men hoopte, dat de gemeente verder met rust mocht worden gelaten en zich mocht blijven verheugen in de ongekende bloei en de ongestoorde verkondiging van het Evangelie van vrije genade.

Helaas was er nu weer zwarigheid gekomen. De bode had op de pastorie een brief bezorgd van de classis Middelstum. Daarin werd dominee de Cock gelast om op deze dag te verschijnen in het Sylvesterhuis te Onderdendam. Weer ging het over ingekomen klachten, maar over welke, daarover" werd de opgeroepene in het onzekere gelaten.

Zo vinden we dan nu de kerkenraad bijeen. Ze hadden besloten allen weer mee te gaan. Hun predikant deed toch niets waar zij niet van wisten of niet mee in stemden, dus ging het hen allen samen aan.

Nadat dominee de Cock zijn smeekgebed geëindigd had, gaat ook broeder Beukema nog voor in 't gebed. Ze gevoelen de ernst van deze ure. Ze moesten nu rekenschap afleggen van hun belijdenis en inzonderheid zou de predikant de hulp en bijstand des Heeren nodig hebben.

Dan staan ze allen op, en na de vrouw des huizes gegroet te hebben, vertrekt het gezelschap naar de opgegeven plaats. Voor een statig gebouw houdt het rijtuig, dat ze voor deze gelegenheid gehuurd hebben, stil. Ze melden zich; het is reeds bijna twaalf uur en de zitting zal om twaalf uur precies aanvangen. De portier keert spoedig terug en zegt: "Wel heren, het is vrijwel de tijd. Wil de weleerwaarde Heer de Cock mij misschien volgen?".

"Maar mijnheer", zegt Beukema, "ook wij kunnen toch meegaan zeker?"

"Het spijt mij wel, maar dat zou ik eerst moeten vragen", is het antwoord. De portier gaat weer terug naar de vergaderzaal. "U zult er nog alleen heen moeten, dominee."

"Ik vrees er voor broeder, maar de Heere zal mij niet alleen laten".

De portier keert terug en zegt: "De classis heeft alleen dominee de Cock geciteerd en dus kan hij alleen maar worden toegelaten".

"Welnu dan, ik volg U", zegt dominee de Cock, en terwijl de broeders hem zuchtend nastaren, gaat hij achter de portier aan naar de zaal, waar de vergadering bijeen is. De man opent de deur en laat dominee te Cock naar binnentreden.

Binnengaande is hij zeer verwonderd. Hij verwachtte de gehele classis in vergadering bijeen, om op een eerlijke wijze gehoord te worden. Doch slechts vijf heren, die stuk voor stuk lang niet vriendelijk naar hem kijken, wachten hem op. De begroeting geschiedt op de gebruikelijke wijze en de voorzitter, dominee Damsté wijst de Ulrumm.er predikant een stoel aan om te gaan zitten. Gedurende enige ogenblikken blijft het stil. De voorzitter bladert in een dossier, dat voor hem ligt. Dan maakt hij aanstalten om te gaan spreken. Doch dominee de Cock is hem voor. "Waarde broeder Damsté", zo zegt hij. "Vergun mij, dat ik eerst iets aan u vraag?"

"Gaat uw gang, gaat uw gang...."

"Ik ben hier maar alleen toegelaten, maar ook mijn gehele kerkenraad is meegekomen. De klachten betreffen niet alleen mijn persoon, maar evenzeer de kerkenraad, die tot al die zaken mee besloot. Dus zou ik u willen verzoeken ook de kerkeraad toe te laten. Verder zou ik u willen verzoeken, daar we allen steil diep afhankelijk zijn van de hoge God, om dit ons samenzijn met gebed te openen, opdat de leiding des. Heiligen Geestes ons moge worden geschonken".

De zo vrijmoedige woorden van dominee de Cock verwekken niet weinig ergernis. Eén der heren mompelt: "niets van dat alles". Een ander zegt: ,,Met één hebben we al last genoeg, niet al die anderen hier".

Voorzitter Damsté geeft een korte tik met de hamer. "Niet door elkaar spreken, heren". En dan zich tot dominee de Cock wendend: "Alleen u bent door de classis opgeroepen om te verschijnen, dus de anderen kunnen buiten blijven. Ik verzoek u kort en afdoende de volgende vragen te beantwoorden".

Dominee de Cock schudt het hoofd. 't Ging hier al even vreemd als voor de eerste commissie. Gebed paste zeker niet in dit vijandig gedoe. De eerste vragen, die hem gesteld warden, zijn weer over de doop. En dan wordt hem ook gevraagd of hij mensen uit andere gemeenten toeliet op zijn catechisaties en of hij erkende de schrijver te zijn van het boekje tegen de predikanten Brouwer en Reddingius en tenslotte of hij bereid was het daarin geschrevene te herroepen.

Evenals de vorige maal, beantwoordt ds. de Cock de vragen. Er waren ook mensen uit andere gemeenten op zijn catechisaties gekomen. Maar wat kan daar nu toch op tegen zijn? En als de heren uit Gods Woord konden aantonen, dat hij gedwaald heeft, dan zou hij alles herroepen. ,

Dominee de Cock wil nog verder spreken, maar de Voorzitter werpt in het midden: "Wel, dan weten wij genoeg eerwaarde. u kunt vertrekken."

"Vertrekken?" roept dominee de Cock in verbazing uit. "Nu al? Sta mij toe, dat ik op de hechte gronden van Gods Woord mijn doen en laten verdedig". Hij is van zijn stoel opgesprongen en ziet de heren verontwaardigd aan. Wat voor een behandeling is dit nu toch?

"U kunt gaan de Cock", zegt ds. Damsté bits. En dan wenkt hij één der broeders commissie-leden met de woorden: "Roep de portier, dat hij hem verwijdere".

Even later volgt dominee de Cock de portier, rood van verontwaardiging over zulk een schandelijke behandeling. Hij werd dus in het geheel niet in de gelegenheid gesteld om zich te kunnen verantwoorden.

Verslagen over zoveel willekeur en vijandschap vertrekt hij met de broeders weer naar Ulrum. Als hij onderweg hen het gebeurde verhaalt, zijn ze ook allen ontsteld. Welk een dwingelandij en verhardheid. Alle billijkheid werd immers met voeten getreden.

"En wat denkt ge, broeder", vraag Beukenia zcht. "Zal er nog verder iets gebeuren?"

"'k Dacht het niet, voorlopig. Ik acht toch dat men mij door de classis zal horen. Op deze wijze ook maar enig vonnis uit te spreken, zou de gruwelijkste onrechtvaardigheid zijn. Maar de Heere doe met mij, wat goed is in Zijn ogen".

Zwijgend gaan ze verder langs de kale landwegen, die op sommige plaatsen door het vele water slecht begaanbaar geworden zijn. Alleen Beukema zegt nog: "Ik vrees broeders, ik vrees; ze zullen heus niet rusten!"

Het is nog niet laat als het rijtuig Ulrum binnen rijdt en een ieder weer naar eigen huis en haard terugkeert.

Een dag later spoedt zich in de richting van Ulrum een man ijlings voort. Het is de bode van het classicaal bestuur. Onder zijn dikke jas heeft hij een gewichtvolle brief verborgen.

Af en toe stampt hij de sneeuw van zijn schoenen. De regen is allengskens overgegaan in natte sneeuw, totdat eindelijk een dichte sneeuwjacht de landerijen en straten steeds dieper onder de sneeuw bedekt. Een moeilijke tocht is het geweest over de besneeuwde wegen. Maar er was haast bij de brief, dus kon het geen uitstel velen.

Als hij Ulrum nadert heeft de sneeuwjacht opgehouden. Koud is het niet gelukkig. De wolken zijn nu veel dunner geworden en het maanlicht blinkt er door heen. Hoe schoon is nu het landschap. Duidelijk kan hij Ulrum al zien liggen. Spoedig zal hij zijn doel bereikt hebben. Waar zou de pastorie ongeveer zijn?

Als hij de eerste huizen van Ulrum reeds heeft bereikt, ziet hij een man een deur uit stappen. Vlug loopt hij hem achterop.

"Goedenavond", groet de man vriendelijk. "Goedenavond", groet de bode, en vraagt meteen: "Kunt u mij de pastorie ook wijzen?".

"Zeker, waarde vriend, wat drijft u nog zo laat daarheen?"

"Wel, ik heb een belangrijke brief te bezorgen. Maar neemt u mij niet kwalijk, ik heb haast, want het is reeds laat".

"Ik ga met u mee", zegt de man, die zeer nieuwsgierig geworden is. Het is Beukema, die nog een bezoek bij een zieke weduwe gebracht heeft en juist huiswaarts keren zou. Samen gaan ze naar de pastorie.

Het dienstmeisje opent en ziet tot haar verbazing ouderling Beukema met een onbekend persoon. "Komt u binnen", noodt ze hen. Doch de bode heeft daar geen zin in. Hij heeft zoveel vreemde dingen gehoord over de Ulrummer predikant, dat hij liever maar weer spoedig vertrekt.

"Het spijt me, maar ik ga gelijk weer terug. Wilt u deze brief aan zijn eerwaarde overhandigen?"

Hij reikt de brief over, mompelt nog een groet en loopt dan de

poort uit en gaat in' dezelfde richting als waar hij met Beukema vandaan gekomen is. Beukema treedt binnen en loopt door naar de huiskamer. Het meisje brengt de brief naar dominee's studeerkamer.

Als dominee de Cock de brief aanneemt, overvalt hem een bange vrees. Met bevende handen opent hij de grote enveloppe en vluchtig leest hij, als wilde hij nu ook maar spoedig weten wat het vonnis behelsde. Zijn ogen gaan snel over het geschovene:

> "overwogen hebbende, zeker door de druk algemeen publiek gemaakt geschrift, getiteld: Verdediging van de ware Gereformeerde Kerk....
>
> Overwegende, dat hij zich heeft schuldig gemaakt aan strafbare belediging en liefdeloze veroordeling van twee zeer achtenswaardige leraars....
>
> Overwegende dat de heer H. de Cock door het verspreiden van zulk een schandschrift, het verderfelijke zaad van oproer en verdeeldheid strooit, de goede orde in de kerk omver te werpen, aan andere leraars de achting en de invloed bij hun gemeenten, en aan derzelver dienst veel schade en nadeel toebrengt.
>
> Wijders overwegende, dat de heer de Cock, door het bedienen van de christelijke doop aan kinderen uit andere gemeenten en liet geven van privaat godsdienstig onderwijs aan personen in andere gemeenten woonachtig, de kring fijner bediening te buiten gaat en alzo wanorde en verwarring verwekt....
>
> Dat de Heer Hendrik de Cock, predikant te Ulrum, uit hoofde van zijn ergerlijke handel en overtreding van zijn verplichting, als leraar zal zijn geschorst in alle delen van zijn dienst, zonder verlies van traktement...."

Verschrikt valt dominee de Cock op zijn stoel neer. Hij is dus geschorst. Hij zal dus aanstaande Zondag niet meer mogen preken. Geschorst en dat nog wel voor onbepaalde tijd, terwijl hem niet eens de gelegenheid geboden was om zijn gevoelens en daden te kunnen verdedigen. Geschorst, zonder dat één enkele grond uit Gods Woord tegen hem aangevoerd is geworden, alleen omdat hij de pen tegen de dwaalleraars had opgenomen en kinderen van bezwaarde ouders doopte. Hoe willekeurig werden de door hem gebruikte woorden, waarmee Gods Woord de dwaalleraars aanduidt, bijeengevoegd. Een ogenblik gevoeld hij hoe onmogelijk het is tegen de machten der hel, in de kerkelijke besturen openbaar gekomen, op te trekken.

Dan valt hij neer op zijn knieën en zoekt te bidden. Maar hoe donker blijft het op dat moment in zijn ziel. Wanhopig gaat hij naar de woonkamer.

Juist als hij wil uitroepen: "O vrouw, vreselijk toch", ziet hij Beukema zitten. Hij houdt zich in en zegt: "Hé broeder, u hier?" "Een slechte tijding dominee? Ik ontmoette de bode en ben gelijk maar, meegekomen. We mogen in deze bange dagen 'elkander wel inzonderheid tot een hand en een voet zijn".

Hoe weldadig doet deze liefdevolle begroeting aan. Het is dominee de Cock als een beker koud water voor zijn vermoeide ziel. Terstond begint hij te schreien, terwijl hij het vonnis aan zijn medestrijder overreikt. De ouderling buigt zich over de brief en ook de domineesvrouw komt bij hen staan en ze lezen. Niemand zegt iets, maar een poos lang zit elk met zijn eigen woelende gedachten.

Beukema verbreekt het eerst de stilte: "En dat nog wel vlak voor de aanstaande feestdagen. Daar zit boos opzet achter, geloof ik. Daarom hebben ze zo'n haast. Hoe groot is toch de vijandschap tegen het Woord des Heeren".

Dominee de Cock, die op een stoel is neergevallen, veert weer op. Hij strijdt toch voor een eerlijke zaak! Wat heeft hij misdreven en wat kan hem anders ten laste gelegd worden, dan dat hij zich

opgemaakt heeft Gods Waarheid te verdedigen en de valse herders in hun verderfelijke arbeid tegen te staan?

"Wat nu te doen, waarde broeder?" vraagt hij.

Schrijft u dadelijk een protest tegen dit besluit en vraag om de uitvoering op te schorten tot u door de classis gehoord is", antwoordt Beukema.

Goed, laat ik er dadelijk aan beginnen. Kom, laten we de hulp des Heeren afsmeken. Wilt u dit doen broeder?"

Beukema stemt toe. Ze vouwen de handen en eenvoudig, maar door de nood gedrongen, zendt de ouderling een vurig smeekgebed op tot die God, Die de omzwervingen Zijns volks kent en hun tranen in Zijn fles bewaart.

Dan gaat de dominee naar zijn studeerkamer en schrijft:

> "Met grote verwondering en verbazing heb ik ontvangen UEds. missive.... Hogelijk protesteer ik, uit naam ook dezer gemeente en degenen, die over dezelve gesteld zijn....
>
> Gij bouwt Uw veroordeling te dezen opzichte vooral op de beschuldiging van veroorzaking van wanorde en verwarring, maar hebben de Joden dan ook niet de Heere Jezus beschuldigd, zeggende Hij beroert het volk; - was dat niet de algemene beschuldiging der heidenen tegen de Apostel Paulus en de andere Apostelen, en riep Rome dat ook niet in de dagen der Hervorming tegen Luther en Calvijn: maar gelijk zij, zo roep ook ik in de Naam des Heeren, met Elia u tegen: Ik beroer Israël niet, maar gij en Uws vaders huis, omdat gij de geboden des Heeren verlaten hebt -
>
> Openlijke leugen en laster voorts is het, ..., dat ik geschreven heb tegen Brouwer en Reddingius, zonder bij enig competent rechter- of kerkelijk bestuur enig zwaar te hebben ingebracht. Openlijk daarentegen heb ik tegen hen, zowel als tot Ul., die hun geschriften goedkeurdet, geprotesteerd op die classicale vergadering, waar ik toen door Brouwer ben uitgenodigd, om hem in het openbaar te antwoorden...."
>
> Aan het slot van zijn brief voegt hij een verzoek toe om met zijn dienst te mogen voortgaan, totdat hij nader en openlijk gehoord is.

In de woonkamer teruggekeerd, reikt hij de brief aan Beukema over. Deze betuigt hartelijk zijn instemming ermee. Dan zet dominee de Cock zijn naam er onder en ook Beukema tekent de brief. ,Kom dominee", zegt hij, "laat ik nu dadelijk alle leden van de kerkenraad langs gaan, dan kunnen ze allen tekenen".

Ze nemen afscheid en Beukema spoedt zich door de witbesneeuwde straten van de één naar de ander. Telkens verwekt zijn droeve boodschap grote verontwaardiging en niemand behoeft zich over zijn handtekening te beraden. De volgende morgen brengt de bode een brief naar het classicaal bestuur.

Hij luistert met zijn oor vlak bij het raam

22. **WOELIGE DAGEN**

Het huis van de weduwe Koster ligt ogenschijnlijk vredig in het besneeuwde landschap. Zacht suizelt de wind over de landerijen en de straten en een fijne sneeuw waait omhoog. Na een korte dooi is de vorst weer ingevallen. De lucht is loodgrijs en de maan vermag nauwelijks enig schijnsel door het wolkendek te boren. Het is donker en koud.

Over de weide van de Westhoeve, vlak langs de rand van struikgewas en boompjes, loopt behoedzaam een veldwachter. Hij huivert in zijn dikke jas en zet zijn kraag hoger op. Maar vooruit, hij moet zijn plicht doen.

Anders had hij deze zaterdagavond liever in het wachtlokaal gebleven. Er was echter een kerkvoogd op het bureau gekomen met de mededeling, dat er veel volk naar de weduwe Koster gegaan was. Wellicht werd daar een plan beraamd, nu de dominee geschorst was.

Daarom sloop hij nu behoedzaam naar de woning van de weduwe toe. Niet langs de weg, want niemand mocht hem zien. Kijk, daar was hij er vlakbij. Als hij nu door de bosjes ging, kon hij ongemerkt voor het zijraam eens luisteren. De sneeuw kraakt onder zijn voeten en zacht veren de takken achter hem terug. Niemand kan hem hier zien. Hij luistert met zijn oor vlak bij het raam.

Het is rumoerig in de grote kamer. Hoor, een man met een zware stem neemt het woord; de anderen zwijgen. "Kijk eens mensen", zegt hij, "dé dominee is geheel onwettig geschorst. Daar behoeven we ons niet bij neer te leggen. Honderden mensen willen hem ook morgen en de aanstaande Kerstdagen graag beluisteren, dat spreekt! Ik ben vanmorgen al bij de koster geweest en we kunnen op hem rekenen. Hij zal zorgen, dat de kerk morgenochtend vroegtijdig open is. Dan gaan we allen vroeg ter kerk en de ringpredikant, die voor de dienst is aangewezen, komt er niet in. Desnoods gooien we hem eruit. Als 't moet zullen we er voor vechten om onze geliefde leraar op de kansel te brengen. Wie is er voor?"

Een luid geroezemoes klinkt op. Ze roepen allen: "Je kunt op me rekenen" of ,,Ja, dat doen we" en "Accoord mensen, het gaat om het welzijn van onze gemeente".

De veldwachter wordt er zenuwachtig van. Dat is een oproerig volkje hier. Hij kijkt om zich heen. Stel je voor, dat men hem hier ontdekte, dan kon het wel eens.... onwillekeurig tast hij naar zijn sabel. Maar welnee, m zo kinderachtig, het is aardedonker en desnoods heeft hij toch zijn revolver nog!

De man met de zware stem is alweer aan het woord: "We staan ten volle in ons recht, want mensen, dat vonnis is onwettig, niet alleen omdat onze dominee niets kwaads gedaan heeft, maar ook omdat die heren onbevoegd waren. Ik heb dat eens nageslagen, maar misschien weten jullie wel, dat de classis negen leden telt. Ze hebben voor dit geval nu maar gauw een buitengewone zitting belegd en er waren slechts vijf van die heren. En nu staat er in artikel 14 van het algemeen reglement, dat er tenminste twee derde van de leden behoren te wezen om een uitspraak te kunnen doen en dat zijn er bij mij zes. Laten we elkaar de hand drukken en beloven, dat we desnoods met geweld de dominee op de preekstoel zullen brengen".

Weer klinkt een luid rumoer op. Allen drukken hem de hand. Luide betuigen allen hun afkeer en verontwaardiging over zoveel onrecht.

Dan wordt het plotseling ongewoon stil. Het gordijn voor het raam beweegt. Hevig schrikt de veldwachter en snelt in het struikgewas om zich te verbergen. Zouden ze vermoeden, dat hij daar stond te luisteren? Er gebeurt echter niets.

Met een bonzend hart en nog behoedzamer dan eerst keert hij naar zijn oude standplaats voor het raam terug.

In de kamer is plotseling beslag gevallen. Niemand had acht geslagen op een eenvoudige man, die in de Roek van de kamer lag te slapen. Het is **Dijkstra uit Smilde.**

Ook daar was het gerucht van de schorsing doorgedrongen en omdat hij nu toch niet werken kon, was hij er dadelijk op uit getrokken en had de lange weg door de opgevroren en besneeuwde velden geheel te voet afgelegd. Hij zou bij de weduwe Koster overnachten. Van vermoeidheid was hij echter in slaap gevallen en eerst toen heel de kamer reeds met manvolk gevuld was en er nogal luid en heftig gesproken werd, was hij wakker geworden.

Stil had hij alles aangehoord, maar nu acht hij de tijd gekomen om het zijne ervan te zeggen. "Mensen, mensen, wat zijn jullie nu toch van plan?", zegt hij.

Zelfs de heftigsten zwijgen nu.

Dijkstra droeg vanwege zijn ongeveinsde Godsvrucht aller achting weg. Inwendig gevoelden ze allen wel, dat het niet recht lag met hun plannen. Vol spanning wachten ze op hetgeen Dijkstra verder zeggen zou.

"Kom broeder Dijkstra", zegt de weduwe Koster, "zegt u nu eens wat IJ er van denkt. Zijn de mannen niet wat onberaden? Als ze hun plannen uitvoeren, dan, kon er wel eens bloed vloeien".

Dijkstra gaat staan en wenkt met de hand alsof hij stilte verzocht. Dan buigt hij over naar een jongeman, die dicht bij de deur zit en fluistert hem iets toe. De jongeman staat op en gaat naar het portaal, waar hij haast struikelt over de vele klompen. Even later vertrekt hij.

Dan begint Dijkstra te spreken: "Geliefde broeders en zusters, welk een ernstige tijd beleven we nu. Zeer geschokt ben ik met u allen over deze daad van willekeur van hen, die over Christus' Kerk willen heersen. Zeker, ik ben het met u allen eens, dat het onrecht is, wat er gedaan wordt. Doch...."

Het is muisstil in de kamer. De veldwachter, die bij het horen van de voordeur weer de struiken was ingedoken, is nu weer met een kloppend hart bij het raam gaan staan. Het is haast geheimzinnig, zo stil is het nu. Wat een vreemd volk toch, denkt hij.

Dijkstra vervolgt: "We lezen zo van Hem, Die als Hij gescholden werd, niet wederschuld en als Hij leed, niet dreigde, maar gaf het alles over aan die God, Die rechtvaardig oordeelt en Die gezegd heeft: Mij komt de wrake toe en Ik zal het vergelden. Zouden wij dan onze Meester niet navolgen of gelijk een Petrus, in heftige overmoed, het zwaard opnemen? Heeft de Heere Jezus hem niet bestraft en gezegd: allen die het zwaard opnemen, zullen door het kwaad vergaan? Zegt de Heilige Geest door de profeet niet, dat het niet door kracht of geweld geschieden zal, maar door de krachtdadige en onweder-standelijke werking van de Heilige Geest?"

Zo spreekt hij nog een poosje door. Ademloos luisteren ze allen toe. Sommigen schijnen nu eerder genegen om tranen te storten, dan om geweld te gebruiken. Als Dijkstra uitgesproken is, zegt hij: "Komt, laat ons het aangezicht des Heeren zoeken". Allen vouwen de handen en de oefenaar uit Smilde bidt.

De veldwachter kan zijn oren haast niet geloven. 't Lijkt nu wel of hij naar een kerkdienst gegaan is, in plaats van naar oproerige lieden. Hoe gevoelig en teer kan deze man bidden. Maar stil, wat hoort lij nu? Hij doet voor alle zekerheid maar weer een paar stappen terug en bukt achter een dichte struik. De sneeuw kraakt onder zijn zware schoenen. Zijn voeten worden er niet warmer op. Er vallen weer fijne vlokjes sneeuw. Eenzaam roept een vogel in de verte.

Over de weg komen twee mannen aan. Zou de man, die zojuist weg ging, soms iemand gehaald hebben? Hij tuurt scherp of hij iets kan onderscheiden. Jawel hoor, net wat hij dacht: het is dominee de Cock. Zijn tengere gestalte is uit duizenden te herkennen.

Dan zijn de mannen bij de deur. De veldwachter luistert weer verder voor het raam.

Als Dijkstra zijn gebed geëindigd heeft, treden dominee de Cock en de jongeman binnen. "Goedenavond broeders, wat zijt ge nog laat bijeen", zegt de predikant.

Groeten klinken uit verschillende monden. De dominee drukt allen de hand. Dan gaat hij in hun midden zitten, na inzonderheid zijn geliefde medestrijder Dijkstra nog hartelijk gegroet te hebben.

"Waarom zijn jullie hier zo bijeen broeders, kom vertel het me eens? Het is over de schorsing misschien?"

"Juist dominee", zegt de man met de zware stem, "daar kunnen we het nog maar niet zo mee eens wezen. We wilden maatregelen nemen om te maken, dat u toch voor kunt gaan morgen. We hadden stoute plannen, 't is waar. Maar broeder Dijkstra heeft ons ernstig gewaarschuwd. Wat zegt u daar nu van dominee?"

Dominee de Cock is innerlijk getroffen door het medeleven, dat ook door dit samenkomen betoond wordt. Maar hij kent z'n leden wel. Ze zijn voor geen kleintje vervaard. De schrik slaat hem om het hart als hij aan geweld denkt. Wat een voorrecht, dat broeder Dijkstra erbij mocht zijn. Dan staat hij op en spreekt. Ofschoon hij eerst later is aangekomen, zou men kunnen denken, dat hij het van oefenaar Dijkstra had afgeluisterd. Ernstig waarschuwt hij ook tegen geweld en vraagt om Christus' wil de lijdzaamheid "te willen betrachten en het onrecht met geduld te willen dragen, zolang het de\Heere beliefde. En toch zal over Zijn kerk opstaan als het Zijn tijd is en de vijanden verstrooien.

Een diep stilzwijgen valt in de kamer. Als eerste verbreekt de weduwe Koster de stilte: "Zullen we nu maar niet naar thuis gaan vrienden? Laat ons van de plannen aaien en morgen, zo de Heere wil, hier weer samenkomen. Komt de dominee morgen ook?"

"Goed moedertje, bij leven en welzijn, zal ik aanwezig zijn. De predikant die voor de dienst is aangewezen, "verkondigt niet de aloude leer der zaligheid. Ik gevoel geen lust om dat zielsbedrog te beluisteren. Maar wat doen de mannen nu?"

Dominee de Cock wil graag zekerheid hebben, dat ze van hun plannen afzien.

De man met de zware stem zegt nu, terwijl hij aangedaan een traan wegveegt: "We zullen niets doen dominee, vergeef ons onze voortvarendheid. We vinden het zo erg u niet meer ie kunnen beluisteren en de verontwaardiging over zoveel willekeur had ons haast op een verkeerde weg gebracht. Maar ,de Heere heeft broeder Dijkstra gezonden, die het verhinderen mocht". Instemmend knikken allen. Dan staan ze op om le vertrekken en nemen afscheid van elkaar.

De veldwachter is van verbazing zijn koude voeten vergeten. Nu is de spanning er helemaal af. Er zal dus niets gebeuren. Kom, laat ik weggaan, denkt hij. Niemand moet zien, dat ik hier gestaan heb. Door de dik besneeuwde weide steekt hij over naar de landweg. Dan gaat hij naar het bureau.

Als hij binnen komt kijkt de commandant hem vol spanning aan. "En?", vraag hij.

"Er gebeurt niets, commandant!”, zegt de veldwachter. In korte trekken vertelt hij wat er is voorgevallen.

Maar de commandant trekt een bars gezicht. "Als je het maar bij het rechte eind hebt", zegt hij. "We zullen in elk geval voor schutters zorgen om de ringpredikant te bewaken".

"Ik geloof, dat 't overbodig is", zegt de veldwachter nog. Maar de commandant verzoekt hem te vertrekken. Hij groet en gaat naar huis.

Over het dorpje Ulrum klinken twaalf heldere slagen. De Zondag voor de Kerstdagen is reeds aangebroken

Zondag. Langzaam verrijst de zon reeds aan de kim. Het wolkendek is ijl en dun. Hier en daar zijn heldere plekken. Wind is er nauwelijks. Hoe schoon liggen de landerijen uitgestrekt, over dekt met een reine vacht van sneeuw.

Van alle zijden zien we groepjes mensen naderen. Ook een enkele boerenkar gaat langzaam voort langs de moeilijke wegen. Er schijnt nog niets veranderd te zijn.

Het gerucht van de schorsing is nog slechts bij weinigen uit de omtrek doorgedrongen. En die er iets van hoorden, komen nu juist om eens poolshoogte te kunnen nemen van hetgeen er gaande is.

Bij de kerk wordt het steeds drukker. Velen staan heftig te redeneren. De nieuw-aangekomenen voegen zich bij de anderen om toch vooral aan de weet te komen wat of nu precies de waarheid is. Zo gaat het nieuws van mond tot mond en een ieder maakt zijn buurman deelgenoot 'van zijn verslagenheid. Slechts enkelen treden het kerkgebouw binnen. Anders was er nauwelijks een plaats onbezet meer op deze tijd. Nu staan er nog hele rijen stoelen en banken leeg. Met het nieuws van de schorsing, gaat ook het bericht, dat de ringpredikant de dienst zal leiden, van mond tot mond. Niemand van buiten heeft lust om hem te horen. Zulke predikanten, die de pit en het merg uit de leer weglieten, zijn er al genoeg. Daar zijn ze niet om gekomen. Anderen, die wat scherper van tong \zijn, spreken van leugenaars en zielsbedriegers.

De klok op het kleine torentje wijst haast tien uur aan. Er klinken doffe stappen in de sneeuw. Tot schrik, zelfs van de moedigsten, komt er een troep schutters aan. Wat zou er nu gebeuren?

Dan klinkt er een spottende opmerking: "Zo is 't ie goed bewaakt hoor!" Nu ziet ieder hem. Veilig tussen de bewapende schutters loopt een breedgeschouderde dominee. Zijn ogen gaan angstig over het plein. Hu, wat een raddraaiers, denkt hij. Gelukkig, dat hij maar schutters meekreeg.

Het zonderlinge gevolg gaat met de ringpredikant de consistoriekamer in. Daarna geleiden ze hem tot de preekstoel en verdwijnen weer. Een armetierig gezang klinkt op uit de kerk.

Dan gaat een nieuw gerucht over het plein. Sommigen waren reeds weg gegaan en velen denken er over dit ook te doen. Maar nu gaat van mond tot mond: de dominee is naar de weduwe Koster. Die oefenaar uit Smilde is er ook.

Prompt besluiten velen om er ook heen te gaan. Een stroom volks beweegt zich naar de woning van de weduwe. Gelukkig is het een flink huis, maar het duurt toch niet lang of de kamer, de keuken, ja zelfs de gang en de trap zijn vol. Enkelen keren terug, wel begrijpende, dat het zo toch moeilijk zal zijn. Dan maar liever naar huis om een predicatie te lezen.

In de kamer is dominee de Cock aan het woord. Hij verhaalt van de schorsing. Zijn heldere stem is overal goed hoorbaar: "En broeders", zo zegt hij, ,,ik meen me voorlopig bij de schorsing neer te moeten leggen. We hebben reeds een protestschrijven verzonden en zullen nog een protest opstellen, maar dan wat uitvoeriger. Ook zullen we, als de Heere krachten verleent, een brief aan de gouverneur zenden. En mogelijk ook aan Zijne Majesteit de Koning, biddende, dat hij een waardige telg mag zijn van zijn roemruchtig voorgeslacht, dat goed en bloed veil gehad heeft voor de verdediging van de ware gereformeerde leer, opdat ook hij mocht zijn een voedsterheer der ware kerke Gods. En waar we nu hier allen bij elkander zijn en ook broeder

Dijkstra in ons midden is, wil ik hem gaarne verzoeken voor ons een woordje tot stichting te spreken".

Broeder Dijkstra geeft gaarne aan de uitnodiging gehoor. En tot blijdschap van Gods volk, nu door vijandige mensen beroofd van de bediening des Woords, mag hij met opening een toepasselijke tekst verklaren. Ook nu weer wijst hij allen er op om lijdzaam te zijn en alle geweld te vermijden en te wandelen als kinderen des lichts te midden van een krom en verdraaid geslacht.

Ook 's middags gaat hij weer voor, evenals de beide Kerstdagen. Zo mag de gemeente nog vertroost worden in de verdrukking, die ze om der waarheid wil ondervinden moest.

23. **EEN ONTMOETING**

Door de straten van de koopstad Delfzijl spoedt zich een reiziger. Het is nog koud en de mensen huiveren in hun dikke jassen. Toch schijnt het februarizonnetje vriendelijk en doet de hoop in de harten rijzen op de naderende lente.

Bij een flink huis met een kleine winkel, stopt de in een lange zwarte jas geklede man. Boven de winkel prijkt een groot bord, waarop geschilderd staat: Jacobus Klok, verver en koopman. Dan stapt hij naar binnen.

Een man van oudere leeftijd komt de winkel in om hem te helpen. Maar het is niet de bedoeling om iets te kopen. Dijkstra reikt over de toonbank Klok de hand toe: "Hoe is het met u? En met Uw vrouw ook nog wel?"

Nu herkent Klok pas zijn vriend en zijn, gezicht klaart helemaal op: "Wel, wel, Dijkstra, bent u dat. Kom binnen man. Ik ben blij, dat u er weer eens bent. We beleven zulke nare dagen, dat je graag wel eens iemand ontmoeten wilt".

Klok geleidt Dijkstra naar de huiskamer, waar ook zijn vrouw hem een hartelijk welkom toeroept. Een gemakkelijke stoel wordt voor hem neergezet en een kopje thee wordt er ingeschonken.

"Wel , waarde broeder, hoe zijt ge zo weer eens in Delfzijl gekomen?"

"Nu, dat zal ik u vertellen. We gaan tegenwoordig zo nu en dan wel eens uit 'spreken. En nu moest ik vanavond in Appingedam zijn. Ik dacht zo, nu kon ik gelijk wel weer eens bij Klok aangaan. Uw boekje over de gezangen is nu uitgekomen en ik heb het nog eens doorgelezen en ik mag me er eensgeestes mee gevoelen. Ik hoop en wens, dat het maar een middel in des Heeren hand mag zijn om nog mensen de ogen te openen, dat ze het verderfelijke van vele gezangen mogen inzien".

Klok knikt en zegt: "Och, het is maar wat gekrabbel van een schilder, maar de Heere is vrij in Zijn doen en zou het kunnen gebruiken. Laten we toch bij die dierbare Psalmen blijven, want daarin vinden we toch de harten van Gods kinderen verklaard en ontvangt de Heere alleen de eer".

Ze drinken hun thee uit. Als de winkelbel gaat, staat moeder Klok op om te helpen.

"Hoe is het met de zaak? Hebt u nog geen nadeel ondervonden door het boekje?"

"O, zeker vriend, dat is goed merkbaar. Ik heb ondervonden,

dat men voor tijdelijk voordeel en aards gewin, nog minder voor eer van mensen, zich voor de zuivere waarheid niet behoeft op te maken. Velen blijven uit de winkel weg en soms ontvang ik heel lelijke brieven. Maar anderzijds maakt de Heere het wel en heb ik niets te klagen. Maar broeder, hoe is het met u? Laat men u nogal met rust? Ik heb horen vertellen, dat u in de gevangenis gezet bent geweest".

"Ja, dat is waar. Dat was nog voor de schorsing van de eerwaarde de Cock. Ik had toen mogen oefenen in Grotegast, in juli vorig jaar. Zeer aangenaam hebben we daar vergaderd mogen zijn en de Heere was kennelijk in ons midden. Doch na afloop kwam de veldwachter en schreef een bekeuring uit. Ontzettend nietwaar? Zelfs de godslasteraar mag vrij spreken, maar vergaderen rondom Gods Woord schijnt een misdaad te zijn. Men gebruikt een geheel verouderde wet uit de tijd van Napoleon nu tegen ons. Dat mag toch zeker wel een groot onrecht genoemd worden".

"Hoe is het met dat verbaal verder afgelopen?"

Nu op 8 september moest ik voor de rechter verschijnen. Die vroeg mij eerst naar mijn beroep. En toen ik antwoordde, dat ik arbeider was, zei hij: Wel, ik dacht, dat ge predikant waart. Hebt ge dan niet in het dorp Grotegast gepreekt of gecatechiseerd of in elk geval een rede gehouden?

Ik, zei, dat ik er geoefend had. Maar hij beweerde, dat dit tegen de wet des Konings zou zijn. Ik mocht toen veel vrijmoedigheid ontvangen en wees hem toen op de wet van de Koning der Koningen, Die het mij gebood om Zijn Naam te verkondigen. Ook zei ik de grondwet van die Koning bij mij te hebben".

"Werden ze toen niet boos op u? Ze zijn doorgaans nogal kort aangebonden".

"Nee, ze schenen zelfs nieuwsgierig geworden te zijn en stonden mijn toe uit die grondwet, de bijbel natuurlijk, één en ander voor te lezen. Ik las toen 1 Petr. 4 : 10: *Een iegelijk, gelijk hij gave ontvangen heeft, alzo bediene hij dezelve aan de anderen als goede uitdelers der menigerlei genade Gods".*

Daarna heb ik verhaald hoe ik van jongsaf aan met de begeerte vervuld ben geweest om anderen te leren en te stichten. En dat ik niet alleen door anderen, maar ook innerlijk door Gods Geest gedrongen werd om mijn klein talentje op winst te doen. Ik moest Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen. Ik stelde toen voor, dat de rechters onderzoek naar mijn bekwaamheid mochten doen, maar niemand wenste daar op in te gaan".

"En werd ge toen tot gevangenisstraf veroordeeld?"

Nee, dat niet, ik kreeg een boete. Doch omdat ik die niet wilde betalen, kwam men mij op 2 december jongstleden halen. Het was toen guur weer. In Assen duwden ze mij in een koud en donker hol. Geen stoel of tafel was er te vinden. Ja, het ging zelfs zo ver, dat ze mij mijn bijbel, die ik meegenomen had, afpakten. Daar moet je toch niet licht over denken nietwaar? En dat in ons landje, dat zo lang en zo bloedig voor de zuivere en onvervalste waarheid tegen Rome gestreden heeft".

"Ontzettend", roept vrouw Klok uit, "man, man, wie weet wat jou nog te wachten staat. Geloof maar niet dat de vijanden rusten zullen. En ze hebben op jou nu ook al een oogje, geloof dat maar gerust".

Klok is eveneens getroffen door de ontaarde behandeling, die de broeder uit Smilde had moeten ondergaan. En zeker, ook hij had dikwijls met vrees te worstelen en de Satan probeerde hem menigmaal te ontmoedigen. Maar hij had een onuitsprekelijk voorrecht, namelijk een Toevlucht te hebben ten tijde van benauwdheid.

"Och moeder, *de Heere regeert.* Als God het niet toestaat, kan er geen hond zijn tong verroeren. Maar broeder ga verder, hoe is dat afgelopen?"

"De volgende dag kwam er een regent bij me op bezoek. Hij scheen wel onder de indruk van de toestand, waarin ik verkeren moest, te zijn en liet mij mijn bijbel terugbezorgen. Tien dagen heb ik daar doorgebracht, veel in het aangename met de Heere verkerende en werd toen vrij gelaten. Later vernam ik, dat onbekend geblevenen de boete voor mij betaald hadden".

Na een korte stilte zegt Klok's vrouw: "Nu iets anders, ik heb zo'n boekje eens gekocht van die dominee Laurman uit Oosterlittens. Misschien weet u het wel. Het heet "De dweper". Vreselijk wat die dominee al durft te schrijven. Kennelijk doelt hij op dominee de Cock. Hij spreekt van jeugdige

leraren met een onzalige dweperij bezield en dat zulk een razend ondier uit geworpen moest worden. Ook waarschuwt hij tegen de oefenaren. Ik geloof, dat velen er zo over denken en er is niet veel goeds van te verwachten".

"Dat gelooft ik ook niet", zegt Dijkstra. Hij pakt zijn reistas en zoekt er even in. Dan legt hij twee boekjes op tafel. Het ene is: een hartelijke toespraak van J. B. Themmen uit Wierum, en het andere: *de bekeringsgeschiedenis van W. Mugge, een stuurman uit Nieuw Pekela.* Gretig grijpt Klok ernaar: "Zo zijn ze uitgekomen? Ik wist wel dat ze verschijnen zouden. Kan ik ze kopen van u?"

"Zeker! Het zijn kostelijke werkjes. Vooral dit van Mugge. De dominee schreef ook nog een boekje tegen die Laurman, die u zojuist aanhaalde. Die Mugge is van 't voorjaar ook al veroordeeld. Maar hij zei: ik wil het wel met mijn bloed verzegelen, maar niet met geld afkopen. De officier van Justitie te Appingedam voelde ook al veel voor lijfstraffen. Hij wenste, dat men de hoofden en aanvoerders van die samenkomsten aan het lijf mocht kunnen straffen. Waarlijk, alles wijst erop, dat we een zware tijd tegemoet gaan. Mocht de Heere er maar in mee en over komen, dan zullen we er nog goed mee zijn."

Klok heeft aandachtig geluisterd. gij ziet op de pendule en bemerkt, dat de tijd al opschiet. Gaarne zou hij nog iets over dominee de Cock willen weten en broeder Dijkstra zal er ongetwijfeld wel iets van kunnen vertellen.

"Hoe is het nu met zijn eerwaarde de Cock en met zijn gemeente? Er worden nog altijd samenkomsten gehouden bij die weduwe, niet waar? En hoe is het met de ingediende protesten?" "Nou, er is een oproep gekomen. De dominee had ook naar de gouverneur geschreven, maar die achtte zich niet bevoegd kennis te nemen van deze zaak. Ook heeft hij een brief aan Zijne Majesteit de Koning geschreven. Noch op de brief aan het Kerkbestuur, noch op de brief aan de Koning hoorde hij aanvankelijk iets. Toen heeft hij nogmaals aan het kerkbestuur geschreven en nu hebben ze een commissie benoemd, daar zou hij dan binnenkort voor moeten verschijnen. Maar ik heb er weinig hoop op. De dominee zegt altijd: *Als God Zijn volk getrouw maakt, dan worden zij aanstonds oorlog met de wereld gewaar.* Heus, men preekt zo gaarne liefde en verdraagzaamheid, maar daarvan worden Gods ware volk en Zijn getrouwe knechten uitgesloten".

Ondertussen is broeder Dijkstra gaan staan: "Ik bemerk, dat het al nodig tijd is, om te vertrekken. Neem me niet kwalijk, maar ik moet weg".

Klok en zijn vrouw betuigen beide, dat het hun leed is, de broeder uit Smilde nu reeds te moeten laten vertrekken. Ze vragen hem spoedig nog eens weer aan te komen en dan, als 't kan, een poosje langen Een hartelijk afscheid volgt en enkele ogenblikken later spoedt Dijkstra zich weer door de straten van Delfzijl.

De zon is reeds achter de huizen weggezakt en de koude steekt op. Maar Dijkstra gaat voort. Hij is zeer begerig om bij vernieuwing het Woord Zijns Heeren te mogen spreken. En de plaats, waar hij heen moet, is nog een heel eind lopen.

24. **VERVOLGING OM CHRISTUS' WIL**

Juist als de Martinitoren elf slagen laat horen, breekt de zon door het wolkendek heen. De straten, zijn nog nat van de regen en het voorjaarszonnetje doet weldadig aan.

Door de straten gaan, druk pratend, acht mannen. Ze worden nagezien door de andere wandelaars of voorbijgangers en sommigen trekken bedenkelijke gezichten of maken een spottende opmerking.

Het schijnt de mannen echter weinig te deren. Ze zijn uit Smilde gekomen en begeven zich nu naar het gebouw, waarin de commissie van het Provinciaal Kerkbestuur vergadert.

Op deze dag, de elfde maart, moest dominee de Cock weer verschijnen om gehoord te worden, naar aanleiding van zijn protest tegen het vonnis van het classicaal bestuur. En nu wilden deze mannen de dominee bijstaan. Hij was toch veroordeeld ,omdat ze hun4 kinderen bij hem hadden laten dopen? En wie weet, kregen ze gelegenheid om voor de commissie rekenschap af te leggen van hun gevoelens en welke de redenen waren, waarom ze hun kinderen om des gewetens wil niet bij hun eigen leraren konden laten dopen.

"Kijk Dijkstra, daar is het", zegt een man met een eenvoudige zwarte pet op. Hij wijst naar de overkant, waar de ingang is van een voornaam gebouw. Eerst >laten ze nog een rijtuig passeren en spoeden zich dan naar de overzijde.

Als ze binnen stappen en door een conciërge naar het doel hunner komst gevraagd worden, doet Dijkstra het woord: "Is de dominee al binnen?" vraagt hij.

"U bedoelt de Cock?" vraagt de man, die niet heel vriendelijk kijkt. "Ja, inderdaad. Dominee de Cock!", zegt Dijkstra.

"Die is al voor de commissie. Maar wat komt ge doen heren? Ik kan u beslist niet verder laten, want dat is niet toegestaan".

"We wilden ook gaarne door de commissie gehoord worden. Dan kunnen we hen uiteenzetten, waarom we onze kinderen door zijn eerwaarde lieten dopen. We zijn daarvoor uit Smilde gekomen. Wilt u dat niet voor ons vragen?"

"Nee mijne heren, dat gaat niet. Ik mag de commissie niet storen". De concierge probeert de mannen in de grote hal terug te dringen naar de deur.

"Maar dat is toch al te bot mijnheer. Het is toch een vraag waard? We zijn helemaal uit Smilde gekomen. u kunt ons toch niet zo terugzenden?", zegt Dijkstra weer.

De man weifelt. Dan zegt hij: "Goed, ik zal het vragen, maar het wordt toch afgewezen". Hij draait zich om en gaat de lange gang in. De mannen in de hal schudden mismoedig hun hoofd.

"Och", zegt er één, "het is dominee de Cock maar, moet je rekenen. Alle billijkheid is weg, verwacht ik".

In een statige kamer op de bovenverdieping heeft de zitting van de commissie plaats. De heren, die zich zo gaarne eer waarde laten noemen, zitten in brede leunstoelen rondom de met een groen kleed bedekte tafel. De wand is versierd met schilderijen en op de schoorsteen prijken twee kostbare vazen. Een vergulde pendule laat een voornaam getik horen.

Dominee de Cock zit op een eenvoudige stoel, recht tegenover de president. Welk een nietige indruk maakt hij zo tegenover al die voorname heren. Hem worden weer dezelfde vragen gesteld als voor de commissie van de classis. En hij mag ze op dezelfde wijze weer vrijmoedig beantwoorden. Ze gunnen hem nu meer tijd om zich te verdedigen, dan bij de classicale commissie.

"Ik heb nu nog een vraag de Cock", zegt, de president, "hier voor mij ligt een boekje, getiteld: De Evangelische gezangen getoetst en gewogen en te licht bevonden, door Jacobus Klok. Is het juist, dat u dit voor de drukpers klaar gemaakt hebt en dat het voorwoord van Uw hand is?"

"Zeker voorzitter, zo is het", antwoordt dominee de Cock.

De president vervolgt dan: "Maar ook hiermee zondigt u wederom tegen de orde, die in onze kerkgemeenschap behoort te zijn. Ook op dit punt zou u volgens onze reglementen te veroordelen zijn".

De ogen van dominee de Cock worden plotseling veel levendiger: "Ge zegt dat ik zondig tegen de orde en tegen uw reglementen. Ge moest aantonen, dat ik zondig tegen Gods Woord, want alleen Gods Woord is ons richtsnoer. Wat is er in het boekje van Klok te vinden eerwaarde, dat niet is overeenkomstig Gods Woord en de aangenomen belijdenisgeschriften?"

De president klopt met de hamer. Het lust hem niet dit langer aan te horen. Hij wenst zich aan de menselijke regels en orde te houden.

Als dominee de Cock zwijgt, zegt hij: "We willen u de gelegenheid geven de hier gestelde vragen nog nader schriftelijk voor ons te beantwoorden. u krijgt daarvoor een week de tijd. u kunt...."

Een stevige klop op de deur doet de heren opschrikken. Enigszins geïrriteerd roepen er wel drie tegelijk van ja. De conciërge treedt binnen en wenkt de president. Deze staat op, loopt op hem toe en in de gang wordt gedempt en fluisterend gesproken. Dan treedt hij weer binnen en doet de deur met een slag dicht.

"Onze taak is hiermee afgelopen heren. De Cock, ge kunt gaan”, zegt hij kortaf.

Beneden hadden de mannen met spanning gewacht. Nu zien ze met vragende blikken naar de conciërge, die op hen toekomt.

"Heren, u kunt gerust heengaan. De president denkt er niet over u toe te laten. u bent niet opgeroepen en ze houden zich aan de orde".

Een afkeurend gemompel stijgt op. De conciërge wil nu blijkbaar ook meteen van deze plattelandsmensen met zwarte petten op af, want hij vervolgt: "Zal ik de deur voor u open doen?" En voor ze het nog goed beseffen, staan ze weer buiten, terwijl de deur achter hen wordt dichtgeslagen.

Er heerst een vreemde drukte op de straat. Al was er meer volk op de been dan anders! Groepjes mensen kijken naar hen, wijzen met de vinger en roepen scheldwoorden.

"Wat is hier te doen", zegt Dijkstra, "het lijkt wel een volksoploop".

"Dat is om ons te doen broeder. Of wellicht meer om dominee de Cock. Het zijn studenten, kijk maar!", zegt een ander. Weer klinken scheldwoorden. "Daar heb je van die dwepers", roept er één.

"Mensen", zegt Dijkstra, "als het zo staat, blijven we hier tot zijn eerwaarde ook komt, want ze hebben vast kwaad in 't zin". Allen zijn het met die woorden eens en ze blijven voor de deur staan. Lang behoeven ze niet te wachten, want enkele ogenblikken later gaat de deur al open en treedt dominee" de Cock naar buiten.

Als hij de broeders ziet, is hij zo verbaasd en verheugd, dat hij eerst het geschreeuw van de studenten en het grauw van de stad Groningen niet eens bemerkt. Een welgemeende begroeting vindt plaats, terwijl de broeders verhalen hoe ze in hun pogen om toegelaten te worden teleurgesteld zijn. Dan ketst een steen tegen de muur vlak bij Dijkstra. Nu merkt ook de dominee het oproerige volk. Ze tieren en schelden en komen steeds dichterbij. Bijna geheel zijn ze omsingeld.

Dijkstra zegt: "Kom laten we naar Tamerling gaan. Dat gaat hier niet goed zo".

Gezamenlijk proberen ze over te steken, maar ze moeten door een dichte drom volks heen. Er lijkt wel steeds meer te komen. Ze worden midden op de weg opgehouden. Plotseling komt er met een flinke snelheid een rijtuig aan. De voerman houdt de paarden in bij de menigte volks. De mensen stuiven verschrikt uiteen. Ook de broeders proberen zo spoedig mogelijk weg te komen. In de algemene

verwarring wil ook dominee de Cock naar de kant van de weg zien te komen. Maar ze duwen hem, ze stompen hem, hij komt haast niet vooruit.

De paarden zijn reeds dichtbij. Een hoongelach stijgt uit de menigte op. De "studenten trachten hem onder de paarden te laten vertreden.

Dan baant zich onverwachtse een man door de anderen een weg. Het is Dijkstra. Met de ene hand grijpt hij de paarden bij de toom en zegt gebiedend: "Ho!"

Met de andere grijpt hij de dominee en drukt hem op zij. De paarden staan prompt stil, ondanks het geschreeuw van de voerman, die blijkbaar met de studenten samenspant. De dominee is als door een wonder gered.

De broeders zoeken nu snel een goed heenkomen. Dominee de Cock ziet van de doorgestane angst heel bleek. Spoedig zijn ze bij Tamerling, die hen reeds verwacht en in de deur stond te kijken wat of er te doen was:

"Kom binnen broeders. Wat een toestand, wat een toestand. De vijandschap gaat toch wel ver tegenwoordig."

Gejaagd vluchten ze de gang in naar de achterkamer. Daar zit de 'vrouw des huizes met nog enkele vrouwen. Ze zien er allen verschrikt uit, maar zijn toch verheugd als ze vernemen, dat ook de dominee er bij is. Er worden handen gedrukt en levendig praat men over het voorgevallene.

"Vrees maar niet dominee", zegt een vrouw Met een Friese kap op, "we zijn in des Heeren hand. Wees maar verheugd en blij verachting en vijandschap te moeten ondergaan voor de Naam en zaak des Heeren".

De dominee schijnt reeds geheel van de schik bekomen te zijn. Hij is thans goedsmoeds en antwoordt: "U hebt gelijk vrouw, de Heere regeert en ons zal niets overkomen, dan hetgeen Hij toelaat. En waarlijk het is mij een eerkroon om vervolgd te worden. Ik mag ondervinden, dat juist in druk en moeite de Heere zeer nabij is en Hij bevestigt mij gedurig in Zijn Woord en waarheid".

Een luid rumoer klinkt in de gang op en brengt nieuwe ontsteltenis. "Ze dringen ons huis binnen", roept het dochtertje van Tamerling, die angstig bij haar moeder schuilt.

Tamerling kijkt in de gang, de voordeur is opengeworpen en men werpt met stenen en ander vuil. Er rinkelt een ruit. Moedig loopt hij naar voren. Een grote menigte studenten, samen met allerhande lieden uit de achterbuurten staan voor het huis te schelden en te schreeuwen. Tamerling doet de deur snel dicht en schuift de grendel erop.

Als hij weer teruggekeerd is en verslag van zaken uitbrengt, zegt dominee de Cock: "En nu wilden we nog wel verder gaan Bij Dijckema zouden nog verschillende mensen komen om ons te spreken. Zouden we dan maar niet opstappen?"

De meningen der broeders zijn verdeeld. Sommigen schijnen door vrees overmand te zijn. Maar als Dijkstra zegt met de dominee mee te zullen gaan, nemen ze allen afscheid en verlaten het huis van Tamerling.

Met hoongelach 'en gejoel worden ze begroet als '2e de voordeur uitkomen. Sommigen schreeuwen van fijne! Anderen van *dweper of verkiezingspreker!*

De broeders doen alsof zij het niet merken en gaan onderweg. De hele troep volgt hen op enkele meters afstand, telkens roepende en scheldende. Enkele malen werpt men met stenen.

Op een hoek van de straat, bij de rand van de stad, komt onverwachts een man, midden op de weg lopend, hen tegemoet. Ze kijken vreemd op. De man blijft staan en roept: "Weest welgemoed broeders, zo hebben ze ook Jezus bespot, gehoond en vervolgd".

Een vreemde stilte valt onder de troep. Intussen schudden de broeders hem de hand. Dan verdwijnt de man weer even plotseling als hij op kwam dagen in het publiek. De dominee is inwendig zeer vertroost door de eenvoudige woorden van deze onbekende.

Als de broeders hun weg vervolgen, begint ook allengskens het gejoel en gescheld weer. Weer komt er een man op hen toe. Nu blijkt het Bolhuis te zijn, een goede bekende van de dominee. Ondanks het getier voegt hij zich openlijk bij de broeders. Hij nodigt hen uit om mee te gaan naar zijn huis. Ze bewilligen hierin, in de hoop, dat het gepeupel eindelijk vertrekken zal.

In de gezellige huiskamer van Bolhuis mogen ze enige uren in liefde en eensgezindheid van gedachten wisselen. De dominee bindt ze allen op het hart om toch pal te staan voor de zuivere waarheid, Daarmee moeten we toch straks voor de Rechter van hemel en aarde verschijnen.

De aanstokers van de rel schijnen hun vijandschap echter nog steeds niet voldoende uitgeleefd te hebben. Hoewel de middag reeds verstreken is en de duisternis reeds begint in te vallen, is er nog steeds eelt' grote menigte volks op de been. Er is nu echter politie verschenen, die de raddraaiers in bedwang houdt. De broeders besluiten om nu de reis naar Dijckema te vervolgen.

Ook hier nemen ze afscheid op een, andere wijze als in gewone omstandigheden. De banden van liefde en eensgezindheid worden het meest gevoeld in tijden, van druk en nooit bloeit de liefde sterker op. Als ze onderwég gaan, worden ze weer door het grauw op de voet gevolgd. Enkele tientallen meters daarachter lopen echter enkele politiemannen, die een oogje in 't zeil houden.

Buitengewoon hartelijk is het onthaal bij Dijckema, waar men al iets van de volksoploop vernomen had. Welk een liefde mag de dominee ondervinden. Ook hier wordt hij gewaar, dat de banden van broederliefde het nauwste aangehaald worden, als de vijandschap tegen de waarheid Gods het grootst is. De hellehonden drijven de schapen naar Christus, maar ook naar elkander toe.

Een heel gezelschap is er vergaderd en na enige verzoeken bewilligt Dijkstra erin om een woordje te spreken. Wonderlijk mochten ze die namiddag worden ,versterkt en de Heere was kennelijk in het midden. Als de mensen laat in de avond vertrekken, is het voor velen een onvergetelijke ure geworden.

Als alle mensen weg zijn, vóór het naar bed gaan, schrijft dominee de Cock eerst nog een brief naar zijn vrouw, waarin hij zijn wedervaren van deze dag meedeelt. Ook schrijft hij nog een verzoek aan de Commissie van het Provinciaal Kerkbestuur. Hij mocht toch de gestelde vragen '.trog schriftelijk beantwoorden? Wel, dan zou het toch billijk zijn, dat hij een afschrift van die vragen zou mogen ontvangen.

Het is reeds na middernacht als de dominee samen met Dijckema en diens vrouw knielend om Gods bewaring bidt in de donkere nacht en onder de onmisbare bediening van de Heilige Geest tot waarachtige bekering.

25. **BEZOEK UIT HET ZUIDEN**

Als Beukema juist nog even een luchtje wil scheppen, ziet hij een man aankomen, die hem bekend voorkomt. "Hé", mompelt hij voor zich uit, "wil je geloven, dat het Adriaan is?"

Hij wacht nog even en als hij geheel overtuigd is, snelt hij naar binnen en roept: "Moeder, daar komt Adriaan van Johanna aan!"

Moeder Beukema komt nu haastig uit de keuken, de gang door naar de voordeur, terwijl zij haar handen aan haar schort afveegt. Adriaan van der Meer is intussen bij de voordeur aangekomen.

"Wel Adriaan, jij hier nog op de late avond? Welkom man, hoe gaat het ermee en hoe is het met Johanna en de kinderen?" Van der Meer kan lang alle vragen niet direct beantwoorden. Hij had zijn familie al lang niet gezien en vooral nu, met al die geruchten over de predikant van Ulrum, wilde hij hen wel weer eens graag ontmoeten om gelijk iets meer aan de weet te kunnen komen.

Ze gaan naar de koele voorkamer. Moeder sluit het raam. Zo tegen de avond komt er meestal weer wat wind opzetten.

"Een goede reis gehad, Adriaan?"

"Ja best! Alleen bij Meppel hadden we een onweersbui. Het is nu ook nog niet zuiver, geloof ik. Ik hoorde het daarstraks tenminste nogal rommelen. Maar och, in de schuit zaten we droog. Ze praten over van alles en nog wat, inzonderheid over de huiselijke aangelegenheden van Van der Meer en drinken ondertussen een kopje thee, door moeder Beukema vers gezet. Dan ziet van der Meer een boekje op tafel liggen: De Evangelische gezangen getoetst aan de Bijbel en de formulieren van enigheid der Hervormde Kerk, door Maria Hoogendorp. Wacht, denkt hij, dat is een mooie aanleiding om het gesprek in een andere richting te leiden.

"Wat heb je daar nu voor een boekje, zwager?"

"O ja, dat is van de dominee. Daar is een hele geschiedenis aan vast. Dat boekje is geschreven door Maria Hoogendorp, zoals voorop te lezen is. Die verdedigt de gezangen nogal. Misschien heb je er wel eens van gehoord?"

"Nou, we horen bij ons wel eens wat, maar doorgaans zeer verward. Ik hoorde nu juist vanmiddag dat de dominee helemaal afgezet was. Is dat waar?"

"Ja, dat is waar. Maar al te waar helaas! Dat het nu zo zou

lopen, heeft niemand verwacht Maar daarin komt toch maar weer openbaar, dat van de mensen niet veel goeds te v er- wachten is als het om de waarheid gaat. En dan weten ze hun daden nog zo goed te praten, dat het merendeel der mensen meent, dat de dominee zelf de oorzaak is".

"Wel zwager, je moest me daar eens wat meer van vertellen. Ik heb destijds wel één en ander over de schorsing vernomen en ook, dat hij bij het Provinciaal Bestuur in beroep is gegaan. Heeft dat dan niets uitgewerkt?"

"Welnee man, juist het tegendeel. De dominee is toen weer voor een commissie geweest, die verschillende vragen stelde. Hij mocht ze ook schriftelijk beantwoorden. Nu hij heeft toen verzocht om een afschrift van de gestelde vragen te mogen ontvangen. Dat konden ze toch niet weigeren, nietwaar?"

"Nee, dat zou ik ook zo denken. Nu hij zal ze dan ook wel ontvangen hebben, denk ik. Anders zou hun vijandschap en vooringenomenheid toch wel duidelijk openbaar gekomen zijn". Beukema kijkt zijn zwager aan. Dan zegt hij .met een droeve klank in zijn stem: "Maar hij kreeg ze niet!"

Van der Meer slaat van verbazing met zijn hand op zijn knie. "'t Is haast niet te geloven", roept hij uit.

"En dan dat vonnis", vervolgt Beukema, "dat is helemaal onbegrijpelijk. In dit vonnis legden ze hem feitelijk minder teil laste, dan in het eerste, maar de straf was zwaarder. Hij is nu alleen veroordeeld, omdat hij de dwaalleraars Brouwer en Reddingius heeft aangewezen. Dat is dus heel zijn zonde, dat

hij de bedriegers in Gods Kerk in het daglicht stelde. Ze hebben hem niet gevonnist op grond van Gods Woord,, maar omdat hij tegen de goede orde zou gehandeld hebben. Menselijke wetten zijn dus belangrijker dan de waarheid Gods. Vreselijk als ik er aan denk. Ze hebben toen de tijd van schorsing niet onbepaald gelaten, maar op twee jaar gesteld en ook krijgt hij nu zijn traktement niet meer".

De boerin schenkt nog eens in en geeft er een koekje bij. Adriaan roert zwijgend in zijn kopje. Zijn hart is vervuld met droeve gedachten. Zo gaat het nu, denkt hij. Och, als de vijanden de baas zijn is er altijd wel iets te vinden om een vonnis op te gronden.

"En hoe heeft de dominee het nu. Hij kan toch niet van de wind leven? Maar wacht, hij heeft nu natuurlijk nog zijn traktement van vorig jaar".

"Was dat maar waar. Ook dat heeft hij nog nooit ontvangen. Dat hebben ze vastgehouden om de dienstdoende predikanten hun kosten, te kunnen vergoeden. Och, wat zal ik er verder van zeggen. Het is vast en zeker de bedoeling om hem in geldelijke verlegenheid te brengen en hem zo het hoofd te doen buigen.

Schandelijke hoge bedragen brengen ze hem in rekening voor de zittingen der commissie en als ze hem een brief sturen, dan moet hij tweemaal zoveel betalen als normaal. Maar och, laten zij zich daarmee vermaken. Er is nog een God in de hemel, Die zorgt en geloof me Adriaan, de dominee en zijn gezin komen niets te kort".

In gedachten verzonken bladert Adriaan in het boekje, dat op de tafel ligt. Na enige tijd komt hij weer tot de werkelijkheid terug. Wat hij hier allemaal hoort, loopt toch wel de spuigaten uit. In hun dorpje op de Veluwe horen ze ook wel geruchten, maar hij weet, dat hetgeen hij hier hoort, geheel op waarheid berust. Daar kent hij zijn zwager al te lang voor. Zijn hart krimpt ineen als hij denkt aan Gods arme volk, dat door listige aanslagen van hun leraars beroofd dreigt te worden. Dan schiet hem weer te binnen, dat Beukema nog over het boekje vertellen zou.

"O ja, je zou nog vertellen hoe je aan dit boekje gekomen bent".

"Ja, dat is waar ook. Maar wacht dan even. Ik zal eerst de staldeuren even sluiten. Het begint al wat donker te worden en 'je moet voorzichtig zijn tegenwoordig".

Beukema staat op en gaat naar de stal. De deuren staan wagenwijd open. Dat is gemakkelijk in de zomer, dan behoeven ze niet telkens geopend te worden als ze er door moeten. Het vee is nu toch in de weide en dan gebruiken ze de stal voor wat opslag van materiaal en zo.

Aan de horizon tekenen zich donkere koppen af en een onheilspellend gerommel doet zich horen. In de weiden loeit zo nu en dan een koe. De beesten zijn ook onrustig met de onweersdreiging.

Mijmerend sluit Beukema de deuren. Hij tuurt nog even in de verte. Weer loeit er een koe. Hij denkt aan de woorden uit de Psalmen: *Mens en beest, die staan verwonderd, als de God der ere dondert.*

Dan gaat hij weer naar binnen. "We zullen vanavond wel niet vroeg op bed komen", zegt hij. "Ik wil toch eerst eens afwachten wat of het wordt met het weer. Het kon wel eens goed mislopen".

"Zo, komt het opzetten?" vraag vrouw Beukema. Ze huivert onwillekeurig. Onweer is toch altijd iets vreeswekkends. Meer dan anders gevoelt men dan, hoe God ieder ogenblik onze levensdraad kan, afsnijden.

Als Beukema bevestigend geantwoord heeft, vervolgt hij: "Kom Adriaan, laat ik verder gaan met het vertellen, als het je niet te veel is?"

Van der Meer schikt naderbij en zegt: "Goed zwager, ik ben één en al oor".

"Nu, ik had dus al verteld, dat de dominee ook voor het Provinciaal Kerkbestuur geschorst is geworden, met verlies van traktement. Doch daar is het niet bij gebleven. De kerkenraad heeft enkele protesten tegen het vonnis opgezonden, doch daar gaven ze nauwelijks antwoord op. In die tijd heeft de dominee een reis naar het zuiden gemaakt. Je moet weten, dat de kerkenraad besloten had om een aantal personen naar de Koning af te vaardigen om de zaken van de ware Godsdienst te bepleiten. En daar behoorde onze dominee bij en onder anderen ook de catechiseermeester P. R. de Wit. Nu waren er echter weer geweest, die opnieuw klachten tegen de dominee hadden ingebracht, met name over het door hem uitgegeven boekje van Klok over de gezangen".

"Maar was dat voor die tijd dan nog niet bekend bij die commissie, die hem verhoord heeft?"

"Welja zeker! Maar hier blijkt weer de vijandige gezindheid. Ze grepen alles aan om maar verder te kunnen gaan. En prompt werd de dominee dan ook weer opgeroepen, precies in die tijd, dat hij op reis zou zijn. Direct heeft hij toen uitstel gevraagd. Maar hij kreeg dat niet. Dat bericht van weigering kwam echter, toen de dominee al vertrokken was. Ze hebben daarna de datum op 21 mei gesteld, zodat de dominee zich tijdig in Groningen vervoegen kon. Voor die commissie ging het weer precies als bij de vorige oproepen. Hij had in strijd met de orde gehandeld. Op zijn vraag of ze konden aantonen, dat Klok ongelijk had, kreeg hij geen antwoord. Wel bevalen ze hem dat ,boekje, dat nu hier voor je op tafel ligt, ter lezing aan. De dominee heeft het aangeschaft en ik heb het nu van hem ter inzage gekregen".

Er klinkt een zware onweersslag. Ze schrikken allen op. Moeder gaat de slaapkamer in om even bij de kinderen te kijken. Hoewel de gordijnen gesloten zijn is het lichten nu toch duidelijk te zien.

Beukema gaat echter onverstoorbaar verder. Hij pakt het boekje van tafel en zegt: "Kijk, hier zit nog een briefje in ook. Daar heeft de dominee enkele uitspraken van vroegere Synoden opgeschreven. Hier heb ik bijvoorbeeld die van de grote Synode van 1618-1619 te Dordrecht: In de kerk zullen alleen gezongen worden de 150 Psalmen Davids, de Tien geboden, 't Gebed des Heeren, de lofzangen van Maria, van Zacharias en van Simeon. Het gezang: *O God, Die onze Vader zijt* enz., wordt in de vrijheid der Kerk gelaten, dat ze het gebruiken of niet, zoals zij goedvinden. De rest van de gezangen zal men uit de kerken weren, en zo er misschien enige alreeds in de kerken zijn ingevoerd, die zullen op de gevoegelijkste wijze nagelaten worden. Nu dat is toch duidelijk, nietwaar?"

"Dat is zo", beaamt van der Meer. "Maar wat ik nu vragen wilde: is die Klok ook onder censuur gezet. Dat is toch de eigenlijke schrijver?"

"Ja, die is de schrijver. Maar dat is nu juist het vreemde. Die heeft geen moeite, ook in 't minst niet, dienaangaande ondervonden. Ze wilden kennelijk alleen dominee de Cock treffen.

Hij kreeg dan ook al spoedig bericht van algehele afzetting uit het ambt. Maar nu wil hij nog in beroep gaan bij de Synode. Of het baten zal

"En dan zwager, als dat nu niet helpt, wat dan? Bij ons in de buurt hoor ik wel eens geruchten over afscheiding?';

"Ja, dat zou nog mogelijk zijn, Maar de dominee is er altijd zeer op tegen geweest. Toch schijnt hij nu wel tot andere gedachten te komen".

Een harde regen klettert tegen de ruiten. Het zwaarste van de bui is nu wel spoedig overgetrokken. De kinderen zijn met slaperige gezichten in de kamer gekomen en hebben Oom Adriaan een hand gegeven. Nu loodst moeder ze weer naar bed. De deur van de slaapkamer mag nog een poosje open blijven staan. Het is al haast twaalf uur in de nacht.

Als na een kwartiertje de regen opgehouden heeft, staat. Beukema op. "Zullen we nog even buiten kijken, Adriaan?"

Daar heeft van der Meer wel zin in. Dat frist nog even op voor de nacht.

Ze gaan de deur van de deel uit, lopen langs het pad en blijven staan aan de rand van het erf. Felle bliksemschichten in het Noord-Oosten werpen een violet-achtig schijnsel over de landerijen. Het is een adembenemend gezicht. Telkens schrikken ze toch weer als opnieuw het hemellicht verschijnt.

"God is groot en we begrijpen het niet", zegt Beukema eerbiedig.

Even later gaan ze, diep onder de indruk van de grote werken Gods in de natuur naar de hofstede terug. Zorgvuldig sluit Beukema de deur.

26. **TELEURSTELLING**

"Ik heb een verheugende mededeling, vrouw Koster". Met deze woorden stapt dominee de Cock de huiskamer van de weduwe Koster binnen.

Ze zit met haar jongste dochter, die nog thuis is, aan tafel, waarop naaigereedschap staat uitgestald. Het bezoek van de dominee overrompelt haar en ze ziet geen kans meer de tafel ruim te maken. "Het is wel wat rommelig dominee", verontschuldigt ze zich.

"O, laat maar", zegt de dominee, en als een goede bekende neemt hij zelf een stoel en zet zich ook aan de tafel.

"Wat voor goed nieuws: hebt u dominee?"

"Wel de Synode heeft de afzetting ongedaan gemaakt en de weg geopend om weer met het Provinciaal Kerkbestuur te verzoenen".

"Nou, dat mag wel een wonder heten", roept de weduwe Koster uit. "Zou u nu weer gauw mogen preken?"

"Dat hoop ik. De Heere heeft de harten, zelfs van de vijanden in de hand en Hij is machtig ze te neigen tot al wat Hem wel, behaaglijk is".

"Dominee, vertelt u mij eens wat nader. Het komt me voor, dat het haast onmogelijk is. Als er maar niet wat achter steekt". "Nu, wat zal ik er van zeggen. u weet dat de zaak bij de Synode aanhangig gemaakt is. Daar is de zaak uitvoerig behandeld en helaas oordeelden ze wel, dat ik schuldig Was aan verstoring van de orde in de kerk. Ook daar blijkt dus de geest te heersen, dat de orde belangrijker is dan de waarheid. Bovendien, u weet het, verstoor 'ik toch de orde niet, maar degenen, die valse leringen invoeren. Maar die laat men helaas hun gang gaan. Overigens waren ze van mening, dat het strafmiddel van afzetting te haastig is toegepast. Waarom ze de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur meenden te moeten herzien. Alleen de voorzitter Donker Curtius en nog iemand waren het daar niet mee eens. Nu hebben ze een termijn van een half jaar gesteld om met het Provinciaal Kerkbestuur te verzoenen".

De weduwe Koster heeft aandachtig geluisterd en staart enige tijd nadenkend voor zich uit. Dan zegt ze: "En zou dat gaan denkt u om met het Provinciaal Kerkbestuur de zaak in het gerede te brengen?"

"Och, dat zou eens mee kunnen vallen. De Heere kan de weg openen. Ik ben genegen mij te gedragen naar en mij te onderwerpen aan alles wat volgens Gods Woord is. Dus vragen ze van mij, dat te beloven, dan zal ik het gaarne doen".

"Maar ik vrees dominee. Ze zullen het wel zo inkleden, dat u het toch niet tekenen kunt. Heus ik heb er niet veel moed op. Het zijn toch bittere vijanden van de leer van vrije genade".

"Kom, kom, moedertje, niet zo droevig. Ik had juist een weinig hoop gevat. De gemeente, die eerst groeide en bloeide, wordt nu verstrooid. Zouden ze dan altijd maar door gaan met hun verwoestend werk? Zowel ik zelf, als ook de kerkenraad hebben een verzoek ingediend om gehoord te worden".

"En hebt u al antwoord ontvangen?"

"Nee, nog niet, maar dat zou al wel gauw zijn. Maar ik verwacht het alle dagen".

Vrouw Koster staat op. "Kom, ik zal u eerst een kopje inschenken. Daar zult u wel trek in hebben". Ze gaat naar een klein tafeltje in de hoek en zet drie kopjes op de tafel. Spoedig doen ze zich te goed aan een smakelijk bakje koffie.

"Zal ik u eens wat zeggen dominee? Dat wordt niets! Vest op prinsen geen betrouwen, waar men nimmer heil bij vindt. Ik werd er vanmorgen nog zo bij bepaald en ik kreeg te zien, wie en wat we geworden zijn in onze diepe val. En waarlijk mag dan wel gezegd worden: Er is niemand die God zoekt, als krachtdadige genade ons niet zoekende maakt. Zouden dan degenen, die er alles op gezet hebben om die leer van vrije onwederstandelijke genade voor altijd uit de Hervormde Kerk te bannen, nu plotseling het pleit daarvoor opnemen? Heuse dominee, reken maar op teleurstelling. En al zou u het nu met het Provinciaal Kerkbestuur eens kunnen worden, is daarmee dan ook de schorsing teniet?"

Dominee de Cock is door deze vraag van de weduwe Koster zeer verrast. Zijn hoop, die was opgegloord, begint danig te tanen. Vooral dit laatste, of nu ook de schorsing teniet zou zijn, brengt hem geheel van zijn stuk. Daar had hij niet zo bij stil gestaan. Maar nu vroeg hij zich af of werkelijk alles wel aan kant zou zijn als hij met het Provinciaal Kerkbestuur overeen kon komen.

"Dat mag u zeggen! Om u de waarheid te zeggen, heb ik daar helemaal niet aan gedacht. Kom ik ga dadelijk even naar Beukema om te vragen, wat die er van denkt. Wat zal het ons baten als de schorsing toch van kracht blijft. Dan mag ik toch niet voorgaan".

Dominee de. Cock staat op en geeft de weduwe en haar dochtertje een hand. Dan vertrekt hij haastig naar zijn medebroeder ouderling en trouwe vriend in de verdrukking.

Beukema is juist met de wagen naar een ver verwijderd stuk grasland gegaan om hooi te laden, zodat dominee hem niet thuis treft. Zijn vrouw belooft te zullen vragen of hij zo spoedig mogelijk even bij de pastorie aan wilt komen.

Zo gebeurt het, dat Beukema 's avond laat nog de poort van de domineeswoning binnentreedt. Zonder dat hij behoeft aan te bellen, wordt de deur door de dominee zelf reeds geopend. Met verlangen had hij reeds meerdere malen gekeken en nu zag hij Beukema juist aankomen.

Als de dominee verteld heeft, wat de weduwe Koster 'opperde, is hij inwendig al dadelijk overtuigd, dat die eenvoudige weduwvrouw gelijk heeft. Ze besluiten om zo spoedig mogelijk aan de Synode te schrijven om nadere inlichtingen. .

In de tweede helft van Augustus ontvangt dominee de Cock antwoord uit Zeist, van de scriba der Synode, ds. Dermout. Dat antwoord slaat alle hoop geheel de bodem in. De weduwe Koster bleek gelijk te hebben. De Synode had alleen over de zaak van de afzetting wegens het uitgeven van het boekje van Klok over de gezangen geoordeeld. De schorsing zou echter volledig van kracht blijven.

Dominee de Cock geeft nog steeds de moed niet op. "We moeten alles beproeven", zegt hij telkens en onvermoeibaar streeft hij ernaar om de onwettige en uit haat geboren besluiten vernietigd te krijgen.

Op de 2e oktober, in de morgenuren, zien we een drietal mannen gaan in de richting van de Grote Markt in Groningen. De lucht is half bewolkt, maar telkens als de zon tussen de openingen heen kan schijnen, zou men niet verwachten reeds in het herfstgetij te zijn. Toch beginnen de bladeren, geel en bruin geworden, hier en daar al van de bomen te vallen. Maar de drie mannen hebben voor dit alles weinig oog. Ze gaan in gedachten verzonken voort.

Eerst als ze dicht bij, het huis van de kastelein H. van der Laan zijn verbreekt Barkema het stilzwijgen. "Daar zijn we dan weer dominee, voor de zoveelste maal. Het is te wensen, dat we nu toch ook toegelaten worden. Als ze nu niet toegeven, kunnen we beter maar ophouden, want tegen onrecht en vijandigheden valt niet op te roeien".

Dominee de Cock schrikt op. Hij had juist lopen nadenken over al hetgeen reeds vooraf was gegaan aan dit bezoek aan het Provinciaal Kerkbestuur. Hoe was door de Synode eerst de hoop in hem gewekt op betere tijden. Maar toen hij vernam, dat het alleen de afzetting betrof, was zijn verwachting de bodem ingeslagen. Men had hem aangeraden op te houden en af te scheiden, maar hij had het uiterste willen beproeven. Daarom schreven hij en de kerkenraad naar het kerkbestuur, met verwijzing naar het Synodebesluit. Doch welk een antwoord had hij ontvangen. Ze deden net of ze hem niet begrepen. Weer hadden, zowel hij als de kerkenraad, geschreven. Eerst drie weken later kreeg hij pas antwoord en dat luidde, dat ruim een maand na die datum de gewone vergadering van het Provinciaal Kerkbestuur zou zijn en daar mocht hij dan wel komen, maar de kerkenraad niet. Alsof de kerkenraad er maar niets mee te maken had, terwijl ze hem toch wettig beroepen en ontvangen hadden en de kerkenraad van Gods wege toch over de gemeente gesteld was. En dan zonden ze nog een kostenrekening ook. Schandelijk gewoon! Zowat het zevende deel van zijn gehele jaartraktement en ze hadden toch nauwelijks extra behoeven te vergaderen. Dominee de Cock gevoelt maar al te goed, dat ze hedenmorgen ook geen gehoor zullen vinden.

Als ze de gelagkamer van Van der Laan binnengaan, komt er een frivole vrouw op hen af en krijst: "Is u de Cock uit Ulrum?"

"Dat ben ik", zegt dominee de Cock.

"O, dan moet u in die kamer zijn. Ik zal u wel even aandienen. Maar de andere heren kunnen gerust naar huis gaan. Ik mag u alleen maar toelaten".

Even later staat dominee de Cock; in een sobere kamer. De heren van het Kerkbestuur zitten in gemakkelijke stoelen rondom een, grote tafel en de kastelein heeft voor elk juist een groot glas wijn gebracht. Ze nemen hun afgezette medebroeder van top tot teen op en laten hem hun algemene minachting goed gevoelen. Dit was immers die onruststoker, die hen maar diep beledigde, een nachtuil en dweper, die niet thuishoorde in het gezelschap van hoogverlichte en edele predikanten van het Hervormd Kerkgenootschap.

Minzaam wijst de voorzitter, dominee Hendriksz, hem een stoel. Daarna zegt hij: "Gaarne zal ik nu van u vernemen, mijnheer de Cock, wat u van het Kerkbestuur wenst".

Reeds enigermate geprikkeld door hetgeen hij nu hier weer ontmoet, zegt dominee de Cock het doel van zijn komst en dat hij, gaarne zal vernemen, wat het Provinciaal Kerkbestuur nu van hem verlangt in verband met het genomen Synodebesluit. Hierop wendt de voorzitter zich tot de scriba, die hem een papier overhandigt. Met een voorname stem leest hij het voor, Het bevatte een schuldbelijdenis over het uitgeven van het boekje over de gezangen. Daarmee zou hij de orde en de eendracht verstoord hebben. Tevens een belofte, dat hij zich voortaan stichtelijk zou gedragen naar de bestaande kerkelijke reglementen en verordeningen. Als dominee de Cock dus dat stuk tekende, zou hij die schuldbelijdenis afleggen en die belofte doen.

Dominee de Cock heeft aandachtig geluisterd, maar al dadelijk begrijpt hij, dat hij dat nooit zal kunnen tekenen.

"En mijnheer de Cock, zijt ge bereid dit stuk te tekenen?"

Een wonderlijk vuur van vrijmoedigheid ontbrandt in de zozeer gekwelde en verdrukte predikant. Met heldere stem zegt hij:

"Weleerwaarde heren, gaarne ben ik genegen mij door ondertekening te onderwerpen aan alles wat overeenkomstig Gods Woord is en alles te verrichten, wat ik met een goede consciëntie zou kunnen doen. Gij komt echter...."

"Geen geredetwist", zegt de president.

Een ogenblik is het stil, maar dominee de Cock laat zich niet uit het veld slaan. Hij vervolgt: "Gij kunt echter hetgeen volgens Gods Woord ongeoorloofd is en het onmogelijke niet van mij eisen".

"Geen geredetwist", roept de voorzitter nu geïrriteerd.

Ook dominee de Cock gevoelt, dat hij boos wordt. Zonder acht te slaan op het kloppen van de voorzittershamer, gaat hij verder: "Berouw en leedwezen wens ik te betuigen omtrent alles, waarin ik gefeild heb en vraag u dringend mij zulks uit Gods Woord te willen aanwijzen. En indien u dit kunt, wil ik het ondertekenen, niet alleen op zulk een blad als gij hier hebt opgesteld, maar openlijk in de courant".

"Geen geredetwist", klinkt weer de stem van de president. De andere leden van het Kerkbestuur draaien onrustig op hun stoelen.

Maar ook nu vervolgt dominee de Cock zijn betoog:

"Altijd ben ik genegen orde en eendracht te 'bevorderen, met alle goede en ware herders van de kudde van Christus. Maar het zal toch niet aangaan van mij te vergen, dat ik dit ook doe met de kwade herders en de verdervers van de kudde?"

Weer schreeuwt dominee Hendriksz: "Geen geredetwist!"

"Ik wil me onderwerpen aan kerkelijke reglementen als ze niet strijden met Gods Heilig Woord", zegt dominee de Cock nog.

Maar de president wordt nu zeer boos en schreeuwt met een vervaarlijke stem: "Geen geredetwist". Zijn vuist beukt op de tafel, zodat de glazen rammelen. Ook de anderen heren beduiden dominee de Cock te zwijgen. Ze wensen het niet langer aan te horen. Een beklemmende stilte valt in de kamer. Maar de voorzitter verbreekt de spanning door te roepen: "Nu wat wilt ge de Cock, tekenen of niet?"

"Geef mij alstublieft een afschrift van het stuk", vraagt dominee de Cock uiterlijk kalm. Inwendig bruist het hem echter door deze brute behandeling.

Dominee Hendriksz werpt een stuk papier voor hem op tafel met de verklaring en zegt: "Hier, schrijf het dan zelf maar over".

Dominee de Cock neemt het schrijfgereedschap en schrijft het vlug over. De heren kijken hem ongeduldig op de vingers, maar het deert hem niet.

"Ben je nog zo vlug met de pen als voorheen, de Cock?" vraagt de voorzitter spottend. Dominee de Cock kijkt hem alleen verontwaardigd aan. Zulke hatelijkheden keurt hij geen antwoord waard. Hij besluit het vijandige en onbillijke gezelschap, dat ook de kerkenraad niet wil horen, maar spoedig te verlaten.

Als hij klaar is met overschrijven, bergt hij het papier op in zijn jaszak, mompelt nog een groet en vertrekt.

In de gelagkamer vindt hij, behalve de beide medebroeders ouderlingen, ook nog verschillende andere vrienden. Omstandig verhaalt hij het gebeurde. Maar dan vraagt hij hem te willen laten gaan. Hij wil gaarne weer spoedig naar huis terug. Enkele dagen geleden was Jantje, zijn oudste dochtertje van ruim drie en een half jaar oud ziek geworden. En toen hij vanmorgen vertrok, was de toestand nog niets verbeterd, maar scheen wel ernstiger geworden te zijn.

Als de vrienden de reden horen, begrijpen ze, dat ze hun geliefde leraar onder deze droeve omstandigheden niet mogen ophouden. Ze vragen hem nog te willen voorgaan in 't gebed, om met elkander het aangezicht des Heeren te zoeken. Gaarne voldoet dominee de Cock aan dit verzoek en daarna vertrekt hij met zijn medebroeders kerkenraadsleden naar Ulrum.

Als hij thuiskomt is zijn eerste gang naar het kamertje, waar zijn dochtertje liefderijk door haar moeder verpleegd wordt. "Hoe is 't gegaan moeder? Is de dokter al weer geweest?" Moeder heeft geschreid, dat is duidelijk te zien. "Ze is hard ziek, heeft de dokter gezegd. Het zal maar een wonder wezen, als we haar mogen houden". De dominee is kennelijk ontroerd. Ze knielen voor het bedje en dragen hun lieve kleine op aan de grote Medicijnmeester, inzonderheid wat haar arme zieltje aangaat. Vurig smeekt de dominee om hulp en kracht in deze zo donkere en moeitevolle wegen.

Bij de Heere mag hij nog hulp en sterkte vinden. Groot is ook het medeleven van de leden der gemeente, zowel met hun zieke kindje, als met hun predikant wegens' de bedroevende houding van het Provinciaal Kerkbestuur, dat kennelijk maar één doel heeft en dat is: die gehate predikanten,, die de waarheid blijven prediken, uit de Hervormde Kerk te stoten.

27. **DROEFHEID EN VREUGDE**

Er gaat een lange stoet door de straten van Ulrum. Voorop lopen de dragers met de baar, gevolgd door de diep bedroefde ouders. De dragers torsen slechts een kleine kist. De vele mensen achter de baar, zijn als een demonstratie van de liefde, die zij de beproefde ouders toedragen.

Zes dagen na de terugkeer van dominee de Cock uit Groningen had de kleine Jantje de laatste adem uitgeblazen. Hoe groot was de smart, maar ook, hoe betoonde de Heere Zich krachtig te zijn een Hulp in benauwdheden. Ze mochten rusten in de wil van Hem, Wiens hand niemand kan afslaan en Die geen rekenschap geeft van Zijn daden.

Nu wordt de kleine naar de begraafplaats toegedragen om toevertrouwd te worden aan de schoot der aarde tot die dag, wanneer de doden, klein en groot, op het geluid der bazuin zullen verrijzen.

Met langzame tred gaat de stoet de begraafplaats op. De dragers zetten het kistje boven de groeve. Ieder schaart zich rondom het open graf. Eerst spreekt er één der ouderlingen.

Als deze uitgesproken is, vraagt de uitvoerder van de begrafenis of er nog meerderen zijn, die iets zeggen willen. Hij kijkt in het rond over de aanwezige schare.

Plotseling gaat er een deining door de mensenmassa. Een man, gehuld in het statige gewaad van een predikant, treedt naar voren. Dat is dominee Scholte uit Doeveren, wordt er gefluisterd. Met duidelijke stem spreekt hij de aanwezigen toe. Hij wijst op het onverwachte van de dood. Dat oude mensen moeten sterven, maar dat ook jonge mensen kunnen sterven. De dood wenkt ieder uur. En sterven, dat is God ontmoeten. Hoe noodzakelijk dan om als een verloren zondaar het heil in Christus, de eeuwige Zone Gods, deelachtig te worden.

Onder de -indruk van het gesprokene verlaten de aanwezigen het kerkhof: Bij de poort staat een man, die de voorbijgaanden telkens toespreekt. Vooral let hij op de mensen, die van buiten gekomen zijn. Hij houdt nu enkele mensen uit Uithuizermeden aan.

"Vanavond om half acht preekt die dominee hier in de kerk hoor! Er zullen ook kinderen gedoopt worden. Vertel het vooral verder als je wilt."

Eén der aangesprokenen is zeer verbaasd over hetgeen hij hoort. "Ik dacht, dat het niet toegestaan was?" zegt hij.

"Nee, die consulent, dat is die dominee Smith uit Leens, wilde geen toestemming geven, maar dominee Scholte is wettig predikant en de kerkenraad heeft hem verzocht, dus doet hij het toch. Niemand mag hem van zijn plicht weerhouden, zegt hij".

De mensen uit Uithuizermeden gaan weer verder en de man bij de poort spreekt al weer anderen aan. Zo wordt het tot ver in de omtrek bekend, dat er 's avonds een leraar zal spreken, die aan de zijde van dominee de Cock staat.

Een grote menigte verdringt zich reeds voor het kerkgebouw. als de koster de deuren opendoet. Als het eindelijk tijd is om te beginnen, is het gebouw geheel gevuld, ja zelfs de paden zijn bezet en sommigen hebben een plaatsje gevonden, staande tegen de muur.

Na het voorlezen van het teksthoofdstuk en, het gebed, doopt dominee Scholte eerst de verschillende kinderen, die gedurende de schorsing ongedoopt gebleven zijn. Het is een dag van blijdschap en hoop voor vele ouders, die het jawoord bij een bedriegelijke leraar niet konden geven. Ze hebben daarom liever gewacht, tot' de Heere de weg weer zou openen om hun kindertjes ten doop te houden en vinden nu hun wens vervuld.

Na deze plechtigheid preekt de dominee over de woorden uit Jeremia 8 vers 11 tot 15: *en zij genezen de breuk van de dochter mijns volks op het lichtste, zeggende: vrede, vrede! doch daar is geen vrede.* En wat daar verder op volgt.

Ook dominee De Cock zit naast de kerkenraad onder zijn gehoor. Hoe hunkert zijn hart om spoedig weer het Woord van zijn grote Meester in het midden der gemeente te mogen spreken.

Geheel ordelijk en in de verwachting, dat ze ook aanstaande Zondag deze leraar weer zullen mogen beluisteren, verlaat de schare na afloop het kerkgebouw. Doch de vijanden slapen niet....

Zondagmorgen. Een frisse wind heeft de lucht schoongewaaid. De zon komt reeds boven de huizenrij aan gindse kant van het plein uitkijken. ,

Er verdringt zich reeds een menigte volks voor het kerkgebouw. Bij de zijstraat, opzij van de groentewinkel, staan twee politieagenten, die een oogje in het zeil houden. De mensen praten druk met elkaar.

"Jij hier ook Berends?" De toegesprokene blijkt de boer uit Niezijl te zijn. Nieuwsgierigheid en onrust hadden hem gedwongen eens naar Ulrum te gaan om die vreemde predikant uit Doeveren te horen. Hij wenste wel, dat niemand hem gezien had, maar dat pakte anders uit.

"Ja, ik ben hier ook! Niets op tegen zeker hè?"

"O, helemaal niet. Ik hoop, dat je een zegen moogt ontvangen onder de prediking Deze dominee behoort anders ook tot dat soort leraren, die ze nu vervolgen om der waarheid wil".

"Daar vervolgen ze niet om", zegt Berends met brommende stem.

"Wel, waar dan, om?", vraagt een nogal vrijmoedige jonge boer uit Usquert.

"Hij verstoort de orde. Men heeft hem niet veroordeeld om, de prediking der zuivere Gereformeerde leer, maar omdat hij de orde in de kerk verstoort".

"Je hebt nog gelijk ook Berends. Je redenering sluit als een bus, man. Ze hebben de zogenaamde verstoring van de orde als motief genomen. Maar dat is maar voor het oog der mensen. Die twee dwaalleraars; die Brouwer en Reddingius, vergrepen zich ook aan de orde door de leer te vervalsen. Maar die lopen nog vrij rond, ja krijgen zelfs erebaantjes. Het gaat dus eigenlijk niet om die orde; dat is maar een doekje voor het bloeiden. Het gaat om wat anders".

"Nou, waar gaat het dan om?" Boer Berends vindt, dat hij maar in een vervelende situatie terecht gekomen is.

"Om de waarheid natuurlijk. Om de zuivere leer. Die haten ze en die vervolgen ze. En dan moet je een stok hebben om de hond te slaan".

De jonge boer is nogal heftig geworden. Er zijn veel nieuwsgierigen op het twistgesprek afgekomen. Ze staan in een kring om de breedgeschouderde boer Berends. Enkelen manen de jonge boer tot kalmte.

Berends grinnikt wat voor zich uit. "Jullie zijn ook zulk heftig volkje", zegt hij. "Ik word meteen maar op het lijf gevallen, toe maar! Maar hoor eens...., vertel me eens wat anders? Is die dominee uit Brabant al in de consistorie?"

"Nog niet", roepen ze van verschillende kanten. "Misschien mag hij wel helemaal niet preken. De consulent wil het niet".

"Ja, dat heb ik ook gehoord. Dan zou mijn reis op de vroege morgen nog te vergeefs zijn ook", zegt Berends.

"Wat heb je er van gehoord? De kerkenraad is toch niet afgezet. en mag toch laten optreden, wie ze wil?"

"Nee, dat kan niet. Nu, ik zal het jullie vertellen. Gisteravond was mijn vrouw nog even bij die vriend van me, weet je wel, die predikant is. En die heeft gezegd, dat het Provinciaal Kerkbestuur aan de consulent een brief geschreven heeft om dominee Scholte niet op de preekstoel toe te laten. Hij kan dat doen op grond van artikel 11 van het reglement op de vacaturen. En als ze het toch doen. dan moet hij direct de kerkenraad aanklagen, dan kan, die ook afgezet worden".

Een golf van verontwaardiging gaat door de omstanders. Sommigen roepen van: schandelijk. Anderen zeggen, dat het pure godsdienstvervolging is.

,.Nu. wat zei ik je Berends? Zie je wel, dat het om de leer gaat? De verstoring van de orde is maar een smoesje. Vrijdag is er ook gepreekt en het ging alles ze,- ordelijk".

Boer Berends kijkt verbluft de jonge boer aan. Hij begrijpt, dat hij zijn eigen graf gedolven heeft.

Dan gaat er weer een deining door de mensen. Ze maken een opening. Begeleid door de ouderlingen en diakenen gaan dominee de Cock en dominee Scholte naar, de consistorie. Er rijst nieuwe hoop in de harten der mensen en velen gaan alvast een plaatsje zoeken in het kerkgebouw, dat straks wel weer overvol zal zijn.

Als de broeders in de kerkenraadkamer zijn aangekomen, komt ook de koster via de deur, die op de kerk uitkomt binnen.

"Is de consulent ds. Smith er al?" vraagt dominee Scholte.

"Nee nog niet. Maar ik verwacht wel, dat hij spoedig komen zal. Of hij zou verstek moeten laten gaan".

Na enkele minuten komt de consulent. Verbaasd en niet zonder schrik bemerkt hij, dat de consistoriekamer geheel gevuld is. Hij groet wat schuchter en gaat ook, gelijk de anderen, op een stoel zitten. Een poosje hangt er een vreemde en onbehagelijke stilte in het vertrek, terwijl de spanning haast tastbaar is.

Dan vraagt dominee Scholte: "Wel broeder, we hebben het al eerder gevraagd, maar we willen het bij deze nogmaals doen. Zou ik de dienst deze morgen niet mogen waarnemen?"

Het valt dominee Smith haast moeilijk deze vriendelijke vraag te weigeren. Maar dan denkt hij weer aan de strenge heren in Groningen. Nee, hij durft niet. Niet dat hij voorstander is van die steile rechtzinnigheid, maar om nu moeite te voorkomen, had hij 't wel kunnen toestaan. Maar het was hem uitdrukkelijk verboden.

"Nee heren, dat gaat niet, dat kan ik onmogelijk toestaan. Ge weet, wat het kerkbestuur geschreven heeft".

"Goed", zegt dominee Scholte en staat op. "Laat ons dan Uw voorstel aanhoren".

Dominee de Cock en de anderen volgen hem en ze gaan allen in de kerkenraadsbanken zitten. De consulent loopt naar de preekstoel en gaat die morgen voor.

Als de dienst is afgelopen, blijven haast alle mensen zitten of ze gaan staan in de paden. Dominee Smith zoekt een uitweg om de deur uit te komen, doch hij kan er niet door.

"Eerwaarde, laat dominee Scholte preken vanmiddag", roept er één. Tientallen vallen de vrager bij. Doch Dominee Smith schudt boos met het hoofd.

Dan komt dominee Scholte uit de kerkenraadbank naar voren. Ieder gaat dadelijk opzij. Ook deze vraagt de consulent nogmaals beleefd vanmiddag zijn plaats aan hen te willen afstaan om te prediken, mede, omdat zovelen daartoe de begeerte te kennen gegeven hebben.

"Nee, nee", roept dominee Smith. Hij wil trachten door de mensenmenigte te ontkomen. Maar dat gaat niet zo gemakkelijk. Hij raakt beklemd bij het doophek. "Help", roept hij, "ze willen me kwaad doen". De mensen beginnen luidruchtig en rumoerig te worden.

"Mensen, mensen, kalm blijven. En even ruimte maken voor dominee Smith", zegt dominee Scholte met gezag in zijn stem. Hij stapt nog verder naar voren en geleid dominee Smith het kerkgebouw uit en daarna naar het huis, waar hij deze Zondag vertoefde. Een politieagent komt hen achterop. Als dominee Scholte nog met de consulent mee wil gaan naar binnen, wordt het hem door de politie verboden. Daarom keert hij terug naar de woning van dominee de Cock, waar de gehele kerkenraad op hem wacht.

"Hebt ge 't al vernomen, dominee?", vraagt Barkema. "Dat ik niet preken mag vanmiddag?"

"Nee, de politie heeft op last van het kerkbestuur en de kerkvoogden de kerk gesloten, er mag niemand meer in. Ook de ringpredikant kan dus niet preken".

"Het is toch wel erg niet", is het antwoord van dominee Scholte "Maar goed, ik weet een oplossing. Het weer is buitengewoon goed. Zeg de mensen maar dat ik vanmiddag hier op het grasveld naast de pastorie zal spreken".

Met deze verheugende mededeling vertrekken de kerkenraadsleden om ook anderen in hun blijdschap te laten delen.

Des middags vult zich de tuin van dominee de Cock met een grote schare volk. Velen hebben iets meegebracht om te kunnen zitten. Ook vele nieuwsgierigen voegen zich bij de menigte. Als de tijd van aanvang is aangebroken, verschijnt dominee Scholte, gevolgd door dominee de Cock en de kerkenraadsleden. De laatsten nemen plaats op enkele klaargezette stoelen, terwijl dominee Scholte een verhoging betreedt, die als spreekgestoelte dienst moet doen. Spoedig weerklinkt een eerbiedig Psalmgezang over de wegen en velden.

Dominee Scholte preekt over de vaste grond van toenadering tot de troon der genade, naar aanleiding van Hebr. 10 vers 19 tot 22.

Na afloop van deze buitengewone dienst verlaten de aanwezigen ordelijk het pastorieland. Zo mocht de gemeente van Ulrum op deze zo bewogen zondag nog het Woord der waarheid horen prediken.

Maandag 's morgens komt er bij Beukema een oude man met zilvergrijs haar. Het is de Wit de blauwverver uit Zoutkamp. Beukema is zeer verblijd met zijn komst, want er liggen zielsbetrekkingen met dit eenvoudige kind des Heeren.

"Wel de Wit, alweer in Ulrum?"

"Ja man ik ben er alweer. Ik moest hier toevallig nog in de buurt wezen en ik dacht: ik moest nog even gaan horen of hier ook nog bekeuringen uitgedeeld zijn".

"Bekeuringen? Niet dat ik weet. Maar hoe dat zo?"

"Wel, ik was gisteravond al hoog en breed thuis, toen er twee politieagenten binnenstapten. Nu, ik schrok geweldig, dat zul je wel begrijpen. Ze zeiden: we moeten je bekeuren. Ik vroeg waarom, want dat ik mij niet bewust was iets kwaads gedaan te hebben. Dat zal wel, zeiden ze, maar u hebt in Ulrum de dienstdoende predikant, dominee Smith, bij het uitgaan van de kerk tegen het doophek aangedrukt. Nu, zei ik, dat is beslist een vergissing, want dat heb ik niet gedaan. Ik ben genegen dadelijk nog mee te gaan dan kan die dominee mij zien en dan zal hij wel toegeven, dat ik daar heel niet geweest ben. Maar dat vonden ze niet nodig en ze schreven een bon uit. Want, zeiden ze, we hebben een geloofwaardige beschuldiger. Dus zal ik nog voor de rechtbank moeten verschijnen".

Beukema is er ontsteld van en, slaat de handen in elkaar. "Hoor je dat vrouw", zegt hij tegen zijn echtgenote, die ook binnengekomen is. Deze staat in gedachten verzonken en het duurt even voor ze antwoord geeft. Dan zegt ze: "Dan weet ik wel wie die zogenaamde geloofwaardige getuige is".

"Wie dan?", vragen zowel De Wit als Beukema.

"Dat is de zoon van dominee Smith. u deed toch gistermiddag voor we naar de pastorietuin gingen een gebed in het huis van de weduwe Huishof, de Wit? Nu ik was daar ook en toen kwam die zoon binnen. Hij keek rond alsof hij iets zocht en ik meende al, dat hij op u het oog had".

"Nu ik heb er niets van gemerkt, maar dat is toch wel erg om mij daar maar zo van te beschuldigen. Maar ach, laat ze, het is de Heere bekend. Is dominee Scholte al weer weg? Hebben ze nog over af te scheiden gesproken?"

"Dominee Scholte is naar Groningen 'vertrokken en zal vanmiddag weer naar huis terugkeren", zegt Beukema. "En wat de afscheiding betreft, daar hebben ze het wel zo terloops over gehad. De dominee vat dat niet zo licht op, hoewel hij de laatste tijd er wel meer open voor komt te liggen. Hij wil zich echter eerst nog tot de Koning en de Synodale Commissie wenden, maar soms is hij er wel van

overtuigd, dat afscheiding plicht en roeping is onder deze omstandigheden. Het gaat erom of hij meer de mensen moet gehoorzamen of Gode, Die hem toch tot het predikambt geroepen heeft".

"Juist, juist", zegt de oude de Wit. "De Heere mocht hem nog kracht en wijsheid schenken om zich los te maken van de banden en boeien, die mensen hem omgelegd hebben".

Tegen de middag vertrekt de Wit weer naar zijn eenzame woning, dicht bij de dijk van Zoutkamp.

28. **ZIENDE IN HET GEBOD**

In de kerkenraadkamer van Ulrums gemeente is een ernstige sfeer. De dominee heeft in overleg met de ouderlingen voor hedenavond, de 13e oktober 1834, plotseling de kerkenraad bijeengeroepen.

Allen zijn ze opgekomen. Het is alsof ze gevoelen, dat er iets gewichtigs staat te gebeuren. Het wel en wee van de gemeente, tot welker dienst ze wettig geroepen zijn, ligt hen zwaar op het hart. Het gaat toch over de belangen van arme mensenzielen, voor een grote eeuwigheid geschapen die straks met , alle andere mensen ook zullen staan voor de rechterstoel van Christus.

Met gedempte stemmen spreken ze over de gebeurtenissen van de laatste dagen. Ze denken terug aan de prediking op het pastorieland en verlangen vurig weer geregeld de getrouwe bediening des Woords uit de mond van hun wettig geroepen predikant te mogen beluisteren.

Het torentje van de kerk laat een doffe slag horen. Het is half acht. Dominee de Cock staat op en zegt de vergadering met gebed te willen openen. Ook de andere broeders gaan staan en de predikant smeekt om de zegen des Heeren over dit hun samenzijn. Inzonderheid, dat het mocht wezen in 's Heeren gunst en dat de Heere hen wilde leiden door Zijn Geest en Zijn hoge goedkeuring mocht willen schenken op de te nemen besluiten". Dan gaan ze allen weer zitten; alleen dominee de Cock blijft staan. Hij kijkt heel ernstig en er is een vermoeide trek op zijn gezicht. Het is te zien, dat hij moeilijke dagen achter de rug heeft en de vele zwarigheden hebben ook zijn lichaamsgestel niet onaangetast gelaten.

Buiten zijn de ruwe herfstvlagen te horen. Maar al is het ook muisstil in de consistoriekamer. niemand heeft daar erg in. Ze wachten allen in spanning op hetgeen de dominee zeggen zal.

Dan klinkt de heldere stem van de dominee:

> "Geliefde broeders in de Heere. Het is wel een zeer gewichtige reden, waarom ik de kerkenraad op dit uur samen geroepen heb. Och mocht de Heere ons ondersteunen in deze weg en met Zijn lieve Geest nog in ons midden willen verkeren. Al de gebeurtenissen van de laatste tijd, inzonderheid van de laatste weken, hebben mij tot de overtuiging gebracht, dat langer aarzelen zonde zou zijn. Reeds lange tijd nu is de gemeente aan de verwoesting overgegeven. De bediening des Woords en de catechisaties overeenkomstig onze belijdenis worden verzuimd en d armen worden de middelen tot hun ondersteuning onthouden. Dit alles heeft mij tot inkeer gebracht om de zaken eens bedaard na te gaan. Van de Synode en van het Provinciaal Kerkbestuur hebben we niets meer te verwachten, als dat straks in januari de afzetting definitief zal worden. Ze hebben er alles op gezet om de prediking van het Evangelie van Vrije Genade voor altoos te verhinderen. 'k Heb moeten ervaren: vest op prinsen geen betrouwen, daar men nimmer heil bij vindt. Al de protesten bij Zijne Majesteit de Koning hebben helaas niets uitgewerkt. Nu heeft men weer een proces-verbaal tegen mij opgemaakt wegens het gebeurde in de kerk gistermorgen en ik zal voor de rechtbank van Appingedam

> moeten verschijnen. En welk een droeve leringen worden thans binnen Ulrum verkondigd. Daar zijn we gister nog de getuigen van geweest, toen de predikant Smith de zaligsprekingen behandelde. Mogen we zo wel doorgaan? Mogen we de gemeente nog langer ten prooi laten aan de willekeur van het kerkbestuur en de verderfelijke leerstellingen? Mag ik nog langer de roeping van Godswege verzaken of moet ik voortgaan: ziende in het gebod en blind voor de toekomst, om de gemeente dood en leven te verkondigen? Mag ik ook langer de aandrang Uwerzijds, broeders, weerstaan om ons tegen het onwettige en onrechtvaardig handelende kerkbestuur te verzetten, en ons van hen af te scheiden? Ik meen van niet en leg de toekomst in Gods hand, Die betuigd heeft: *Gehoorzamen is beter dan slachtoffer*. Daarom broeders is mijnerzijds het besluit gevallen tot afscheiding van het kerkbestuur en wederkeer tot de waarachtige dienst des Heeren, waartoe ik een acte heb opgesteld. Ik geef nu het oordeel aan de broeders kerkenraadsleden en wil gaarne vernemen of ze mij op dit pad zullen volgen, onder inwachting van de onmisbare hulp des Heeren".

De broeders zijn diep onder de indruk van het gesprokene,. hoewel de zaak hun niet vreemd voorkwam. Ze wisten, dat dit tenslotte gebeuren zou en als het aan hen gelegen had, zou dit besluit reeds eerder gevallen zijn. Het is broeder Beukema die, als dominee de Cock is gaan zitten, zich tot de tolk van allen maakt en zijn hartelijke verheuging over dit besluit uitspreekt. Alle broeders betuigen hun instemming.

Dan neemt dominee de Cock een groot stuk papier, dat hij langzaam aan de vergadering voorleest. Het is de *Acte van Afscheiding of Wederkering:*

> Wij ondergetekenden, Opzienderen en ledematen der Gereformeerde Gemeente van Jezus Christus te Ulrum; sedert geruime tijd opgemerkt hebbende het bederf in de Nederduitsche Hervormde Kerk,.... door Gods genade een herder en leraar ontvangen hebbende, die ons naar den Woorde Gods de zuivere leer onzer vaderen voorstelde, dezelve zowel in het bijzonder als in het algemeen toepaste;....
>
> hierdoor leefde de gemeente in rust en vrede; doch, die rust en vrede werd gestoord door de hoogst onrechtmatige en ongoddelijke schorsing van onze algemeen geliefde en geachte leraar, ten gevolge van zijn openbaar getuigenis tegen de valse leer en verontreinigde openbare Godsdienstoefeningen;....
>
> Daardoor heeft nu dit Nederlandse Kerkbestuur zich gelijk gesteld aan de door onze vaderen verworpene Roomse Kerk; dewijl niet alleen het vroeger opgenoemde verderf wordt opgemerkt, maar daarenboven Gods Woord wordt verworpen en krachteloos gemaakt, door kerkelijke wetten en besluiten, Matth. 15: 4; Markus 7 : 7, 8 en zij vervolgt die Godzaliglijk willen leven in Christus Jezus, naar Zijn eigen voorschriften in Zijn Woord opgetekend ... .
>
> uit dit alles samen genomen is het nu meer dan duidelijk geworden, dat de Nederl. Hervormde Kerk, niet de ware, maar de valse kerk is, volgens Gods Woord en art. 29 van onze belijdenis; weshalve de ondergetekenden met deze verklaren: dat zij overeenkomstig het ambt aller gelovigen, art. 28, zich afscheiden van degenen die niet van de kerk zijn, en dus geen gemeenschap meer willen hebben met de Nederlandsche Hervormde Kerk, totdat deze terugkeert tot de waarachtige dienst des Heeren; en verklaren tevens gemeenschap te willen oefenen met alle ware Gereformeerde Ledematen, en zich te willen verenigen met elke op Gods onfeilbaar Woord gegronde vergadering, aan wat plaats God dezelve ook verenigd heeft, betuigende met deze, dat wij ons in alles houden aan Gods heilig Woord en aan onze aloude formulieren van Enigheid ....

Nadat het stuk is voorgelezen verzoekt de dominee de broeders één voor één hun handtekening als een teken van algehele instemming er onder te willen plaatsen. Onder een diep stilzwijgen, gaat het stuk van hand tot hand en de beide ouderlingen en de drie diakenen ondertekenen het in het volle besef van het gewicht dezer handeling. Bos, die het laatste tekende, reikt de acte weer aan de dominee over, die het voor zich op tafel legt. Hij is verheugd over de eenstemmigheid, die er in de kerkenraad wezen mag.

"En nu verder dominee", vraag Barkema.

"Wel, ik dacht zo, we moesten tegen morgenavond, zo de Heere wil en wij leven, de gemeente bijeenroepen opdat ook zij hun handtekeningen onder de acte kunnen plaatsen. En dan hopen we aanstaande Zondag weer voor te kunnen gaan in de dienst des Woords".

Ze besluiten om reeds tegen de volgende avond de gemeente bijeen te roepen. Daarom wordt nu, na de Heere nog te hebben aangeroepen, de vergadering gesloten en elk der kerkenraadsleden gaat een deel der gemeenteleden af om hen dit bekend te maken.

In een gedrukte en ernstige stemming is een groot aantal mensen bij een gekomen, in het huis van de weduwe Hulshof. In een hoek van de ruime deel zit de kerkenraad, met dominee de Cock in hun midden, bijeen. Een groot aantal stoelen is binnengebracht, zodat ze allen een zitplaats kunnen vinden. Ook velen van buiten Ulrum zijn opgekomen in deze gewichtvolle ure.

Als het zeven uur is, geeft de dominee eerst een Psalmvers op, dat ze gezamenlijk zingen. Dan houdt de dominee een korte toespraak, waarin hij wijst op het gewicht van het ogenblik en de verstrekkende gevolgen, die de in deze avond te nemen besluiten zouden kunnen hebben. En daar het in dit alles zo nodig is des Heeren leiding en gunst te mogen ontvangen, stelt hij voor, dat ze eerst gezamenlijk knielend de Heere zullen aanroepen.

Allen knielen ze eerbiedig neer en bewogen horen ze het door dominee de Cock opgezonden gebed. Zo gaat er nog een zucht op van een vervolgde en gekwelde kudde om toch weer in rust en vrede de Heere te mogen dienen overeenkomstig zijn Woord.

Als allen weer gezeten zijn, zet dominee de Cock zeer uitvoerig uiteen, wat of er op de gisteravond gehouden kerkenraadsvergadering besloten is. De gemeente zou nu moeten beslissen of zij voortaan nog langer in onderwerping aan het Bestuur van de Hervormde Kerk zou staan, dan of zij met verwerping van dat Bestuur, als een zelfstandige gemeente haar rechten zou handhaven en zich niet langer zou laten welgevallen, dat hun wettige leraar hun door onrecht ontroofd werd.

Nee, niet de band met de oude vaderlandse kerk wensten ze te verbreken, maar luist te herstellen, door weer te keren tot de door de Dordtse vaderen opgestelde kerkorde en tot de op Gods Woord gegronde en in de belijdenisgeschriften vervatte leer. Verbreken zouden ze echter de band met het in 1816 onwettig gestichte Hervormde Genootschap, onder welks heerschappij ze tot nu toe gezucht hadden.

Daarna leest de dominee de gister door de kerkenraad getekende *Acte van Afscheiding of Wederkering* voor en geeft dan aan de leden de gelegenheid om er het hunne van te zeggen. Groot is de meerderheid, die zich vóór dit besluit verklaart. Ze zien daarin de enige door God aangewezen weg om overeenkomstig Zijn Woord de dienst des Woords en de tucht te kunnen uitoefenen.

De acte wordt ter tekening op een kleine tafel gereed gelegd.

Zeven en zestig leden van de eigen gemeente tekenen het stuk, terwijl bovendien nog drie en zestig hoofden van huisgezinnen van buiten de gemeente van Ulrum, de acte met hun handtekening bekrachtigen.

Hoe gering was dit begin. Doch het zielenaantal achten ze slechts weinig. Ze zien meer op de beginselen. Zeker, de wereld zal hen versmaden en verachten, maar dan wordt pas ervaren, dat Christus ook volbrengt hetgeen Hij beloofde: *vreest niet, gij klein kuddeke, want het is des Vaders welbehagen u het koninkrijk te geven.*

De eerste van het Hervormd Kerkgenootschap afgescheiden en tot de oorspronkelijke leer en tucht weergekeerde gemeente was gesticht. Vurig werd er verlangd om nu ook weer ongestoord en in vrede hun godsdienstoefeningen te mogen houden. Helaas, hoe anders zouden ze ervaren!

's Avonds schrijft dominee de Cock in het nieuw aangelegde kerkenraadsboek: *Dinsdagavond, de 14e october, hebben wij, na biddend en knielend opzien tot de Heere, ons afgescheiden van de valse kerk en in de mogendheden des Heeren het ambt aller gelovigen aangenomen, hetwelk Hij, de Heere, de Almachtige, de Enige en Drieënige God bevestige! Met psalmgezang en dankzegging is die plechtigheid besloten.*

EINDE

UIT HET LEVEN VAN FROUWE VENEMA,

ECHTGENOOT VAN HENDRIK DE COCK

Overgenomen uit: Bewaar het pand. Uitgave tot bevordering van de handhaving van de oude Gereformeerde beginselen. Gepubliceerd 8 maart 1984

Dezer dagen ontvingen we van bevriende zijde een oud boekje, dat geschreven is door Helenius de Cock over het leven van zijn moeder. Het is getiteld: *Bladzijden uit de geschiedenis mijner moeder*. Helenius was de oudste zoon van Hendrik de Cock, de vader van de afscheiding. Helenius is jarenlang docent aan de theologische school te Kampen geweest.

Het is ongeveer anderhalve eeuw geleden, dat de afscheiding in de lucht hing. Uit dien hoofde al is het goed om die tijd in de herinnering terug te roepen door het eenvoudige verhaal van het leven van deze vrouw, die zo nauw bij de afscheiding betrokken was. Maar ook nog uit een ander oogpunt is het van belang kennis te nemen van wat in dit boekje te lezen is. In onze dagen wordt ook nog gevonden het werk des Heeren in het hart van een zondaar, zoals we dat in dit boekje vinden. Maar we krijgen wel eens de indruk, dat velen daarmee afgedaan hebben als uit de tijd en ouderwets, dat het bezitten van het zaligmakende geloof bijna een vanzelfsprekende zaak is en geen groot wonder, dat de Heere bearbeidt tot zaligheid. We willen daarom aandacht aan dit boekje schenken en nemen nu het begin ervan op. Helenius schrijft dan als volgt over zijn moeder:

Een moeder in Israël is van ons heengegaan; een vrouw, van wie geheel naar waarheid getuigd worden mocht, dat haar versiersel niet in het uiterlijke gelegen was, bestaande in het vlechten des haars en omhangen van goud of van klederen aan te trekken; maar de verborgen mens des harten in het onverderfelijk versiersel van een zachtmoedige en stille geest, die kostelijk is voor God.

Zó werd getuigd de 27e september 1889, aan de geopende groeve, waarin de lijkkist was neergelaten van Frouwe Venema, of, zoals vroeger de gewoonte was om bij de doop- en geslachtsnaam ook die van de vader te schrijven, van Frouwe Helenius Venema, die de 4e mei 1803 te Wildervank in de provincie Groningen was geboren.

Zij had van haar vroege jeugd aan een diepe indruk van de strafwaardigheid der zonde en de rechtvaardigheid Gods. De gedachte aan de eeuwigheid der straf deed haar meermalen de verzuchting slaken: Al moest ik ook geheel mijn leven kruipend door de wereld, dit zou mij niet bekommeren, als mijn ziel aan het einde maar gered mocht worden.
Zo was het reeds op de Franse kostschool, waar benevens het frans ook muziek en dans werd onderwezen, en waar zij zich dikwijls aan vele dingen ergerde. Toch erkende zij later, dat het verblijf op die school haar voor haar volgend leven nuttig was geweest, vooral ook omdat zij door de omgang met jongens en meisjes van verschillende maatschappelijke stand geleerd had in alle kringen zich te bewegen.

De weg der verlossing, zoals zij die later zo helder mocht inzien, was toen nog voor haar oog gesloten. Wel ontving zij haar godsdienstig onderwijs bij een rechtzinnig en godzalig

catechiseermeester en wist dus, dat zowel de kennis der verlossing en der dankbaarheid nodig zijn als die der ellende, maar dat Jezus gewillig is om zondaren te behouden en te zaligen, dat bleef voor haar verborgen. Het zalig worden uit genade, geheel zonder de werken, dit verstond zij nog niet. "Och, hoe dikwijls heb ik in mijn onkunde wel gezegd: als Jezus zo gewillig was om mij te zaligen als ik het ben om gered te worden, dan was er geen nood", herhaalde zij meermalen.

Dit ernstig begeren om behouden te worden deed haar dan ook getrouw de prediking bijwonen. Zij durfde geen godsdienstoefening verzuimen, dewijl zij wel wist, dat de prediking des Woords het middel was, waardoor het de Heere behaagt het geloof te werken, doch niet wist, wanneer het Gode zou behagen Zijn Woord voor haar te zegenen.

Van veel, waaraan de jeugd zich niet zelden overgeeft, bleef zij hierdoor verschoond, doch ontging ook toen reeds niet de smaad en hoon, waaraan zij, die ernstig de zaligheid zoeken, zijn blootgesteld. Niet het minst was dit het geval, wanneer zij in gezelschappen kwam van hogere maatschappelijke kringen, waar spel en dans aan de orde waren, of ook als zij weigerde des Zondags de godsdienstoefeningen te verzuimen en wereldse gezelschappen bij te wonen. Ruimschoots in de gelegenheid om alle wereldse genietingen te smaken, versmaadde zij elke genieting, die zij oordeelde zonde te zijn.

Deze vrouw werd op bijna 21-jarige leeftijd de echtgenote van Hendrik de Cock, met wie zij vroeger op dezelfde schoolbanken had gezeten en wiens oudste broer met haar oudste zuster gehuwd was. Van dit huwelijk kan met recht gezegd worden, dat het door wederzijdse liefde tot stand gekomen, een door de Heere rijk gezegend huwelijk was en dat beide echtgenoten elkander zowel voor de tijd als voor de eeuwigheid ten zegen waren. De pastorie was de plaats, waarin een vrouw als deze zich geheel thuis gevoelde. Zij besefte ten volle, dat de gemeente er niet was om haar en haar man, maar dat zij er waren om de gemeente.

Dat ik, uit dit huwelijk gesproten, de eerstgeborene ben van Hendrik de Cock en Frouwe Venema acht ik mij een voorrecht en een ere. Dankbare herinnering aan mijn ouders doet mij dan nu ook de pen opvatten om het een en ander uit het leven mijner onvergetelijke moeder mee te delen, zoals ik het vroeger deed van mijn even onvergetelijke vader.

Haar leven toch heeft ook voor de geschiedenis der kerk betekenis, en zelfs een grotere betekenis dan men algemeen vermoedt. Behoorde mijn moeder niet tot de vrouwen, die men geleerde vrouwen noemt, zij had toch in haar jeugd goed onderwijs genoten en was begaafd met een gezond verstand, een helder en juist oordeel en een trouw geheugen, en niemand, die haar kende, zou er aan denken de naam van verstandige vrouw te ontzeggen. Hierdoor werd zij voor vader, ook in zijn prediking, tot een grote zegen. Heilbegerig als zij was, of een de Heere zoekende ziel, zoals zij, van die dagen in later tijd sprekende, zich noemde, vond zij niet in Vaders prediking, wat zij gevoelde voor zich zelve te behoeven en sprak er dan met hem over. "Wat er eigenlijk aan haperde of waar hem juist de schoen wrong wist ik niet en kon het ook niet zeggen, maar dan zei ik: De drie stukken, nodig tot zaligheid te kennen, de leer der ellende, die der verlossing en die der dankbaarheid moeten toch altoos in elke preek duidelijk worden voorgesteld. Gij kunt dat niet te eenvoudig doen, want anders begrijpen de mensen u niet. Altoos wekte ik uw vader op om eenvoudig te zijn en op de noodzakelijkheid van de wedergeboorte aan te dringen".

Mede aan haar invloed moet het worden toegekend, dat vader, ook vóór hij voor zichzelf tot het inzicht der waarheid kwam, niet alleen een ernstig prediker was, maar ook een ijverig catecheet en getrouw bezoeker der huisgezinnen en der zieken. Haar levensernst was met haar

huwelijk niet verminderd en de belangstelling in haar eigen behoudenis deed haar ook in andere behoudenis belangstellen, waarom zij haar man steeds opwekte, daartoe al zijn krachten in te spannen. Hoewel haar leven in de eerste huwelijksjaren niet zonder beproevingen was van verschillende aard, ging het overigens stil en rustig voort. Moeder gevoelde zich te huis, zowel in de gemeente Eppenhuizen als in die te Noordlaren en te Ulrum. Eppenhuizen werd alleen om reden van gezondheid verlaten en van haar verblijf te Noordlaren sprekende deelde zij meermalen mee, dat in die gemeente over het geheel diepe onkunde heerste, doch dat er een paar leden waren, die wel eens met vader spraken, omdat zij wensten, dat door hem de leer der vrije genade meer mocht verkondigd worden en dat zij naar aanleiding van die gesprekken dan aan vader de raad gaf om uit het *Kort Begrip* te catechiseren in plaats van uit het vraagboek van Egeling. Wat vader later inzag, toen hij hem "de zachtsprekende Egeling" noemde.

Te Ulrum was het, dat mijn moeder een gehele verandering ondervond in haar gemoeds- of geloofsleven. Had zij te Eppenhuizen en te Noordlaren geen mensen gevonden, die haar verstonden als zij over haar eigen gemoedstoestand sprak, te Ulrum was dit anders. En ofschoon ook nu nog haar oog gesloten bleef voor de rijkdom der genade Gods en de volheid van het evangelie, zoals dat is in Christus Jezus, was toch het verkeer met anderen, die haar verstonden, haar tot bemoediging en ten zegen. Evenwel kwam zij de eerste jaren nog niet tot de volle vrijmoedigheid des geloofs.

Dit vond plaats in het jaar 1833, kort na de geboorte van haar tweede dochter, ’t Was in de tijd, dat voor vader de leer der Gereformeerde kerk duidelijk was geworden en hij haar als de leer der waarheid had leren erkennen en liefhebben. Hiervan getuigde ook zijn prediking. En ofschoon de kerkelijke strijd nog niet was begonnen, wekte toch zijn prediking bij velen reeds vijandschap en bleef de openlijke tegenstand niet achter. Zelfs in gedrukte geschriften werd er op lasterlijke en smadelijke wijze tegen zijn prediking gewaarschuwd. ’t Was toen dan ook al te voorzien, dat indien het de tegenstanders mogelijk werd, weldra andere wapenen dan alleen de pen tegen hem zouden worden gericht.

In die tijd nu werd het moeder gegeven tot het inzicht te komen, dat het zalig worden van de mens niet afhangt van zijn willen en werken, maar dat het is een gave der genade Gods, en dat het geloof niet is een doen, maar een vertrouwd berusten in en zich verlaten op de belofte Gods in het Evangelie. Het werd haar duidelijk, dat de belofte Gods niet is voor rechtvaardigen, maar voor zondaren en dat alleen zij, die gevoelen, dat het bij hen is zonder hope, in Christus hun verlossing vinden. In één woord, haar oog werd geopend voor de volheid en de rijkdom der genade, die is in Christus Jezus de Heere, en nu erkende zij, dat van der jeugd aan de geest des Heeren in haar had gewerkt.

Dit was en bleef geheel haar leven door voor haar een hoogst-belangrijke gebeurtenis. Vijftig jaren later, in het jaar 1883, tekende zij hiervan aan: "Toen ik van mijn oudste dochter Eelbren - in een noot staat: in 1833 was deze zuster moeders tweede dochter, maar in 1834 is een andere dochter overleden - in ’t jaar 1833 te Ulrum bevallen was, heeft het de Heere behaagd om mij in de ruimte te stellen en mocht ik geloven, wat in Psalm 89 : 8 (rijm) staat geschreven. En dat geloof is mij tot nog toe geschonken, toen ik dit schreef, door Gods grote goedertierenheid." Meermalen sprak zij er van, en nooit heb ik met zoveel gevoel en nadruk dit vers horen voordragen als zij dit kon. Juist acht dagen vóór haar dood had ik het voorrecht het nog eens te horen. "Ja", zei zij, "het zalig worden is enkel uit genade en het zal altoos waarheid blijven:

*Gij toch, Gij zijt hun **roem**, de **kracht** van hunne kracht;*
***Uw vrije gunst** alleen wordt **d'ere** toegebracht;*
*Wij steken **'t hoofd omhoog** en zullen **d'eerkroon** dragen.*
*Door U, door U **alleen**, om **'t eeuwig welbehagen**.*"

"Ja", voegde zij er bij: " 't is alleen dat eeuwig welbehagen; niets in ons, maar alleen dat vrije welbehagen Gods.
*Want God is ons ten **schild** in 't strijdperk van dit leven;*
En ONZE KONING is van Isrels God gegeven."

Te juichen in de goedertierenheid en trouwe Gods, en Zijn barmhartigheid en zondaarsliefde ook haar bewezen, was haar dagelijks werk en allen die haar bezochten maakte ze getuigen van de genade Gods aan haar bewezen.

"Maar nooit heb ik de Petrusgestalte in mij zó leren kennen als op de kraamvisite van de buren," zei zij mij. 'Ik was gewoon al de buurvrouwen, zowel armen als rijken, de meer aanzienlijken en de geringen tegelijk te verzoeken. Nu liepen de gesprekken over alles en allerlei, toen een vrome vriendin uit Friesland, een schippersvrouw, opeens zei: "Nu moest de juffrouw eens vertellen, welke grote verlossing de Heere haar naar de ziel heeft geschonken." Toen was er een ogenblik, dat ik mij schaamde voor de mensen, want er waren ook die het werk Gods niet kenden en er vijandig tegen waren; zelfs kwam de gedachte in mij op of het wel niet alles inbeelding wezen kon. Maar ik mocht tot de Heere bidden om vrijmoedigheid en licht, en Hij gaf mij met zoveel klaarheid en kracht van Zijn genade aan mij bewezen te getuigen, dat zelfs een anders zeer vijandige vrouw genoodzaakt was te erkennen, dat het bij mij werkelijkheid was en geen inbeelding of dweperij."

Dat net licht en de kracht des geloofs juist in die tijd in haar ziel opging, erkende zij later als een bewijs dat God Zijn genade schenkt als Hij weet, dat het nodig is; en vader zei toen reeds: "Nu de Heere u die grote genade geschonken heeft, kan er wel eens meer van ons gevorderd worden."

Het was ongeveer in deze tijd dat vaders ogen meer en meer geopend waren geworden voor de treurige toestand der kerk en de grote afwijking van de Gereformeerde leer en dat hij het *Kort Begrip en de Dordtse leerregels* had uitgegeven. En toen vader eens met een tijdschrift bij moeder kwam en tot haar zei: "Wel vrouw, hoor eens hoe treurig het gesteld is met onze Gereformeerde leer, zij tasten openlijk de godheid van Christus aan," toen gevoelde ik, zei moeder, dat, wien God ogen gegeven had om te zien, niet mocht zwijgen, doch ik zei het niet, maar die gedachte bleef mij altijd bij onder al de vervolging.

De bestrijding van de Gereformeerde leer geschiedde steeds stouter en de Gereformeerden werden met allerlei verachtelijke en hatelijke benamingen aan de kaak gesteld. Wie nu weet, dat zij van haar vroegste jeugd af een diep besef had gehad van de strafwaardigheid der zonde, kan zich voorstellen hoezeer het haar grieven moest, als zij uitdrukkingen hoorde of las, zoals die van de grijze leraar van Hornhuizen, Ds. Themmen: "Het is goddeloos en godslasterlijk, hetgeen de Catechismus zegt, dat God met tijdelijke en eeuwige straffen wrake zal doen, beide over de aangeboren en werkelijke zonden."

Nu zij wist met lichaam en ziel het eigendom van Jezus te zijn, door Zijn bloed gekocht te wezen en door Hem van alle geweld des duivels verlost te zijn, was haar liefde tot die Heiland vermeerderd en had zij voor Hem en Zijn zaak en voor Zijn volk alles over.

Hart en huis stonden voor de vromen open. Dikwijls heeft zij ons in haar eenvoud meegedeeld: "Toen in die tijd velen te Ulrum kwamen om met uw vader te spreken, en hem te horen preken, zei hij dikwijls, vrouw, hoe staat ge met het eten? die mensen hebben al zo'n verre reis gemaakt; dan zei ik: laten we maar beginnen en als er niet genoeg is eindigen wij met een boterham, maar al waren er ook velen bijgekomen, wij waren altijd allen verzadigd en hadden overgehouden, 't was als in de woestijn met het manna. God zegende de spijzen."

Voor vader werd zij nu nog meer tot opwekking en steun, en zij spoorde hem aan voor de zaak des Heeren uit te komen, de smaad Christi gewillig te dragen en uit vrees voor mensen niet ontrouw te worden aan zijn Heiland en Heere.

Dat uit deze strijd voor de Gereformeerde leer 'n kerkelijke strijd kon geboren worden, was toen minder te voorzien. Alleen wist men, dat ook nu nog het woord geldt: "Allen, die godzalig willen leven, zullen vervolgd worden; en dat het woord des Heeren waarachtig blijft: Zij hebben Mij vervolgd, zij zullen ook u vervolgen. "Op vervolging was moeder dan ook voorbereid. Van welke aard die wezen zou, wist zij echter niet, doch wat er ook komen mocht, zij was tot alles bereid en achtte niets te dierbaar voor Hem, Die haar had liefgehad.

Overtuigd als zij was, dat vader niet ongeroepen de strijd had aangebonden voor de Gereformeerde leer en waarheid en dat hij niet zichzelf zocht maar eniglijk de eer des Heeren bedoelde, het welzijn der gemeente en het heil van zondaren, kon zij gelovig verbeiden, wat ook de toekomst baren mocht. Waren er van haar familie of anderen, die door haar vader in zijn ijver zochten te stuiten, dan ondervonden zij, dat moeder met haar man van één geest was en dat zij, niet minder dan hij, wenste, dat de leer dier vrijmachtige genade, waardoor God op het hoogste verheerlijkt en de mens op het diepste vernederd wordt, in de Kerk weer in ere mocht komen.

Meermalen heb ik mijn vader dan ook horen zeggen, dat hij de Heere niet genoeg kon danken, dat Hij moeder evenzeer als hem had voorbereid om met hem gewillig de smaadheid van Christus te dragen en hem in al het lijden om des Heeren wil getrouw ter zijde te staan.

Wat nu volgt gaat over de kerkelijke strijd. Een sprekende datum is 18 november 1833, dus in de volgende maand juist 150 jaar geleden.

Wat de eigenlijke kerkelijke strijd betrof, die begon in november 1833, toen de 18e van die maand een commissie vanwege het Classicaal Bestuur te Ulrum kwam om hem te horen over klachten bij dat Bestuur tegen hem ingekomen. Deze commissie bestond uit de predikanten A. Rutgers, J.H. Warmolts en P. Rutgers. Daar deze commissie weigerde op het bepaalde verzoek van vader om de onderhandeling met het gebed te beginnen, gaf dit aan moeder een zeer treurige indruk. Gewoon als zij was om én voor zichzelf, én met vader in alles de Heere te vragen om Zijn licht en leiding, kon zij het zich niet voorstellen, dat leraren en voorgangers in de gemeente, in een zo hoogst belangrijke zaak het gebed versmaadden. Zij zag er een treurig bewijs in van het diepe verval der kerk, en werd er temeer door overtuigd, dat vader in de weg des Heeren was. Haar leven en ook dat van vader kon in die dagen vooral een gebedsleven genoemd worden.
Van die dagen sprekende werd het voor allen, die het hoorden duidelijk, dat geheel haar leven de Heere gewijd was en dat de eer des Heeren en die der waarheid boven alles haar ter harte ging. Ook voor haar gold vaders lijfspreuk: "Ziende in het gebod en blind in de uitkomst." "En nooit," zei zij mij dikwijls, "heb ik uw vader van iets durven terughouden als hij overtuigd was dat het zijn roeping was, want ik wist dat hij niet zichzelf zocht of zijn eigen eer bedoelde."

Dat het Classicaal kerkbestuur de moed hebben zou om tot een strafmiddel over te gaan wegens zaken, die in geen enkel reglement waren verboden en waarvan vader bovendien nog had verklaard, dat hij ze zou nalaten, indien hem het artikel werd aangewezen, waarbij verboden werd kinderen uit andere gemeenten te dopen en catechisanten uit andere plaatsen op de catechisaties toe te laten, kon zij zich niet voorstellen. Toch was het haar alsof er iets gebeuren zou, en zij op iets werd voorbereid. Het woord van Jacobus: “Zalig is de man, die de verzoeking verdraagt," dat gedurig in haar gemoed was, deed haar iets verwachten.

De 14e december kwam er een brief, dat vader de 17e voor het Classicaal Bestuur moest verschijnen om gehoord te worden over tegen hem bestaande klachten. Op die vergadering vernam hij voor het eerst, dat tot die klachten ook behoorde het uitgeven van het werk: Verdediging van de ware Gereformeerde kerk en van de ware Gereformeerden, bestreden en tentoongesteld, door twee zogenaamde Gereformeerde leraars, of de schaapskooi van Christus aangetast door twee wolven en verdedigd door H. de Cock, Gereformeerd leraar te Ulrum.

Daar vader bij zijn terugkomst haar had meegedeeld, dat hem geen gelegenheid gegeven was om zich te verdedigen en hij verklaard had, dat hij openlijk zou herroepen, wat hij geschreven had zo men hem op grond van Gods woord kon overtuigen, dat zijn schrijven verkeerd was, kon men niet verwachten dat het Cl. Bestuur nu reeds tot de schorsing zou durven overgaan.

Doch toen de bode van het Classicaal Bestuur de volgende dag kwam om de schorsingsbrief te brengen, ontroerde zij er niet van. Wel verwonderde het haar na de lezing van de brief, evenals het vader verwonderde, dat de schorsing was uitgesproken, maar zij zag er opnieuw de bevestiging in, dat het Classicaal Bestuur vijandig gezind was tegen de leer, die haar boven alles dierbaar was en zij troostte zich met de gedachte, dat zij om des Heeren wil vervolgd werden. Het: Zalig zijn zij, die vervolgd worden om Mijnentwil, bemoedigde haar ziel en zij dankte God, dat zij en haar man niet behoorden tot de vervolgers maar tot de vervolgden. Geen enkele klacht kwam er over haar lippen: veeleer verblijdde zij zich om des evangeliums wil vervolgd te worden.

De schorsing werd uitgesproken voor een onbepaalde tijd en in zijn goedertierenheid had het Bestuur bepaald, dat het zou zijn zonder verlies van het traktement. Maar ook dit veranderde weldra. Vader had zich van dit vonnis beroepen op het Provinciaal Bestuur. Dit Bestuur nu beging in zijn buitengewone vergadering van 1 april 1834 het zelfs in de burgerlijke rechtpleging geheel ongehoorde feit, dat het bij vermindering van de gronden, waarop de schorsing rustte, de straf verzwaarde door te bepalen, dat de schorsing twee jaren zou duren en met verlies van het traktement. Het scheen dus wel dat dit Bestuur geen misdaad of overtreding van enige reglementaire bepaling zag in het dopen van kinderen uit andere gemeenten en het toelaten op de catechisaties van andere catechisanten. Maar daarom was het dan ook te meer in het oog lopend, dat de straf nog verzwaard werd en kon dit niet anders worden verklaard dan uit het beginsel van vijandschap tegen de leer door vader verkondigd.

Moeder zag dan ook in dit vonnis een bewijs van het diepe verval van de Kerk en betreurde het meer, dat de gemeente twee gehele jaren van de zuivere verkondiging des Evangeliums verstoken zou moeten blijven, dan wel het verlies van het traktement. Overtuigd als zij was, dat haar man niet als een kwaaddoener leed, maar dat hij leed om des Heeren wil en omdat hij getrouw zocht te zijn in de bediening, waarin hij door God was geplaatst, geloofde zij, dat de Heere wel voor haar zorgen zou en dat het hun vijanden niet zou gelukken over hen te juichen.

De toekomst was inderdaad donker. Zoals de zaken thans stonden was er de eerste twee jaren aan geen verandering te denken en daarna was er niets dan afzetting te verwachten. Was er toen gedachte geweest aan een afscheiding en het stichten ener gemeente, het financiële bezwaar zou minder groot zijn geweest, maar hieraan werd allerminst gedacht.

De gedachte aan een afscheiding, zoals die nog in datzelfde jaar plaats had was toen nog zo geheel vreemd, dat moeder, die zich overtuigd hield, dat vader niet anders kon en mocht handelen dan hij deed, meermalen zei: “Als de afzetting komt, dan moeten we maar in een klein dorp zuinig gaan leven, ziende wat de Heere met ons voor heeft."

En als de familieleden dan gedurig bij ons kwamen, eerst de ouders en dan de broeders en zusters, en de toekomst voor ons en de kinderen ons voorstelden en er op wezen, dat wij nog zo jong waren, dan was ik wel verblijd, dat het goed (geloof?) beproefd werd, want ik had de dominee niet te lief, dat hij herroepen zou, wat verkeerd mocht gedaan zijn, en dacht: wat met de waarheid niet kan staan moet vallen."

Maar zij had geloof op God en was ook in dit opzicht vader tot een grote steun. Beiden sterkten zij zich in de Heere hun God en sterkten de een de ander. Dit was een niet gering te waarderen voorrecht, een zegen die God hun gaf, waardoor de strijd gemakkelijk werd.

Maar er verliepen geen twee jaren voor de afzetting volgde; zelfs geen twee maanden. De 29e mei van datzelfde jaar verklaarde hetzelfde Provinciale Bestuur vader geheel afgezet van zijn dienst als predikant, om geen andere reden dan dat hij een boekje van Jacobus Klok tegen de Evangelische Gezangen van een Voorrede voorzien en uitgegeven had.

Wel werd deze finale afzetting door de Synode de 16e juli veranderd in een schorsing voor de tijd van een halfjaar, maar de onderhandeling met het Provinciaal Bestuur was van die aard, dat het voor ieder duidelijk was dat op herstelling in de dienst niet gehoopt kon worden.

Voor moeder was dit geen teleurstelling. Zij kende de bitterheid harer vervolgers en zou tegen geen prijs gewild hebben, dat vader ontrouw ware geworden aan wat ook zij erkende zijn roeping te zijn. Evenals hij was ook zij tot alles bereid. De Heere te volgen in de weg waarin Hij hen leiden zou, bleef beider begeerte. Welke die zijn zou wist zij niet. Allerminst kon zij denken aan een kerkelijke afscheiding, zoals die later tot stand kwam.

Wel volgde zij in de afscheiding van de gemeente Ulrum, toen die de 14e oktober plaats vond, maar toen ook op andere plaatsen gemeenten werden bevestigd dacht zij zoals zij mij meermalen mededeelde bij zichzelf: wat gekheid begint de dominee nu? Maar ik had geen vrijheid in mijn gemoed om uw vader hierin tegen te houden of het te ontraden; ik wist niet, wat de weg Gods zou zijn, ik had daarin ook geen genoeg licht en doorzicht, maar God heeft het met Zijn zegen bekroond.

De tijd van de afscheiding

Werd zij door velen in die tijd een Xantippe, de Cocks keukenprinses, en de oorzaak der gehele godsdienstige en kerkelijke beweging genoemd, wat ik uit haar leven mededeelde spreekt, zo ik meen, meer dan genoeg, om zowel het een als het ander als geheel onwaar en als laster in het licht te stellen.

Wat men ook van haar zeggen of lasteren mocht, zij getroostte het zich om des Heeren wil, en al de druk en de vervolging verdroeg zij gewillig zonder murmureren. Toch kende zij ook

ogenblikken van moedeloosheid, ofschoon die meestal van korte duur waren. Ze sterkte zich in de Heere haar God.

Zulke ogenblikken doorleefde zij in de dagen van de 25e tot de 28e oktober toen er soldaten te Ulrum kwamen, de pastorie bestemd werd om er de wacht te hebben, en er daarenboven nog 12 man bij hen ingekwartierd werden. Onverklaarbaar schijnt thans de willekeur, die toen straffeloos gepleegd werd door officieren en soldaten. En ’t verwondert mij niet dat er, vooral de 25e, een zondag, ogenblikken kwamen van moedeloosheid. Toen toch werd vader door de kapitein in arrest gesteld en werden al zijn papieren in beslag genomen; geen der huisgenoten mocht de kamer verlaten; een soldaat met geladen geweer liep in de gang; een ander zat in de kamer en een derde liep in de tuin vóór de ramen. Men wist niet waarvan dit het voorspel wezen zou en wat verder te wachten stond. Door vader opgewekt om Psalm 37 te lezen, werd zij hierdoor zo bemoedigd en gesterkt, dat zij met hem die Psalm ging zingen tot verbazing van de wachthebbende soldaat, die later tot de dienstmaagd zei: “Wat uw juffrouw voor een vreemde vrouw is begrijp ik niet; ’t ene ogenblik schreit ze, en ’t andere ogenblik zingt ze."

Die maand oktober van het jaar 1834 is een maand waarin zij veel doorleefde, maar ook vele vertroostingen van de Heere haar God ondervond. Haar oudste Maartertje ruim drie jaar en zes maanden oud, werd na een ziekte van drie weken haar de 8e door de dood ontnomen; de 12e oktober had op een stuk land de prediking plaats van Ds. H.P. Scholte, waarbij een boerenwagen tot predikstoel diende en waarop ook zij zat; de 14e had de afscheiding der gemeente plaats; de 19e waren er enige veldwachters in de kerk, die aan vader de toegang tot de preekstoel verhinderden; de 25e kwamen er 150 soldaten te Ulrum, waardoor de gehele plaats als in een staat van beleg scheen en niet het minst in de pastorie de gevolgen werden ondervonden.

Nooit heb ik haar echter een enkele klacht horen uiten over al het leed en de ellende, die zij ook toen had doorleefd, maar wel heb ik haar horen betuigen: “De Heere weet, wat wij nodig hebben, en Hij geeft kracht naar kruis. God verspilt zijn genade niet, maar Hij geeft ze aan Zijn volk, als zij het nodig hebben." Bij eigen ervaring had zij de waarheid van het woord van de dichter leren verstaan: God geeft Zijn gunstvolk moed en krachten. In al het lijden en bij al de strijd van die tijd en ook in later dagen was het haar geloof en haar ondervinding, dat Gods macht in het lijden schraagt, en dit deed haar in ’t algemeen haar pad blijmoedig en getroost bewandelen. Veel vertroosting mocht zij ook in haar leven meermalen genieten uit Ps. 62 : 4:
Maar gij mijn ziel, het ga zo ’t wil,
stel u gerust, zwijg Gode stil.

De toekomst gaf ze in de hand des Heeren. En in dit haar vertrouwen is zij in haar lange levensweg niet éénmaal beschaamd. Maar dit vertrouwen was toen vooral ook nodig om in de strijd en onder het lijden niet te bezwijken.

Toen vader reeds de 28e november voor drie maanden in de gevangenis werd gezet, bleef zij alleen in de pastorie, belast met inkwartiering eerst van een luitenant en later van de kapitein, die zich allerlei kwellingen veroorloofde.

Helenius beschrijft iets van die kwellingen en gaat dan verder: In ’t begin van februari 1835 kreeg zij aanschrijving, dat zij tegen de 14e dier maand de pastorie moest verlaten, en hoewel er geen andere gelegenheid was, waar zij haar intrek nemen kon dan een kamer en een voorhuis, bleef zij onder dat alles getroost en bemoedigd en werd, zoals blijkt uit de brieven door vader uit de gevangenis aan haar geschreven, bekrachtigd, om met lijdzaamheid de loopbaan te lopen en zelfs vader te verkwikken en te troosten.

Wat het zegt voor een lichamelijk zwakke vrouw, die geheel haar leven een goede woning gewoon was geweest naar één kamer te moeten verhuizen met een drietal kinderen, de man in de gevangenis te hebben, en zonder enige andere verwachting van de toekomst dan allerlei druk en vervolging, laat zich enigszins begrijpen. De genade Gods is echter alleen in staat dit alles gemoedigd te doen verdragen. Zonder tranen kon zij dan ook de pastorie verlaten en gesterkt en getroost in de Heere haar God zich zelfs er in verblijden, dat zij dit alles leed om des Heeren wil. “Over mijn meubelen, waaraan ik vroeger zoveel hechtte, had ik geen bekommering", zei zij meermalen, “en ik kon alles vertrouwend aan de Heere overgeven. Wat de toekomst worden zou wist ik niet, maar het was mij genoeg te weten, dat de Heere Zijn volk niet zal begeven en verlaten."
Grote zelfverloochening had zij dan ook in ’t vervolg nodig om alles zich te kunnen getroosten. In plaats van een stil huiselijk Teven in een landelijke gemeente, moest zij dagen en weken achtereen alleen zijn en met de verzorging en opvoeding der kinderen zich belasten, terwijl vader van de ene plaats naar de andere ging, om er het Woord te prediken en de Sacramenten te bedienen en zij wist, dat hij aan velerlei ontberingen en gevaren was blootgesteld en zeus zijn leven meer dan eenmaal door de vijanden in gevaar werd gebracht; ook moesten er gedurig geldboeten worden betaald; Maar dit alles kon zij verdragen uit liefde tot Hem, Die gezegd heeft; Die iets liever heeft dan Mij is Mijns niet waardig. De liefde tot de Heere, tot Zijn dienst en volk ging bij haar boven alles. Nooit heeft zij vader dan ook trachten te weerhouden op reis zich te begeven, als hij het in het belang der gemeente nodig oordeelde, hoe groot voor haar de opoffering ook wezen mocht.
Als zij in later tijd van die vroegere dagen verhaalde, zoals zij tot in de laatste dagen van haar leven dikwijls en gaarne deed, dan was ’t nooit om anderen te doen gevoelen, wat zij ai niet voor de zaak des Heeren had opgeofferd, maar om ere te geven aan Hem Die haar er toe had verwaardigd en die aan haar en aan haar man altoos Zijn belofte had bevestigd. Roemen deed zij gaarne en veel, maar nooit heb ik haar anders horen roemen dan in de Heere. Zelfs als zij eens sprak over het een en ander, dat betrekking had op het huishoudelijke en de dingen van het dagelijkse leven zou zij er zo geheel onopzettelijk en ongemerkt bijvoegen: De Heere gaf mij het verstand, om het zo te doen; of, als God de mens het verstand niet geeft dan handelt hij dwaas.

Bitterheid of vijandschap tegen haar vijanden of vervolgers van vroeger tijd werd ook nooit bij haar bespeurd. Wél het tegendeel. O, zei zij dikwijls, welk een voorrecht, dat de Heere ons verwaardigd heeft om voor Zijn naam en zaak te lijden. Van nature waren ook wij vijanden van God en Zijn dienst en alleen genade heeft ons onderscheiden. Och, hoe diep zijn zij te beklagen, als zij onbekeerd sterven. Geve God, dat zij nog vóór hun dood tot het inzicht der waarheid en tot bekering komen.

Dat moeder niet altoos was zonder bezwaren en onder de zorgen gebukt kon gaan, moge blijken uit het ongekunstelde verhaal, zoals ik het meermalen van haar gehoord heb: “Wij moesten Ulrum verlaten. Alles was beproefd om er te blijven; maar elke poging, die er was aangewend om een woning te krijgen werd door de vijanden verijdeld. Toen kregen wij een aanbieding van de familie Ridderinkhof uit Zwolle om zijn buitenplaats Hofwijk te Dalfsen kosteloos te betrekken, terwijl dan onze kinderen met zijn kleinkinderen onderwezen konden worden. Ook bood de heer H. Sikkens te Smilde ons aan om bij hem te komen inwonen. Dit was een huis met drie kamers, een keuken en een schuur, en mijn moeder schreef ons ook, dat wij bij haar konden komen. Daar uw vader de beslissing geheel aan mij overliet, koos ik naar de Smilde te gaan, omdat Dalfsen te ver afgelegen was en de familie over ’t geheel meer tegen was.

Toen wij op de Smilde waren kregen wij weer wat tractement, *f*700,-, en ik begon te overleggen, hoe wij met ons inkomen konden rondkomen. Nu had ik altoos de geldboeten even gemakkelijk kunnen betalen als een gewone rekening, maar toen er juist in die tijd een geldboete betaald moest worden werd ik moedeloos. Des middags kwam er een vrouw, die mij vraagde, hoe het met mij was. Ik vertelde haar mijn toestand, waarop zij zei: wel juffrouw, nu zal ik u vertellen, hoe ik hier gekomen ben. Ik hoorde, dat de juffrouw altijd dezelfde blijmoedige vrouw was, en toen dacht ik: zou dat een werk Gods wezen of het gevolg van haar goedaardig karakter, en nu ik u zo hoor, nu zie ik, dat het de genade Gods is, die u tot alles bekrachtigd en gesterkt heeft, en het is mij tot een bevestiging, dat het een werk Gods is; wij spraken verder lang, verblijd in de Heere." Een ander moedeloos ogenblik, waarvan zij ook meermalen tot ons sprak, was toen zij op de Smilde haar bevalling tegemoet zag. “Ik leed," zei zij, “na de bevalling altoos aan zware hoofdpijnen en moest enige weken, soms zelfs maanden, afgezonderd van het huisgezin in de grootste stilte in de kraamkamer doorbrengen. En nu kon het niet anders of de woonkamer moest ook de kraamkamer worden. En toen ik zeer bezwaard tot uw vader er over sprak, zei hij: God sterkt ter rechter tijd hun krachten. En van die tijd ging ik bemoedigd de toekomst tegemoet. En wat een wonder, ik was na die bevalling zó wel, dat de drukte van de huishouding en het bezoek van vele vrienden mij in het minste niet hinderde, en ik ontving dit alles als een bijzondere zegen des Heeren."

Op 39-jarige leeftijd werd zij weduwe.
De 14e november 1842 werd vader haar door de dood ontnomen. Ook deze slag verdroeg zij met ware christelijke gelatenheid en onderwerping aan des Heeren wil. Wél was zij bitter bedroefd en treurde over haar gemis, maar wanneer anderen haar zeiden: uw man heeft zijn leven verkort door al dat reizen en preken, dan was haar antwoord: “onze dagen zijn bij de Heere bepaald en hij heeft zijn leven en krachten de Heere en Zijn dienst gewijd en daaraan heeft hij zijn leven opgeofferd."

Dat na zijn overlijden, vóór, bij en na de begrafenis veler vijandschap zich luide uitsprak deed haar wel gevoelig aan, Maar de wetenschap, dat die vijandschap geen andere grond had dan zijn belijden van en ijveren voor de waarheid, troostte en verblijdde haar.

In haar bijna vierjarige weduwestaat was zij priesteres in haar huis en wijdde zij zich geheel aan de verzorging en opvoeding harer vijf kinderen. Evenals vroeger bij vaders afwezigheid ging zij ook nu haar gezin voor in het gebed, ’t Was overigens een kalme tijd in haar leven. Van april 1846 tot oktober 1854 was zij getrouwd met H.G. Poelman, die eerst predikant was te Uithuizermeden en in de laatste tijd van zijn leven te Groningen met mijn latere collega Ds. T.F. de Haan arbeidde aan de opleiding van toekomstige leraren.

Ook van die dagen valt, evenmin als van de dagen harer weduwschap, iets bijzonders te vermelden.

Na het overlijden van haar tweede man bleef zij te Groningen wonen en zag er in het jaar 1862 haar jongste zoon op een leeftijd van 25 jaren ten grave dalen. Ook andere levenservaringen, smartelijk en zwaar, werden in de laatste 35 jaren haar deel. Maar klagen over haar lot en twisten tegen de Heere werd niet van haar vernomen. Wél zei zij in die tijden dikwijls: “Och, als wij zien op onze zonden, dan hebben wij toch nog zovele redenen om de Heere te danken. Hij handelt niet met ons naar onze zonden en vergeldt ons niet naar onze overtredingen. Zij verdroeg het lijden en de smarten met een gelatenheid en onderwerping, waartoe alleen het geloof de mens in staat stelt. Zij geloofde aan de Vaderliefde en trouwe Gods jegens haar, en wist dat alle dingen, ook het leed der wereld, haar ten goede moesten

medewerken en zij troostte zich met de dikwijls door haar uitgesproken gedachte: “Een uurtje voor de troon zal al het leed verzoeten."

Voor haar kinderen en kleinkinderen was zij alles wat een liefhebbende, zorgdragende en zichzelf opofferende moeder en grootmoeder wezen kon. Zij was en bleef tot in de laatste levensdagen een voor allen biddende moeder en grootmoeder, die gedurig hen ook in de brieven vermaande boven alle dingen het koninkrijk Gods te zoeken.

“Weergeboren moet men worden,
Anders men verloren gaat,
Want dees vastgestelde orde
Is besloten in Gods raad",

was een rijmpje, waaraan zij gedurig weer herinnerde. En met o zoveel hartelijkheid en tederheid kon zij dan vragen: Wilt ge mij wel beloven, dat gij elke morgen en avond bidden zult: Heere, bekeer mij en ik zal bekeerd zijn; trek mij en ik zal U nalopen? want, voegde zij er dan bij: De Heere alleen kan het geven, en Hij wil er om gebeden zijn, dat Hij het doe.

En indien van iemand, dan geldt van haar, dat zij er mee aanhield tijdig en ontijdig op zulk een wijze, dat het niet tegen haar verbitterde. En wat zij deed bij haar kinderen en kleinkinderen, dat deed zij ook bij anderen, die haar bezochten. Al waren ze, zoals zij gewoon was te zeggen, ook vijanden, liberaal of modern, het evangelie te verkondigen en de noodzakelijkheid van wedergeboren en bekeerd te worden, hen voor ogen te stellen, was haar een drang des harten; zij kon het evenmin nalaten, als dat zij het wilde. Meermalen zei zij mij, als ik haar bezocht: “A of B is ook bij mij geweest en de Heere gaf mij nog met vrijmoedigheid hem of haar het gewicht der eeuwigheid voor te houden, en de onmisbaarheid der wedergeboorte voor te stellen, maar wat zijn die mensen toch blind en onkundig; zij geloven de bijbel niet langer en lezen hem ook niet meer. Wat zijn ze toch ver afgedwaald en diep gezonken."

We geven nu weer het woord aan Helenius, die met hoge achting over zijn godvrezende moeder vertelt.

Wat zij voor anderen en vooral ook voor hulpbehoevenden en armen was ga ik met stilzwijgen voorbij. Alleen wil ik zeggen, dat zij ons, haar kinderen, meermalen zei: “Gij moet uw kinderen het geven leren, want dat is ook een kunst, die geleerd moet worden." En op haar 80e verjaardag gaf zij ons een door haar eigenhandig geschreven boekje tot aandenken, waarin vele spreuken en levensregelen zijn opgetekend, die door haar ons niet slechts zijn gegeven, maar waarvan wij mogen getuigen, dat zij ze voor zichzelve in beoefening bracht.

De vier spreuken, die zij betrekkelijk de armen optekende, laat ik hier volgen, zoals zij ze gaf:

Spreuken 28 : 27. *Die de armen geeft zal geen gebrek hebben, maar die zijn ogen verbergt zal veel vervloekt worden.*

Spreuken 11 : 24. *Er is een, die uitstrooit dewelke nog meer toegedaan wordt, en een die meer inhoudt dan recht is, maar het is tot gebrek.*

Maleachi 3 : 10. *Brengt al de tienden in het schathuis, opdat er spijze zij in Mijn huis, en beproeft mij nu daarin, zegt de Heere der heirscharen, of ik u dan niet opendoen zal de*

vensteren des hemels en u zegen afgieten, zodat er geen schuren genoeg wezen zullen; vs. 11 en Ik zal om uwentwil de opeter schelden enz.

Het is zaliger te geven dan te ontvangen.

Hoe zij de mededeelzaamheid en de zorg voor de armen beschouwde mede te behoren tot de roeping van de gelovigen blijkt wel hieruit, dat zij de twee laatste jaren, toen zij niet meer geregeld, of bijna in 't geheel niet ter kerk kon gaan, een van de diakenen om de drie maanden bij zich liet komen om in ontvangst te nemen, wat zij elke zondag bij zichzelf had weggelegd. Dat zij haar dienstbode het niet mee gaf had geen andere reden dan dat zij niet wilde, dat een ander te weten kwam, wat zij voor de armen of voor de gemeente deed. Zij deed dit zo in stilte, dat ik zelfs niet wist, waarom er nu en dan een diaken bij haar kwam en eerst na haar overlijden vernam dat wat ik vermoed had werkelijkheid was.

Wist zij in stilte wel te doen, zonder van zich te doen spreken, haar eenzaam leven was toch niet een van de mensen afgezonderd leven. Gezellig van aard als zij was, zag zij zich bijna dagelijks door familieleden of vrienden en vriendinnen bezocht, met wie zij dan zo gaarne sprak over de wegen en de leidingen des Heeren en wat zij van Hem mochten ondervinden. Zij was een bijbels gelovige vrouw, even wars van een godsdienst, die de wereld veracht, als van een godsdienst, die meent de werelddienst er mee te kunnen verenigen.

Tot in haar laatste levensdagen stelde zij groot belang in alles wat de gemeente des Heeren betrof en verblijdde zich allermeest als zij horen mocht, dat zondaren tot God werden bekeerd. En ofschoon ten volle overtuigd, dat de afscheiding een werk uit God was, stemde het haar tot innige dank als zij vernam, dat ook in de Hervormde Kerk mensen werden bekeerd. Kerkistisch was zij dan ook niet. Maar de bloei of de vooruitgang der Afgescheiden Kerk, zoals zij onze kerk altoos noemde, verblijdde haar zeer.

Welk een blijdschap was het haar toen in 1854 door de Synode tot de oprichting der Theologische school was besloten en die school in december geopend werd met vier leraren en een dier leraren haar oudste zoon was! En geen wonder. Zij had de dagen beleefd, waarin de vraag: hoe zal de Kerk van leraren voorzien worden, vaders hart bekommerde; ook wist zij dat vader begonnen was een profetenschool te Groningen in zijn eigen huis te openen, waarin hij aan verschillende personen, van wie de meeste reeds gehuwd en in de een of andere maatschappelijke betrekking werkzaam waren, om de 14 dagen les gaf in de leerstellige waarheden, de uitlegging der Schrift, de geschiedenis des bijbels en die der kerk en in het prediken.

De Heere heeft grote dingen aan ons gedaan en dies zijn wij verblijd, was de taal van haar hart en lippen.

En o, hoe begeerde ik de 14e oktober 1884 in het hart van mijn toen 81-jarige moeder te lezen, toen ik haar te Ulrum de gehele dag in de kerk met de feestvierende gemeente zag zitten om de dagen des Heeren te gedenken en Zijn naam met dankzegging te prijzen, Maar dat vermocht ik niet. Maar toen wij des middags in een logement aan de feestdis waren aangezeten, sprak zij met jeugdig vuur van de leidingen des Heeren en van Zijn daden en was het haar aan te zien, dat haar blijdschap groter was dan die der goddelozen, wanneer hun koren en most vermenigvuldigen.

“God heeft het gedaan en geen mens" was gedurig haar woord, als zij sprak over de uitbreiding der gemeente. “ Wat was het in de beginne toch een klein en veracht hoopje, zei zij dan, maar de Heere bevestigt altoos Zijn Woord en Hij houdt Zijn werk in het leven."
En toen mijn collega in 1874 en ik in 1880 door Z.M. de Koning benoemd werden tot Ridder van de Nederlandse leeuw, zag zij daarin de bevestiging van het Woord des Heeren: Die Mij eert, zal IK eren, en: God zal genade en ere geven, Die in oprechtheid voor Hem leven. “Wie zou het vroeger ooit gedacht hebben dat ik nog zou beleven," zei zij tegen mij, “dat een zoon van de vader, die door de koning zo is vervolgd om der waarheid wil, die onderscheiding zou te beurt vallen. Maar de Heere is een Waar- maker van Zijn Woord en Zijn beloften falen niet. Zoek daarom nooit uw eigen eer, zoek altoos alleen de eer des Heeren en gij zult van Zijn zegen verzekerd zijn."

Die vermaning gaf zij mij dikwijls, zowel in brief als in woord, en altoos bleek het dan, dat de eer des Heeren haar boven alles gold. Moet ge er onder, dat betekent niets, als Gods eer maar bevorderd wordt, was dan haar woord. Toen er in de eerste tijd van de scheiding dikwijls zoveel strijd was, heb ik uw vader ook nooit te lief gehad om te kunnen zien, dat hij er onder zou moeten als hij de waarheid niet aan zijn zijde had. Laat het u genoeg zijn, als de waarheid en de ere Gods maar mogen zegevieren.

We geven weer het woord aan De Cock Jr: Een klein en veracht hoopje waren wij in den beginne, zei zij dikwijls. En toen ik in 1887 te Groningen kwam, om met al haar kinderen haar verjaardag te vieren, zag ik haar gelaat van vreugde blinkende, toen zij mij meedeelde, dat zij een schrijven had gekregen van de Chr. Ger. Studentenvereniging *Hendrik de Cock, Libertas ex veritate,* waarin het ontstaan, het doel, de naam enz. van de Unie haar werd meegedeeld. O, zei zij, wie had het vóór 50 jaar kunnen denken, dat God nog eens aan onze academies jonge mensen zou verwekken, die zich de naam en de zaak des Heeren niet zouden schamen! De Heere heeft grote dingen gedaan, moge Hij hen zegenen en ten zegen doen worden. Wat is het toch een zegen, dat God jeugdige mannen verwekt, om Zijn naam te belijden en zich Zijns niet te schamen."

Later sprak zij meermalen over die vereniging, zich verheugende in haar bloei; en ik weet, dat de vereniging door haar in hare gebeden gedacht werd voor de troon der genade.

Ook verheugde zij zich, toen in 1886 te Amsterdam het Conflict uitbrak. "Dit is een kroon op de afscheiding", zei zij. Toen zij zich later teleurgesteld zag in de verwachting, dat zij, die zich dolerenden noemden, zich met de afscheiding zouden verenigen, kon zij zich dit niet verklaren. De vereniging scheen haar te zeer een verplichting van Gods wege, dan dat om bijzaken een andere Gereformeerde gemeente naast de bestaande mocht worden opgericht. Dit blijkt uit een woord, dat zij schreef in 1888 en dat bestemd was om in de Bazuin geplaatst te worden. (Vóór we hier die brief laten volgen willen we vermelden wat De Cock Jr. in een noot zegt: De redacteur had in de Bazuin melding gemaakt van haar verjaardag en zijn heilwensen uitgesproken. Moeder zond mij toen dit schrijven, om als ik het goed oordeelde, dat het geplaatst werd, dit te doen. Ik meende echter, dat het de schijn kon hebben, dat zij begeerde, zo zij andermaal nog een verjaardag beleven mocht, dat van alle zijden haar gelukwensen mochten toekomen, en ik wist dat dit haar bedoeling niet was. Daarom plaatste ik het niet, wat zij dan later ook goed vond.)

Hier volgt nu de brief van Frouwe Venema: Hartelijk dank voor die goede wensen op mijn 85e verjaardag in de Bazuin geplaatst. Mocht de Heere mij geven dat ik kon zeggen, dat mijn laatste dagen nog blijken mochten dragen, dat ik de Heere toebehoor. Het willen is wel bij

mij, maar het volbrengen vind ik zo niet. Maar dit is toch de troost van de Christen, zij worden in de kracht Gods bewaard tot de zaligheid.

Stonden wij voor groot vijftig jaar voor de afscheiding, nu verwekte de Heere weer een opwekking om zich van de valse kerk af te scheiden. Nu wens ik al het volk des Heeren toe, die met mij in het geloof verenigd zijn: "Gaat uit op de voetstappen der schapen, en ziet waar de kudde legert en voegt u daar bij, en laat alle verkeerde overleggingen, die Ruben bezielden, van u geweerd worden. God zegt in Zijn Woord: Die mij eert zal Ik eren. De hoogmoed is toch de eerste zonde geweest in het Paradijs en Kalvijn zegt: De Heere geeft met opzet aan Zijn Kerk een klein en verachtelijk begin, opdat Zijn goddelijke kracht des te beter erkend worde als men een voortgang ziet, die men nooit verwacht had.

O, ik hoop dat de geringheid van de afscheiding u niet terug mag houden. Jezus, onze Zaligmaker werd in een beestenstal geboren; daar werd ook geen bakermand in gereedheid gebracht; Zijn moeder wond hem in doeken. Onze Zaligmaker verkoos ook geen rijken en groten van de wereld, maar ziet het woord des Heeren, dat gij niet zijt vele rijken noch edelen, maar het arme en verachte der wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij het rijke zou beschamen. De Heere verkoos ook een rijke Nicodémus onder Zijn discipelen.

Nu heeft de Heere een kerk op aarde en die is te kennen, daar Zijn Woord zuiver verkondigd wordt; de sacramenten bediend worden naar de instelling van Christus en de kerkelijke tucht wordt uitgeoefend naar de mening des Geestes.

O, geliefde broeders en zusters, voegt u bij de ware kerk, daar liggen de beloften Gods ook voor u. De poorten der hel zullen Mijn gemeente niet overweldigen. En wat baat het een mens al gewon hij ook de gehele wereld en hij moet schade lijden aan zijn ziel. Is er in ’t begin van de afscheiding veel leed geleden en veel strijd gestreden, tot roem van Gods genade niet boven vermogen. Moest ik al vroeg mijn eerste man missen, en bleef ik met vijf kinderen zitten, de Heere heeft in alles geholpen. Ik heb tijden onder de vervolging mogen beleven, dat ik met blijdschap de beroving der goederen mocht aanzien.

O, geliefde gemeente des Heeren, houd moed, God is zo getrouw als sterk, Hij laat het werk Zijner handen niet varen, en die vergenoegd en dankbaar leeft is een gelukkig mens. En dat wordt gevonden als wij onder de Heere en achter de Heere mogen zijn.

Uw vriendin en zuster in de Heere F.H.V.

In aansluiting daarop schrijft haar zoon het volgende:

Getuigt dit schrijven van helderheid des geestes, zij genoot het voorrecht, tot haar dood toe die te behouden. Alleen het gezicht en het gehoor waren het laatste jaar wat verminderd, waardoor het schrijven en lezen haar moeilijk viel. ’Dit kost mij veel zelfverloochening’, zei zij meermalen, ’want nu kan ik niet meer zoveel lezen in het Woord Gods en blijf ook niet zo goed op de hoogte van hetgeen er in de kerk en in de wereld voorvalt. Ook heb ik weinig meer aan ’t bezoek van vrienden, vooral als er meer tegelijk zijn dan één, maar ik mag de Heere gedurig vragen, dat Hij mij voor opstand tegen Zijn wil mag bewaren.’

De 2e januari 1888 schreef zij mij nog: ’Nu iets over mijzelve. Ik werd gisteren morgen wakker met de woorden: ’Die vergenoegd en dankbaar leeft is een gelukkig mens’. Ik werd er biddende mee, dat het de Heere mocht behagen om naarmate der dagen mij sterkte te geven. Hij mocht mijn stok en steun blijven in mijn ouderdom, maar o, de Heere mocht mij toch voor

en boven alles bewaren, wat weg Hij ook met mij geliefde te houden, om toch niet in opstand onder des Heeren leiding te moeten verkeren, want het onderwerpen, dat alleen geeft rust.

Zij wist en bleef verzekerd tot haar dood toe, dat God haar leiden zou naar Zijn raad, om daarna haar op te nemen in Zijn heerlijkheid.

Dit deed haar ook de pijnen, die zij in haar hoofd de laatste jaren veel moest lijden, geduldig dragen, ofschoon het haar weleens deed zeggen: de oude dag is toch een zure dag. Toen ik haar juist acht dagen vóór haar overlijden bezocht, had ik het voorrecht dat zij de tijd dat ik bij haar was, aangekleed en wel bij mij zat en zeer opgewekt sprak. Sprekende over haar sterven zei zij: 'Ik lijd wel veel pijn, vooral in 't hoofd, Maar ik heb geen haast om te sterven. Acht de Heere het beter voor mij of anderen, dat ik nog wat hier blijf, het is mij ook goed, als Hij mij dan ook maar genade geven mag om mijn loopbaan met lijdzaamheid te lopen. Maar wel is het toch een voorrecht, dat ik tegen de dood niet behoef op te zien'. De vrees voor een benauwde dood kon haar echter wel eens bekommeren; ja, zei zij meermalen, die dood is toch een vijand, een door Christus overwonnen vijand, en één uurtje voor de troon zal al het leed verzachten.

De avond voor haar sterven had zij nog twee vriendinnen bij zich, met wie zij tot ruim 9 uur zeer opgewekt over de wegen des Heeren had mogen spreken. Ofschoon wel vermoeid ging zij toch niet naar bed dan nadat ze met de meid gelezen en gebeden had. Veelal las zij dan de Avondzang en het waren vooral het 4e, 5e en 6e vers, waarop zij, zo zij zelve las, zeer veel nadruk legde. En als zij er dan nog over sprak kon men als in haar ziel lezen. 'Dat stille vertrouwen dat God mij mijn zonden vergeeft, mag bestendig mij geschonken worden', zei zij dan, 'en nadat de Heere mij in de ruimte gesteld heeft, heb ik daar geen twijfel over, maar o wat hebben wij toch dagelijks nodig te bidden, dat de Heere ons bewaren mag voor zielsverzoeking en strijd, opdat de boze vijand ons geen hinder doe en dat het ons gegeven moge worden, dat ons gemoed bereid gehouden mag worden om met *blijdschap* de komst des Heeren te verbeiden. Ja, de dood is mij door Gods genade geen koning der verschrikking meer, maar toch kan het sterven nog wel eens bang zijn.'

Maar ook met deze vrees kwam zij tot Hem, die zij kende als een verhoorder der gebeden, en haar werd gegeven, wat zij zo dikwijls van God had begeerd.

Daar niemand bij haar sterven tegenwoordig was kan ik alleen maar mededelen wat haar dienstbode Aafke Schmedt, die de laatste 11 jaren haar trouw diende, de dag van haar overlijden ons heeft kunnen zeggen.

'Gisteravond', zei zij, 'heb ik met de juffrouw nog gelezen en toen bad de juffrouw nog zo ernstig: 'Och, Heere! bewaar mij voor een benauwde dood'. En toen ik vanmorgen om zes uur bij haar bed kwam en haar wakker wilde maken, kreeg ik geen antwoord en merkte spoedig, dat zij gestorven was. Maar zij lag even kalm, alsof zij sliep.

Ook deze haar bede vond dus verhoring en zij is ingegaan zonder bange strijd in de ruste, door haar zolang verbeid. Uit de strijdende kerk hier op aarde is zij overgegaan tot de triomferende en wij mogen ons verblijden in de hope en zalige verwachting, dat haar lichaam eenmaal uit het stof zal herrijzen en zij eeuwig genieten zal, wat zij hier zo vurig begeerde, n.l. dat zij de Heere in volmaaktheid mocht dienen, zonder enige zonde.

Ruste haar stof, nevens dat van haar beide echtgenoten, die haar zijn voorgegaan, op haar legerstede tot de dag, waarop de vernederde lichamen der gelovigen het heerlijke lichaam van Christus gelijkvormig zullen worden.

Hiermee zijn we gekomen aan het einde van het boekje van Helenius de Cock, waarin hij een en ander geschreven heeft uit de geschiedenis van zijn godvrezende moeder. Een voorrecht zo'n moeder gehad te mogen hebben, maar nog groter voorrecht, wanneer we door genade hetzelfde leven deelachtig mogen worden, dat Frouwe Venema van de Heere mocht ontvangen.

ACTE van Afscheiding of Wederkeering,

en Toespraak en Uitnoodiging

aan de Geloovigen en ware Gereformeerden

in Nederland;

door

H. DE COCK,
Geref. Leeraar te Ulrum,

en

OUDERLINGEN EN DIAKENEN
der Geref. Gemeente te Ulrum

Voorzien van inleiding en aantekeningen door

PROF. DRS. D. DEDDENS

Twee documenten van de Afscheiding

We krijgen hier vóór ons twee documenten die van bijzondere betekenis zijn. Op 16 juli 1834 sprak ook de algemene synode over De Cock het „schuldig" uit. Maar zij gaf hem nog een half jaar de tijd om aan het provinciaal kerkbestuur van Groningen „zijn berouw en leedwezen te doen blijken" wegens zijn uitgave van en voorrede in het boekje van Klok. Ook moest De Cock beloven, „dat hij zich van nu voortaan zoo in het openbaar als in het bijzonder stiptelijk zal gedragen, naar al de bestaande kerkelijke reglementen en verordeningen". Mocht hij aan deze beide voorwaarden niet voldoen, dan moest hij namens de synode definitief worden afgezet.1
Op 2 oktober eiste nu het provinciaal kerkbestuur van Groningen de ondertekening van de volgende verklaring: „Ik ondergeteekende Hendrik de Cock, thans gesuspendeerd Predikant te Ulrum, doe bij dezen, door mijn eigenhandig schrift en onderteekening en in opregten gemoede, aan het Provinciaal kerkbestuur van Groningen, blijken, mijn berouw en leedwezen, wegens het bedrijf, waaraan als moetende leiden tot verstoring van de Orde en Eendragt in de Nederlandsche Hervormde Kerk, ik mij schuldig heb gemaakt, ter zake van de uitgave van het werkje getiteld De Evangelische gezangen getoetst enz. door Jacobus Klok enz. en het plaatsen eener aanprijzende voorrede voor hetzelve, en ik leg tevens voor hetzelve Kerkbestuur plegtiglijk de opregte belofte af, die bevestigende door mijne onderteekening, dat ik mij van nu voortaan, zoo in het openbaar als in het bijzonder, stiptelijk zal gedragen naar al de bestaande kerkelijke Reglementen en verordeningen".2

Toen De Cock hierop verklaarde dat hij berouw en leedwezen wilde

betuigen, eventueel zelfs openlijk in de krant, omtrent alles waarin hij zich mocht hebben vergist, indien hem dit uit Gods Woord werd aangetoond, reageerde de president met: „geen pourparlers”, geen praatjes.

Toen De Cock verklaarde, zich aan alle kerkelijke reglementen en verordeningen te willen onderwerpen, voorzover die niet rechtstreeks ingingen tegen Gods Woord of met elkaar in strijd waren en dat iets anders van hem niet gevraagd kon worden, was de reactie opnieuw: „geen pourparlers”.3
De Cock tekende de hem voorgelegde verklaring niet, dus stond zijn afzetting vast.
Het typeert De Cock dat hij ook nu nog niet besloot tot afscheiding. Nóg eens weer wilde hij zich wenden tot de Koning. Ook wilde hij zich richten tot de synodale commissie.4 Maar tot uitvoering van dit voornemen kwam het niet. Eerst werd hij verhinderd door huiselijke omstandigheden: de dood van zijn dochtertje. En één dag na haar overlijden kwam H.P. Scholte. Er volgden toen de dikwijls beschreven gebeurtenissen van vrijdag, zaterdag en zondag, 10-12 oktober.
Weer treft het onvoorziene karakter van de ontwikkelingen. De schorsing op 19 december 1833 kwam voor De Cock en de gemeente te Ulrum onverwacht. Met de afzettingsprocedure was het niet anders. Onverwachts moest Scholte op reis naar Amsterdam door familieomstandigheden; daar verbond hij toen een reis naar Groningen en Ulrum aan; en wat er in die enkele dagen in Ulrum zou plaatsvinden was totaal onvoorzien.5
De gesprekken met Scholte zijn voor De Cock belangrijk, maar niet beslissend geweest. Tijdens zijn verblijf werd niet tot afscheiding besloten,6 en bij zijn vertrek wist Scholte niet anders dan dat De Cock zich nog tot de Koning en tot de synodale commissie wenden wilde.7 Met name de sluiting van de kansel voor de prediking door Scholte, op last van het provinciaal kerkbestuur, heeft, samen met de andere gebeurtenissen, De Cock tot de beslissende stap gebracht. Nog vóór de publikatie van de beide documenten die wij nu vóór ons hebben, schrijft hij dat dit beletten en verbieden van „de prediking der waarheid, op last van het Prov. bestuur... in een openbaar erkend Kerkleeraar, Do. Scholte, van Noord-Braband... voor ons de aanleidende oorzaak en de aanwijzing des Heeren geweest is om het woord van God te hooren: ‚Gaat uit van haar mijn volk, op dat gij aan hare zonden geen gemeenschap en aan hare plagen geen deel hebt’”.8
De Cock publiceert hier allereerst de Acte van Afscheiding of Wederkeering, gedagtekend 13 oktober 1834. Met deze Acte werd de afscheiding te Ulrum voltrokken, en begon de Afscheiding als kerkelijke beweging. Ze is het document van „de reformatie van 1834”. Er zijn na de zojuist genoemde datum meer „acten van afscheiding” geschreven,9 maar geen daarvan evenaart in inhoud en betekenis deze, die een dubbele naam draagt. Zij verklaart het uitvoerigst en duidelijkst wat de Afscheiding van 1834 was en beoogde.10 Daarom hebben ook de kerken, die de band met de Afscheiding hebben willen vasthouden, zich altijd nauw met dit document verbonden geweten en zich er ook in hun kerkelijk handelen door gebonden geacht.11
De Toespraak en Uitnoodiging aan de Geloovigen en ware Gereformeerden in Nederland, gedateerd 1 november 1834, sluit bij de Acte aan. Terecht zegt Van Velzen: „Dit stuk... is van het grootste belang in de geschiedenis der Afscheiding, en legt het gebeurde in de duidelijkste bewoordingen voor een

ieder open. De grootste eenvoudigheid gaat met de meeste oprechtheid in dit stuk gepaard”.12

De Cock geeft deze twee stukken in het licht zonder woord vooraf en zonder commentaar. Hij laat alleen na de tekst van de Toespraak nog een enkele korte mededeling volgen.

ACTE VAN AFSCHEIDING OF WEDERKEERING

Ondertekening door de kerkeraad, 13 oktober
De door De Cock gepubliceerde Acte heeft als dagtekening 13 oktober. Op die dag werd zij getekend door de ouderlingen en diakenen wier namen vermeld worden. In de loop van de zondag of in de nacht van zondag op maandag zal De Cock tot de overtuiging zijn gekomen dat nu tot afscheiding moest worden overgegaan. Zijn zoon Helenius schrijft:

„Aan die overtuiging getrouw, aarzelde hij nu ook niet, maar riep reeds den volgenden dag, Maandag den 13den October den kerkeraad bijeen en deelde hen zijn besluit mede. Daar geheel de kerkeraad reeds vroeger begeerd had, dien stap te doen, verheugde hij zich van vader te vernemen, dat deze tot dit besluit was gekomen.13
Vader zoowel als de kerkeraad stonden van dien tijd af niet meer in betrekking tot het bestuur der Herv. kerk.
Door den kerkeraad werd dadelijk deze acte geteekend:...” (en dan volgt de tekst).14

Van wie de Acte afkomstig was en hoe zij ter tafel kwam, wordt niet vermeld. De verklaring werd niet ondertekend door De Cock. Dit is geheel begrijpelijk. De Acte spreekt in de derde persoon óver hem. Met als slotverklaring „dat wij onzen onregtmatig geschorschten Predikant, als onzen wettig geroepen en geordenden Herder en Leeraar blijven erkennen”.
Ondertekening door de gemeente, 14 oktober
Met een verslag van de samenkomst op dinsdagavond beëindigt Helenius de Cock het eerste deel van zijn boek. Wat hij meedeelt wordt gesteund door andere berichten.15 We citeren de schrijver hier volledig.16

„Tegen den volgenden avond werd de gemeente bijeengeroepen, om haar het besluit des kerkeraads mede te deelen, en van haar te vernemen, of zij zich met den kerkeraad vereenigde. Vader, de kerkeraad en de gemeente, kwamen zamen in het huis van de wed. Hulshof. Er zou door haar beslist moeten worden, of zij als gemeente voortaan in onderwerping aan het bestuur der Hervormde kerk zou staan, dan of zij met verwerping van dat bestuur, als eene zelfstandige gemeente hare rechten zou handhaven; of zij den haar ontroofden leeraar wenschte te behouden, dan of zij haar dien roof zou laten welgevallen.
Doordrongen van het gewicht van het oogenblik, overtuigd' dat het besluit der gemeente groote gevolgen zou hebben voor de toekomst, werd er vooraf knielend gebeden; vervolgens werden al de zaken blootgelegd, en eindelijk het besluit der gemeente vernomen.17 Bijna al de leden waren tegenwoordig, en de groote meerderheid verklaarde, dat zij zich met den kerkeraad

vereenigden, dat zij de handelingen van het kerkbestuur niet langer erkenden, de onderwerping aan dat bestuur verbraken, en alzoo de vereeniging met de Hervormde kerk, zooals die sedert 1816 bestond, opzegden.

De acte, zooals die door den kerkeraad den vorigen avond was geteekend, werd nu ook der gemeente ter onderteekening voorgelegd.
Deze zelfde acte
ligt thans voor ons,18 en is voorzien met de naamteekeningen van negen-en-veertig leden, van achttien ledematen, 'die in den tijd der schorsing werden bevestigd, óf door des Heeren Geest den Heere Jezus ingelijfd en nu door den kerkeraad dezer gemeente aangenomen zijn; ' en van drie-en-zestig 'hoofden der huisgezinnen, die geen ledematen zijn, maar echter wenschen zich te voegen met de hunnen bij de Gereformeerde gemeente'.19
Volgens deze acte bestond, wanneer wij de kinderen van de hoofden der huisgezinnen (door dezen en niet door de anderen is het aantal kinderen er bijgevoegd) er bij rekenen, de gemeente bij hare eerste vestiging,uit twee-honderd-zeven-en-veertig zielen.
't Is echter niet mogelijk het aantal zielen nauwkeurig te bepalen, dewijl door de ledematen het aantal kinderen niet is opgegeven.
Men zocht in de beginselen, niet in het zielental, het heil. Men wist dat de gemeente, hoe onaanzienlijk zij dan ook mocht zijn voor het oog der wereld, door den Heere gezegend, ten zegen zou kunnen worden voor velen.

In het kerkeraadsboek, dat toen werd aangelegd, staat van dien avond door vader aangeteekend:
'Dingsdag avond den 14den October, hebben wij, na biddend en knielend opzien tot den Heere, ons afgescheiden van de valsche kerk en in de mogendheden des Heeren het ampt aller geloovigen aangenomen, hetwelk Hij, de Heere, de Almagtige, de Eenige en Drieëenige God bevestige! Met psalmgezang en dankzegging is die plechtigheid besloten' ".20
Auteur

Door een ontdekking van J. Wesseling weten we, dat de op 14 oktober door de gemeenteleden ondertekende Acte werd uitgeschreven door het gemeen-telid A.B. Groen (later predikant), wiens handschrift duidelijk herkenbaar bleek. Maar, zoals Wesseling opmerkt, het is niet erg aannemelijk dat Groen ook de auteur is geweest.21

Keizer schrijft dat De Cock de opsteller was. Maar dat is nog minder aannemelijk.22 Vijftig jaar eerder merkte Van Velzen al op, dat de stijl van de Acte met die van De Cock verschilt, en dat bovendien De Cock niet zó over zichzelf kan hebben geschreven als in de Acte gebeurt.23 Hij heeft hierin ongetwijfeld gelijk.
Onaannemelijk is ook wat Ter Laan en Jansonius vermelden: dat de Acte in de kerkeraadsvergadering van maandag 13 oktober werd opgesteld.24 Alleen reeds het feit dat de door Groen uitgeschreven tekst ondertekend werd, levert hier een bewijs. Helenius de Cock zegt niet dat er eerst nog een acte moest worden opgesteld, maar dat de Acte „dadelijk" getekend werd.

Van Velzen acht het waarschijnlijk dat de Acte is opgesteld door een kerkeraadslid of een lid der gemeente.25 Wesseling voegt daaraan toe: of een vurig aanhanger van De Cock uit de naaste omgeving. Hij denkt daarbij aan D.J. van der Werp, maar noemt dan als bezwaar dat diens prachtig handschrift niet dat van de geschreven Acte is.26
Wanneer we letten op de logische opbouw en de zorgvuldige formulering van het stuk, blijft het moeilijk niet aan Van der Werp te denken. Is er misschien nog iets anders, dat óók in zijn richting wijst? In een latere brochure doet De Cock een opmerkelijke uitspraak over „mijne Acte van Afscheiding": „en zeker al had niemand van zulk een onchristelijke bestuur zich willen afscheiden, ik had evenwel mijne Acte van Afscheiding openbaarge-maakt".27 Als uit deze woorden te concluderen zou zijn tot extra-verant-woordelijkheid van De Cock voor de Ulrumse Acte, gaan dan de gedachten niet als het ware vanzelf naar Van der Werp uit, die, met De Cock verbonden, zelfstandig wist te redigeren en te formuleren?28

Zekerheid hebben we niet. En er blijven onopgeloste vragen. Misschien krijgt door dit alles de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid des te meer reliëf. Eén ding is wél zeker. Al vertoont de redactie van de Acte niet de stijl van De Cock, haar inhoud was geheel in zijn geest.29

Karakter en bedoeling
Bij Keizer lezen we: „De Acte van Afscheiding is eigenlijk niets anders dan een brief'. Hij gebruikt voor haar aanduidingen als: „deze brief', „de brief'.30 Het komt ons voor, dat deze uitspraak en aanduidingen beter niet kunnen worden overgenomen.31 Reeds de naam Acte geeft te kennen dat men hier te doen heeft met iets anders dan een brief. In een brief spreekt men iemand aan, maar in de Acte komt de aanspraakvorm niet voor. Een brief verzendt men, maar de Acte (het ondertekende document) is juist niet verzonden. Aan de instanties waaraan de inhoud werd te kennen gegeven, stuurde men niet een afschrift van de Acte zonder meer. Men voegde bij het afschrift juist een begeleidende brief.
De Acte heeft het karakter van een plechtige verklaring waarmee een daad wordt gesteld. Die daad ging allereerst de ondertekenaars, de kerkeraad en gemeente van Ulrum aan. De Acte verbond hen. Zij verbond tot een zelfstandig kerkelijk leven buiten de Hervormde kerk van die dagen, die naar de geloofsovertuiging van de ondertekenaars valse kerk was geworden in de zin van artikel 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Deze Acte ging ook de kinderen van de ondertekenaars aan. Ze was van primair belang voor de kerk te Ulrum, de gereformeerde kerk, in heden en toekomst. Daarom lag het ook geheel voor de hand, het door de kerkeraad en de gemeenteleden ondertekende document niet te versturen, maar het te bewaren in de eigen kerkgemeenschap ter plaatse.
Maar natuurlijk moesten allerlei instanties van het besluit en de daad van Ulrum in kennis worden gesteld. Dit is dan ook onmiddellijk gebeurd. En het is gebeurd op de beste wijze. Volstaan werd niet met een enkele formele mededeling. Nee, afschrift werd gezonden van de complete Acte. Daarmee werd niet slechts kennis gegeven van het besluit en de daad, maar werd ook

uitvoerig en duidelijk verantwoording afgelegd. Alle autoriteiten en instan-

ties ontvingen dezelfde tekst. Waarbij dan ook nog een begeleidende brief werd gevoegd.32 De kerkeraad had de tekst onmiddellijk kunnen laten drukken, om aan de autoriteiten en instanties een gedrukt exemplaar te doen toekomen. Maar die weg is niet ingeslagen. Ook in dit opzicht werd zorgvuldig en zo correct mogelijk gehandeld.

Afschrift en brief werden verzonden aan: de Koning, de minister van eredienst, de synodale commissie, het provinciaal kerkbestuur van Groningen, het provinciaal college van toezicht, het classikaal bestuur van Middelstum, en de ring Leens. Bovendien werd in Ulrum een afschrift aangeboden aan de (waarnemende) burgemeester.33
Met al deze autoriteiten en instanties had men in Ulrum te doen gehad. En wat buiten Ulrum beseft werd, werd eveneens beseft door de Ulrumse gemeente. Wat hier geschiedde raakte héél de kerk én heel het land. Daarom werd ook met spoed, in dagen van troepenmacht en inkwartiering te Ulrum en van veroordeling tot boete en dreigende gevangenschap van De Cock, de tekst van het complete document voorieder verkrijgbaar gesteld door middel van de drukpers.

Titel
Boven het originele stuk dat op 13 en 14 oktober ondertekend werd staat geen titel. De gedrukte tekst heeft de welbekende titel. In begeleidende brieven aan autoriteiten en instanties wordt van „de Acte” gesproken.34 Het is heel goed mogelijk dat de titel Acte van Afscheiding of Wederkeering is aangebracht op voorstel van De Cock.
De Acte draagt een dubbele naam. Beide namen verschillen niet alleen in betekenis maar ook in waarde. De term wederkeer wordt in de Acte geconcretiseerd. Zij betuigt wederkeer tot de leer, de sacramentsbediening en de tuchtoefening der vaderen. In het tweede document, de Toespraak, wordt kortweg gesproken van „de gronden onzer vaderen”. De wederkeer is: wederkeer tot de gronden der vaderen. In dezelfde zin van de Toespraak wordt duidelijk aangegeven, hoe de begrippen afscheiding en wederkeer zich tot elkaar verhouden. Wij hebben, zo wordt daar verklaard, „ons van de Sijnodale Hervormde kerk afgescheiden om weder te keeren tot de gronden onzer vaderen”.35 Afscheiding en wederkeer staan dus onderling in déze relatie. De afscheiding is middel, de wederkeer tot „de gronden onzer vaderen” is doel.36

Inhoud
De ondertekenaars verklaren allereerst, dat zij „sedert geruimen tijd” hebben opgemerkt het bederf in de Nederlandse Hervormde Kerk. Dit bederf is opgemerkt met betrekking tot de leer, de bediening van de sacramenten en de kerkelijke tucht, het „bijna volstrekte verzuim” daarvan. In die drie zaken: de leer, sacramentsbediening en tuchtoefening overeenkomstig het Woord van God, hebben we te maken, zegt de Acte, met onze Geloofsbelijdenis, artikel 29. Het gaat hier om de kenmerken van de ware kerk. We hebben hier dus niet te doen met kwesties van secundair belang. Nee, de genoemde zaken zijn van levens-belang.
Maar dat geconstateerde bederf op zichzelf en zonder meer wettigde geen afscheiding. Het stelde echter wel voor de noodzaak tot wederkeer. En op de

weg van wederkeer werd door Gods genade de gemeente te Ulrum geleid. Door de dienst van de herder en leraar, waardoor de gemeente meer en meer werd „opgewekt", ertoe gebracht, om zich in belijdenis en wandel te richten naar Gods heilig Woord, het enige richtsnoer.
Maar nauwelijks was er dit begin van wederkeer, of de kerkelijke instanties grepen in. De figuur die in de wederkeer vóórging, werd hard aangepakt. De ondertekenaars gewagen van „de hoogstonregtmatige en ongoddelijke schorsing".
Deze hoogstonrechtmatige en ongoddelijke schorsing deed echter de kerkeraad en de gemeente ook nog niet tot afscheiding besluiten. Er werd om „onderzoek en oordeel op grond [van] en naar Gods woord gevraagd". Er kan in de kerk veel deformatie, veel bederf zijn. Maar er is toch één appèlinstantie waarop een beroep altijd mogelijk moet zijn: het Woord van God.
Maar werd deze appèlinstantie, werd deze rechter in de Hervormde kerk nog erkend? Het tegendeel bleek het geval te zijn, zo betogen de ondertekenaars verder. De telkens herhaalde vraag om onderzoek en oordeel op grond van en naar Gods Woord was te vergeefs: „Klassikale, Provinciale en Sijnodale Kerkbesturen hebben dit allerbillijkste verzoek geweigerd". Zij vonnisten „zonder aanwijzing van misdrijf uit Gods Heilig woord". Zij eisten wel „onbepaalde onderwerping aan Sijnodale reglementen en voorschriften, zonder aanwijzing dat die op Gods woord in alles gegrond zijn".

De woorden zijn weer zorgvuldig gekozen: „daardoor heeft nu dit Nederlandsche Kerkbestuur zich gelijk gesteld aan de door onze Vaderen verworpene Paapsche kerk". Dit kerkbestuur heeft zélf zich daaraan gelijkgesteld. Want er is nu niet alleen dat reeds eerder opgemerkte bederf, er is veel meer. Gods Woord wordt verworpen of krachteloos gemaakt, door kerkelijke wetten en besluiten. En: de kerk vervolgt hen die godzalig willen leven. Bij deze beide nieuwe constateringen wordt naar tal van Schriftplaatsen verwezen. En er is de binding van de consciëntie én het verbod van de prediking van de (niet-geschorste) predikant H.P. Scholte én het bestraffen met geldboeten van „de onderlinge bijeenkomsten der geloovigen, welke met opene deuren werden gehouden".
Zo komt de gemeente te Ulrum met haar ambtsdragers tot de conclusie. Deze conclusie wordt'dus niet maar getrokken uit het bederf dat al eerder werd geconstateerd. Ook niet alleen uit dat bederf én de schorsing van De Cock (over zijn afzetting wordt niet eens gesproken). Nee, deze conclusie wordt getrokken - het wordt nóg eens, om alle misverstand maar uit te sluiten, uitdrukkelijk verklaard! - „uit dit alles te zamen genomen".
„Uit dit alles te zamen genomen, is het nu meer als duidelijk geworden, dat de Nederlandsche Hervormde Kerk, niet de ware, maar de valsche kerk is volgens Gods woord en art. 29 van onze belijdenis".
Daarom verklaren de ondertekenaars ook, „dat zij overeenkomstig het ambt aller geloovigen art. 28, zich afscheiden van de gene die niet van de kerk zijn". Hiermee is geen oordeel uitgesproken over alle leden van de Hervormde kerk hoofd voor hoofd. Want de ondertekenaars vervolgen: „en dus geen gemeenschap meer te willen hebben met de Nederlandsche Hervormde kerk, tot dat deze terugkeert tot den waarachtigen dienst des Heeren", maar daarentegen wèl „gemeenschap te willen oefenen met alle ware Gerefor-

meerde ledematen, en zich te willen vereenigen met elke op Gods onfeilbaar woord gegronde vergadering, aan wat plaatse God dezelve ook vereenigd heeft". (Deze betuiging wordt, met nog andere bewoordingen, herhaald in de op deze Acte volgende Toespraak.)
En omdat de gemeente te Ulrum met haar ambtsdragers begeert terug te keren tot het Woord van God, tot de schriftuurlijke leer, sacramentsbediening en tuchtoefening, of, beter gezegd, omdat zij, in de genadekracht van God, wil vóórtgaan op de weg van wederkeer die zij al eerder betreden mocht, maar waarop de voortgang haar door mensen, door kerkbesturen onmogelijk werd gemaakt, daarom betuigt zij nu ook „dat wij ons in alles houden aan Gods Heilig woord en aan onze aloude Formulieren van eenigheid in alles op dat woord gegrond". Duidelijk wordt met deze laatste woorden positie gekozen tegen de hervormde proponentsformule.
Ook wil deze voor de zaak van de wederkeer zich afscheidende gereformeerde kerk zich weer „richten naar de aloude kerkelijke Liturgie". En met afschaffing van de in en na 1816 ingevoerde reglementen wil zij „voor het tegenwoordige" zich houden aan de Dordtse kerkorde als regel voor het kerkelijke leven.
Tenslotte verklaren de ondertekenaars dat zij hun onrechtmatig geschorste predikant als hun wettig geroepen en geordende herder en leraar blijven erkennen.

Slotopmerkingen
De dubbele naam en de inhoud van de Acte harmoniëren met elkaar. Daarbij is ons gebleken dat in de Acte de afscheiding ondergeschikt wordt gemaakt aan de wederkeer. De Acte stelt in het licht de noodzaak van de wederkeer, het begin van de wederkeer, het verhinderen en ongedaan willen maken van de wederkeer, en de vaste wil tot voortgang in de wederkeer. In het geheel van de wederkeer - gezien als een schriftuurlijke eis en een voortdurende verplichting - neemt de afscheiding de plaats in van een incidentele daad. Een daad van gehoorzaamheid ter wille van de wederkeer. Het is reeds hierom onjuist de ondertekenaars van separatisme te beschuldigen.

In de Acte is fundamenteel het in alles betrouwbare en volstrekte gehoorzaamheid eisende Woord van God. Aan de Schrift zich onderwerpende heeft de gemeente te Ulrum met haar ambtsdragers zich gebonden aan de confessie, de drie formulieren van eenheid, als in alles op de Schrift gegrond. Overeenkomstig de artikelen 28 en 29 van de Geloofsbelijdenis heeft zij geoordeeld, geschreven en gehandeld.
In deze Acte klinkt geen donatistische, geen labadistische ofpiëtistische stem. Hier klinkt de stem van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Gereformeerde stem. Over de kerk beluistert men de confessionele taal van de kerk die zelfde confessie weer volledig heeft aanvaard en nu naar de confessie spreekt.
Het is deze gereformeerde belijders niet om een kring te doen, maar om de kerk. Om de kerk overeenkomstig de gereformeerde belijdenis. Zij streden (en leden) niet voor hun eigen zaakje en groepje. Zij streden (en leden) voor de zaak van Christus die de kerk kocht met zijn bloed en die in haar en over haar alles te zeggen heeft.
Het „ambt der gelovigen" naar artikel 28 van de Geloofsbelijdenis

aanvaardende, hebben de ondertekenaars van de Acte zich afgescheiden van hen die niet van de kerk van Christus waren, van hen die niet stonden op het fundament van apostelen en profeten. Er werd niet een eigen kerk opgericht. Er werd niet een nieuwe kerk gesticht. Kleine, zondige, zwakke mensen bogen de hals onder het juk van Jezus Christus. Hij ging voort met zijn genadevolle werk van het vergaderen van zijn kerk in de eenheid van het ware geloof (Heid. Cat., z. 21, vr. en antw. 54).
Wederkerende tot Hem, en tot zijn waarheid en dienst, keerde de gemeente te Ulrum als eerste kerk in den lande weer terug „tot de gronden onzer vaderen". De vaderlandse kerk ontving aldus weer een begin van herstel.37
De Acte valt ook te typeren als een schriftuurlijk-oecumenisch document. Aan allen die mee willen gaan op de weg van de wederkeer, wordt de broederhand gereikt. De wil tot vereniging wordt betuigd met iedere op Gods onfeilbaar woord gegronde vergadering, op welke plaats God haar ook verenigd heeft. En wat de Hervormde kerk betreft: indien en wanneer zij terugkeert tot de waarachtige dienst des Heeren ligt de weg tot gemeenschap ten volle open.
De Acte heeft blijvende actualiteit.
Wie de voorgaande geschriften van De Cock gelezen geeft, komt in de Acte geen onbekende zaken tegen.
Na deze inleiding is de annotatie bij de tekst kort.

TOESPRAAK EN UITNOODIGING AAN DE GELOOVIGEN EN WARE GEREFORMEERDEN IN NEDERLAND

Auteur

Het tweede stuk is ondertekend door de hele kerkeraad. Door de ouderlingen en de diakenen wier namen onder de Acte staan. Maar niet alleen door hen, de éérste ondertekenaar is H. de Cock, „geref. Leeraar te Ulrum".
Zijn naam wordt bij de ondertekening zelfs met extra grote letters vermeld. Kennelijk is de Toespraak uit zijn pen gevloeid. Het stuk toont doorlopend zijn karakteristieke stijl. Ook zijn gedeelten, waarin het over hemzelf gaat, in de eerste persoon gesteld. Aan het auteurschap van De Cock valt niet te twijfelen.

Datum

Het stuk is gedateerd 1 november 1834, en zal dus gereed zijn gekomen ruim twee weken na de Acte. Op zaterdag 1 november verbleef De Cock de hele dag in Uithuizermeeden. Hij was op donderdag 30 oktober (vijf dagen na de komst van de militairen in Ulrum en de inkwartiering) naar Groningen gegaan, om aan de gouverneur vrijheid van godsdienst te verzoeken, was op vrijdag 31 oktober van Groningen vertrokken naar Appingedam waar hij voor de rechtbank moest verschijnen, en bleef nu, na Appingedam, op verzoek in Uithuizermeeden, om daar ook op de zondag voor te gaan. Op die zondag, 2 november, werd er in Ulrum geen dienst gehouden.38
We releveren deze gegevens om in herinnering te brengen de bewogen omstandigheden waarin de Toespraak tot stand kwam. Ook kan nu een vermoeden worden uitgesproken inzake de mededelingen die voorkomen na de ondertekening.
Het verzoek dat daar staat afgedrukt zal op maandag 3 november

door De Cock zelf zijn meegenomen uit Uithuizermeeden naar Ulrum, en vervolgens snel als post-scriptum zijn toegevoegd aan de reeds vastgestelde tekst. Uit het feit dat bij de ondertekening en datum Ulrum 'genoemd wordt als plaats, kan misschien geconcludeerd worden dat De Cock de kopij te Ulrum heeft achtergelaten op de dag van zijn vertrek naar Groningen, en dat op zaterdag de ouderlingen en diakenen het stuk hebben geapprobeerd en getekend.39

Er doet zich overigens wel een eigenaardigheid voor, die we hier niet onvermeld willen laten. Wat in dit stuk gezegd wordt over H.P. Scholte stelt enigszins voor een raadsel. Het probleem ligt niet in dat wat er staat. Het ligt in wat er juist niet staat. Waarom wordt er niets gezegd over de sluiting van Ulrum's kansel voor Scholte, over de laatste ontwikkelingen? Wilde De Cock niet herhalen wat al kort genoemd was in de Acte? Had hij misschien een gedeelte van zijn Toespraak al eerder geredigeerd? Er blijven hier vragen, die moeilijk te beantwoorden zijn. Het stuk gaat uit van het feit van de afscheiding, waartoe, naar wij zagen, De Cock persoonlijk pas besloot op of omstreeks zondag 12 oktober.

Inhoud

De Toespraak richt zich rechtstreeks tot alle „ware gereformeerden" in den lande. Zij worden hier niet nader geïnformeerd over de recente gebeurtenissen in Ulrum die daar tot afscheiding deden besluiten op 13 en 14 oktober. Allereerst wordt geaccentueerd dat de gemeente te Ulrum zich niet heeft afgescheiden van de ware Gereformeerde kerk, en evenmin van de ware Gereformeerden.

Zij heeft zich alleen afgescheiden van de synodale Hervormde of liberale kerk, die in de jongste tijden getoond heeft niet minder verbasterd te zijn dan de roomse kerk.

Men zou nog kunnen denken (zoals velen tot dusver dat deden), dat er in de Hervormde kerk vrijheid was voor waarheid en leugen alle twee. Die gedachte is onjuist. Er is wél vrijheid voor de leugen, maar er is géén vrijheid voor de waarheid.

Ten bewijze daarvan worden voorbeelden aangehaald. Zeven gevallen in totaal, uit het gehele land. Daar wordt aan toegevoegd dat de gemeenschap met alle dwalingen en ketterijen ook nog duidelijk is gebleken uit de recente weigering van de algemene synode om predikanten te binden aan de formulieren van eenheid.

Na deze voorbeelden concludeert *de Toespraak* dat het plicht is van alle gelovigen die de waarheid liefhebben, om op de tekenen dertijden te letten en de Nederlandse Hervormde Kerk te toetsen aan GodsWoord en art. 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Om dan ook tot de daad te komen die overeenkomstig art. 28 van deze belijdenis is.

Aan hen die aldus handelen, reikt de kerkeraad van Ulrum de broederhand, met het verzoek dat wederkerig te doen, en met de bede dat de God van het verbond zijn Geest zal uitstorten over al zijn volk.40

Evenals de Acte vertoont zo de Toespraak een logische opbouw. De hoofdaandacht wordt gericht op de vervolging van de waarheid. Terwijl de leugen vrij is, is er voor de waarheid geen plaats meer. Daarvoor wil de Toespraak de ogen openen. De „uitnodiging" waar de titel van spreekt, komt tot uitdrukking in het laatste gedeelte van het stuk, zonder gebruik van

de term als zodanig.
Na en naast de Acte van Afscheiding of Wederkeering van Ulrum is deze Toespraak en Uitnoodiging, gericht tot de broeders en zusters buiten Ulrum met wie er de band was van hetzelfde geloof en dezelfde belijdenis een document van grote betekenis. Het sluit bij de Acte aan, en is daarvan in zekere zin een complement.

NOTEN

1. De Cock publiceert de gehele uitspraak van de algemene synode in zijn *Verder berigt nopens mijne verantwoording voor de synode,* Veendam 1835, blz. 83-86.
2. We citeren de tekst van deze verklaring zoals hij aan De Cock werd voorgelegd en berust in het archief van het P.K.B. Groningen, in het Rijksarchief Groningen. In de notulen van de vergadering van het P.K.B. d.d. 2 okt. art. 16 luidt zij enigszins anders.
3. De Cock, Verder berigt, blz. 87v.
4. „Het was nu mijn voornemen nog eens de zaken zoo als zij nu stonden, na alle aangewende pogingen bloot te leggen aan Z.M. den koning en tevens aan de Synodale Commissie", De Cock, a.w., blz. 88. Helenius de Cock zegt: „Wel verwachtte hij hiervan niet veel, maar hij oordeelde dit goed en toen voor zich zelven noodig, ten einde zeker te zijn, dat alles tot het uiterste beproefd was", Leven H. de Cock,1 blz. 289.
5. Bij zijn publikatie van de Stukken betrekkelijk de Afscheiding geeft Scholte „een kort verslag" van zijn reis naar Ulrum. Hij schrijft: „De reis zelve was zeer onverwacht; eenige dagen voor dat mijn vertrek bepaald werd, schreef ik nog aan Ds. de Cock ongeveer dit: „ik hoop dat de Heere den weg nog zal openen dat ik dit jaar nog eens naar u toe kom." De spoedig opgekomene ziekte van mijn zwager, en het daardoor veroorzaakte vertrek van mijn geheele huisgezin naar Amsterdam, deed dadelijk bij mij het voornemen geboren worden, om een reisje naar Groningen te doen; ik verlangde met eigen oogen en ooren te zien en te hooren, hoe het aldaar met de kerk van Christus gesteld was," Kompl. Uitg. Off. Stkn.,1 blz. 9. En in zijn „Narede" bij deze stukken schrijft hij verder: ‚yMaar, zal men zeggen, wat deed gij te Ulrum? Ik ging er zien en hooren hoe mijne verdrukte broederen het maakten. Had ik eenigszins vermoed dat er zulke gevolgen voor mijn persoon uit zouden voortgevloeid zijn, dan had zeker vleeschelijke voorzigtigheid, of vrees voor menschen mij teruggehouden", a.w., blz. 53v.
6. Helenius de Cock is ook hier zeer zorgvuldig: „Veel was er in die vier dagen van Scholtes verblijf te Ulrum gebeurd; veel was er ook gesproken over den toestand der Kerk in het algemeen en over de zaak van vader in het bijzonder. Scholte meer nauwkeurig bekend dan vader met de godsdienstige opwekking en verlevendiging in andere landen, had tevens vele zaken besproken, die bij eene eventueele afscheiding niet van belang ontbloot waren. Ofschoon het denkbeeld eener scheiding vader in de laatste maanden steeds meer voor den geest stond en hij zich haar als zeer waarschijnlijk en niet ver verwijderd voorstelde, had hij zich evenwel over de wijze waarop zij tot stand gebracht moest worden minder bekommerd. Dit nu was het inzonderheid, waaromtrent hetspreken van Scholte, vader en den kerkeraad tot inlichting diende. Tijdens het verblijf van Ds. Scholte werd er echter niet tot de afscheiding besloten. Bij zijn vertrek wist hij zelfs nog niet anders, dan dat vader zich nog tot den koning en de synodale commissie wenden wilde", *Leven H. de Cock,*2 blz. 297.
7. Vgl. de verklaring van H.P. Scholte in zijn pleitrede op 21 april 1835 gehouden in Amsterdam, opgenomen in zijn: *Verdediging van conscientie-en godsdienstvrijheid.* Twee pleitredenen, uitgesproken te Utrecht en Amsterdam, 's-Gravenhage 1836, aangehaald door Helenius de Cock, a.w., blz. 298: „Gedurende mijn verblijf te Ulrum, werd er over

de afscheiding dier gemeente gesproken, doch in geenen deele werd er een plan beraamd tusschen mij en Ds. H. de Cock; en het is zelfs opmerkelijk, dat in dien eersten tijd, tot op mijne latere verschijning voor den Regter van Instructie te Appingedam, geenerlei correspondentie tusschen mij en voornoemden Leeraar, of iemand uit de provincie Groningen, bestaan heeft, zoodat de afscheiding in Groningen, en in Noord-Brabant heeft plaats gegrepen, zonder dat wij van elkander wisten". Deze passage wordt eveneens geciteerd in S. van Velzen, Gedenkschrift, blz. 140.
8. H. de Cock, *Tweede verzameling van eenige brieven*, Veendam 1835, blz. 18. Hij schrijft dit in een brief die een „oogenblikkelijk" antwoord was op een door hem ontvangen brief uit Drenthe gedateerd 27 oktober 1834.
9. De tweede acte was die van Genderen, Doeveren en Gansoyen, gedateerd 1 november 1834. Deze is afgedrukt in Kompl. Uitg. Off Stkn,2 blz. llv., en eveneens in J.N. Bakhuizen van den Brink e.a. (red.), Documenta Reformatoria, II, Kampen 1962, blz. 135. De tekst in de spelling van het originele, te Pella, Iowa bewaarde document vindt men in Smits, Afscheiding III, blz. 44v.; een fotokopie op blz. 50w. Deze tweede acte is aanzienlijk korter dan die van Ulrum, en heeft o.m. niets over de artikelen 28 en 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Korter was eveneens de acte, op 6 augustus 1835 ingediend bij de kerkeraad van Hattem; zie: A. Pik. Brummelkamp en de Afscheiding te Hattem. 1834-1835. Transcriptie van Originele Stukken uit het archief der Hervormde Gemeente van Hattem, z.pl., z.j. (1980), blz. 104, en o.m. ook Kompl. Uitg. Off. Stkn,2 blz. 320 (de formulering en interpunctie verschillen hier en daar). In dit laatstgenoemde werk vindt men tevens de zeer korte acte die op 11 december 1835 in Drogeham werd ondertekend: „De ondergeteekenden zijn vereenigd in de vreeze en de mogendheid des Heeren met de ware Gereformeerde Kerk, en hebben het Bestuur in den Nederlandsch Hervormde Kerk als antichristelijk verworpen, overeenkomstig art. 28 van onze Geloofsbelijdenis", a.w., blz. 426. Nu men zich met „de ware Gereformeerde Kerk", waarvan het bestaan bekend was, kon vereenigen, werd het klaarblijkelijk niet meer nodig geacht een uitvoerige verklaring op te stellen in de geest van de acte van Ulrum. Uitgebreide stukken zijn er telkens wel bij de kortere acten, ook bij die van Drogeham, a.w., blz. 395-442. Na verloop van tijd kwam voor kennisgeving van afscheiding een zeer kort, gedrukt formulier in gebruik.
10. Op de vraag: „wat is de Afscheiding?", wordt dan ook niet ten onrechte telkens naar de acte van Ulrum verwezen. Wanneer Helenius de Cock in zijn *De Afscheiding in Nederland, toegelicht en beoordeeld door de Geschiedenis, het Woord des Heeren en de Formulieren der Gereformeerde Kerk,* Kampen 1866, de juist genoemde vraag stelt, begint het antwoord met de woorden: „De akte van afscheiding zegt ons", blz. 71 (cursivering nu aangebracht).
11. J. Kamphuis in zijn bijdrage over „De kerk in de Acte van Afscheiding" in: D. Deddens en J. Kamphuis (red.), Afscheiding-Wederkeer, Haarlem 1984. Kamphuis voorziet hier van bewijs.
12. Van Velzen, a.w., blz. 139 bij aant. 4.
13. Reeds eerder noteerde dezelfde auteur: „Tijdens zijne afzetting door het Prov. Kerkbestuur werd er door velen op eene geheele afscheiding aangedrongen. Vader evenwel oordeelde, dat de tijd hiertoe nog niet was gekomen. Zoolang er nog één middel was onbeproefd gebleven, kon, volgens zijne overtuiging, niet gezegd worden, dat al het mogelijke was aangewend om de herstelling in zijn dienst te bevorderen en was het nog niet gebleken, dat geheel de kerk zoodanig was vervallen, dat de openbare handhaving en verdediging van de leer en de rechten der kerk met afzetting werd gestraft, en alzoo eene scheiding van de kerk geoorloofd of verplichtend zou geworden zijn", Leven H. de Cock,2 blz. 207. Van de kerkeraadsvergadering op 13 oktober zegt Keizer: „De Cock,

man van kloek besluiten, en overtuigd dat hij in den weg was, deelde den volgenden dag, Maandag den 13den October, aan den kerkeraad mede, dat hij besloten was thans te voldoen aan hun begeerte, zich met hen af te scheiden", Afscheiding, blz. 554.
14. Leven H. de Cock,2 blz. 299.
15. Bijv. door de brief van diaken K.A. van der Laan aan H.P. Scholte gedateerd 27 oktober 1834, opgenomen in Bos, Archiefst., II, 29. De Cock in zijn Verder berigt, blz. 92: *„Knielend biddende, hebben wij daarop den eerstvolgen[den] dinsdagavond in de vreeze en de mogendheid des Heeren de afscheiding bewerkstelligd en onderteekend".*
16. Leven H. de Cock,2 blz. 302v.
17. Reeds in zijn eerdere appèlschrift aan de algemene synode met betrekking tot het afzettingsvonnis van het provinciaal kerkbestuur van Groningen, berichtte De Cock dat hetgeen hij schreef de bijval had van „meer dan % gedeelte van deze gemeente", Verder berigt, blz. 81. In zijn brief aan de Koning, geschreven in de gevangenis deelt De Cock mee, dat de kerkeraad en de gemeente tot afscheiding besloten, „met uitzondering van slechts een zeer klein getal gemeente leden, die uit ons zijn uitgegaan omdat zij uit ons niet waren", Verder berigt, blz. 102v. (Moet misschien i.p.v. het laatste „uit" worden gelezen: „van", vgl. 1 Joh. 2:19?)
18. Helenius de Cock die deze woorden schreef in 1859-60, verzorgde in 1868 „eene gelithographeerde en met de autographische handteekeningen der onderteekenaren" voorziene uitgave van de Acte, die o.m. is opgenomen in Keizer, a.w. (aanhangsel bij blz. 576). Daaraan gaat vooraf een door J. Wijnbeek verzorgd gecollationeerd afschrift van de Acte, waarbij iedere regel geheel is weergegeven naar het origineel. Het document bleef in Ulrum tot het in 1856 aan Helenius de Cock werd ter hand gesteld. Het bevindt zich nu in het Archief Theologische Hogeschool (Oudestraat 6) Kampen, bewaard in Archief Gemeente Kampen.
19. In het origineel is de hier genoemde indeling eigenhandig aangebracht door De Cock. Van Weerden heeft alle ondertekenaars genummerd, en vermeldt bij vrijwel iedere genummerde naam personalia, Spann. en Konfl., blz. 334-356. Van belang zijn ook zijn nadere opmerkingen, blz. 356-361, waarin hij o.m. noteert: „de scheidingslijn liep dwars door de familiën, zelfs dwars door enkele gezinnen".
20. Facsimile van deze laatste verklaring o.m. in Keizer, a.w., naast blz. 576. Omdat het bestaande notulenboek na 19 december 1833 buiten bereik van de kerkeraad was geraakt, werd nu een nieuw boek in gebruik genomen, dat met deze korte mededeling begint.
21. Wesseling, Afsch. Gron., 1,55-57.
22. Keizer, a.w.,blz. 554.
23. Van Velzen, a.w.,blz. 140.
24. Ter Laan/Jansonius, Gedenkwaardigheden,blz. 40.
25. Van Velzen, a.w., blz. 141 bij aant. 4.
26. Wesseling, a.w., blz. 57.
27. H. de Cock, De sluwe en listige raadslagen van de drie Achitofels onzer dagen |, Groningen
1836, blz. 47.
28. De annotatie van het in de vorige noot genoemde geschrift van De Cock behoort, naar onderlinge afspraak voor de nu ondernomen uitgave, niet tot de taak van schrijver dezes. Een poging tot exegese van de woorden „mijn akte van afscheiding" blijft hier achterwege.
29. Dit laatste zal wel door niemand bestreden worden. Met recht kan men De Cock de „geestelijke vader" van de Acte noemen, zoals ook Kamphuis dit doet in het in noot 11 vermelde werk.

30. Keizer, a.w., blz. 563, vgl. blz. 573, aant. 13; blz. 524, aant. 14.
31. Zo ook H. Bouma in zijn bijdrage „De Afscheiding van 1834 historisch belicht" in het in noot 11 vermelde werk. In deze bijdrage wordt de vraag gesteld ofde Afscheiding terecht of ten onrechte was. Antwoord op deze vraag wordt gezocht aan de hand van de Acte van Ulrum, waarvan de inhoud historisch belicht wordt. Kennisname willen we gaarne aanbevelen.
32. Aan de Koning werd gezonden een afschrift van de acte én een verzoekschrift; zie voor de tekst van dit verzoekschrift: Leven H. de Cock,2 blz. 304w.
33. De autoriteiten en instanties die een afschrift van de acte en een begeleidende brief ontvingen, worden ten dele vermeld in De Cock, Verder berigt, blz. 92. Helenius de Cock, a. blz. 304, maakt ook nog melding van een afschrift aan het classicaal bestuur van Middelstum en de overhandiging van een afschrift van de acte aan de wd. burgemeester van Ulrum.
34. Zie bijv, de begeleidende brief aan de minister van eredienst in: Bos, Archiefst. II, blz. 2; een iets anders luidende geleidebrief werd verzonden aan het provinciaal college van toezicht, volgens de anonieme brochure Ulrum zoo als hel is, en deszelfs toenemende volksbewegingen in October 1834, Groningen 1834, blz. 21; de schrijver van dit hatelijke pamflet was M.D. Teenstra; zie: Van Weerden, a.w., blz. 59w.
35. In deze heruitgave: blz. 609.
36. Deze zaak wordt uitvoerig besproken door Kamphuis, die ook breder schrijft over andere punten die hier nog zijn te vermelden. Zijn analyse betreffende de kerk in de Acte van Ulrum (in het in noot 11 vermelde werk) is o.i. van bijzonder belang. Gaarne verwijzen we naar dit artikel, zonder het telkens opnieuw te noemen.
37. Van het begin af aan hebben de afgescheidenen betoogd dat door de Afscheiding hersteld werd de eenheid met de kerk „onzer vaderen", de gereformeerde kerken in Nederland na de Reformatie. Betoogd werd ook dat de Afscheiding betekende een terugkeer tot de kerk die rechtens bestond in 1815. Daarom werd ook ontkend dat de Afscheiding de gemeente vervreemd had van het recht op de plaatselijke kerkgoederen. Voor De Cock en de kerkeraad was het recht van de gemeente te Ulrum op de goederen dan ook onbetwistbaar. Helenius de Cock schrijft in dit verband: „Wat de afscheiding betrof, werd het ontkend, dat die de Gemeente van haar vroeger recht had vervreemd, omdat de afscheiding niet was een verlaten van, maar een wederkeeren tot de Kerk en wel tot die Kerk, die rechtens en feitelijk bestond in 1815, toen de Koning bij den eed op de grondwet, de handhaving harer rechten had bezworen. Alleen het na 1815 ingevoerde anti-gereformeerde Kerkbestuur was verworpen, de gemeenschap met het in 1816 opgerichte genootschap was opgezegd om te kunnen blijven, wat de Gemeente altoos rechtens had moeten zijn, n.1. eene Gereformeerde Gemeente", Leven H. de Cock,1 blz, 313.
38. Wesseling geeft van de gebeurtenissen te Ulrum in oktober 1834 na de afscheiding een chronologisch overzicht. Afsch. Gron., I, blz. 59-64. Voor de gebeurtenissen in de maand november van dat jaar maakte hij gebruik van een afschrift van een brief die De Cock aan N. Borneman te Sneek d.d. 8 dec. 1834/26 febr. 1835 schreef tijdens zijn gevangenschap, (verzonden op de dag van zijn vrijlating). Deze brief, reeds eerder gedeeltelijk gepubliceerd in Bouma, Vergeten hoofdstuk, blz. 124v., is integraal meegedeeld in de bijdrage „Vijf historische documenten" in de in noot 11 genoemde bundel. Het bezoek aan de gouverneur van Groningen vond niet plaats op woensdag 29, maar op donderdag 30 oktober; De Cock vertrok op vrijdag 31 oktober van Groningen naar Appingedam, waar hij op laatstgenoemde datum („hervormingsdag"!) moest terecht staan (Wesseling heeft de fout van blz. 65 hersteld op blz. 143, waar hij de juiste datum noemt). Men zie voor de hele periode tussen 14 oktober en 28 november 1834 ook

Leven H. de Cock,1 blz. 325-346 („den 30sten van die maand", blz. 326, moet zijn: „den 31 sten van die maand"; „Zaterdag den 23sten October", blz. 326, moet zijn: „Zaterdag den 25sten October"; „Maandag den 2 November", blz. 331, moet zijn: „Maandag den 3 November").

39. Men houde rekening met de woorden van Helenius de Cock dat „het denkbeeld eener scheiding vader in de laatste maanden steeds meer voor den geest stond en hij zich haar als zeer waarschijnlijk en niet ver verwijderd voorstelde", zie noot 6. Het is mogelijk dat De Cock met het oog op de naar zijn gedachte niet ver verwijderde afscheiding reeds vóór 13 oktober een en ander op schrift had gesteld.

40. We noteren nog dat Helenius de Cock meedeelt, dat de Toespraak „weldra rondgezonden" werd, Leven H. de Cock,1 blz. 320. Nadere gegevens hierover verschaft hij niet.

Reform Dagblad 22 febr. 2020

De gemeenten van ds. Hendrik de Cock

Ds. Hendrik de Cock (1801-1842), de vader van de Afscheiding, stichtte minstens 87 gemeenten. Dat waren:

In 1834: Ulrum, Smilde en, Groningen.

In 1835: Dwingeloo, Hoogeveen, Bellen, Hijken, Assen, Wildervank, Stadskanaal, Veendam, Koekange, Ruinerwold en Weerwil, Genennuiden, Kampen, Zwolle, Meppel, Grootegast, Burum, Oldehove/Ezinge, Onstwedde, Sappemeer, Leek, Appinge dam, Delfzijl, Helium, 't Zandt, Middelstuur, Westerwijtwerd, Uithuizen, Uithuizermeeden, Warffum, Spijk (Gr.),Thesinge, Wirdum, Garrelsweer, Wanneperveen, Dinxterveen, Sneek, Bolsward, Minnertsga, Harlingen/Sexbierum, Ferwerd, Blija, Marrum, Leeuwarden, Leens en Mensingeweer.

In 1836: Appelscha, Nijeveen, Zuidwolde (Dr.), Hoorn, Andijk, Oude en Nieuwe Pekela, Sellingen, Borger, Midwolda, Meeden, Schildwolde, Stedum, Uitwierde, Godlinze, Baflo, Bedum (Gr.), Wittewierum, Nuis, Kommerzijl, Urk, Woltersunn,Ten Boer, Diever, Zandeweer en Huizen.

In 1837: Amersfoort.

In 1838: Bierum, Adorp/Sauwerd, Haulerwijk, Aalden (Steen), Meppen-Zweeloo en Westerbork.

In 1839: Zuidhorn-Enumatil (Briltil), Scheemda, Krewerd, Westerlee en Hauwerzijl /Zoutkamp.

In 1840: Graafschap Bentheim, Bovenburen/Winschoten en Peize.

Bij de door De Cock gestichte gemeenten valt een aantal zaken op. Dat is ten eerste dat hij de meeste gemeenten gesticht heeft in 1835. In dat jaar stichtte hij gemiddeld bijna elke week een gemeente.

Verder is te constateren dat de meeste gemeenten in het noorden van Nederland liggen. De Cock stichtte verreweg het meeste gemeenten in Groningen, daarna volgen in volgorde van aantal Drenthe, Friesland, Overijssel, Noord-Holland, Utrecht en het Duitse Bentheim.

Nog twintig

Er bestaat geen overzicht van hoeveel gemeenten zich nog gereformeerd noemen, maar het internet biedt uitkomst: zoeken op "gereformeerde kerk" in die 87 plaatsen. Dat leidt tot een aantal verrassende resultaten. Van de 87 door De Cock gestichte gemeenten noemt zich nog een twintigtal gereformeerd, onder andere gemeenten te Dwingeloo, Koekange/Ruinerwold, Genemuiden, Grootegast, Onstwedde, 't Zandt, Wanneperveen/Dinxterveen, Blija, Nijeveen, Zuidwolde, Andijk, Nieuwe Pekela, Sellingen, Godlinze, Urk, Ten Boer, Diever, Amersfoort, Huizen en Aalden/Meppen.

Andere gemeenten zijn opgeheven of gingen samen met de plaatselijke Hervormde gemeente verder als Protestantse gemeente (60) binnen de Protestantse kerk in Nederland.

In de gemeenten hebben zich ook afsplitsingen voorgedaan. Het totaal aantal kerken dat uiteindelijk op De Cock teruggaat, is daarom veel groter dan 87 In deze plaatsen komen ook voor: Gereformeerde kerken vrijgemaakt (35), christelijke gereformeerde kerken (16), Gereformeerde gemeenten (7), de gereformeerde kerk (5), Nederlands gereformeerde kerken (4) en nog andere kerken. Opvallend is het grote aantal gereformeerde kerken vrijgemaakt.

Voor de duidelijkheid: dit overzicht pretendeert geen volledigheid

ACTE VAN EEN TOESPRAAK OF UITNOODIGING AAN DE

Geloovigen en ware Gereformeerden IN NEDERLAND;

DOOR Geref. Leeraar te Ulrum,

EN

OUDERLINGEN EN DIAKENEN
der Geref. Gemeente te Ulrum.

te GRONINGEN, bij
J. H. BOLT,

No. 1.

ACTE van Afscheiding of Wederkeering.

Wij ondergeteekenden, Opzienderen en Ledematen der Gereformeerde Gemeente van Jezus Christus te Ulrum; sedert geruimen tijd opgemerkt hebbende het bederf in de Nederduitsche1 Hervormde Kerk, zoo wel in de verminking of verlochening van de leer onzer Vaderen, gegrond op Gods woord, als in de verbastering van de bediening der Heilige Sacramenten naar de verordineering van Christus in zijn woord, en in het bijna volstrekte verzuim der Kerkelijke tucht; welke stukken allen naar onze Gereformeerde belijdenis art. 29, kenmerken zijn der ware Kerk; door Gods genade eenen Herder en Leeraar ontvangen hebbende, die ons naar den woorde Gods, de zuivere leer onzer Vaderen voorstelde, dezelve zoo wel in het bijzonder als in het algemeen toepaste; werd de gemeente daardoor meer en meer opgewekt, om zich in belijdenis en wandel te rigten naar den regelmaat des geloofs en van Gods Heilig woord: Galaten 6:16. Philipp. 3:16; en ook afstand te doen van het dienen van God,2 naar menschelijke geboden, omdat Gods woord ons zegt dat dit te vergeefs is: Matth. 15:9; en tevens te doen waken 4 voor de ontheiliging van de teekenen en zegelen van Gods eeuwig genadeverbond; hier door leefde de gemeente in rust en vrede; doch die rust en vrede werd gestoord door de hoogstonregtmatige en ongoddelijke schorsing van onzen algemeen geliefden en geachten Herder en Leeraar, ten gevolge van zijn openbaar getuigenis tegen de valsche leer en verontreinigde openbare Godsdienst-oefeningen; stil en kalm heeft de gemeente zich met hunnen Herder en Leeraar tot hier toe gedragen, onderscheidene allerbil-lijkste voorstellen werden gedaan, en door onzen Herder en Leeraar, en door de overige opzienderen der gemeente, meermalen werd onderzoek en oordeel, op grond en naar Gods woord gevraagd, doch alles te vergeefsch; Klassikale, Provinciale en Sijnodale Kerkbesturen hebben dit allerbillijkste verzoek geweigerd en in tegendeel gevorderd, berouw en leedwezen zonder aanwijzing van misdrijf uit Gods Heilig woord, en onbepaalde onderwerping aan Sijnodale reglementen en voorschriften, zonder aanwijzing dat die op Gods woord in alles gegrond zijn; daardoor heeft nu dit Nederlandsche

Kerkbestuur zich gelijk gesteld aan de door onze Vaderen verworpene Paapsche kerk; dewijl niet alleen het vroeger opgenoemde verderf word opgemerkt, maar daar en boven Gods woord wordt verworpen of krachteloos gemaakt, door kerkelijke wetten en besluiten: Matth. 15:4;3 23:4;| Markus 7:7, 8; en zij vervolgd die Godzaliglijk willen leven in ChristusJezus, 5 naar zijne eigene voorschriften in zijn woord opgeteekend: Matth. 2:13; 5:11, 12; 10:23; 25:34;4 Lukas 11:49; 12:12; Joh. 5:16; 15:20; Hand. 7:52; 9:4; 22:4, 7; 26:11, 14, 15; Rom. 12:14; 1 Corint. 15:9; Gal. 1:13,23;4:29; Philipp. 3:6; 1 Tess. 2:15; Openb. 12:13; Matth. 5:10; 13:21; Mark. 10:30; Hand. 8:1 en 50:5 Rom. 8:15;6 1 Cor. 5:12; 2 Cor. 4:9, 12;7 l8 Gal. 5:11; 6:12; 2 Tess. 1:4; 2 Timoth. 3:11, 12; en de consciëntie der menschen gebonden; eindelijk is op gezag van het Provinciaal Kerkbestuur, de prediking van het woord Gods door een openbaar erkend Kerkleeraar in ons midden, de wel E.w. zeer geleerde Heer H.P. Scholte, Gereformeerd leeraar te Dovren en Gendren, in het land van Heusden en Altena, Provincie Noordbraband, verboden geworden; en de onderlinge bijeenkomsten der geloovigen, welke met opene deuren werden gehouden, wierden met geldboeten gestraft; — uit dit alles te zamen genomen, is het nu meer als duidelijk geworden, dat de Nederlandsche Hervormde Kerk, niet de ware, maar de valsche kerk is volgens Gods woord en art. 29 van onze belijdenis; weshalve de ondergeteekenden met dezen verklaren: dat zij overeenkomstig het ambt aller geloovigen art. 28, zich afscheiden van de gene die niet van de 6 kerk zijn, en dus geen gemeenschap meer te willen hebben met de Nederlandsche Hervormde kerk, tot dat deze terugkeert tot den waarachtigen dienst des Heeren; en verklaren tevens gemeenschap te willen uitoefenen met alle ware Gereformeerde ledematen, en zich te willen vereenigen met elke op Gods onfeilbaar woord gegronde vergadering, aan wat plaatse God dezelve ook vereenigd heeft, betuigende met dezen dat wij ons in alles houden aan Gods Heilig woord en aan onze aloude Formulieren van eenigheid in alles op dat woord gegrond,9 nl. de Belijdenis des Geloofs, de Heidelbergsche Cathechismus en de Canones van de Sijnode van Dordrecht gehouden in den jare 1618 en 1619, onze openbare Godsdienstoefeningen te rigten naar de aloude kerkelijke Liturgie, en ten opzichte der kerkdienst en bestuur, ons voor het tegenwoordige te houden aan de kerkenordening, opgesteld door de voomoemde Dordrechtsche Sijnode: Eindelijk verklaren wij bij dezen, dat wij onzen onregtmatig geschorsten Predikant, als onzen wettig geroepen en geordenden Herder en Leeraar blijven erkennen.
Ulrum den 13den October 1834.

J.J. Beukema, Ouderling,
K.S. Barkema, Ouderling,
K.A. van der Laan, Diaken,
D.P. Ritsema; Diaken,
Geert K. Bos, Diaken. |

No. 27

TOESPRAAK EN UITNOODIGING
aan de Geloovigen en ware Gereformeerden in Nederland.

Geliefde Land en Geloofsgenooten! die in Sion geboren zijn,10 of die als onverbasterde zonen van een Godvrezend voorgeslagt de waarheid gekocht voor het goed en bloed onzer vaderen nog niet verkocht hebt,11 Gods Geest worde rijkelijk over u uitgestort en vermenigvuldigd,12 om naar Gods woord te staan en strijden voor het geloofeenmaal den Heiligen overgeleverdj3 en om den Heer der Heeren den Koning der Koningen14 aan te loopen in den gebede,15 dat hij zijn Kerk en Gemeente staande houde tegen het woeden der gansche wereld,16 dat hij koningen verwekke tot voedsterheeren en vorstinnen tot zoogvrouwen,17 en uitstortende zijnen Geest over alle vleesch,18 gedurig en dagelijksch velen moge toedoen tot de Gemeente die zalig zal worden!19

Door Gods Geest opgewekt en door de noodzakelijkheid gedrongen, hebben wij naar de aanwijzing van Gods woord en de leiding des Heeren eindelijk het ambt der geloovigen art. 28 ons voorgesteld, aangeno- 8 men, en ons van de Sijnodale Hervormde kerk afgescheiden om weder te keeren tot de gronden onzer vaderen;20 God te dienen naar zijn woord en ons geweten, en in zijne vreeze en in zijne mogendheid ondernomen om uit te gaan uit Egypte en aan te nemen door de woestijn de reize naar Kanaan.
Wij hebben ons gescheiden geliefde Land- en Geloofsgenooten! niet van de ware Gereformeerde Kerk, noch van de ware Gereformeerden; integendeel reiken wij die alle bij dezen de broederhand, en verzoeken de hunne terug, om te onderhouden de gemeenschap der heiligen, vereenigd door een geloof, door eenen doop en door éénen Geest, zoo nu onderling als met onze vaderen die weleer van het Roomsche Beest zich afgescheiden en met hun goed en bloed de vrijheid van dat geloof gekocht hebben.21
Wij scheiden ons slechts van onze Sijnodale Hervormde ofgelijk zij zich zelve noemen Liberale kerk, tot dat deze terug keere tot den weg der vaderen dien zij verlaten en tot het allerheiligst geloof dat zij verlochend hebben, den Allerhoogsten, den Eenigen en Drieeenigen God van den troon afstotende, en zich zelven daarop plaatsende en welke zegt als met sprekende daden: wij zitten als eene Koninginne en zullen geene rouwe zien.11
Wij scheiden ons slechts van onze tegenwoordige Sijnodale Hervormde of Liberale Kerk, die in deze jongste tijden getoond heeft niet minder 9 verbasterd en verdorven te zijn als de Paapsche kerk, waarvan naar de betuiging van den edelen martelaar Gileijn de Mulere, zelfs in het aanzien des doods, niet de Heere Jezus, maar de Duivel het hoofd is:13 wat de hoofdzaak aangaat niet alleen daarmede overeenkomende, als in zich zelve en in hunne werken gedeeltelijk de zaligheid zoekende, den Heere Jezus van troon en kroon beroovende, ja in de daad verlochenende; gelijk onze Cathechismus, Zondag 11: vr. 30, ten duidelijksten aanwijst, maar in de gronden zelfs nog verder afgedwaald, de Drieëenheid verlochenende, de Godheid des Heeren verzakende, ja eigenlijk op zijn Sociniaansch, alles wat tegen onze verdorvene rede aanloopt verwerpende, schoon het nog zoo duidelijk in Gods woord geopenbaard en geleerd zij, en daar de Roomsche Kerk nog een band heeft van eenheid en eenige onder hen erkende waarheid, hoort men zonder daaromtrent regt te kunnen erlangen, van onze Predikstoelen en van onze Akademische leerstoelen: De Sijnode van Dordrecht is afgeschaft en blijft afgeschaft, onzeformulieren binden ons niet meer, zijzijn gelijk aan versletene

schoenen waarvoor men anderen neemt; getuige van der Linden van Kantens en P. Hofstede de Groot van Groningen, te vergeefsch door mij aangeklaagd en bij het Provinciaal kerkbestuur van Groningen en bij de Sijnode.24

10 Men zou nog kunnen denken, gelijk velen tot dusverre gemeend hebben, dat in het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap eene volkomene vrijheid van denken is, zoowel de waarheid als de leugen geduld en gehandhaafd wordende, maar de tegenwoordige handelingen harer besturen getuigen luide het tegendeel, gelijk zij zulks ook reeds eerder, schoon minder bekend en ruchtbaar geworden, gedaan hebben.

Zoo toch heeft men in Sneek een oud en allezins achtenswaardig Catechiseermeester van der Horst reeds voor eenige jaren afgezet,25 om geen ander oorzaak, als omdat hij het doorwrochte vraagboekje van den Godzaligen en kundigen Hellenbroek26 niet wilde afschaffen, eene daad van geweld en verwerping der waarheid, te meer nog in het oog loopende, daar in diezelfde stad, datzelfde vraagboekje gebruikt wierd en ook nog heden ten dage gebruikt wordt, door één van deszelfs leeraren Ds. Fokkens.27 Ter dien oorzake heeft men een wet gemaakt ook, die allen, boven de 30 jaren zijnde het regt beneemt, hoe kundig of Godzalig ook, om aanspraak te maken op die bediening.28

In mijn persoon is dit ook in ’t bijzonder bevestigd, als die naauwelijks gedrongen door mijn consciëntie en den nood des Vaderlands, mijn mond geopend heb ter verdediging der waarheid, of men zag van alle zijden de leugenprofeten beschermd, de lastermonden zonder beteugeling geopend en de waarheid verdrukt, vertrapt en vertreden.

Dezen en genen van de onderwijzers der jeugd, die de waarheid beminden, zijn geweerd en verworpen, gelijk de eenzame jongeling D. van der Werp,30 of betoomd en beteugeld gelijk Mr. Brill van Adorp, over wien 3 opzigters gesteld zijn die vijanden zich betonen van den naam en zaak des Heeren,31 anderen daarmede bedreigd, gelijk onder anderen Mr. Hardenberg van het N. Stads Kanaal.32

Uit dit alles wordt het dagelijks meer en meer duidelijk, dat het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap even gelijk weleer de Remonstranten, de waarheid belaagt en verwerpt, en niet alleen zelve niet wil aannemen, maar ook in anderen niet dulden, alzoo die grondzuilen van staat en kerk, waarop ons Vaderland door God weleer gegrondvest en bevestigd is geworden, voor ’t oog der geheele wereld geheel en al omver halende, en ons vaderland aan den rand des afgronds en over hetzelve oordeelen op oordeelen brengende.33

Door de verwerping der waarheid in mij en anderen, die daarover ook reeds aangerand zijn, schoon anders nog alleen zich bepalende bij eene krachtige prediking en verdediging van de waarheid van den predikstoel, gelijk onder anderen blijken kan uit den WelEw. zeer Gel. Heer H.P. Scholte, die reeds aangerand is over het niet laten zingen der gezangen en het ten toon stellen van hogere en lagere besturen voor de Gemeente, waarmede men de 12 waarheid lastert,34 en Ds. van Rhee van Veen, aangerand wegens scheurziekte gelijk men te onregt in hem de waarheid lastert, en wegens het niet betoonen van eerbied voor de Gezangen, hetwelk voorzeker een ieder bekennen moet dat verre gaat en volkomene consciëntiedwang in zich sluit.35

Door die verwerping en aanranding der waarheid in mij en anderen zeg ik, en de verschoning en vrijlating der dwalingen hoe grof en verkeerd ook, toont het Nederlandsch Hervormd Kerkbestuur, dat het de waarheid alleen

vervolgt en gemeenschap heeft met alle dwalingen en ketterijen, gelijk zulks ook duidelijk nog gebleken is in de aanvrage dit jaar door geloovigen gedaan aan het Sijnode, om de bepaling te erlangen dat de Predikanten aan onze formulieren verbonden waren; maar te vergeefsch.36
Het wordt dus met ons de pligt voor alle geloovigen die de waarheid liefhebben, om op de teekenen der tijden te letten, de Nederlandsche Hervormde Kerk aan Gods woord en het 29ste onzer geloofsartikelen te toetsen en te beproeven of het de ware of de valsche Kerk zij, en zoo het laatste bevonden wordt, gelijk uit al het vorengemelde blijkbaar is, het ambt der geloovigen volgende Gods woord naar art. 28 uit te oefenen, haar37 afte scheiden van degene die niet van de kerke zijn en haar te voegen tot deze vergadering het zij op wat plaatse dat ze God gesteld heeft, en haar 13 daarmede te vereenigen, onderhoudende de eenigheid der kerke, haar onderwerpende de onderwijzing en tucht derzelve, den hals buigende onder het juk Jezu Christi en dienende de opbouwinge der broederen, als onderlinge lidmaten eens zelfden ligchaams.
Die allen reiken wij met dezen de broederhand en vragen door dezen de hunne, met de bede dat de Almagtige God, de eenige en Drieeenige verbonds-God van zijn volk, zijn Geest over al zijn volk moge uitstorten,38 opdat zij uitoefenende het ambt aller geloovigen, het zout der aarde mogen zijn,39 als lichten op eenen kandelaar en als steden op bergen;40 ja uitstortende zijnen Geest over alle vleesch,41 het hart der vaderen nog moge wederbrengen tot de kinderen en dat der kinderen tot de vaderen,42 opdat de God onzer vaderen ook onze God zij, zijn zegen onder ons wederkeere en velen nog van het eeuwig verderf gered en toegedaan worden tot de Gemeente die zalig zal worden.43 Amen.
Ulrum, den lsten November 1834.

H. de Cock, geref. Leeraar te Ulrum,
J.J. Beukema, Ouderling,
K. S. Barkema, Ouderling,
K.A. v.d. Laan, Diaken,
D.P. Ritsema, Diaken,
G.K. Bos, Diaken.

14 No. 3.
Onderscheiden geloovigen die met ons door Gods genade in dat geloof vereenigd zijn, hebben zich reeds tot ons gewend, om vereenigd met ons op die gronden te leven, zich verbindende om door Gods genade, het ambt aller geloovigen naar art. 28 uitteoefenen, welker kinderen dan ook op die gronden, door ons in de Gemeente opgenomen en gedoopt zijn.44

Ondergeteekenden verzoeken door dezen, om, zich afscheidende van de Sijnodaal Hervormde Kerk als de valsche Kerk, zich te mogen voegen bij de ware Gereformeerde Kerk te Ulrum, zich de leering en tucht Jezu Christi onderwerpende, in lief en leed met die Gemeente wenschende te deelen, en hunne huizen open en over te hebben voor de vergaderingen van Gods Kerk en Gemeente.

A.J. van der Lande,45
van Middelstum.
L. T Scholtens en Vrouw,46
van Uithuistermeden. wiens kinderen gedoopt zijn enz.

Geene Exemplaren worden erkend, dan
door mij eigenhandig onderteekend.

AANTEKENINGEN

1. De originele tekst die op 13 oktober 1834 door de ambtsdragers en op 14 oktober door de overige leden van de gemeente werd ondertekend en deze gedrukte tekst vertonen onderling verschillen in spelling en in het gebruik van hoofdletters en leestekens, zoals ook Keizer, Afscheiding, blz. 577 vermeldt. We zullen de vele kleine variaties hier niet aangeven. Op een enkel punt is de ongelijkheid iets groter. Zo wordt hier het woord „Nederduitsche" gebruikt, terwijl de originele tekst „Nederlandsche" heeft. In het vervolg van de gedrukte tekst (blz. 4 en 5) komt deze laatste term voor. Hebben we op deze plaats met een verschrijving te doen? Reeds in de vorige eeuw hebben Helenius de Cock, S. van Velzen, en J. Verhagen Jr. de door Hendrik de Cock gepubliceerde Acte-tekst hier en daar gecorrigeerd. Zie: LevenH. de Cock2, blz. 299w.; Gedenkschrift, blz. 7-10; Geschiedenis2, blz. 133w. Terwijl de eerstgenoemden de lezing „Nederduitsche" handhaven, heeft Verhagen, a.w., blz. 133 hier „Nederlandsche".
2. De komma, die niet in de originele tekst voorkomt, is hier storend. Anders dan Leven H. de Cock2, blz. 299, laten Van Velzen, a.w., blz. 8 en Verhagen, a.w., blz. 133 haar weg.
3. Ook in de originele tekst wordt vermeld: Matt. 15:4. Waarschijnlijk zal bedoeld zijn: Matt. 15:6. Leven H. de Cock2, blz. 300 en Verhagen, a.w., blz. 134 vermelden Matt. 15:4, maar Van Velzen, a.w., blz. 9 heeft: Matt. 15:6.
4. In de originele tekst wordt vermeld: Matt. 23:34. De gedrukte tekst is hier incorrect. Leven H. de Cock2, blz. 300 en Verhagen, a.w., blz. 134 hebben de fout gecorrigeerd; Van Velzen, a.w., blz. 9 deed dat niet.
5. In de originele tekst wordt vermeld: Hand. 8:1 [en] 13:50. De gedrukte tekst is hier incorrect. Leven H. de Cock2, blz. 300 heeft de fouten laten staan; Van Velzen, a.w., blz. 9, heeft foutief gewijzigd in: Hand. 8:1 en 3; Verhagen, a.w., blz. 134 heeft de correcte lezing Hand. 8:1 en 13:50.
6. In de originele tekst wordt vermeld: Rom. 8:35. De gedrukte tekst is hier incorrect. Leven H. de Cock2, blz. 300 heeft de fout laten staan; Van Velzen, a. w., blz. 9 heeft foutief gewijzigd in: Rom. 8:18; Verhagen, a.w., blz. 134 heeft de correcte lezing Rom. 8:35.
7. In de originele tekst wordt vermeld: 2 Kor. 4:9 [en] 12:10. De gedrukte tekst is hier incorrect. Leven H. de Cock2, blz. 300 heeft de fouten laten staan; Van Velzen, a. w., blz. 9 heeft foutief gewijzigd in: 2 Kor. 4:9, 11; Verhagen, a.w., blz. 134 heeft de correcte lezing 2 Kor. 4:9; 12:10.
8. Het cijfer 1 vóór Gal. dient uiteraard te verdwijnen. Leven H. de Cock2, Van Velzen en Verhagen hebben het weggelaten.
9. Hier ligt het grootste verschil tussen de originele en de gedrukte tekst. De op 13 oktober 1834 ondertekende tekst heeft niet de woorden „Gods Heilig woord en", en evenmin de woorden „in alles op dat woord gegrond". Deze aanvulling zal uit de pen van De Cock zijn gekomen. Leven H. de Cock2, Van Velzen en Verhagen volgen hier alle drie de gedrukte tekst.
Op 14 oktober 1834 werd de Acte in afschrift toegezonden aan de Minister van

Eredienst. Het is opmerkelijk dat in de begeleidende brief van deze datum reeds de aanvulling voorkomt die zojuist is aangegeven. De gemeenté van Ulrum met haar opzieners houdt zich, zoals verklaard wordt, „alleen aan Gods heilig Woord en onze Formulieren van eenheid in alles op dat woord gegrond". Zie voor deze brief: Bos, Archiefst., II, blz. 2.
10. Typerend voor De Cock is weer deze inzet: de geloofsgenoten in Nederland worden aangesproken in onmiddellijk één lange zin waarin tal van Schriftplaatsen resoneren. Vgl. hier Ps. 87:5.
11. Vgl. Spr. 23:23.
12. Vgl. Tit. 3:5, 6.
13. Vgl. Jud.:3.
14. Vgl. Openb. 17:14; 19:16.
15. Vgl. Jer. 7:16.
16. Vgl. Ps. 2:1; NGB art. 27.
17. Vgl. Jes. 49:23.
18. Vgl. Hand. 2:17.
19. Vgl. Hand. 2:47.
20. Zie voor deze uitdrukking „de gronden der vaderen" J. Kamphuis in het bij de Inleiding genoemde artikel (zie aldaar noot 11). De schrijver betoogt dat De Cock met deze uitdrukking bedoeld heeft: het geloof-naar-zijn-inhoud, de gereformeerde leer. In deze zin wordt de uitdrukking wel meer door De Cock gebruikt, bijv, in zijn brief aan P. Hofstede de Groot d.d. 6 februari 1833, Keizer, Afscheiding, blz. 205, waar „gronden" duidelijk betekent: de beleden waarheid, in concreto: de gereformeerde leer. Wederkeer tot de gronden der vaderen is dus: wederkeer tot de door die vaderen beleden leer.
21. De wederkeer tot „de gronden der vaderen" is dus ook wederkeer tot de gereformeerde kerk van de vaderen: in de weg van geloof en van geloofsgehoorzaamheid (waarbij aan afscheiding niet te ontkomen is), wordt de eenheid ook „met onze vaderen" hersteld. Bij „een geloof,... eenen doop" kan uiteraard aan Ef. 4:5 zijn gedacht, bij „het Roomsche Beest" is gedacht aan Openb. 13 en vv. hfdst., vgl. het latere geschrift van De Cock, Het beest en de Roomsche afgoderij verdedigd weer op nieuw; doch op nieuw ook Weersproken en Wederlegd naar Gods Woord..., z.pl. 1840 (geschreven in 1836); afgedrukt in het tweede deel van deze uitgave.
22. Openb. 18:7. '
23. Van ketterij beschuldigd bij Pieter Titelmans, sedert 1545 inquisiteur voor Vlaanderen en Artesië, werd Gileyn de Muelere (Muldere), onderwijzer te Oudenaarde, op 20 april 1554 gevangen genomen. Zowel in het Martelaarsboek van Van Haemstede als in latere edities van dat van Crespin wordt uitvoerig geschreven over de vragen, hem bij verhoren gesteld, en zijn antwoorden op die vragen. Hij beleed Christus als het enige Hoofd van de kerk. Op de vraag of niet de paus het hoofd van de kerk in deze wereld was en of deze niet dezelfde macht had als Petrus om te binden en te ontbinden, antwoordde hij: „Ick houde den Paus wel voor het Hooft der Kercken/ ick en wil hem deser eere niet ontnemen/ ick en wil oock den selven uyt sijnen stoel niet stooten. Op dat ick dan u dit toelate/ soo bekenne ick hem voor het Hooft der Kercken: Der Kercken/ segge ick/ namelick/ der Roomscher/ dat is/ der Duyvelscher Kercken: van dese Kercke/ die doch een moort-kuyl is/ een speloncke van roovers ende moordenaers/ een Synagoge des Duyvels/ is hy het hooft/ Koninck/ Prince ende opperste Prelaat/ ende regeert se met sijnen dwalenden ende leugenachtigen geest: dese eere van heerschappen en heeft hy van Godt niet/ maer van sijnen vader/ namelick/ den Duyvel ontvangen/ door wiens ingeven/ raedt ende gewelt/ hy hem selven/ niet op den stoel Petri/ maer in den Tempel Godts gestelt heeft", A. van Haemstede, Historie der Martelaren, Dordrecht 1659, fol. 168vo. De Muelere

werd in juni 1554 gewurgd en verbrand. Simon Goulart heeft over zijn gevangenschap geschreven in de door hem herziene en uitgebreide edities van het werk van Crespin, en daarbij bijzonderheden vermeld die bij Van Haemstede ontbreken. Zie: Jean Crespin, Histoire des Martyrs, éd. nouv. par Daniël Benoit, Toulouse 1885-89, 3 tomes, II (1887), p. 70-85.

24. Voor de hier vermelde uitingen van J. van der Linden en P. Hofstede de Groot: zie De Cock's eerdere geschrift, Verdediging tegen de aanvallen op de ware Gereformeerde Kerk en mij gedaan door onderscheidene dwaalleeraren dezer Provincie, in deze uitgave blz. 429 w. Voor het bezwaar tegen beiden ingebracht bij het provinciaal kerkbestuur van Groningen en de reactie van dit bestuur, zie onze eerdere notitie bij De Cock's Voorloopig berigt aan mijne Gereformeerde geloofsgenooten, in deze uitgave blz. 508. Over de uitlatingen van Van der Linden en Hofstede de Groot werd gehandeld zowel in de eerste als in de tweede memorie die De Cock in juni 1834 indiende bij de synode. De tweede memorie, van de hand van De Cock zelf, zei hier nog iets meer dan de eerste, die ontworpen was door Dirk Graaf van Hogendorp. De Cock memoreerde dat hij was aangeklaagd „niet door eenen vreemden, maar door het hoofd mijner richters Ds. Hendriks, die zeker hiertoe zich verpligt rekende, ijverig in kwaad te doen, maar traag in het goede te doen, onder voorwendsel om de goede orde te handhaven", en vervolgde: „onder voorwendsel zeg ik, want dat het met de goede orde waarlijk geen meenen bij hem is, blijkt genoegzaam; daar hij dan ten minste voor en boven allen Van der Linde (sic: Linde) en De Groot had moeten aanklagen, waaraan ik het Provinciaal bestuur nog daarenboven vroeger herinnerd heb, die toch al onze formulieren van eenheid in een openlijk geschrift ontbonden hebben, en zoo onze kerk in een bajert van verwarring gestort en veranderd, alle goede orde in de kerk niet alleen verstorende maar geheel en al omverhalende, terwijl zelfs deze mannen ten minste van ter zijde dit op rekening stellen daarenboven van de Synode van de Gereformeerde kerken in Nederland, welke hoop ik zich hieromtrent verklaren, en hierover regt doen zal, de goede orde handhavende", zie: H. de Cock, Verder berigt (...), Veendam 1835, blz. 34 (zie hiervoor het tweede deel van deze uitgave). Er is dus geen afzonderlijk bezwaar tegen Van der Linden en Hofstede de Groot door De Cock bij de synode ingediend, maar zijn aanklacht tegen hen was opgenomen in een passage van zijn appèl tegen het afzettingsvonnis. Terecht kan De Cock hier stellen dat zij tevergeefs is geweest: de synode heeft op de geciteerde regels niet gereageerd, en is aan de zaak zelf voorbijgegaan. Intussen kan het standpunt van de synode betreffende de formulieren van eenheid wel gekend worden uit andere beslissingen, met name die betreffende de bij haar ingekomen adressen, zie Volger, Leer N.H.K., blz. 155v.

25. Aan Johannes van der Horst, catechiseermeester te Sneek, werd in 1821 de bevoegdheid tot het catechiseren ontnomen door het classikaal bestuur van Sneek. Bij de reden daarvan die door De Cock wordt vermeld, valt nog op het volgende te wijzen. Het Reglement op het Godsdienstig-Onderwijsin de Ned. Herv. Kerk (gesanctioneerd bij K.B. in 1816), bevatte o.m. deze bepaling: „Art. 36. In elke gemeente, in welke ook door Catechizeermeesters en Catechizeermeesteressen onderwijs gegeven wordt, zal eene Commissie bestaan, waaraan het toezigt daarover is opgedragen". Het volgende artikel bepaalt dan, dat deze commissie jaarlijks door de kerkeraad benoemd wordt, en uit evenveel predikanten als dienstdoende ouderlingen bestaat, zie bv. G. van der Tuuk, Compendium of Kort Begrip van het Handboek voor Hervormde Predikanten en Kerkenraadsleden, Leeuwarden 1836, blz. 231. De commissie van toezicht te Sneek, door de kerkeraad ingesteld en gemandateerd, verbood aan Van der Horst nog langer het boekje van Hellenbroek te gebruiken. Hiertegen had Van der Horst ernstig bezwaar; hij weigerde het verbod na te komen. Over Van der Horst is overigens weinig bekend. Later

wordt zijn naam genoemd onder de oefenaars die in 1834 voorgingen in de Sneker gezelschappen die van veel betekenis werden voor het ontstaan van de afgescheiden gemeente te Sneek in 1835. Zie: G.A. Wumkes, ItFryskeRéveilynPortretten, Snits 1911, blz. 7, 15; Bos, Archiefst., II, blz. 293, 431; Wesseling, Afsch. Frl,, I, blz. 12.
26. Voor het catechisatieboekje van Hellenbroek, zie aant. 9 bij: Kort Begrip, in deze uitgave blz. 59. „Geen godsdienstig onderwijsboekje heeft immer in de Nederlandsche Hervormde kerk zoo grooten opgang gemaakt" (Van der Aa). Na de dood van de schrijver werd het nog aangevuld en ontstond zo de „groot-Hellenbroek". „Tot gebruik zijner leerlingen, byzonder voor minvermogenden" gaf Ph.J. Resler in 1801 uit: Het leerboekje van Hellenbroek verkort, de zgn. „klein-Hellenbroek". Bij Synodale Resolutie omtrent de leerboeken voor het Godsdienstig Onderwijs van 1817 werden „eeniglijk" die catechisatieboekjes aanbevolen, die „niet alleen de Geloofsleer, maar ook de Zedeleer van het Evangelie" opzettelijk behandelden, terwijl inzake de bijbelse geschiedenis zulke leerboeken werden aanbevolen „die het, voor de jeugd bevattelijkste en geschiktste gedeelte, derzelve slechts behelzen, en zulks als eene opleiding tot vereering van Gods Opperbestuur over de wereld en over enkele menschen, en als een oefenschool van deugd en goede zeden", zie bijv. Van der Tuuk, Compendium, blz. 234. Bij de afgescheidenen bleef Hellenbroek in aanzien. Het standpunt van De Cock t.a.v. het onderhavige boekje, is vermeld in de bovengenoemde aant. 9 bij Kort Begrip, in deze uitgave blz. 59. Toen te Zevenhuizen een diaken de preek van de predikant aanviel, wist deze hem te overtuigen „met de Bijbel en Hellenbroek", Wesseling, Afsch. Gron., III, blz. 259. - Zie: Van der Aa, BW, s.v.; BWPGN, III, 639-642; NNBW, VII, 546; CE', II, 537v.; CE2, III, 422, en in deze werken vermelde literatuur.
27. Lucas Fockens, geboren te Groningen in 1763, diende van 1790 tot 1807 verschillende gemeenten en was van 1807 tot zijn overlijden in 1850 dienaar des Woords te Sneek. Hij staat bekend als de vader van het Friese Réveil, en was een neef van Hendrik de Cock met wiens eerste geschriften hij sterk sympathiseerde. Als rechtzinnig predikant die steeds bleef strijden voor de drie formulieren van eenheid, vond Fockens in het liberale Sneek zijn beide collega's aldaar herhaaldelijk tegenover zich. Naar aanleiding van een in april 1819 gehouden preek overJoh. 20:24-29 waarin hij er de nadruk op legde dat het geloof louter en alleen te danken is aan de liefde en genade van Jezus Christus, ontstonden er moeilijkheden die er toe leidden dat hij door het classikaal bestuur van Sneek werd veroordeeld wegens het verspreiden van laster over zijn ambtgenoten en het aanleiding geven tot het in verwarring brengen van de gemeente (juli 1820). Niet onder het toezicht staande van de commissie die op de catechiseermeesters toezag, was zijn positie vrijer met betrekking tot het gebruik van „Hellenbroek". Met de Afscheiding is Fockens niet meegegaan. Zie: Wumkes, a.w., blz. 1-12, zie voorts register; Bos, a.w., II, blz. 314, 521; Wesseling, a.w., I, blz. 17v., 20, 24; III, blz. 128, 130, 135, 172; vgl. G. Abma, Confessionele partijvorming in Friesland. Ontstaan en eerste jaren (1852-1871), Leeuwarden 1980, blz. 16-19, 28, 36, 221, 416.
28. Het is niet duidelijk wat de schrijver hier bedoelt. In art. 17 van het reeds genoemde Reglement op het Godsdienstig Onderwijs van 1816 wordt over de opleiding tot catechiseermeesters en -meesteressen gesproken. Daarbij wordt bepaald dat „degenen, die tot de genoemde opleiding worden toegelaten, niet boven de dertig jaar oud mogen zijn", zie Van der Tuuk, Compendium, blz. 227. Inde periode 1816-1834 is dit Reglement niet veranderd. Vermoedelijk heeft De Cock dit Reglement minder goed gekend en daardoor aan het geval-Van der Horst iets vastgeknoopt wat er eigenlijk geheel los van staat.
29. Het zal de lezers van anderhalve eeuw geleden zijn opgevallen, en het valt ook nu nog op, dat de schrijver over zichzelf sprekende niet méér noemt. Wat hier vermeld wordt had

geschreven kunnen zijn ook als de aangrijpende ervaring van de kerkelijke vonnissen ontbroken had. Wat hem ook en juist daarin overkwam, was voor De Cock een gevolg van de strijd om de waarheid', de waarheid van de gereformeerde belijdenis, van de drie formulieren van eenheid, in alles op Gods Woord gegrond. Met inachtneming van grote soberheid over zichzelf houdt De Cock zich hier geheel aan de opzet van deze Toespraak en aan de inzet van de strijd.
30. Van Douwe Johannes van der Werp zijn in dit deel al eerder biografische gegevens vermeld, waarnaar wij hier verwijzen; zie: blz. 143. Over deze „eenzame jongeling" (of moet worden gelezen: „eerzame jongeling"?) is De Cock hier uiterst kort, wat verband zal houden met de omstandigheid dat hij enkele weken tevoren over het ontslag van Van der Werp als hulponderwijzer te Houwerzijl uitvoerig geschreven had, nl. in het in september verschenen derde nummer van zijn Verdediging tegen de aanvallen op de ware Gereformeerde Kerk en mij gedaan, blz. 55v., zie in deze uitgave blz. 471. Hij deelde daar mee dat Van der Werp, nadat hij op verzoek van De Cock het anonieme blauwboekje Wien zult gij geloven, den mensch of God? (geschreven door P. Hofstede de Groot) had weerlegd (nl. in Openlijk Protest, door De Cock in januari 1834 in het licht gegeven, zie in deze uitgave blz. 111 w.), door enige van zijn vijanden „waarvan de meesten in 'tgeheel geen belang hadden bij hem of zijn schoolhouden" was aangeklaagd. Hierop had Hofstede de Groot (die in 1833 tot schoolopziener was benoemd) zonder Van der Werp te horen, dus zonder hoor en wederhoor toe te passen, aan de oude meester van Houwerzijl (W. Pietersen) opgedragen Van der Werp te ontslaan. Gebeurde dat niet, dan zou ook hij zelf „verjaagd" worden. In mei was Van der Werp toen aan de dijk gezet, geheel tegen de zin van de „oude meester". Gezegd werd dat de schoolopzieners van Groningen voornemens waren Van der Werp „nergens plaats te gunnen, waar zij te zeggen of invloed hadden".
Bijzonder belangwekkend is de zeer uitvoerige briefdie Van der Werp op 27 juni 1834 tot de Koning heeft gericht. De gang van zaken wordt daarin beschreven. Hofstede de Groot had meester Pietersen na de brochure Openlijk Protest streng gelast om Van der Werp zonder uitstel dadelijk weg te zenden, „zonder eenige andere reden te kunnen inbrengen, die op de waarheid gegrond waren, dan dat door mij de ware Godsdienstleer werd aangekleefd en verdedigd". Van der Werp vervolgt: „Wat de gemeente ook verzocht Sire! wat mijn Meester ook verklaarde, alles was vruchteloos. Hij weigerde zelfs om op verzoek van Mr. Pietersen de school te bezoeken, waar hij nog nimmer geweest was om dezelve te onderzoeken. En zoo ben ik dan door de Groot alleen om Jezus naamswil zonder wettige redenen, tégen de uitdrukkelijke begeerte der gemeente om mij te behouden uit mijnen Post gedreven. Een en andermaal aan de Groot schriftelijk vragende wat toch wel mijne misdaad was, schreef Hij mij eindelijk, dat Hij zorgen moest, dat er geene onzuivere Godsdienstgronden in de school onderwezen werden, noemende hier de ware Zaligmakende vrij-genade leer eene onzuivere Godsdienstleer, gelijk Uwe Maj. ook uit Zijn werkje zien kunt, waar Hij de geheelebijbelleer ontzenuwt, en de deur tot ligt- en loszinnigheid open gezet heeft".
Hiermee is in overeenstemming wat Van der Werp later aan Helenius de Cock schreef. Toen deze bouwstof verzamelde voor het werk over zijn vader, vroeg hij aan Van der Werp, toen predikant te Broek op Langedijk, om inlichtingen. Deze antwoordde hem in een brief van 17 februari 1859, waaruit we het volgende citeren: „.. .nauwelijks hadden wij Hofstede de Groot tot Schoolopziener bekomen, of er kwam een brief aan den ouden Meester, dat hij mij moest wegzenden en ofschoon er middelen werden aangevoerd, èn van den ouden Meester èn van de gemeente, werd dit door gezet, een ander werd in mijn plaats uit Groningen gezonden en ik moest vertrekken. En mijn misdrijf heb ik nimmer kunnen gewaar worden, ofschoon ik in persoon en geschrift

daartoe pogingen genoeg, doch vruchteloos heb aangewend. (...) Ook ben ik nergens geroepen om mij te verantwoorden. Dit weet ik wel dat ik met den Predikant dier gemeente niet vereenigd was in de leer en dat die, daar hij nergens van wist, omdat hij niet bij mij één enkele keer in de school geweest is en zijne kinderen nooit bij mij ter school gegaan hebben, omdat de oude meester zijn vrouw niet bij hem, maar bij uw vader ter kerk ging en nog enkele personen meer, die of geen kinderen hadden of vijanden der waarheid waren, geklaagd hebben, want men was mij vijandig om den invloed dien ik door de waarheid op vele bejaarde menschen uitoefende, die deswege bij uw vader ter kerk gingen en de kinderen op bijbelsche gronden onderwees. Dit heeft plaats gehad en de uitvoering der zaak onmiddellijk nadat ik op verzoek van uw vader tegen dat namelooze blauwboekje een opstel gemaakt heb en dat uitgegeven was, met de dichtregelen van Ds. Dijkstra onder den titel: Protest in naam aller geloovigen. Toen konde men mij niet langer draden; toen meende men wat gevonden te hebben. Meer kan ik UEw. er niet van schrijven". Zie voor de brief van Van der Werp aan de Koning, en voor de brief van Van der Werp aan Hel. de Cock: G. Keizer, „Documenten bezwarend voor het karakter van Professor Hofstede de Groot", GTT2Ï (1920-21), 305-33Ö, vgl. Keizer, Afscheiding, blz. 193, 198, 420v.

31. Sietse Pieters Brill, geboren te Helpman in 1801, werd in 1821 onderwijzer te Adorp. Wegens bezwaren tegen de prediking van de predikant aldaar, ds. Albertus Muntingh Stratingh, nam hij sedert 1833 niet meerdeel aan de viering van het avondmaal te Adorp. Op 14 februari 1834 wendde de predikant zich tot het classikaal bestuur van Middelstum met klachten over de houding van ouderlingen en ook over die van Brill. Kort daarna, op 16 februari, onderhield de schoolopziener J. van Cleeff hem over zijn schoolinrichting en onderwijs dat in strijd met de wet te leerstellig zou zijn. Na een nieuw bezoek op 6 mei rapporteerde hij dat Brill bij zijn bijzondere gevoelens bleef, waartoe hij waarschijnlijk van De Cock voortdurend voedsel ontving. Maar, zo rapporteerde hij verder, „hij schijnt dezelve buiten de school aan de man te brengen". Hij sprak tevens de hoop uit, dat de ingestelde plaatselijke schoolcommissie, bestaande uit ds. A.M. Stratingh en twee andere heren, scherp zou opletten. Wat De Cock over de „3 opzigters" vermeldt, heeft hierop betrekking. Op 7 juli 1834 richtte Brill zich met enkele medestanders tot de synode, met „de bede en begeerte tot herstelling en handhaving van den eed van 1618 en 1619, daar heden ten dage, de eed van 1816 zooveel aanleiding geeft tot loszinnigheid en losbandigheid in de leer der Godzaligheid". Terwijl De Cock in hem een geestverwant zag (en Brill namens hem de exemplaren van het eerste stuk van *Verdediging tegen de aanvallen op de ware Gereformeerde Kerk en mij gedaan...,* mei 1834, liet signeren), is deze niet meegegaan met de Afscheiding. In 1840 nam hij, daartoe gedwongen, ontslag als onderwijzer. Hij werd daarna landbouwer te Ulrum, waar hij op 4 december 1864 overleed. Zie: Wesseling, Afsch. Gron., I, blz. 55, 107,223; III, blz. 41-46, 53, 215; vgl. Van Weerden, Spann. en Konfl., blz. 90, 327.

32. Egbert Jan Hardenberg, geboren te Groningen in 1798, werd voor of in 1818 onderwijzer te Euvelgunne en later schoolhoofd in Stadskanaal. Hij was de schrijver en de eerste ondertekenaar van een op 18 mei 1834 gedateerd adres van vijftig inwoners van Stadskanaal aan de Koning. Hierin werd verzocht om handhaving van de rechten van de gereformeerde religie en om bescherming voor De Cock, „den schier eenigen Gereformeerden leeraar in deze Provincie". In 1836 voegde Hardenberg zich bij de afgescheiden gemeente te Stadskanaal. In 1855 werd hij echter lid van de daar opgerichte afdeling van de vereniging „Tot heil des volks", in het leven geroepen te Amsterdam door ds. Jan de Liefde. Toen deze in 1856 te Amsterdam zijn „Vrije Evangelische gemeente" stichtte en daardoor veel kritiek te verduren kreeg, nam Hardenberg het voor hem op: het was plicht „voor de gelovigen dezer dagen, zich los te maken van de kerk en

zich te verenigen en werkzaam te zijn op Evangelische wijze, ingevolge het bevel des Heeren". Hij overleed te Stadskanaal op 7 maart 1858. Dat zijn positie aan de staatsschool te Stadskanaal reeds in 1834 niet zonder gevaar was, valt afte leiden uit een vermaning die hem bereikte nog vóór de verzending van het genoemde adres aan de Koning. In een schrijven, gedateerd 22 april 1834, vermaande Th. van Swinderen, de secretaris van de Commissie Onderwijs te Groningen hem namelijk „om zich rustig en vredig te gedragen jegens de predikant Swaagman". Ds. J. Sonius Swaagman behoorde tot de Groninger richting, en was fel gekant tegen De Cock en zijn geestverwanten. Hij was lid van de plaatselijke schoolcommissie, en Hardenberg stak zijn eigen gevoelen niet onder stoelen of banken. Dat deze pas in 1838 tijdelijk werd geschorst, zal niet los staan van de waarderende rapporten die over zijn onderwijs werden uitgebracht door de schoolopziener J. Bouwers. In een steeds moeilijker positie gekomen, nam Hardenberg in januari 1840 zelf ontslag. Zie: Bos, Archiefst., I, blz. 340vv., waar het adres aan de Koning d.d. 18 mei 1834 compleet is afgedrukt, en: Wesseling, Afsch. Gron.^ II, blz. 221v., 227, 236-242.

33. Ook in deze Toespraak wijst De Cock op Godstuchtigende hand. In zijn eerste geschrift, zijn Ernstige en hartelijke toespraak, aan mijne landgenooten, in deze zorgvolle en droevige dagen, gereed gemaakt in 1832 maar pas een jaardater in het licht gegeven (in deze uitgave blz. 259 w.), begon en eindigde hij daarmee, en hij blijft steeds wijzen op Gods oordelen over het verlaten van zijn wegen, de verbondsverlating in Nederland. Ook hierover werd hij fel aangevallen. J. van der Linden: „de stormen en hooge watervloeden, die ons land in de laatste jaren teisterden - de misgewassen en slechte oogsten - de verwoestingen, niet lang geleden, door een heirleger van rupsen aangerigt, die alles kaal schoren - de onlusten met het ondankbare België en den oorlog... al die uitkomsten wil men gaarne het voorkomen geven van straffen en oordeelen Gods over bijzondere volkszonden. Waarom? Het klinkt zoo vroom en is een beproefd middel, om den gemeenen man het stelsel van den dag aannemelijk te maken", Bijdragen voor de zuivere Bijbelleer ofhet oude Kleed zonder nieuwe Lappen, 3e afl., Groningen 1834, blz. 26.

34. Terwijl ds. H.P. Scholte in de Acte van Afscheiding of Wederkeering genoemd wordt in rechtstreeks verband met de gemeente te Ulrum (de opdracht van het provinciaal kerkbestuur aan ds. N. Smith, consulent van Ulrum, schikkingen te treffen dat Scholte daar niet zou voorgaan), brengt De Cock hier naar voren wat Scholte overkwam in zijn eigen omgeving. Van de schorsing van Scholte door het classikaal bestuur van Heusden op 29 oktober 1834 is De Cock nog niet op de hoogte.

Hij maakt in de eerste plaats melding van het „reeds aangerand" zijn van Scholte over het niet laten zingen van de gezangen. Nadat Scholte op 17 maart 1833 bevestigd was als predikant van Doeveren, Genderen en Gansoyen, liet hij uit de gezangen aanvankelijk „nu en dan een vers zingen uit de enkele die niet met de waarheid strijden", maar na enige tijd had hij ze „afgeschaft" en vooral in zijn catechismuspreken had hij „de gewoonte om derzelver leugens en tegenstrijdigheid met de waarheid aan te toonen", zoals hij aan De Cock schreef op 6 december 1833, zie: Leven H. de Cock2, blz. 99. In de loop van 1834 verscherpte zich de verhouding tussen het classikaal bestuur en Scholte. Bij dit bestuur aangeklaagd omdat hij de kerkeraad van Doeveren had aangevuld met leden uit de gemeente te Genderen,. werd hij in het ongelijk gesteld. Nadat hij toch de gekozen ambtsdragers bevestigd had, moest hij zich voor het provinciaal kerkbestuur verantwoorden wegens miskenning der reglementen en verguizing van de autoriteit van het classikaal bestuur. Het provinciaal kerkbestuur veroordeelde tenslotte zijn handel-wijze als misbruik van macht, en verwees hem en zijn kerkeraad in al de gerezen kosten. Het „aanpakken" van Scholte werd achter de schermen krachtig gestimuleerd en

bevorderd door de secretaris en adviseur bij het Departement van de Hervormde en andere Erediensten in Den Haag J.D. Janssen, zie: Bos, Archiefst., I, 222-225, 293-300. Op 27 augustus 1834 stelde het classikaal bestuur van Heusden een commissie in die onderzoek moest doen naar het werk en de dienst van Scholte, „ten einde de in omloop zijnde gerugten (...) des te beter en naar waarheid te kunnen beoordeelen". Deze geruchten betroffen: a. het al ofniet laten zingen van de gezangen in de eredienst; b. het al of niet stellen van de voorgeschreven vier vragen bij de voorbereiding van het avondmaal; c. het „vilipendeeren" (door 't slijk halen) van zijn medebroeders in het algemeen en van de kerkelijke besturen in het bijzonder gedurende de openbare godsdienstoefening, vooral bij de bekendmaking van de synodale aanschrijving van 16 juli 1834. De commissie had op 24 september 1834 een ontmoeting met Scholte in het kerkgebouw te Doeveren.
Betreffende het eerste gerucht deelde Scholte mee dat hij inderdaad sinds ruim een jaar de Evangelische gezangen niet meer liet zingen. Hem was geen wet of andere verordening bekend die hem tot wél laten zingen ervan verplichtte.
Vervolgens kwam de kwestie van de vier vragen, te stellen na de voorbereidingspreek voor het avondmaal aan de orde. Bij synodale verordening van 11 juli 1817 was voorgeschreven dat de predikanten dan zouden uitspreken:

„De leden der Christelijke Gemeente, welke eerlang het H. Avondmaal wenschen te vieren, gelieven op te staan, en in tegenwoordigheid van God, den kenner der harten, met mij te antwoorden, op de vier volgende vragen:
Ik vraag u dan vooreerst, of gij van harte gelooft, dat de waarachtige en volkomene leer der zaligheid, ons van Gods wege geopenbaard, vervat is in de boeken des O. en N. Verbonds?
Die dit gelooven, zeggen met mij: Ja
Ten tweeden, vraag ik u, of gij van harte gelooft, dat gij door uwe zonde diep bedorven, en voor God strafwaardig zijt, en u zelven deswegens mishaagt met ootmoed en berouw?
Die dit gelooven, en zoo gezind zijn zeggen met mij: Ja!
Ten derden, vraag ik u, of gij van harte gelooft, dat God, uit loutere genade, ons zijnen eeniggeborenen Zoon, Jezus Christus, heeft geschonken tot onzen eenigen en volkomenen Zaligmaker, wiens ligchaam voor ons verbroken en wiens bloed voor ons vergoten is tot vergeving der zonden; en of gij Hem, voor u zelven, met een geloovig harte aanneemt tot wijsheid, regtvaardigheid, heiligmaking en verlossing?
Die dit gelooven, en hiertoe gezind zijn, zeggen met mij: Ja!
Ten vierden, vraag ik u, of gij, overeenkomstig de verpligting, die door uwen Doop op u gelegd is, een opregt voornemen hebt, om, door de kracht des Heiligen Geestes, bij deze belijdenis te volharden, uw geloof te sterken, uw leven te beteren, in ware liefde en eenigheid met uwen naasten te leven, en alzoo Gode waarachtige dankbaarheid voor zijne genade te bewijzen?
Die van zoodanig voornemen zijn, zeggen met mij: Ja/"

Hierbij dient opgemerkt te worden dat deze vragen werden voorgeschreven bij een gelijktijdig niet-voorschrijven van het gebruik van het avondmaalsformulier, waaraan naar het oordeel van de synode geen behoefte meer bestond. Zie hierover: Volger, Leer N.H.K., blz. 105. Zie voor de tekst van de Synodale verordeningen van 11 juli 1817: Van der Tuuk, Compendium, blz. 89-100 (de vier geciteerde vragen aldaar blz. 98v.). Op deze verordeningen wasgeew koninklijke sanctie gevraagd en verleend.
Scholte deelde de commissie mee dat de verordening hem zeer goed bekend was, „maar dat hij evenzeer zich verpligt heeft gevonden, zich van het doen deezer vragen te

onthouden, ten einde niet eerderte ergeren en te ontstichten, dan nuttig te zijn". Hij wees op andere predikanten in de omgeving die de vragen evenmin stelden.
Tenslotte stelde de commissie hem vragen met betrekking tot het derde punt, het „vilipendeeren". Het is duidelijk dat wat De Cock betreffende Scholte in de tweede plaats noemt („het ten toon stellen van hogere en lagere besturen voor de Gemeente") vooral daarmee verband houdt. De commissie vroeg inzonderheid naar de bekendmaking door Scholte van de synodale aanschrijving van 16 juli 1834 (zie voor de tekst daarvan: Handelingen Alg. Synode Herv. Kerk 1834, blz. 164v.; datum en adressering bij Keizer, Afscheiding, blz. 478 zijn niet correct, vgl. Volger, Leer N.H.K., blz. 157v.) Dat bij die bekendmaking met minachting over de kerkelijke besturen gesproken zou zijn, werd door Scholte volstrekt ontkend.
De commissie sloot op 6 oktober 1834 haar uitgebreide verslag af. In het schorsingsvonnis van het classikaal bestuur van Heusden over Scholte d.d. 29 oktober 1834 werd van dit commissieverslag in het geheel geen gewag gemaakt; „de misdaad" die als enige schorsingsgrond genoemd werd was het voorgaan van Scholte te Ulrum op 10 en 12 oktober. Op 1 november vond te Doeveren, Genderen en Gansoyen de afscheiding plaats. Zie voor het verslag van de door het classikaal bestuur van Heusden ingestelde commissie: Bos, Archiefst., I, blz. 300-305. Zie voorts met name: Volger, Leer N.H.K., blz. 121-128.

35. Johannes van Rhee, geboren te Haarlem in 1789, was na de studie te Leiden predikant te Eenum 1814, Zandvoort 1818, Benningbroek 1823, Cadzand 1828, Biggekerke 1832. In deze laatste plaats liet hij, op dringend verzoek van de gemeente en met volledige instemming van de kerkeraad, de in 1817 ingevoerde stichtelijke avondmaalsvragen, de verlangde plechtige viering van de Goede Vrijdag, en het krachtens vroegere provinciale verordeningen verplichte gebruik van de evangelische gezangen achterwege. Vooralsnog liet men hem hierover ongemoeid. De situatie veranderde toen hij in de nazomer van 1833 bij zijn geestverwant H.P. Scholte te Doeveren logeerde, en voorging te Genderen en in het nabije Veen. Met het oog op een te voorzien beroep op Van Rhee door de gemeente te Veen, richtte het classikaal bestuur van Heusden zich tot dat van Middelburg, met het verzoek naar de gedragingen van Van Rhee een onderzoek in te stellen, en met de suggestie hem eventueel een attest te weigeren indien hij te Veen beroepen zou worden. Hierdoor geactiveerd, oordeelde het classikaal bestuur van Middelburg na onderzoek Van Rhee schuldig aan „verstoring van de goede orde der kerk door overtreding der kerkelijke reglementen en verordeningen". Hij ontving een strenge vermaning en werd met schorsing en afzetting bedreigd indien hij volharden zou in zijn „stoutheid". Inmiddels kwam in november 1833 het beroep van Veen af, en Van Rhee meende dit te moeten aannemen. Na zijn belofte dat hij zich voortaan stipt aan de kerkelijke reglementen zou houden, kon het classikaal bestuur van Middelburg hem het vereiste gunstige getuigenis aangaande zijn leer en wandel niet onthouden. Nadat het classikaal bestuur van Heusden toch nog ten departemente gepoogd had de koninklijke approbatie van het beroep te verhinderen, werd Van Rhee op 7 juli 1834 door H.P. Scholte in Veen bevestigd. In 1835 herriep Van Rhee zijn „uit zwakheid" gedane belofte (die hij in 1834 ten departemente herhaald had). Op 24 november 1835 werd hij zonder voorafgaande schorsing door het provinciaal kerkbestuur van Noord-Brabant afgezet. Hierop scheidde hij zich van de Ned. Herv. kerk af, met zijn kerkeraad en een groot deel van zijn gemeente. Beschuldigd met betrekking tot zijn levenswandel, vertrok hij op 19 februari 1836 naar Gorinchem, waarna hij op 12 maart door de synode van 1836 te Amsterdam werd afgezet. Hierna was hij sedert 1837 nog enige tijd werkzaam als „Schriftverklaarder" te Leeuwarden bij een „gezelschap van leerlingen van Owen". -

Zie o.m. Kompl. Uitg. Off Stkn.2, Kampen 1884, blz. 469w., 489-493, 506, 510; Bos, Archiefst., I, blz. 221-225, 293v.; II, blz. 182-186, 426-429, 492-500, 502-507, zie voorts register; III, blz. 19vv., 23v., 26-29, 31, 34v., zie voorts register; IV, blz. 137; Handelingen van de Opzieners der Gemeente Jesu Christi, vergaderd te Amsterdam 1836, Amsterdam - ’s-Gravenhage 1836, artt. 25, 26, 27, 55,74,75 (opgenomen in: Handelingen en Verslagen van de Algemene Synoden van de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk (1836-1869), Houten-Utrecht 1984, blz. 32v., 46, 58-65); L.H. Wagenaar, Het „Reveil” en de „Afscheiding”, Heerenveen 1880, blz. 190-193; Wormser, H.P. Scholte, blz. 68-71; Keizer, Afscheiding, blz. 113-116, 286, 375, 388, 423w., 524; Volger, Leer N.H.K, blz. 141 v.; Smits, Afscheiding, I, blz. 161 v., 220; III, blz. 80; Bos, Kruisdragers, blz. 14-21.

36. In het eerste halfjaar van 1834 ontstond er in de provincies Groningen en Drenthe een adresbeweging. Uit verscheidene plaatsen wendden „aanklevers” van de gereformeerde leer en medestanders van De Cock zich met rekesten tot de Koning, zie: Bos, Archiefst., I, blz. 329-343. Veelal dezelfden, woonachtig te Assen, Smilde, Meppel, Hoogeveen, Steenwijk, Grootegast en Uithuizen richtten zich eveneens tot de medio 1834 samen te komen synode. Zoals in het rapport van de synodecommissie geconstateerd werd, waren alle adressen uit deze plaatsen - met uitzondering van het stuk uit Uithuizen - bijna woordelijk gelijk. De ondertekenaars brachten naar voren dat de leer, vervat in de drie formulieren van eenheid, werd verbasterd, verminkt en verdraaid, en dat de aanhangers daarvan werden gelasterd. De oorzaak daarvan lag huns inziens in de uitleg van het „eedsformulier”, de proponentsformule. De meeste predikanten „geadmitteerd tot de openbare predikdienst” namen het woord overeenkomstig in de zin van: voorzover. Adressanten wilden nu van de synode weten of het inderdaad haar bedoeling was op zulk een bedekte wijze de formulieren te ondermijnen en te ontbinden, dan wel of zij de oude gereformeerde leer wilde handhaven. In het laatste geval verzochten zij, de predikanten opnieuw aan de formulieren van eenheid te binden. In het andere geval moest men volgens adressanten de leer veranderen, en dan vragen wie dit niet verkozen, om dan vervolgens „zoodanige maatregelen te nemen, dat diegenen welke zulks niet mogten verlangen, vrijheid van godsdienst worde verleend in het blijven aankleven der oude Gereformeerde leer, waarvoor hun ook de Grondwet waarborgt; dat hun leeraars worden geschonken, welke met hen die leer zijn trouw gebleven, en de kerken en goederen met groote bedaardheid worden verdeeld, of zoodanige andere eerlijke wegen te verkiezen, welke tot herstelling der rust en een vrije en ongestoorde godsdienstoefening voor laatstgemelden strekken kunnen”. Het adres uit Uithuizen, in naam van velen slechts door twee ondertekend, vraagt iets anders, namelijk dat het oude formulier van vóór 1816 wordt hersteld.
De gang van zaken, in de adressen uit Assen enz. voorgesteld, vertoont een duidelijke overeenkomst met de gedachten van D. Molenaar in zijn reeds vaker genoemd Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten, anoniem verschenen te Amsterdam in 1827 en daarna herhaaldelijk herdrukt. Bij een verder uiteengaan van de wegen betreffende de leer, werd door Molenaar op woordelijk gelijke wijze boedelscheiding voorgestaan, a. w., blz. 10.
De tekst van de adressen uit Assen enz. werd reeds vóór de behandeling door de synode gepubliceerd onder de titel: Het eenige middel, tot herstel van de rust der kerk in Nederland, voorgedragen in een verzoekschrift aan de Nederlandsche Hervormde Synode, vergaderd te 's-Gravenhage, in dit jaar 1834: met een korte voorafspraak aan alle Hervormden, Veendam 1834. In de voorafspraak (waarvan de auteur evenmin bekend is als die van het bijna door alle adressanten getekende adres) werd tot alle hervormde geloofsgenoten gezegd: „wij verzoeken ulieden dringend, om met algemeene stem de

regtmatige, billijke en eerlijke vorderingen, in dit Adres vervat, te bekrachtigen, om zoo aan uwen duren pligt en aan de inspraak van uw hart te voldoen, ten einde in de dringende behoefte van zoovele onsterfelijke zielen worde voorzien, en de vurige wensch der Braven en Regtgezinden gehoor gegeven, door eene Herstelling der oude Gereformeerde leer, of Afscheiding (...)".
In Friesland heeft N. Borneman in zijn kort daarna verschenen vlugschrift Algemeene roepstem aan de Gereformeerden in Nederland, Sneek 1834, anderen aangespoord de broeders uit Groningen en Drenthe te volgen, „door het indienen van een Adres, dat wij U weldra ter teekening zullen aanbieden, ter herstelling der oude Gereformeerde leer, of afscheiding", a.w., blz. 15. Hoe het met dit adres is gegaan, is niet geheel opgelost; wel valt te noteren dat op 10 juli 1834 kerkleden te Burum een adres tot de synode hebben gericht (Volger, Leer N.H.K., blz. 247).
Uit de adressen en uit de woorden van Borneman blijkt duidelijk dat vóór de afscheiding te Ulrum de gedachte dat het tot een afscheiding zou moeten komen indien de kerk niet zou terugkeren tot de gereformeerde belijdenis, de drie formulieren van eenheid, reeds leefde en doorwerkte bij veel gereformeerde belijders buiten Ulrum.
Ter synode bracht de commissie van advies bij monde van de hoogleraar L.G. Pareau inzake de adressen een negatief advies uit. Het rapport was van oordeel dat de „adressanten niet kunnen geoordeeld worden de bevoegde personen te zijn, om zulk een authentieke verklaring [betreffende het ondertekeningsformulier, D.D.] met regt te vragen", en wel omdat de betreffende wet „alleen verplichtingen oplegt aan de tot de openbare eeredienst geadmitteerden en dezen dus alleen regtstreeks aangaat". „Beschuldigingen als in deze adressen worden ingebracht behooren niet bij de synode, maar naar het reglement voor kerkelijk opzicht en tucht, art. 57, bij het classikaal bestuur en wel gestaafd met duidelijke bewijzen. Daar de adressen niet aan dezen dubbelen eisch beantwoorden, kan de synode daarop niet nader ingaan." Bovendien: „De gevraagde nadere verklaring is ook niet noodig, immers de synode heeft steeds getoond, in het bizonder de belangen der Hervormde kerk, en met name de handhaving harer leer, allezins te behartigen". Derhalve wordt geadviseerd: aan „requestranten geen gehoor te geven, doch tot informatie aan de kerkeraden, kennis van het besluit der synode in dezen, te geven met vermelding der redenen en met opgave van de namen der adressanten, opdat ze door hunne kerkeraden daaromtrent worden geinformeerd".
Dit rapport werd door de synode aanvaard, en conform het advies werd besloten: deze adressen „wegens derzelver ongepasten inhoud, als rustende allen gezamenlijk op onbewezene beschuldigingen, en voor het grootste gedeelte, volgens de in dezelve uitgedrukte bedoeling, leidende tot het stichten van schade en wanorde in de Nederlandsche Hervormde kerk, niet te mogen aannemen, maar dezelve te moeten seponeren". De hoogleraren J. Clarisse en H.J. Royaards lieten aantekenen hiertoe niet te hebben geadviseerd. Drie predikanten en één ouderling verklaarden zich niet te kunnen verenigen met het besluit „voor zoveel betrof het niet verleenen van eenig verder gevolg aan deze zaak". Zie: Handelingen van de Algemeene Synode der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, 1834, blz. 142-165; Leven H. de Cock2, blz. 270-275; Keizer, Afscheiding, blz. 479v.; F.L. Bos, „De geboorte der Afscheiding voornamelijk in het Noorden des lands", in GTT 35 (1934), blz. 418w., ook afzonderlijk verschenen Aalten 1934 en later voor de Nederl. Bond van (vrijgem.) J.V. op G.G. en de Bond van Geref. Meisjesverenigingen (vrijgem.) in Nederland, z.pl., z.j.; Volger, Leer, N.H.K,\Az. 151-157, 247-251. (Volger tekent aan, dat er ter synode ook nog adressen kwamen uit Adorp, Stadskanaal, Burum, Middelstum, Veendam en Wildervank, a.w., blz. 156; enkele daarvan heeft hij opgenomen als bijlagen).
37. Verondersteld mag worden dat het woordje „haar" op deze plaats en nog driemaal in het

vervolg van de zin is geschreven in plaats van „zich”.
38. Vgl. Joel 2:28, 29; Hand. 2:17, 18.
39. Vgl. Matt. 5:13.
40. Vgl. Matt. 5:14, 15.
41. Vgl. Joel 2:28; Hand. 2:17.
42. Vgl. Mal. 4:6.
43. Vgl. Hand. 2:47.
44. „Zoodra de afscheiding van de Gemeente Ulrum was bekend geworden, kwamen er van onderscheidene personen brieven, die verklaarden zich met haar te vereenigen in de afscheiding van het Ned. Herv. Kerkbestuur. Deze werden in het lidmatenboek der Gemeente Ulrum aangeteekend. Bij de afscheiding der Gemeente Ulrum was door vader nog geen plan gemaakt, wat de uitbreiding der Gemeente betrof. Gewoon, de toekomst aan God over te laten en in het heden zijne roeping te betrachten, werden zij, die dergelijke verklaringen inzonden, beschouwd als leden der Gemeente Ulrum te zijn”, Leven H. de Cock2, blz. 320. Op 2 januari 1835 berichtte de kerkeraad van Ulrum aan de Koning dat „zich van andere gemeenten bij ons wenschen te voegen om lief en leed met ons te delen, een getal van tweeduizend negenhonderd een en zeventig”, Bos, Archiefst., II, blz. 217. „God heeft deze gemeente eene moedergemeente doen worden, eene zeer vruchtbare moeder”, Hel. de Cock, Na vijftig jaren. Feestrede bij de herdenking der Afscheiding te Ulrum, 13/14 October 1834, Groningen 1884, blz. 16. In 1884 bedroeg het aantal kerken: 381.
45. A.J. van der Lande te Middelstum wendde zich op zaterdag 1 november 1834 tot De Cock, die toen in Uithuizermeeden was (na de vorige dag voor de rechter in Appingedam verschenen te zijn). Van der Lande kwam hem vragen zijn kind te willen dopen. Hij had zijn vrouw op haar sterfbed moeten beloven dit niet „door een baalspriester” te laten doen. De Cock doopte dit kind te Uithuizermeeden de volgende dag, Wesseling, Afsch. Gron. I, blz. 66, 143.
46. Een kind van L.T. Scholtens en N.H. Scholtens-Maring werd eveneens door De Cock te Uithuizermeeden gedoopt op 2 november 1834, Wesseling, a.w., I, blz. 143. Tot het institueren van een zelfstandige gemeente te Uithuizermeeden kwam het toen nog niet.

Verder berigt nopens mijne verantwoording voor de Synode mijner conditioneele veroordeeling en mijne verdere pogingen tot herstel van Gods waarachtigen dienst.
door
H. DE COCK.

Gereformeerd Leeraar van Ulrum,
thans gevangen om Christus wil.
Voorzien van inleiding en aantekeningen door
PROF. DRS. D. DEDDENS

Dit *Verder berigt* vormt een vervolg op het *Voorloopig berigt* dat in juli 1834 het licht zag.1 Het laatste document dat daarin werd afgedrukt was het afzettingsvonnis van De Cock door het provinciaal kerkbestuur van Groningen op 29 mei 1834.
Na dat vonnis drongen velen bij De Cock op afscheiding aan. Maar hij was zelf van oordeel dat de tijd daartoe nog niet gekomen was. „Zoolang er nog één middel was onbeproefd gebleven, kon, volgens zijne overtuiging, niet gezegd worden, dat al het mogelijke was aangewend om de herstelling in zijn dienst te bevorderen en was het nog niet gebleken, dat geheel de kerk zoodanig was vervallen, dat de openbare handhaving en verdediging van de leer en de rechten der kerk met afzetting werd gestraft, en alzoo eene scheiding van de kerk geoorloofd of verplichtend zou geworden zijn”.2
Dat laatste middel bleef De Cock nog over. Daarom besloot hij al spoedig zijn gehele zaak aan de algemene synode voor te leggen en haar uitspraak af te wachten. Voor de synode stelde hij nu een zeer uitvoerige memorie van verantwoording op schrift. Terwijl hij daarmee bezig was, beijverde in Den Haag mr. Dirk graaf van Hogendorp zich een akte van appèl en een memorie van verdediging voor hem te concipiëren. Deze beide stukken werden op 19 juni 1834 door Van Hogendorp hem toegestuurd. Ze waren in zo’n vorm gesteld, dat De Cock zou kunnen volstaan met eigenhandige overschrijving, ondertekening en vermelding van de datum van verzending. In zijn begeleidende brief maakte Van Hogendorp er o.m. nog opmerkzaam op, dat de stukken op 28 juni in handen van de secretaris der synode moesten zijn.3
Tijdig zond De Cock nu aan de laatste, ds. I.J. Dermout te Den Haag, zowel de door Van Hogendorp opgestelde en overeenkomstig diens aanwijzing door De Cock eigenhandig overgeschreven akte van appèl en memorie van verdediging, als zijn eigen bredere stuk. Deze documenten vormen het hoofdbestanddeel van dit *Verder berigt.*
Het verdient vermelding, dat er uit Ulrum nog een derde memorie de synode werd toegezonden, namelijk een uitgebreide missive van de kerkeraad (de ouderlingen en diakenen). Zij was van de hand van Van Hogendorp’s vriend en geestverwant mr. C.M. van der Kemp.4 Opvallend is het, dat De Cock in het huidige geschrift deze derde memorie in ’t geheel niet citeert, ja haar zelfs niet noemt. De tekst van dit met veel zorg opgestelde stuk werd pas in 1860 gepubliceerd door Helenius de Cock.5
De synode die op 2 juli 1834 geopend werd, en bij koninklijk besluit gepresideerd werd door dr. H.H. Donker Curtius, deed in de zaak van het appèl van H. de Cock op 16 juli de uitspraak, die in dit *Verder berigt* vervolgens wordt afgedrukt. In een „Naberigt” informeert hij over zijn

ontmoeting met het provinciaal kerkbestuur van Groningen op 2 oktober 1834 en over de gebeurtenissen in Ulrum na de komst van ds. H.P. Scholte op 9 oktober. Men bedenke hierbij dat inmiddels, in de loop van november, wel de *Acte van Afscheiding of Wederkeering* en de *Toespraak en Uitnoodiging* waren gepubliceerd, maar dat velen die in den lande meeleefden nog niet precies wisten wat zich te Ulrum had afgespeeld.
In een „Slotberigt" verklaart de schrijver dat het voorgaande al „een vierendeel jaar" het licht zou hebben gezien, als hem „de vrijheid van drukpers niet belet" was geweest. Zijn gevangenisperiode van drie maanden, ingegaan op 28 november 1834, heeft ook in dit opzicht gevolgen gehad. Dat ook in deze tijd zijn pen niet rustte, blijkt o.m. uit de twee brieven die in het einde van dit geschrift zijn opgenomen, gericht resp. aan de gouverneur van de provincie Groningen en aan de koning. In maart 1835, slechts een paar weken na zijn gevangenschap, kwam alles nu bij T.E. Mulder van de pers.

NOTEN

1. Zie deel 1 van deze uitgave, blz. 517-539.
2. *Leven H. de Cock2,* blz. 207.
3. Van D. graaf van Hogendorp (1797-1845) citeerden we reeds eerder een gedeelte van een brief aan De Cock d.d. 11 april 1834 (abusievelijk door Van Hogendorp vermeld: 1833), waarin hij zijn verbazing uitsprak over het vonnis van het provinciaal kerkbestuur van Groningen d.d. 1 april 1834, zie noot 19 bij de inleiding voor *Voorloopig berigt in* deel 1 van deze uitgave, blz. 514. Behalve deze brief bevinden zich in hetfamiliearchief-De Cock nog drie andere brieven van Van Hogendorp aan De Cock, nl. de thans bedoelde d.d. 19 juni 1834 (afgedrukt in Keizer, *Afscheiding,* blz. 416); een brief d.d. 4 augustus 1834; en een ongedateerde brief die blijkens de eerste zin zal geschreven zijn in maart 1835.
In deze brief van juni 1834 bericht hij in het begin, dat hij de door hem ontworpen akte van appèl en memorie aan Van der Kemp en Capadose heeft voorgelezen en van enige door hen geopperde bedenkingen gebruik heeft gemaakt. Voorts o.m. dat Van der Kemp zijn memorie voor de kerkeraad eerstdaags aan De Cock hoopt te zenden. „Dat wij deze stukken gesteld hebben verbreiden wij niet. Ik geloof dat het niet raadzaam is dat het bekend worde dat zij uit onze pen gekomen zijn, alvorens het Synode gevonnisd heeft. Wat wij dan doen zullen, zal de Heere ons, hopen en vertrouwen wij, toonen".
Voor Van Hogendorp zie: Groen van Prinsterer, *Briefwisseling,* I-V, 's-Gravenhage 1925-1980 (R.G.P., 58, 90, 114, 123, 175), registers; M.E. Kluit, *Het Réveil in Nederland 1817-1854,* Amsterdam 1936, register; B. de Gaay Fortman, *Figuren uit het Réveil,* Kampen 1980, register; Smits, *Afscheiding,* III, V, registers; VI, speciaal blz. 115-157 (22 brieven van Van Hogendorp aan H.P. Scholte, alsmede 2 brieven van M.C. van Hogendorp-van Hogendorp aan idem), voorts register; zie ook: A.C. Diepenhorst-de Gaay Fortman, „Uit de brieven van Marianne Catherine van Hoogendorp (1805-1878)", in *Stemmen des Tijds,* 22 (1933), blz. 97-130.
4. Voor C.M. van der Kemp zie m.n.: J.P. Moet, *Mr. C.M. van der Kemp (1799-1862) inzonderheid als Réveil-flguur,* Vlaardingen 1948, en aldaar genoemde literatuur.
5. In de eerste druk van de levensbeschrijving van zijn vader; *Leven H. de Cock2,* blz. 208-236. Helenius de Cock zwijgt over Van der Kemp als ontwerper. Keizer, die deze memorie in extenso afdrukt, noemt haar de belangrijkste van de drie, „wat vorm en inhoud beiden belangt"; een „meesterlijk pleidooi, vernietigend voor de Groninger kerkelijke besturen", *Afscheiding,* blz. 417, 454-473. Helenius de Cock merkt op dat de synode van deze memorie geen notitie heeft genomen, althans er niet op geantwoord heeft, *a.w.,* blz. 208. Ook Keizer schrijft dat de synode van dit stuk geen notitie heeft

genomen, *a.w.*, blz. 417. Wie de synode-acta raadpleegt, vindt bij 11 juli 1834 in het rapport van de synode-commissie inzake het appèl van De Cock van dit stuk als volgt melding gemaakt: „Terwijl laatstelijk hier vermeld moet worden een adres aan deze Synodale Vergadering, gemaakt door *J.J. Beukema* c.s., in dato 28 Junij 1.1., moetende dienen ter bestrijding van hetgeen in deze zaak door het voornoemd Provinciaal Kerkbestuur gedaan, en ter eerster instantie gewezen is", *Handelingen van de Algemeene Christelijke Synode der Hervormde Kerk in het Koningrijk der Nederlanden in den jare 1834*, 's-Gravenhage 1835, blz. 135. Na het commissierapport werden op 11 juli ter synode voorgelezen „Al de stukken, die ter kennis en beoordeeling in deze moeten dienen", *ibidem*, blz. 140.

NOPENS MIJNE VERANTWOORDING VOOR DE SYNODE MIJNER CONDITIONEELS VEROORDEELING EN MIJNE VERDERE POGINGEN TOT HERSTEL VAN GODS WAARACHTIGEN DIENST.
DOOR H. DE COCK.
GEREFORMEERD LEERAAR VAN ULRUM THANS GEVANGEN OM CHRISTUS WIL

Matth. 10: 17—42. Vs. 17, 18. Maar wacht u voor de menschen: want zij zullen u overleveren in de raadsvergaderingen en in hare Synagogen zullen zij u geeselen. En gij zult ook voor stadhouders en koningen geleid worden om mijnent wille haar en den Heidenen tot getuigenisse; en Vs. 22. Ende gij zult van allen gehaat worden om mijnen naam: maar die volstandig zal blijven tot den einde die zal zalig worden.
Tot VEEN DAM. bij
T. E. MULDER. 1835.

VOORBERIGT.
Dit stukje is eigenlijk een vervolg van het voorloopig berigt door mij uitgegeven bij Bolt, maar het kan ook op zich zelve beschouwd, gelezen en begrepen worden, daar ik telkens de woorden van dat vonnis, dat daarin gedrukt is, aanhaal. Men vindt hier twee memoriën van verdediging; de eerste mij toegezonden door eenen mijner vrienden en Broeders in den Heere Jezu Christo,1 den anderen van mij in welke laatste in ’t bijzonder opgenomen en wederlegd zijn, al de gronden die onze Liberale Provinciale Heeren voor mijne veroordeeling bijbrengen op grond van Gods Woord. Beide zullen de zamenstemming doen zien van Gods kinderen, die door denzelfden Geest geleid ook algemeen, wat de hoofdzaak aangaat, op ii dezelfde wijze over die geestelijke zaken, waaromtrent het bij de wereld is: Zoo veel hoofden zoo veel zinnen. Ik heb ze beide ingezonden, omdat ik een paar dagen voor de inzending vernam, dat de stukken eigenhandig geschreven moesten worden, hetwelk ik niet wist en naderhand ook bevonden heb zoo niet te zijn. - Zij zullen voor het Synode strekken hier tot een getuigenis en eenmaal, indien zij door Gods Geest niet herboren worden, tot een ontzagchelijk oordeel, waarvoor ik hoop dat die Synodale Heeren nog behoed en bewaard worden door ’s Heeren voorkomende genade, en naar mijne bede der Kerke tot voordeel, zoo ten aanzien der leden als ten aanzien dergene die nog buiten zijn, opdat zij toegebragt mogen worden tot die Gemeente die zalig zal worden.2 Amen!|

AAN HET ALGEMEEN SYNODE DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

Geeft met gepasten eerbied te kennen, H. de Cock, Predikant bij de Hervormde Gereformeerde Gemeente te Ulrum, dat hij op den 30sten Mei dezes jaars heeft ontvangen een vonnis, tegen hem in het eerste ressort geslagen door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, waarbij hij van zijnen dienst als Predikant, geheel wordt afgezet.
Dat dit vonnis van geheele afzetting, door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, gegrond wordt op zeker werkje, getiteld: *,J)e Evangeliesche Gezangen getoetst en gewogen en te ligt gevonden"* geschreven door Jacobus Klok, Verwer en Koopman te Delfzijl, en door hem Suppliant, met eene

korte Voorrede uitgegeven.
Dat hij Suppl. zich met dit vonnis ten hoogsten bezwaard oordeelt, uit hoofde hij met de uitgave van dit werkje vermeent niets gedaan te hebben, dan waartoe hij volkomen geregtigd was. |
Dat hij Suppl. vermeent dat dit vonnis te meerder herziening behoeft, daar 2 hij het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, (welke achting hij hetzelve ook wenschte te kunnen toedragen) ten zijnen opzigte als geen onbevooroordeelde Regter kan erkennen, uit hoofde:
1°. Een vroeger vonnis, in Appel door dit Bestuur tegen hem gewezen, het Bestuur in deszelfs inzigten, in de onderhavige zaak reeds gebonden had.3
2°. De Voorzitter van dit Bestuur in zich vereenigd heeft, de functien van aanklager bij, en Voorzitter van deze vergadering:4 en
3°. Het vonnis zelve de kennelijkste blijken draagt van bepaalde en uitgezóchte haat tegen hem Suppliant, welke niet alleen ijzing wekkend moet genoemd worden in Verkondigers des Evangeliums, maar bovendien noodwendig geheel verblindend heeft moeten zijn.
Redenen waarom, gelet op art. 46 van het Algemeen Reglement van 7 Januarij 1816 N. 1, en art. 3, en 80, van het Reglement van Kerkelijk Opzicht en Tucht, goedgekeurd bij Z.M. Besluit van den 28 Sept. 1825.
Hij Suppl. de vrijheid neemt, eerbiedig U Hoog Eerwaarde Vergadering te naderen en te verzoeken tot het appèl van dit vonnis te worden toegelaten, *(en wel met toezending van twee Memoriën van verdediging; ééne kortere, doorhem eigenhandig geschreven, en ééne langere, door hem wel onderteekend maar niet eigenhandig geschreven, welke laatste, wanneer die, gelijk hem onderrigt is, daarom niet zoude kunnen worden aangenomen, hetwelk hij vermeende, volgens art. 10 van het Ger. Reglement, wel toegelaten te zijn, ook het gewigt der zake zulks niet kunnende verwerven, daar hierin voornamelijk eene wederlegging is* 3 *opgesloten van het Provinciaal bestuur, verzoekt hij dit stuk zonder opening, gezegeld terug;)5* Concluderende wijders tot te niete doening van voorzegd vonnis, en ontheffing van hem Suppliant van de klagte tegen hem ingebragt.
Ulrum Junij 1834.

lste Memorie van verdediging.

HOOG EERWAARDE HEEREN!
Met een bloedend harte over mij aangedaan onregt, en de gruwelijke vervolgingen die ik, man en vader van een talrijk huisgezin,6 maar wat meer zegt, Herder en Opziender eener Gemeente, welke de Heere Christus gekocht heeft door zijn bloed, ondervind, neem ik thans onder biddend opzien tot mijnen Heer en mijnen God, mijne toevlucht tot u.7 Ik doe zulks met een bloedend en met een bekommerd hart, (dat dan alleen ruimte heeft, als het alle hare zorgen en bekommernissen in den gelove op God mag werpen,8 hetgeen mij uit genade, veelal gegeven wordt), omdat ik niet ontveinzen mag, dat ik bij UI., wier bepaalde gevoelens der Kerke niet onbekend zijn, vreze, weinig hoop op gewenschte uitkomst te kunnen voeden.
Was het, Hoog Eerwaarde Heeren! dat ik aangeklaagd of veroordeeld was, wegens onzedelijkheid van levenswijze, ik zoude in het minste niet schro-
4 men voor UI. te regt te staan en uw vonnis af te wachten. Maar daarvan ben

ik niet beschuldigd en daarover ook niet veroordeeld, en ja! met dankbaarheid tot Hem, die in ons werkt, beiden het willen en het werken naar Zijn welbehagen,9 en wil dat onze wandel eerlijk zij, opdat de vijanden des Kruises uit de goede werken die zij in ons zien, God verheerlijken mogen in den dag der bezoekinge,10 mag ik het betuigen, voor zoo verre een afstammeling van Adam den gevallenen, het zeggen mag; dat ik dus verre bewaard gebleven ben voor grove en uitspattende zonden, en dat mijne aanklagers gewis op dat punt tegen mij in het gerigte niet zullen opstaan.
Het verschil tusschen mijne aanklagers en mij, het punt waaromtrent ik veroordeeld ben, betreft niet mijn gedrag, het betreft het Euangelium dat ik verkondig, en dat ik niet anders verkondigen mag dan Paulus het verkondigde, zonder vervloekt te zijn.11 Ja, Hoog Eerwaarde Heeren! ik belijde het voor God en voor de menschen, van dien tijd af, dat ik mij zelven (ofschoon mijn burgerlijke wandel altoos rein was) als zondaar leerde kennen, en dat niet alleen omdat alle menschen zondaars zijn, maar omdat ik door de genade mijns Gods en de verlichtte oogen mij gegeven, mij een overtreder zag van die wet die Geestelijk is, en welke de Heere Jezus, en Hij alleen volbragt heeft, is het mij onmogelijk geweest een Euangelium te verkondigen, zoo als in onze dagen door mijne mede-Leeraars en Herders der Gemeente, vrij algemeen wordt verkondigd. Ik belijde het dat van dien tijd af, 5 dat mij mijne eigene geregtigheden een wegwerplijk kleed waren geworden,12 en dat ik had leeren bekennen, dat wij eene volmaaktere geregtigheid behoeven om in het Koningrijk der Hemelen in te gaan, dan eenig mensch door zich zelven immer verwierf,13 mijn hart behoefte had aan eenen Zaligmaker, en dat de Getrouwe God tot Wien ik uitzag, mijne bede niet onverhoord heeft gelaten, maar geenen lust hebbende in den dood des zondaars, maar daarin dat hij zich bekeere en leve,14 ook aan mij heeft vervuld de belofte, die bidt die ontvangt, die zoekt die vindt, die klopt dien wordt open gedaan.15
Christus den Gekruisten, den *Joden* wel een ergernis, en den *Grieken* eene dwaasheid,16 maar dierbaar ons die geloven (die dat gelove ontvangen hebben, hetwelk niet uit ons is, maar Gods gave,)17 ook mij door genade na behoefte, dierbaar geworden, heb ik van toen af, op eene andere wijze dan voorheen, mogen verkondigen als de kracht Gods en de wijsheid Gods,18 als den eenigen naam, die op deze aarde gegeven is om zalig te worden.19 Ik had geleerd wat David en Paulus zeggen, wanneer zij uitroepen: „ik heb geloofd, *daarom* heb ik gesproken;”20 ik had geleerd wat het is: door de liefde Christi gedrongen te zijn,21 en de belangstelling in hen, op wie de toorn Gods *blijft11* tot zij (uit genade) in den Zoone geloven, deed mij spreken met ernst en aandrang. En dit, Hoog Eerwaarde Heeren! deed ik niet slechts door enkele prediking, maar ook, naar de vermaning van den Apostel Paulus aan zijnen Timotheus en Titus, door *wederlegging der tegensprekers.13*1
Aan de zucht om aan deze vermaning des Apostels te gehoorzamen, en alzoo 6 een getrouw Herder en Leeraar in de schaapskooi van Christus te zijn, is mijn, zoo veel geruchtsmakend boekje tegen Brouwer en Reddingius24 zijnen oorsprong verschuldigd; Welke Schrijvers ik in gemoede en naar mijne beste overtuiging op grond van Gods woord, (God weet het en kent mij), niet anders dan als tegensprekers en tegenstanders der gezonde leere, konde beschouwen.
Is in deze wederlegging de Christelijke langmoedigheid niet genoeg betracht?

Ik huiver, Hoog Eerwaarde Heeren! deze vraag te beantwoorden: want arglistig is het harte meer dan eenig ding, ja doodelijk is het: wie zal het kennen?25
Maar zal ik mij zelven in dezen niet vrijspreken, ik mag ook verwachten op dit punt, door UEds. met redelijkheid en naar Gods woord beoordeeld te worden. Wordt toornig en zondigt niet, (leert de Apostel Paulus,) en de zonne ga niet onder over uwe toornigheid.26 En waarlijk, ik zal niet behoeven aan te halen, hoe alle de Heilige mannen Gods, zoo des Ouden als des Nieuwen Testaments, met eenen heiligen ijver geijverd hebben tegen de openbare en bedekte vijanden van den Heere en Zijne Kerk. Ja! hoe zelfs Hij, die geene zonde gedaan heeft en in wiens mond geen bedrog is gevonden,27 uitdrukkingen gebruikt heeft, die ons voorde rampzalige Adamskinderen op dewelken zij zagen, met een heilig beven en vrezen vervullen.
En daar het dus niet de vraag zijn kan, of de kinderen Gods en de Bedienaars des Euangeliums tegen de tegensprekers en tegenstanders dergezonde leer, 7 harde uitdrukkingen gebruiken mogen (gelijk Paulus Elymas een kind des Duivels noemde, vol van alle bedrog en van alle arglistigheid, vijand van alle geregtigheid, niet ophoudende te verkeeren de regte wegen des Heeren,28 en Petrus Simon den Tovenaar een bittere gal en zamenknoping van alle ongeregtigheid,)29 maar alleen *in hoe verre* zij die harde uitdrukkingen mogen bezigen, is het dan ook, (in de veronderstelling dat ik mij in dit opzicht in mijn boekje tegen Brouwer en Reddingius bezondigd heb, hetwelk mij op grond van Gods woord moest aangewezen zijn,) eene zonde waarvoor ik gesuspendeerd moest worden in mijne dienst, met verlies van mijn tractement gedurende den tijd van twee jaren? Gelijk het vonnis luidt in het hoogste Ressort, door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, tegen mij gewezen?
En hier, Hoog Eerwaarde Heeren! zal het nog wel eenigsints in aanmerking mogen komen, dat ik door Ds. Brouwer opgeroepen en uitgenoodigd ben geworden om tegen hem te schrijven, en ik dus eeniger mate om der waarheids wille tot dit schrijven ben genoopt en gedrongen.
Ware het, Hoog Eerwaarde Heeren! dat ik voor den wereldlijken Regter had moeten teregt staan, ik houde mij overtuigd dat ik met meerder redelijkheid behandeld ware geweest, dan nu ik teregt gestaan heb voor hen, die het Euangelium der Verzoening ambtshalven moeten verkondigen, en zich Dienaren noemen van den God, die liefde is. O, Hoog Eerwaarde Heeren! zien wij hoe de wereldlijke Regter zelfs niet dan met de meeste be-
8 hoedzaamheid de geringste boete uitspreekt, wat moet men dan zeggen van eene Geestelijke overheid, welke voor eene gewaande en betwijffelde misstap, zoo er al eene misstap plaats heeft, en welke op zijn hoogst genomen eene broederlijke vermaning ten gevolge moest hebben, eene suspensie uitspreekt voor den tijd van twee jaren met verlies van tractement (eene boete voorwaar, zoo zwaar als door den Burgerlijken Regter slechts zeer zelden wordt uitgesproken), en wat erger is, eene gemeente die haren Leeraar volgt en lief heeft, en in dewelke hij door Gods genade, met zegen en tot uitbreiding van het Koningrijk der Hemelen arbeiden mogt, van deszelfs openbare dienst, twee jaren lang berooft.
Ik zwijge dan nog, hoe het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, het vonnis door het classicaal Bestuur van Middelstum tegen mij gewezen, en van hetwelk ik alleen appellant was, heeft verzwaard. Eene daad, Hoog

Eerwaarde Heeren! van eene wreede gevoelloosheid getuigende, dat zoo ik wel geinformeerd ben, derzelver voorbeeld onder de wereldlijke Regters alleen bij de militairen wordt gevonden, terwijl de meer geoefende, en daarom ook meer gecivilieerde Burgerlijke Regter van dezelve gruwt, en het vrijwillig gebruik van het regt van appel, nooit ten nadeele van den appellant doet uitlopen.30

Dit zelfde Bestuur is het, Hoog Eerwaarde Heeren! hetwelk den 29 Mei dezes jaars, in het eerste Ressort, onder Voorzitterschap van Ds. Hendriksz, MIJNEN AANKLAGER een vonnis tegen mij heeft gewezen, waarbij ik van mijnen dienst als Predikant geheel ben afgezet.|
O Eenmaal zal God oordeelen, en dit regtvaardig oordeel zal ik met opgeheven hoofde afwachten! Maar tevens zal ik geene middelen onbeproefd laten, om mij tegen onderdrukking en geweld te verzetten. Indachtig aan de woorden des Apostels: „dat niemand van u lijde als een doodslager, of dief, of kwaaddoender, of als een die zich met eens anders doen bemoeit,”31 hoope ik door de genade mijns Gods als een Christen te lijden, en mij voor dit lijden, in mijne onmagt en Zijne mogendheid niet te schamen.32
Hoog Eerwaarde Heeren! tot u neem ik onder nederig opzien tot den Koning der Kerke, thans mijne toevlucht, of het Hem, die de harten der Koningen neigt als waterbeken,33 tot al wat Hij wil, behagen mogt, mij door U redres te geven. Hij, de Almagtige, geve het zoo wel voor UI. als voor mij, Hoog Eerwaarde Heeren! opdat het oordeel Gods over Sion, in deze dagen reeds zoo zigtbaar, niet verzwaard worde!
Maar ik mag het niet ontveinzen, Hoog Eerwaarde Heeren! ook in dit opzigt zijne mijne uitzichten kommerlijk. Ik word niet als mensch, als burger geoordeeld, mijn levensgedrag is boven de haat mijner vervolgers verheven. De leer die ik verkondig, welke die onzer vaderen is, welke gij vinden kunt in de drie Formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk, de Geloofs belijdenis, de Heidelbergsche Categismus en de *Canones* van het Synode van Dordrecht, is de leer mijner vervolgers niet, en ... is zij de uwe? Vergeef, Hoog Eerwaarde Heeren! deze vraag in ernst, in gemoede tot u gedaan, door eenen ver-drukten Leeraar van Christus gemeente. De 10 afdwalingen in de Nederlandsche Hervormde Kerk, zijn in deze dagen veelvuldig, en de tijden die naderen, zie ik, en velen met mij, ja allen die voor de zoo even genoemde Formulieren, als banden van eenigheid eenige achting hebben voor dezelve, met kommer te gemoet. (*)
Men is niet meer te vreden vrijheid te hebben eene leer in onze Kerk te verkondigen, welke onze voorvaderen oordeelden niet overéén te komen met de leer die naar de Godzaligheid is; maar men kan de voorvaderlijke leer niet meer verdragen. Men ziet mij en anderen die dezelve belijden en verkondigen, met nijdige oogen aan. De groote menigte, welke uit liefde voor dezelve onder mijn gehoor zamenvloeide, en die, door Hem die den wasdom geeft,34 met zegen en stichting hoorde, heeft aan die nijd meerder voedsel .gegeven. En eindelijk zelfs de verdraagzaamheid verloochenende, waaronder men groot is geworden, heeft men gehoor gegeven aan het voorstel van Lauerman, in zijn boekje met den lieffelijken titel van *den Dweeper* bestempeld,35 hetzelve voorstel jegens mij volvoerd, en mij afzettende van mijnen dienst als Leeraar is het: „Weg van der aarde met zulk eenen; want het is niet behoorlijk dat hij leve!”36

Zult gij, Hoog Eerwaarde Heeren! ofschoon er tusschen U en mij verschil over de leer bestaan moge, dit voornemen doen gelukken? O, God behoede 11 er U voor, dulde dit onregt niet, en ontferme zich over de Vaderlandsche Kerk; en zie neder in mededogen op de mij verknochte Gemeente van Ulrum!
Ik neem alle de uitdrukkingen voorkomende in het werkje van Jacobus Klok, door mij uitgegeven, en om welke uitgave ik door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen ben veroordeeld, voor mijne rekening, Hoog Eerwaarde Heeren! Maar mag het verwondering baren dat een Gezangboek,, hetwelk bij deszelfs invoering voomamentlijk bij die Ledematen der Kerk welke het naauwst gehecht bleven aan de leer hunner Vaderen, zoo veel tegenstand ontmoette, ook nu tegenstand ontmoet? Toont zich deze tegenstand ook niet alomme in alle Gemeentens van ons Vaderland, en zulks bij vernieuwing en aanwakkering, in het groot aantal Ledematen, hetwelk

* NL Wat het vleesch aangaat, maar naar den geest verheugen wij ons, als wetende dat Ps. 68

het lot van ons en van onze vijanden, die ook Gods vijanden zijn, beschrijft en voorspelt.
deze Gezangen weigert te zingen?37 En wie zijn die Ledematen? Voor dompers en dweepers mogen zij gehouden worden, en door sommigen met minachting en een beledigend mededogen worden aangezien, ik vermeen (ofschoon er enkele uitzonderingen mogen wezen, gelijk ook ten dage der Apostelen), dat zij de steunpilaren der Kerke zijn, en door de achting die zij om hunnen voorbeeldigen wandel alomme bezitten, en welke de meesten hunner zelfs door de Kerkbesturen wordt toegebragt, gezegd mogen worden hun gelove door hunne werken te betoonen.38
Ja, Hoog Eerwaarde Heeren! zoo de naauwgezetste Christen tevens de braafste en ordelijkste burger is, mag ik u wijzen op die Ledematen der Kerk, welke gehecht aan de leer onzer Vaderen, en ook de Gezangen niet zingende, met hun geloove tevens eenen Christelijken levenswandel paren, waarover de zedelijkste Herders der Gemeente, ook dan wanneer zij met hen in de leer verschillen, hunne bewonderende goedkeuring moeten geven, gelijk men zelfs in Reddingius nog zien kan.39
En zijn er niet gewigtige redenen, waarom de Gemeenten in ons Vaderland, en inzonderheid de Godvrezendste Ledematen derzelver, een wantrouwen tegen dat Gezangboek betoonen? Een van de voornaamste vervaardigers derzelver was de bekende dichter R. Feith, die genoegzaam bekend staat de leer Voorverordinering en Verkiezing, zoo als die in de Hervormde Kerk geleerd moet worden, niet toegedaan geweest te zijn. En die zich bovendien in zijn werkje, *Proeve van eenige gezangen,* in den jare 1804 uitgegeven, op de smadelijkste en onchristelijkste wijze over de Psalmen heeft uitgelaten, en daardoor genoegzaam betoond den man niet te zijn, wien het gegeven was tot het vervaardigen van een Euangelisch gezangboek (zoo er buiten de Psalmen een bestaan kan) mede te werken. (*) 40
Zal men geloven wat publiek gezegd is, dan zijn er onder de vervaardigers dier gezangen openbare Remonstranten geweest. Doch, Hoog Eerwaarde Heeren! onderzoekt wat lot de gezangen van Lodenstein en andere vrome mannen, ondergaan hebben, voor zoo verre zij in het gezangboek zijn opgenomen? Ja sommige derzelver zijn in den Bundel opgenomen, en alzoo heeft de naam van Lodenstein en anderen, tot een brug kunnen gebruikt

worden, om het gezangboek in te voeren. Maar hoe zijn zij opgenomen? Met uitlatingen, veranderingen, vervalscht, verdraait, verminkt, onkenbaar voor derzelver vervaardigers. Onder den schijn van met den vromen Lodenstein en anderen in te stemmen, heeft men het stelligste bewijs gegeven met hen te verschillen, en eene nieuwe leer, met de oude paden en den goeden weg niet overeenkomende, te willen invoeren.42
En slaan wij, Hoog Eerwaarde Heeren! het gezangboek op, zoo vinden wij in het eerste Hoofddeel, *van God en Zijne volmaaktheden*, eene optelling dier volmaaktheden;43 maar in dezelve van de *Regtvaardigheid* Gods geen gewag gemaakt. Is dan de regtvaardigheid Gods geene volmaaktheid meer in het

(*) Men zie over dezen bekenden, in onze eeuw beroemden, maar anders tegen God zich verheffenden, en in Goddelijke zaken geheel verbijsterden Dichter, onder anderen ook H.P. Scholte, Geref. Leeraar te Doveren en Genderen, in zijn Naschrift.41

aanbiddelijk Opperwezen, in wiens handen het vreeslijk is te vallen,44 en hetwelk met zoo veel nadruk genoemd wordt: *een verterend vuur?45* Onze zalige voorouders vermeenden teregt dat Gods Regtvaardigheid eene Zijner grootste volmaaktheden was, waarop het oog des Zondaars het eerst moest gevestigd worden, opdat zijn harte verbrijzeld werd en hij een der verlorenen zijn mogt, om welken te zoeken en zalig te maken, de Heere Jezus in de wereld is gekomen.46 En daarom is het ook dat de mij dierbare Heidelbergsche Catechismus het onderwijs aanvangt, met de kennis der grootheid onzer 14 zonde en elende, en bij name van hetgeen God van ons eischt in de wet, door dewelke de kennis der zonde is.47
Het eigenaardig kenmerk der Hervormde Kerk is bijzonder de vereeniging van Gods regtvaardigheid en Gods liefde, waardoor deze beide volmaaktheden Gods, wel verre van tegen elkander te strijden (gelijk de overige Kerkgenootschappen, allen min of meer bedektelijk aannemen) elkander op het heerlijkst verheffen en opluisteren, en als de Zon aan den Hemel schijnen, in de menschwording van Gods eeniggeboren Zoon, het Woord dat in den beginne was, dat bij God was, dat God was.48 Zoodat wij zondaren gedrongen worden de regtvaardigheid Gods op het meest te huldigen in de liefderijke zending Zijns Zoons, en wederkeerig de liefde Gods tot vloekwaardige zondaren het krachtigst eeren, in de betooning Zijner wrekende regtvaardigheid aan dien Zoon, inzonderheid in die uren waarin Hij om onze overtredingen verwond, om onze ongeregtigheden verbrijzeld werd, waarin de straf die ons den vrede aan brengt op Hem was, door Zijne striemen ons genezinge is geworden,49 en door Zijnen dood het leven.
Zullen wij van de gezangen zelve spreken, zoo neeme men slechts (om geene keuze te doen) de beide eersten uit den bundel, welke *aan God* gewijd zijn. Ja! in beiden wordt gesproken van de drie personen van het Goddelijke weezen. Maar wordt aan elk derzelver eene God toekomende eere toegebragt?
Vinden wij er in, dat deze drie personen, slechts één in wezen zijn? Of moeten wij niet veeleer twijfelen of aan den Zoon en denHeiligen Geest, dezelfde 15 eere wordt toegebragt, welke den Vader wordt bewezen, en zoo de onduidelijke en onbestemde uitdrukkingen in dit opzigt in deze gezangen voorkomende, al opgevat worden in eene zin met de H. Schrift en onze Formulieren van Eenigheid overeenstemmende, zingen wij dan niet meer ter eere van een Driegodendom, dan van eene Drieëenheid?

Maar ik wil hier niet verder intreden. Het is hier de plaats niet om de gezangen opzettelijk te toetsen. Door de uitgave van het werkje van Klok en de voorrede voor hetzelve geplaatst, heb ik mijn gevoelen omtrent dit gezangboek geopenbaard.
Doch hier moet eene aanmerking bijgevoegd worden. Door de uitgave van, en voorrede voor dit werkje, heb ik aan hetzelve wel *in summa*^ mijne goedkeuring gehecht; maar ik heb daarmede niet verklaard dat in dienzelfden geest volstrekt geen beter werkje geschreven konde worden, en dat ik zelve ten gevolge van meerdere studie, hetzelfde onderwerp niet op eene waardiger en vollediger wijze zoude hebben kunnen behandeld hebben door Gods genade, bijaldien ik zelve de opzettelijke en gezette toetsing van onze gezangen had ondernomen.
Het is een algemeen gebruik dat min bekende schrijvers, voor hunne werken, aanprijzende voorredenen begeeren van meer bekende en bekwame mannen. En waar deze begeerd en verleend worden, toonen de beide schrijvers te erkennen, (en dit zij zonder hoogmoed gezegd,) door deze verantwoording geperst, dat zoo de schrijver van de voorrede zelve het onderwerp van het boek behandeld had, het op eene welligt meer voldoende wijze, behandeld ware geworden.
Maar is het, Hoog Eerwaarde Heeren! dat de man van studie soms uitgever is van een werk, waarvan hij de autheur zelve juist niet zoude willen zijn, zoo verkiest hij dikwerf, dat een der geringen en eenvoudigen uit de Gemeente (die daarom wel hoog bij God kunnen aangeschreven staan), het onderwerp behandelt, dan dat hij hetzelve doet om dat er waarheden zijn, die op het publiek een heilzamer indruk maken, zoo zij komen uit de pen der geringen en eenvoudigen, dan uit die der geleerden.
Ik beroep mij, Hoog Eerwaarde Heeren! op de tallooze voorredenen door de Professoren en Predikanten der Hervormde Kerk in ons Vaderland geschreven, voor die schriften waarvan zij de autheuren niet waren, en waarin uitdrukkingen voorkomen, die zij zelven gewis niet zouden hebben gebezigd, en welke gij hen ook niet zult toerekenen. Maar ik ga over tot het betoog, dat ik regt had, het gezangboek thans in de Hervormde Kerk in gebruik, te toetzen, en hetzelve gewogen en te ligt bevonden hebbende, mijn gevoelen vrijmoedig en onbewimpeld te openbaren.
Ik erken, Hoog Eerwaarde Heeren! dat het gezangboek de goedkeuring en onderteekening heeft verworven van gecommitteerden van alle gewestelijke Synoden, *(maar in den tijd onzer onderdrukking en overheersching van afgodische volken,)* en sedert 27 jaren Kerkelijk is ingevoerd. Maar de Belijdenis der Gereformeerde Kerken, de Heidelbergsche Cathegismus en de *Canones* van de Synode Nationaal van Dordrecht hebben ook eene goedkeuring en onderteekening verworven. Om hier slechts van den Heidelbergschen Catechismus te spreken, deze is Kerkelijk ingevoerd en in gebruik geweest sedert 266 jaren. Hij is goedgekeurd in het Synode van Wezel 1568, van Embden 1571, van Alkmaar 1573, van Dordrecht 1578, van ’sGravenhage 1586, van Dordrecht 1618 en 1619. Eene goedkeuring niet alleen van gewestelijke Synoden, maar van Nationale Synoden, van het Nationaal Synode van Dordrecht, vereerd met de tegenwoordigheid van de onbevooroordeeldste en geleerdste mannen, uit het geheel Gereformeerd Europa.
O, Hoog Eerwaarde Heeren! herdenkt aan het heerlijk en eenstemmig getuigenis van dezen Catechismus in de 148ste Zitting van het Nationaal

Synode van Dordrecht,51 van den jare 1618 en 1619 afgelegd, en herleest (mag ik u zulks verzoeken) hetgeen Trigland van deze zitting schrijft op pag. 45 van zijn Kerkelijke Historie:52 En bedenkt dan, dat die zelfde Catechismus (even als de Belijdenis en de *Canones)* vertrapt en vertreden ligt, ten gevolge der afschaffing van het oude formulier van onderteekening voor de Predikanten, en de bijkans algemeene opvatting van het nieuwe formulier, door U in den jare 1816 opgesteld. Ziet hoe sints dit jaar van 1816, de meeste Herders en Leeraars onzer Kerk, zich aan de Formulieren van Eenigheid niet verder en meerder verbonden oordeelen, *dan in zoo verre zij vermeenen* dat dezelve met Gods Woord overeenstemmen, eene voorbehouding, waar mede zij voorwaar den Koran wel kunnen onderteekenen. Ziethoe de 18 Catechismus bij name wordt ontwricht, verscheurd, vervalscht, verdraaid, en men zich zelfs niet schaamt in vereenigingen van Predikanten, uitdrukkingen van denzelven, voor Godslasterlijk te verklaren. Wilt gij weten, Hoog Eerwaarde Heeren! welke achting men thans voor den Catechismus heeft, leest dan de Gedachten van Professor Hofstede de Groot, de werken van van der Linde, en dat liefderijke boek van Laurman, getiteld: *deDweeper,* boeken allen binnen weinige maanden door Hervormde Leeraars, in de nabijheid mijner woonplaats uitgegeven.53

En mag nu de Heidelbergsche Cathegismus zulk eene behandeling ondergaan ongestraft, moet ik dan afgezet worden, HoogEerwaarde Heeren!

omdat ik mij met onze gezangen niet kan vereenigen? Is het gezangboek in de Nederlandsche Hervormde Kerk dan onschendbaarder als de Cathegismus?

Maar laat ons verder gaan. Professor Hofstede de Groot aan de Hooge School te Groningen, leert opentlijk, dat geen Kerkgenootschap iets omtrent de Leer mag vaststellen; dat de Synode van 1816 de Predikanten van alle banden heeft ontslagen; en dat het ieder Predikant vrij staat te leeren wat hij wil.54 Dit gevoelen aarzel ik niet te zeggen, dat helaas het gevoelen is van het merendeel der Predikanten onzer kerk, en zeker is het Hoog Eerwaarde Heeren! dat ofschoon er over de kracht van UI. onderteekeningsformulier van den jare 1816 sints jaren getwist wordt, Gijl, echter geene enkele daad gedaan, geene enkele uitlegging gegeven hebt, waardoor de, in de kerk toenemende losbandigheid wordt beteugeld. Wij beleven een tijd, dat in de eertijds zoo schoon te zamenge-] voegde en eensgezinde Gereformeerde Kerk, door ieder Leeraar 19 gepreekt wordt wat hij wil, en dat het ten opzigte van de leer werkelijk is, *zoo veel hoofden zoo veel zinnen.* En als nu een iegelijk predikt wat hij wil, zal ik dan beteugeld, zal ik dan afgezet worden van mijne dienst, zal mijne geliefde en de aan mij gehechte gemeente van Ulrum van mij beroofd worden, omdat ik in gemoede en uit overtuiging, de Hervormde Leer aankleef?

Ja, Hoog Eerwaarde Heeren! ik belijde het, ook op het punt van de gezangen vereenig ik mij met de gevoelens van onze Achtbare voorouders. De Synoden van 1578, 1581 en 1586, hebben in de Kerk het gebruik van alle de gezangen die in de Heilige Schrift niet gevonden worden, verboden. En het Synode van 1618 en 1619 heeft bevolen, dat in de kerken zouden worden gezongen de 150 Psalmen, de Tien Geboden, ’t Gebed des Heeren, de Lofzangen van *Maria, Zacharia* en *Simeon,* en heeft veroorloofd dat ’t gezang: *O God, Die onze Vader zijt,* enz. gebruikt zoude worden: En heeft daarentegen geboden, dat alle andere gezangen uit de Kerken zouden worden geweerd, en dat zoo er eenigen alrede in de Kerken ingevoerd waren, die zouden worden nagelaten:55 Daarmede kennelijk bedoelende, de gezangen

welke in de destijds oproerige en Remonstrantsch-gezinde Provincie Utrecht, gedurende de kerkelijke troebelen ingevoerd waren.56
Ook particuliere personen, die voor den Godsdienst achting hadden, vereenigden zich met het oordeel onzer Synoden, tegen de invoering en het gebruik van gezangen. Uw Hoog Eerwaarden gedenken slechts aan het oordeel van den vromen Marnix van St. Aldegonde, omtrent de invoering van gezangen, welke in het eenig onfeilbare woord van God niet gevonden worden:57 En, hoe men zich meer dan twee eeuwen lang in de Vaderlandsche Kerk met Psalmen heeft vergenoegd, geene behoefte aan gezangen heeft gehad, en de Remonstrantschgezinden alleen (gelijk wij van De Provincie Utrecht zagen) gezangen, buiten het woord van God, hebben willen invoeren.
’t Is waar, bij de Reformatie zijn in Duitschland gezangen in de Kerken ingevoerd,58 terwijl de Fransche Kerken, even als de Gereformeerde Vaderlandsche, er van, tot op het begin dezer eeuw, verschoond zijn gebleven. Maar zal nu de vergelijking van de onderscheidene Kerken in het Gereformeerde Europa, de invoering en het gebruik van gezangen die in den Bijbel niet gevonden worden, aanprijzen of afraden? In welk land is ware Godsvrucht en Bijbelkennis, ja! heldere bijbelkennis, meer algemeen geweest dan in ons dierbaar Vaderland?
Welke Christen Kerk heeft immer duurzamer en schitterender gebloeid dan de Nederlandsche Gereformeerde? Daarentegen: Van waar is het ongeloof en de afval gekomen? Van waar heeft de verwoestende Neologie hare vleugelen over Europa uitgebreid? Van waar is door allerlei uitleggingen het woord Gods der Kerke geheel of gedeeltelijk ontfutzeld, zekerlijk onder het oordeel en veroordeel van ’s menschen verstand gesteld? En eindelijk, van waar is het volk van Nederland, van de regte wegen des Heeren, door onze vrome voorvaders bewandeld, verkeerd; zoo als de algemeene minachting van ’s Heeren dag kan aanwijzen?|
O, Hoog Eerwaarde Heeren! het antwoord op deze vragen moge doen zien, of het oordeel onzer Synoden en vrome voorvaders tegen de invoeringen het gebruik van gezangen, buiten het woord van God, zoo ongegrond geweest is, en of ik te veroordeelen ben, omdat ik met hun ook in dit punt overeenstem, en de navolging der Duitsche Kerken als een groot ongeluk beschouw.
Hoog Eerwaarde Heeren! de bedenkingen tegen het gebruik van gezangen, om nu op *onze* gezangen niet terug te komen, zijn gewichtig. En wordt nu in de Nederlandsche Hervormde Kerk openbaar geleerd, dat de Heidelbergsche Cathegismus is afgeschaft, en dat alle banden omtrent de leer tusschen de Herders en de gemeenten verbroken zijn, zoo vermeen ik nog meerder vrijheid te hebben, mij tegen de gezangen te verklaren, die in de Kerk het gezag van den Cathegismus toch wel niet hebben zullen.
Maar, Hoog Eerwaarde Heeren! is de afkeuring van gezangen zoo vreemd als het vonnis ten mijnen laste wel zoude doen gelooven? UI. Sekretaris zelve59 heeft geschreven, dat men twee ingevoerde gezangen had kunnen weglaten, dat een derde onduidelijk is en een vierde onverstaanbaar (Ypey en Dermout Kerk. Hist. D. IV. aant. bl. 54 en 55). Het is waar dat hij zóó omtrent eenige gezangen gesproken heeft, en ik de weglating en weering van allen zoude wenschen. Maar het getal doet niets ter zake, het is het beginsel waar het hier op aan komt, en zoo ik mijne wensch openbaar dat men twee gezangen weg had gelaten, zoo kan ik dien wensch ook omtrent gezangen openbaren.

Ik vermeen, Hoog Eerwaarde Heeren! genoegzaam te hebben aangetoond, dat men mij een regt wil benemen, dat aan anderen (van eene zoogenaamde *Liberale* denkwijze) wordt toegekend. En dat alle de motieven van het door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen tegen mij gewezen vonnis, niet slechts in dezelfde, maar in veel grootere mate van toepassing zijn, tegen alle de zoogenaamde Liberale Predikanten, wier verwerping van de Kerkleer onzer Vaderen, en verdraaijing en vervalsching, ja soms openbare versmading van onze Formulieren van Eenigheid, met name van den Cathegismus, der Gemeente niet onbekend is. En op die grond is het, dat ik van UI. de volkomene te niete doening van dit vonnis durf vragen.
Over het vonnis zelve (’t welk met overhaasting is geveld, den dag nadat ik mijne memorie van defensie had ingeleverd,60 (*) en in eene buitengewoone vergadering tot dat einde belegd door mijne *tegenpartij*, den Voorzitter van ’t Provinciaal Kerkbestuur, zie art. 39 van ’t Reglement van 181661 in het vonnis aangehaald), zal ik na het gezegde niet veel uitweiden. En ik zwijg zelfs geheel over de aanhaling van een artikel onzer politieke grondwet, waarmede ik anders wel vereenigd ben, in een vonnis gewezen door eene kerkelijke overheid, welke aanhaling in het ooglopend eene verwarring van denkbeelden aantoont, welke wij bij Godgeleerden, wien het Provinciaal Bestuur der Kerk is toevertrouwd, niet hadden kunnen vermoeden, en waarin ons geheel voorgeslacht gewis, eene miskenning van den aard van het Koningrijk der Hemelen zoude gezien hebben.62 Maar daar komt in het vonnis eene 23 zinsnede voor, welke zeker in mijne oogen zoo tastbaar bits en hatelijk is, ja! zal ik het zeggen, zoo met het voorbedachtelijk doel om te grieven gesteld is, dat ik dezelve niet mag voorbijgaan.
In het einde van het vonnis vindt gij, Hoog Eerwaarde Heeren! dat ik na mijne tegenwoordige suspensie nimmer weder openlijke Godsdienst oefening zoude kunnen houden zonder naar mijn gevoelen, een met Gods Woord strijdig getier te doen plaats hebben, ja in mijn oog valsche en leugenleer te bevorderen, en dus een slecht en verderfelijk Dienaar bij vernieuwing te zijn.
Hoog Eerwaarde Heeren! is deze zinsnede ook in der daad die van een Christelijk Kerkbestuur? Moet mijne bede tot den God aller ontferminge, met den eersten Martelaar des Nieuwen Testaments, ten opzichte van deze mijne Regters niet zijn: „Heere reken hun deze zonde niet toe?63
En nochthans bevat deze zinsnede wellicht, hoe hatelijk te zamen gesteld, eenige waarheid; doch laat ons onderzoeken welke. Is het eene uitgemaakte en bepaalde zaak, onveranderlijk gelijk de wet der Perzen en Meden, al is die ook nog zoo verkeerd en onbillijk, dat bij elke Godsdienstoefening uit de ingevoerde gezangen moet gezongen worden, zoo is mijne positie in de Kerk moeilijk. Maar bevat die aanmerking van ’t Provinciaal Kerkbestuur van

(*) Den eersten dag waarop zij konden en mogten zamenkomen, op welken ook de Kerkenraad, maar door henlieder haasten te laat, hunne memorie nog heeft ingediend.

Groningen eenige waarheid ten mijnen opzichte, zij is toch ook van gelijke toepassing op alle de vijanden en tegenstanders van den Heidelbergschen Cathegismus en de daarin vervatte leer. Ja, van meerdere toepassing! Want ik zoude de vrijheid hebben, uit het gezangboek eén twee a drie versjes uit te kiezen, en de overige gezangen ongebruikt te laten, gelijk bij de invoering der

gezangen zoo vele Leeraren gedaan hebben, en onder anderen een hoogst Godzalig Leeraar der Utrechtsche Gemeente, en gelijk UI. Secretaris onder anderen het 7de en 32ste gezang wel nimmer zal doen zingen. Maar de vijanden van den Heidelbergschen Cathegismus hebben de vrijheid niet, sommige der daarin voorkomende zondagsafdeelingen over te slaan, zij moeten over allen zonder onderscheid, naar volgorde prediken, en ook over die genen welke zij beweren Godslasterlijke uitdrukkingen te bevatten.
Maar het zij genoeg gezegd, Hoog Eerwaarde Heeren! Heb ik mogelijk uitdrukkingen gebezigd in mijne geschriften, welke met de waarheid niet geheel overeenstemmen, ik onttrek mij aan de Broederlijke vermaningen niet, en ben altijd bereid de bewijzen waarop men mijne schuld mogt willen grónden in liefde aan te hooren. Maar wat de hoofdzaak betreft, geloof ik dat mijne zaak rondstaat, dat dezelve het licht mag zien, dat ik geen onpartijdig Regter behoef te vrezen. En daarom verwacht en verzoek ik althans van U, de te niete doening van een vonnis, ’t welk ik onregtvaardig oordeel en zeggen mag mij tot eenen Martelaar te maken. En deze vernietiging wacht ik van U, U bij al de losbandigheid welke in onze Kerk steeds toeneemt, Hoog Eerwaarde Heeren! herinnerende, aan de Prophetie van den Apostel Petrus: dat er onder ons (in de Christelijke Kerk) valsche Leeraars zijn zullen, die verderfelijke ketterijen bedektelijk zullen invoeren, ook den Heere die hun gekocht heeft verloochenende, en een haastig verderf over hun zelven brengende.64 En voor mij zelven blijvende bij de oude beproefde Hervormde leer, op dewelke zoo velen onzer Voorvaders Godzalig zijn ontslapen, smeek ik u dringend, dat zoo deze Prophetie in onze dagen vervuld werd, Gij toch als de Hoogste Overheid in de Nederlandsche Hervormde kerk wilt toezien wat U te doen staat, op dat het oordeel over U en de Vaderlandsche Kerke niet kome of volvoerd worde.
Na toebidding van eene ruime mate des Heiligen Geestes over elk uwer in het bijzonder, noem ik mij met Christelijke onderdanigheid.
Hoog Eerwaarde Heeren!
Ulrum Junij 1834. Uw HEWs. verdrukte en bedroefde dienaar
(was get.) H. de Cock.

N.S. Deze memorie was door mij eigenhandig afgeschreven, maar de nu volgende, wel door mij opgesteld, maar niet eigenhandig geschreven, hetwelk mij als een noodzakelijk vereischte, kort voor de verzending herinnerd werd, schoon ik het niet zien kon uit onze kerkelijke wetten, weshalven die tevens door mij verzonden en ook door het Synode aangenomen is.

AAN DE HOOG EERWAARDE SYNODE DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

Genade en Barmhartigheid, mijne Heeren! worde UEds. geschonken door den H. Geest, om onbevooroordeeld, alleen Gods Woord volgende, alleen Gods eere zoekende, naar regt en geregtigheid te handelen, tot bevordering van de eer en verheerlijking van God en de bevordering van Gods waarachtigen dienst; door welks bevordering en terugkeering tot dezelve, alleen ons Vaderland kan gered en behouden worden, gelijk de Godzalige Baron Van Zuilen heeft aangewezen,65 en waartoe de Heer UEds. in deze dagen tot wapentuigen der geregtigheid of der ongeregtigheid, tot vaten ter eere of ter oneere gesteld heeft.66 Amen.

Wat de verdediging mijner zaak aangaat, ten opzigte van de Evangelische Gezangen, waarover thans wederom meer en meer de sprake komt, en in welker verderf de Heer Zijner Kerk en Gemeente de zijnen (opgewekt door Zijne oordeelen,) door Zijnen H. Geest inleidt, zoodat door geheel ons Vaderland, vele Godvreezenden het vergif der Afgoderij bemerkende, daarvan beginnen te schuwen en te gruwen, Ik heb daaromtrent mijn regt verdedigd en verdere verhoring verzocht, zonder gehoord te kunnen worden, bij het Provinciaal Kerkbestuur; ’t welk zonder mijne verdediging te hooren en mijne redenen te wederleggen, willekeurig onze Gereformeerde Grondwetten op de gruwelijkste wijze schendende, voor- al met Rome in ’t 27 bijzonder tegen het 7de Geloofs Artikel aandruischende, eigenmagtig en willekeurig mij afgezet heeft, waartegen ik Protesteerende, op grond van Gods Woord en van het regt van onze Gereformeerde Kerk, in het bijzonder ons gewaarborgd art. 7 van onze Geloofsbelijdenis, mij beroep mijne Heeren! op UEws., u biddende om in deze zaak, waaraan het heil van Kerk en Vaderland hangt, toch niet naar eigen zin en wil, maar onder biddend opzien tot God, alleen naar Zijn Woord te werk te gaan, hetwelk eenmaal alleen ons oordeelen, en ons vrijspreken of veroordeelen zal in dien dag der dagen, wanneer de Heere Jezus Christus de regtvaardige Rigter van levenden en dooden, komen zal op de wolken des Hemels, om vrij te spreken die Zijne eer en verheerlijking, door Zijnen Geest gezocht, - maar ook om te veroordeelen en voor eeuwig te verdoemen, die naar het goeddunken hunner harten geleefd en gehandeld hebben, en die niet Zijn Woord of den raad Zijner dienaren, maar hun eigen concepten en meeningen gevolgd zijn.
Het kan UEws. niet onbekend zijn mijne Heeren! hoe sedert meer dan eene halve eeuw de ligt- en loszinnigheid van vreemde en Afgodische volken, waarmede het Nederlandsch Israël gehoereerd heeft, ook dit Nederland zelve, weleer het pronkjuweel der volkeren, besmet heeft; hoe ligt- en loszinnigheid in leer en leven, onder hetzelve zijn doorgebroken, zoodat hetzelve andere volken geheel is gelijk geworden in de overtreding van Gods wetten en geboden, waarom ook, gelijk weleer over Israël wanneer het afweek, alzoo ook over Nederland de fiolen van Gods gramschap zijn uitgestort, terwijl menigvuldige en onderscheidene plagen, ons land en volk 28 getroffen en verteerd hebben.
Onder vreemde heerschappij staande en vermengd met het Afgodische

Pausdom, heeft in de dagen onzer verzuchting onder Afgodische volken, onze eigen landaard, jeukerig reeds naar de betuiging van den Godzaligen Melanchton naar nieuwigheden, eenen bundel liederen in onze Kerk ingevoerd, en met geweld mag ik zeggen ingedrongen, de Politieke Commissaris, in die dagen de drijvers daarvan ondersteunende en handhavende, tegen de besluiten van al onze vorige Nationale Synoden, van de dagen der Hervorming af, tot aan 1807 toe, een tijdperk van bijna 300 jaren. Zelfs in het Burgerlijke verjaart een wettig regt niet, voor het verloop van 30 jaren, maar naar de verordeningen van Gods Woord zelve, en van onze Gereformeerde Kerk art. 7,67 kan geen ouderdom of successie van tijden, het wettige regt van de Gemeente des Heeren doen verjaren, noch de waarheid in leugen veranderen, of de leugen boven de waarheid voortreffelijk maken. En zulks ontwijfelbaar zoo zijnde, hoe kan het dan, of Klok of mij, ten kwaden worden geduid, dat wij op grond van Gods Woord, gelijk wij zulks wenschen te verdedigen, tegen die Gezangen, als tegen Gods Woord ingevoerd, en tegen Gods Woord inloopende, gesproken hebben?!!!

Men roemt in deze dagen *van verdraagzaamheid*, maar is dit dan die hooggeroemde verdraagzaamheid, dat men vrijelijk alles tegen Gods woord mag spreken en schrijven, gelijk ik wel bij de stukken nader wensch aan te toonen en gelijk ik door Gods genade ook reeds aangetoond heb, maar dat, wanneer men spreekt vóór de waarheid, men uitgeworpen moet worden uit de Synagoge? Is dan die verdraagzaamheid, mijne Heeren! die velen zoo hoog roemen geene Joodsche, ja Duivelsche verdraagzaamheid die wij beschreven vinden ook Joh. 9:22?

Men roemt in deze dagen *van liefde* en *vrijheid*, maar is dit dan die liefde en vrijheid die zich uitstrekt alleen tot de kinderen dezer wereld, zoodat men vrijelijk alle ware Godvrezenden mag haten en dwingen om te zwijgen en te doen en te zien die dingen die Gods eer bezoedelen, de Gemeente verleiden, en land en kerk te gronde helpen?

Moest men indien men waarlijk verdraagzaam was en vrijheid en liefde wilde, niet even zoowel dulden dat de leugen bestreden, als voorgestaan wierd? Dat de gezangen aan Gods woord en onze formulieren getoetst en daardoor veroordeeld wierden, als dat men ziet met genoegen dat die op eene oppervlakkige wijze van behandeling worden verdedigd, zoo als ook de Roomsche Hoereliederen wel verdedigd zouden kunnen worden. Moest men dan de Gemeente althans in zoodanig een betwijfeld stuk, de vrijheid niet laten, zonder de arme consciëntiën der menschen te binden en te dwingen? - Heeft niet de Synode van Dortrecht in dit opzigt een edel voorbeeld van *verdraagzaamheid vrijheid* en *liefde* gegeven, wanneer zij zegt Sess. 162 het gezang: *o God die onze Vader bist, enz. wordt in de vrijheid der kerken gelaten, datze hetzelve gebruiken of niet, zoo als zij goedvinden?* Kan de Gemeente des Heeren, mijne Heeren! niet met regt althans deze vrijheid vragen? En mag ja moet zij niet wel, met bijzondere naauwkeurigheid toezien in dezen, dat zij niet misleid en verleid worde, waartoe en waarvoor zij door den Heere Jezus en zijne Apostelen zoo ernstig en bijzonder is vermaand en gewaarschuwd? „Het is toch (gelijk Van de Velde pag. 396 aanteekent)68 bekend uit de Kerkelijke Historiën dat door nieuwe menschelijke gezangen, die nieuwigheden in het hoofd hadden, de Gemeente door dwalingen hebben verdorven, zoo van Arius Samosatenus en van de *Valentinianen* wordt verhaald. Nicephor lib. 9 cap. 24. Tertull lib. 2 de Carne Christi cap. 17 en 20. Daarom

zegt hij reeds in zijne dagen toen nog de kerk zoo veel zuiverder was, en men alomme nog tegen dwaalleeringen waakte, ofschoon uit geen kwade meeninge van deze of die, zulke nieuwigheden mogten worden geopperd, zoo is zulks doch gansch ongeraden in dezen tijd te practizeeren, (en hoe veel te meer is zulks dan niet gevaarlijk en ongeraden geweest in een tijd, toen staat en ook alzoo kerk overheerd was door afgodische volken,) opdat wij door deze menschelijke gezangen geen koper voor goud krijgen, zoo zulks de geleerde Petrus Martyr getuigt, van de gezangen in de Roomsche kerk ingevoerd. Ziet denzelven over 1 Cor 14:26. De woorden van den Heer van Aldegonde, geheimschrijver van prins Willem de 1ste, zijn tot dezen Propooste opmerkelijk in de voorreden van zijn Psalmboek: De ervarendheid (zegt hij) der voorleden tijden heeft ons meer dan genoegzaam geleerd, hoe zorgelijk dat het zij, in Gods gemeente iets in te voeren, dat niet eigenlijk op de Heilige en alleen geloofwaardige schriften des O. en N. Testaments 31 gegrond zij."

Daarom Mijne Heeren! is het buiten alle regt en rede dat ik zonder gehoord te zijn, gelijk ook Klok, tegen de bewijzen die ik aangevoerd heb afgezet ben, en beroep ik mij in de eerste plaats op UEws. gelijk de Apostelen bij dergelijk onregtmatig vonnis van de Joodsche raad zich op die raad zelve, op God, en het Goddelijke regt 't welk zij voor zich hadden, zich beroepen hebben, gelijk wij zien kunnen Hand. 4:19. Zeggende: „oordeelt gij of het regt is voor God, ulieden meer te hooren dan God."

Het is voorzeker moeijelijk ja bij den mensch onmogelijk, om den Paus van Rome uit Gods woord te bewijzen dat hij de Antichrist is, dewijl hij zich verheelt een navolger van Christus te zijn, en op den stoel van Petrus te zitten, en hij uit zich zelve nimmer in Gods woord rusten zal; zoo is het ook moeijelijk voor mij Mijne Heeren, om voor UEds. mijn regt en dat van de Gemeente des Heeren te bepleiten en ingang te doen vinden in uwe harten, ja onmogelijk, ten zij God door zijnen H. Geest UEds. u zelven leeren verloochenen, uwe betrekkingen vergeeten, en Gods eer en het welzijn van de duurgekochte gemeente des Heeren, die in deze dagen als eene weduwe en weze verlaten vertrapt en vertreden neder zit, leere behartigen. De meesten uwer toch zijn welligt zelve ten zeersten ingenomen met, en zien geen kwaad in deze met bedekt vergift bezaaide en tegen het regt der Gemeente ingedrongene liederen, die, zoo als ik nimmer geweten heb, en 't welk gruwelijk is, in onze kerk zelfs op eene hoogere plaats gezet zijn, dan de zoo heerlijke en Geestelijke Psalmen, die door God zelve voor de Gemeente 32 beschikt en vervaardigd zijn; door die Heilige mannen Gods, die door Gods Geest gedreven zijn volgens de taal van Petrus 2 Petr. 1:21. Sommigen zeker hevige vijanden van mij, of omdat ik hunne dwalingen, gierigheden, gebreken en afgoderijen aangetast heb, of die hunner betrekkingen, hetwelk wel bij de ware kerk geen verbittering te weeg brengt blijkens Ps. 141 vs. 5 waar het is: De regtvaardige sla mij, het zal weldadigheid zijn; en hij bestraffe mij, het zal olij des hoofds zijn, het en zal mijn hoofd niet breken, maar hetwelk ook het zeker gevolg is bij elke valsche kerk gelijk men art. 29 onzer geloofsbelijdenis zien kan. Sommigen eindelijk mij reeds op de onregtmatigste wijze veroordeeld hebbende. Maar wetende dat het in Gods magt is, het regt der verdrukten te kunnen handhaven, gelijk wij zien kunnen Hand. 5, daar zelfs de Joodsche raad schoon haar harten barsteden van spijt en zij raad hielden om haar te dooden, bewogen wierd door den raad van

Gamaliël, om de Apostelen gegeseld hebbende, te laten gaan; wend ik mij tot UEds., met de bede dat gij allen uwe eigen concepten en meeningen ter zijde moogt stellen en alleen het regt Gods en zijner Gemeente voorstaan, deze mijne verdediging en die voor het Provinciaal bestuur van Groningen gedaan plaats gevende, en waar UEws. bewijs ontbreekt, mij en Klok roepende ter verantwoordiging, terwijl tevens de overtuiging van honderden en duizende geloovigen genoegzaam hoop ik op UEds. vermogen zal, om althans die gezangen vrij te geven en in de keuze der Gemeente te laten, den Apostel Paulus navolgende die zeide 1 Cor. 8:13 indien de spijze mijnen broeder ergert, zoo zal ik in eeuwigheid geen vleesch eten, opdat ik mijnen broeder niet ergere; daar deze dit zelfs in eene onverschillige zaak wilde doen, hoe veel te meer dan in eene betwiste en betwijfelde.
Wat de verdediging der zaak zelve aangaat weet ik niet, wat ik meer aanvoeren zal na het boven aangevoerde, en het betoogde in mijne verantwoording voor het Provinciaal bestuur, waar ik gedurig ook, zonder gehoord te zijn echter, dezen allesints billijken grondregel der martelaren uit onze Geloofsbelijdenis heb voorgesteld: *Dat men in twistige zaken de Heilige Schriften alleen moet hooren en plaats geven,* dewijl deze gehoord moeten worden boven alles, boven conciliën en decreten, boven oudheid of menigte van voorstanders, of successie van tijden en aanzien van personen:69 Ik zal mij daarom ten slotte, mijne Heeren! nog maar alleen bepalen bij het vonnis door het Provinciaal bestuur ten onregte geveld tegen mij, tegen Gods Woord en tegen den Gereformeerden grondwet, onze Geloofsbelijdenis nl., door het goed en bloed onzer voorvaderen gekocht en verzegeld.
Opmerkelijk is het, dat mij na ruim driehonderd jaren, juist hetzelfde geschiedt, hetgeen de eerste martelaar van Holland Johannes Pistorius pastoor van Woerden,70 bejegend is, wiens regters zijne aanklagers tevens waren, en wien de bloedhond Montanus op zijne vraag of zijlieden dan de fiscaal waren, toeduwde: *Ja want ik klage u aan* (toen niet over de gezangen als hoereliederen) maar *dat gij eene vrouw hebt getrouwd, verstaat gij 't wel?* Doch de edele martelaar antwoordde met verontwaardiging over hunne onregtvaardigheid, gelijk men breeder lezen mag in de historiën der Martelaren: *Foei gij geeft mij een monster, de Fiscaal richter!11 Zoo* ben ik, blijkens het hoofd van mijn vonnis aangeklaagd, niet door eenen vreemden, maar door het hoofd mijner richters Ds. Hendriks, die zeker hiertoe zich verpligt rekende, ijverig in kwaad te doen, maar traag in het goede te doen, onder voorwendsel om de goede orde te handhaven, onder voorwendsel zeg ik, want dat het met de goede orde waarlijk geen meenen bij hem is, blijkt genoegzaam; daar hij dan ten minste voor en boven allen Van der Linde en De Groot had moeten aanklagen, waaraan ik het Provinciaal bestuur nog daarenboven vroeger herinnerd heb, die toch al onze formulieren van eenheid in een openlijk geschrift ontbonden hebben, en zoo onze kerk in een bajert van verwarring gestort en veranderd, alle *goede* orde in de kerk niet alleen verstorende maar geheel en al omverhalende, terwijl zelfs deze mannen ten minste van ter zijde dit op rekening stellen daarenboven van de Synode van de Gereformeerde kerken van Nederland, welke hoop ik zich hieromtrent verklaren, en hierover regt doen zal, de *goede orde* handhavende.
Het Provinciaal Kerkbestuur oordeelde bij die aangifte gelijk zij verder zeggen, dat er redenen waren omdat bezwaar nader te onderzoeken en hetzelve onmiddelijk te behandelen: maar hoe geveinsdelijk zij dat zeggen,

mijne Heeren! moog gij zelve oordeelen uit mijne verantwoording en en 35
henlieder vonnis, waaruit wel blijkbaar is voor allen die oogen hebben om te zien, dat het hen niet om te onderzoeken, maar om te veroordeelen te doen was, daar zij de zaak te voren wel reeds overwogen hadden, reeds bij mijn vorig vonnis, en alle mijne redenen geen den minsten invloed bij hen gemaakt hebben, hoe billijk en gegrond ook, ja geen plaats zelfs voor het onderzoek der waarheid naar Gods woord gegeven of gelaten is. Hun doel kon ook geen ander wezen bij al hun haasten, als om naar Laurmans goddelooze en verfoeijelijke raad, mij zoo spoedig mogelijk uit te werpen, omdat ik uit kwam voor die leer die op Gods woord gegrond, door het goed en bloed onzer voorvaderen gekocht is. Joh. 9:22.
Waarom anders, als door het groeijen van hun haat, al die buitengewone en zoo spoedig mogelijk belegde buitengewone vergaderingen, daar zij mij door hun vorig onregtmatig en tegen Gods woord gewezene vonnis, voor twee jaren geschorst en alzoo in mijn lust, eer en inkomsten zoo zwaar gegriefd en benadeeld hadden?
De Heer hoop ik, zal UHEws. dit met verfoeijing doen zien, hunne geveinsdheid doen kennen, en den Goddeloozen raad van Laurman doen verafschuwen en straffen, opdat onze door het goed en bloed onzer zoo duurgekochte Gereformeerde kerk, niet geheel en al verändere in een kuil van dieven en moordenaren, gelijk de Heere Christus de Joodsche kerk noemt van zijne dagen, die geworden was, gelijk elders72 gezegd wordt, eene Synagoge des Satans Jer. 7:11. Matt. 21:13.|
Zij maken voorts met vertooning en omslag van woorden melding van de 36 stukken die tot een onpartijdig onderzoek, gelijk zij voorgeven, gediend hebben; maar het is wel te zien Hoog Eerw. Heeren! en het zal uwe aandacht niet ontglippen, dat het meer schijn dan zijn is, meer vertoning-makerij dan wezen, want ter zake dienende stukken, waren er eigenlijk anders niet, dan mijne verantwoording, waarop zij in het geheel geen acht geslagen hebben, geen één mijner aangevoerde gronden weerleggende, en het zoo billijk daarin geeischte regt op grond van Gods woord, en het regt onzer Gereformeerde kerk mij weigerende, daar toch het door mij verteekend verhoor, slechts eene korte aanteekening is mijner beantwoording van hunne vragen en geensints een onderzoek of wederlegging der waarheid. Het zoude gemakkelijk aan te wijzen zijn uit de Martelaars boeken, dat vele Roomschen in de dagen der vervolging, de martelaren nog meerder plaats ter verdediging hebben gegeven, en meer nog zich hebben toegelegd om uit Gods woord, schoon zij het niet konden verstaan, aan hunne zaak eenen goeden glimp te geven.
Zij komen nu voorts aan de gronden hunner veroordeeling, en waarlijk, met al hunne overwegingen die meer zijn dan er dagen in de week zijn, gelijkt hun vonnis eerder naar een Roomsch Remonstrantsch of Heidensch vonnis, dan naar een Gereformeerd vonnis, daar noch mijne redenen, noch Gods woord in eenige aanmerking komen, hetwelk ook nog in geen een vonnis tegen mij gewezen, in aanmerking gekomen is; schoon ik billijk met den edelen martelaar Johannes Wiklef mij daarop beroepen heb, die te regt zeide: art. 1 in overeenst. met art. 7 onzer Gel. *dat de H. Schriftuur in twistige alleen behoort aangezien te worden* en het ook nog houd met den edelen geloofsheld, Joh. Hus gelijk ik hoop ook van UHEws. art. 7 waar hij zegt: *Een getrouw dienaar Jezu Christi zal vlijtiglijk onderzoeken of des Paus geboden uitdrukkelijk zijn de geboden Christi of zijner Apostelen. En bevindt hij*

ze zulks, zoo zal hij dezelve gansch ootmoediglijk gehoorzaam zijn, maar bevindt hij des Paus gebod gansch tegen de H. Schrift, of de H. Kerk schadelijk te zijn, zoo zal hij dezelve vromelijk tegenstaan, opdat hij zulker zonden niet deelachtig worde, omdat hij ze bewilligt.14. Deze regel nu, die de Antichristische kerk in zijne veroordeeling verworpen heeft, is aangenomen bij de ware Gereformeerde kerk en toepasselijk niet alleen op den Paus en de Roomsche verkeerdheden en afgoderijen, maar op die van alle dwalende kerken, ook onze *Liberale* daarvan niet uitgesloten: Maar heeft nu Hoog Eerwaarde Heeren! het Provinciaal bestuur van Groningen, niet even onredelijk en onwettig tegen mij gehandeld, als die goddelooze Roomsche vergadering tegen Johannes Hus, te Constans? Vlijtiglijk heb ik onderzocht of die Synoden te regt de gezangen in de kerk ingevoerd hadden, maar bevonden dat het gedaan was tegen al de vorige Synoden onzes Vaderlands, met uiterlijk geweld en verstoring der orde op vele plaatsen die indringende. Ik heb bevonden daarenboven dat die gansch en gaar tegen de H. Schrift inliepen, en de H. Kerk schadelijk waren, waarom ik dezelve vromelijk heb tegengestaan, opdat ik zulker zonden niet deelachtig wor- de, omdat ik ze bewillige. Hij zou mij, des ben ik verzekerd, in dezen geprezen hebben, daar ik naar zijnen, op Gods woord en de gezonde en herstelde rede gegronde regel gehandeld heb, maar moest nu het Provinciaal bestuur van Groningen mij ook niet gehoord, en gehandeld hebben naar den billijken en op Gods woord gegronden regel van den Godzaligen Wiklef, art. 7, *Dat de H. Schriftuur in twistige zaken alleen behoort aangezien te worden?* Keeren wij anders en op hunne wijze handelende niet terug tot het Heidendom, en tot het Pausdom, die beter konden bewijzen met moordbijlen en schavotten, met gewoonte, groote menigte, oudheid, successie van tijden of personen, conciliën, decreten, en besluiten (men zie art. 7) dan met Gods onfeilbaar woord ten allen tijde het bloed der Heiligen gezocht en vergoten hebbende?

Ik heb hen, mijne Heeren! niets gevraagd dan het onderzoek en de handhaving van de *waarheid*, dat vraag ik ook UHEws., en verwerpt eveneens alle vonnis dat daarop niet gegrond is, gelijk ook de onlosmakelijke verpligting is van UHEws. en waaromtrent ook een iegelijk van UEds. in het bijzonder in den grooten dag des oordeels rekening zal moeten geven. Mogten UHEws. hieromtrent anders denken en gezind zijn, instemmende met die van het Provinciaal bestuur van Groningen, en alzoo met de daad de Gereformeerde gronden verloochenende, dan wil ik UHEws. nog wel gebeden hebben met Ds. Molenaar in zijn Adres75 pag. 10 om toch de ware Gereformeerde leer en de ware Gereformeerden niet te vervolgen, noch hen dingen op te dringen die regtstreeks tegen Gods woord en hunne concientie in loopen, maar dan den eerlijken en betamelijken weg in te slaan. Die 39 Eerwaardige Heer zegt daar en hoe billijk! „Is men van oordeel dat onze kerk dat onze Dordsche Vaders gedwaald hebben? goed! maar waarom dan niet eene algemeene kerkvergadering belegd en een bedaard en Christelijk adres aan alle de Hervormden gemaakt met voorstel om de leer te veranderen en dan gezien wie dat niet verkozen, de kerken en goederen eenvoudig en in groote bedaardheid verdeeld en vrede en liefde langs dien weg bevorderd? Is deze maatregel niet goed waarom dan niet eenen anderen gekozen, bij welken men den *eerlijken* weg bewandelen kan: Terwijl hij ten slotte de Nederlandsche Synode bidt zijn Adres en zoo vele geuite klagten ter harte te

nemen, en in plaats van voort te gaan op de reeds aangetoonde wijze, leeren terug te keeren van eene dwaling die zoo groot en verderfelijk is. Indien er toch meerdere onrust komt, en soms scheuring uit voortsproot, zou dan de Synode dit niet voor hare rekening hebben wanneer zij de banden losgemaakt, de deur opengezet en niet op listige werkmeesters gelet had, die langzamerhand onze kerk herscheppen willen, en die haar eindelijk den ondergang berokkenen zullen?"
Langs den weg der waarheid toch kan alleen de waarachtige orde gevonden, de kerk voor scheuring bewaard, God verheerlijkt, en het heil der eeuwige en onsterfelijk zielen bevorderd worden, en dit wenschende moeten wij met onze vaderen tot het waarachtig beginsel der hervorming terug keerende, met hen zeggen, art. 7: *Daarom verwerpen wij van ganscher harte, al wat met dezen onfeilbaren regel niet overeenkomt: gelijk ons de Apostelen geleerd hebben* **40** *zeggende: Beproeft de Geesten of zij uit God zijn. Item: zoo iemand tot u komt en deze leer niet mede brengt, ontvangt hem in uw huis niet.* 1 Joh. 4:1,2 Joh. 10.
Na deze algemeene aanmerking en uitstap aangaande henlieder gronden en bewijzen, zal ik die thans stuksgewijze nagaan en de ongegrondheid daarvan UHEws. voorstellen.

1°. In hunne eerste overweging hebben zij opgenomen, dat ik uitgever was van het bedoelde werkje t'welk waarheid is, en als gronden om tegen mij aan te voeren niet Gods woord; niet *dit* of *dat* zeggen de Profeeten, de Heere Jezus, en de Apostelen of onze formulieren van eenheid daarop gegrond, maar *a* die stukken die voor onze Gezangboeken geplaatst zijn en waarin strijdig met de waarheid gezegd wordt, dat in dezelve niets gevonden wordt, in het allerminste afwijkende van de bovengemelde formulieren van eenigheid, hetwelk toch een ieder in het oog loopt, daar de liberalen onzer dagen wel uiterst afkeerig zijn van onzen Catechismus en de Dordsche Geloofsregelen, maar vereenigd en verheerlijkt met de Gezangen, die gelijk velen zeggen naar hun verduisterd verstand, veel Evangeliescher zijn als de Psalmen, en daarom ook deze, schoon die Gods woord zijn, schier door dezelve laten verdringen. En *b.* De Synodale acten van het departement stad en lande van Groningen van Junij 1806 en meij 1807 waardoor die gezangen der kerk met geweld zijn opgedrongen, en ook boven de Psalmen geplaatst, daar, gelijk zeker de minsten met mij geweten hebben en 't geen gruwelijk is, altijd de gezangen moeten gezongen worden, maar die bepaling ten aanzien van de Psalmen gemist wordt en zelfs in 't bijzonder vrijheid gegeven en aanleiding om op feest- en Avondmaals dagen de Psalmen geheel na te laten en achter de bank te schuiven.
Kunnen zulke stukken HoogEw. Heeren! die daarenboven opgesteld zijn toen land en Kerk zuchtte onder vreemde en afgodische overheersching, als gronden en bewijzen dienen? Worden die in de Gereformeerde Kerk art. 7, niet geheel en al met verontwaardiging verworpen? En is de handhaving van zulke beginselen geene verwerping van de Gereformeerde gronden? Oordeelt zelve HoogEw. Heeren! zijn zij niet te verwerpen, die zulke gronden aanvoeren, die met zulke wapenen strijd voeren tegen Gods woord?

2°. In hunne tweede overweging, nu hebben zij die gronden tegen mij aangevoerd, gewagende tevens van de wijze waarop die gezangen in den tijd

onzer overheersching in de Kerk ingedrongen zijnde, gehandhaafd zouden worden, ook tegen de concientien dergene die zich daarmede niet zouden kunnen vereenigen, die daardoor gerekend zouden worden de goede orde te storen; benevens ook nog de Synodale besluiten, waarin wel eigenlijk niets voor de Gezangen gevonden wordt, gelijk ik niet weet dat eenig algemeen Synodaal besluit daarvan spreekt, maar welke toch daartoe worden aangewend en misschien wel te regt naar de meening der opstellers, daar in art. 10 van het algemeen reglement zelfs gezegd wordt: „Alle Kerkbesturen gedragen zich wijders overeenkomstig de voorschriften van dit Reglement en de algemeene of bijzondere verordeningen welke vervolgens zullen worden vastgesteld; alle daarmede niet overeenkomstige wetten en inrigtingen worden, bij het succes-1 civelijk in werking brengen dier verordeningen, gehouden voor vervallen." Wanneer dit, Hoog Eerw. Heeren! ook geldt ten aanzien van onze Formulieren van eenheid, dan is door die bepaling, de Gereformeerde Kerk vervallen, het grondbeginsel der Kerkhervorming, nl. de handhaving van Gods Woord, vernietigd, en het Pausdom in volle kracht, onder een andere form, onder ons wederom ingevoerd, (maar zonder weten van de Gemeenten, die zich op hunne formulieren van eenheid gerust hielden) op eene verraderlijke wijze en tegen de uitgedrukte wil en meening des konings. - Blijven des niet tegenstaande onze formulieren van eenheid naar Uw Hoog Eerws. meening staan, dan strijden die tegen elkander gelijk ook in het onderhavige geval, dan zijn hunne aangevoerde gronden van geenerlei waarde, en geen Decreten of Besluiten, maar Gods onfeilbaar Woord alleen, kan hier dan gelden, art. 7. Maar zijn die formulieren daardoor opgeheven, dan heb ik gezondigd, niet inderdaad, maar tegen eigenwillige bepalingen, God meer gehoorzamende dan de menschen; maar dan wil ik ook met Ds. Molenaar U HoogEerws. wel gebeden hebben, om Zijn Majesteit den Koning te bidden *dat er eene zamenroeping gehouden worde, om te zien wie bij de Oude Gereformeerde leer wenschen te blijven en wie niet, opdat op nieuw geen consciëntiedwang of Geestelijke tirannij ingevoerd of opgedrongen worde.16*
Intusschen, HoogEerw. Heeren! ben ik het niet alleen, die tegen uwe wetten en verordeningen gezondigd heb, maar wilde men mij hooren, ik zou gemakkelijk kunnen aantoonen, dat bij de verbazende vermenigvuldiging en opeenstapeling der kerkelij-1 ke wetten sedert 1816, die wel vier maal zooveel 43 zijn in dat korte tijdperk, als al de wetten der Algemeene Synodes van ons Vaderland van de dagen der Hervorming af tot aan dien tijd toe, een tijdperk van ongeveer 250 jaren, en bij de Algemeene laauwheid en koelheid onzer tegenwoordige Predikanten, van de honderd slechts eenigen, al die bepalingen houden, ja, misschien niemand in geheel ons Vaderland. Het zou dus op die wijze gemakkelijk vallen, om iemand die men haatte, die anders in zijn dienstwerk voorbeeldig was en getrouw naar Gods Woord handelde, naar een of andere bepaling uit den weg te ruimen. Indien Gods Woord bij en boven de kerkelijke bepalingen niet de regel kan zijn, dan wordt iedere zoogenaamde kerk een kuil van dieven en moordenaren eene Synagoge des Satans. Jer. 7:11, Mark. 2:13. - Dat grondbeginsel, HoogEerw. Heeren! hoop ik dat gij door Woord of daad niet zult verzaken. -

3°. In hunne derde overweging nemen zij in het bijzonder het stuk door J. Klok gemaakt en door mij uitgegeven op met toepassing; hetzelve ten

onregte op menigvuldige wijze lasterende.
a. Vooreerst zeggen zij: de goede orde wordt daardoor gestoord, maar indien zulk een ijdel geroep zonder bewijs genoeg is, dan is de Heere Jezus dan zijn de Apostelen te regt veroordeeld en ter dood gebragt. Matth. 21:10. Luk. 23:5. Hand. 19:29. Zij toch zijn daarvan ook beschuldigd, maar waar zou de orde gestoord worden, indien men de waarheid onderzocht en althans de concientien niet bond aan die menschelijke liederen, een ieder de vrijheid latende om die te gebruiken of niet? Gods Geest zou dan van zelve bij 44 meerdere doorbreking van licht en doorzicht, het getier wel doen ophouden. Is niet de terugkeering tot de waarheid de ware orde? En wordt die niet waarlijk gebroken, waar de waarheid onderdrukt en vertreden wordt? Zóó althans wordt dit bedoeld in Gods woord, en is het ook voorgesteld door de Hervormers en onze vaderen, gelijk uit onze Geloofsbelijdenis blijken kan.
b. Vervolgens zeggen zij dat die niet op een bedaarde, betoogende en bescheidene toon zijn wederlegd maar op de schandelijkste laaghartigste en valschte wijze zijn aangerand.
Dit betuig ik voor God HoogEw. Heeren! dat ik zulks nimmer daarin gezien heb, dat bij mij juist het eerste het geval is en het tweede schandelijke laster: waarin toch straalt die schandelijke laaghartige en valsche wijze van betoogen door? dat is nergens aangewezen. Heeft Klok niet rondborstig gehandeld het tegenovergestelde van valsch, heeft hij niet moedig de waarheid aangetoond geen laster of vervolging schroomende, heeft hij niet de schandelijke en bedekte wegen vliedende rond en openlijk aangetoond wat onze Gereformeerde kerk eischte, en zulks met Gereformeerde bij alle ware Godvrezenden Hooggeschatte mannen op grond van Gods woord bewezen? Het is waar, het is een doorn in het vleesch voor alle Liberalen en vrijgeesten die nog veel verder veelal afdwalen dan de Gezangen, het is hard veelal voor de genen die gaarne zachte dingen hooren, met het afhoereerende Israël die zeiden, spreekt tot ons zachte dingen, Jez. 30:10, maar is het daarom valsch laaghartig en schandelijk, magtspreukig en liefdeloos gelijk zij verder zeggen, en waarvan ik het tegendeel op grond van Gods woord wel wensch aan te toonen schaamteloos en kwaadaardig? Wat moet men dan oordeelen van de harde dingen die de Profeeten de Heere Jezus en de Apostelen gesproken hebben, Matth. 23. Hand. 5 en 7, en die zeker de Phariseën en Sadduceen de Wet en Schriftgeleerden hunner dagen niet beters maakten, gelijk hunne bitterheid en liefdeloosheid genoegzaam getuigen? Wat moet men dan denken van die edele martelaren die door Gods Geest gedreven goed en bloed voor de waarheid feil hadden, en die niet alleen zeiden wat zij er van dachten, gelijk Klok over het algemeen nog zediglijk voorstelt, maar wat zij ware, zonder schroom en zonder bewimpeling? Wat b.v. van eenen Petrus De Bruis en Hendrik van Toulouse,77 „geleerde en Godvrezende mannen, die zoozeer als zij eenigzins konden, zonder ophouden berisptten de dwalingen in de Kerke Christi ingekropen, groot noch klein sparende: noemende den Paus een Prins van Sodoma, de stad Romen een moeder van alle ongeregtigheid gruwel en vervloekinge, meest alle Prelaten helsche harpijën en grijpende wolven en zulks niet anders dan uit liefde, om hunne medemenschen te behouden met gevaar van hun leven en met hun bloed zulks bevestigende? Deze zeiden onder anderen van de Roomsche Gezangen, *dat God veeleer bespot dan geeërd werd door de Hijmnen en lofzangen der Priesteren*, waarover hunne verblinde tegenstanders zeker heel

anders dachten. Voorts betuigden zij, dat de aanroeping der Heiligen, beloften van reinigheid, Excommunicatiën, Bedevaarten, Tempelbouwingen, Feestdagen en andere instellingen van de Roomsche kerk, waarbij de Wet- en Schriftgeleerden en alle Fariseeën hoog opzagen, waren enkele superstitiën en van geener kracht."78 Zijn die mannen dan ook al hierom te veroordeelen en met zulke verkeerde namen te benoemen?
Wat ook van de edele Waldenzen, die op grond van Gods Woord staande hielden: „dat de Roomsche Kerke was de Hoere van Babel; dat men ongehouden was den Paus en den Bisschoppen te gehoorzamen, alzoo zij niet anders waren dan wolven van Christi kudde. Dat zoo vele inwijdingen der kerken, gedenkdagen der dooden, zegeningen der creaturen, Bedevaarten, Vastdagen, Feesten, Gezangen en andere Ceremoniën, waren duivelsche inventiën."79 - De Roomschen meenden ook, dat die gemaakt waren door mannen van algemeen bekende kunde en braafheid, meerendeels of misschien allen reeds ontslapen; maar was het daarom minder waarheid? En kwam het niet voort bij die edele Geloofshelden uit geloofslicht en liefde tot God en hunne naasten?
Wat eindelijk, om van zoo vele andere geleerde en vrome martelaren (die uit liefde Gods en des naasten, en uit liefde der waarheid hun bloed hebben gestort) te zwijgen, van eenen Gileijn de Mulere van Oudenaarden?80 die, „gevraagd zijnde of de Paus niet zij het hoofd der kerken op deze wereld, hebbende dezelfde magt Petri om te binden en te ontbinden? antwoordde: Ik houde den Paus wel voor het hoofd der kerken, ik en wil hem deze eere niet ontnemen, ik en wil ook denzelven uit zijnen stoel niet stoten, opdat ik dan u dit toelate, zoo beken ik hem voor het hoofd der kerken: der kerken zeg ik, 47 nl. der Roomsche, dat is: der Duivelsche kerken. Van deze kerke, die toch een moordkuil is, een spelonk van rovers en moordenaars een Synagoge des Duivels, is hij het hoofd, koning, prins, en opperste Prelaat, en regeert ze met zijnen dwalenden en leugenachtigen geest: Deze eere van heerschappen heeft hij van God niet, maar van zijnen vader, nl. den Duivel ontvangen, door wiens ingeven, raad en geweld, hij hem zelven niet op den stoel Petri, maar in den tempel Gods gesteld heeft." Gevraagd zijnde nopens het H. Avondmaal en daaromtrent zijn gevoelen gezegd hebbende, zeide hij: „nu is het met mij al gedaan, want het hangt haar al aan dezen brood God." - Gevraagd zijnde onder anderen: „of het dan niet wel gedaan was, dat men dat ouwelken, als God in den hemel aanbidt? werd hij, naar zijne betuiging, in zijn gemoed ontsteld en de Geest des Heeren dreef hem om de waarheid te zeggen; Christus (zeide hij) gaf het brood om te eten, niet om te aanbidden of daarvoor te knielen: Hij heeft ook nergens deze aanbidding des broods geleerd, maar hij zeidt Joh. 4:23: De waarachtige aanbidders moeten in den Geest en waarheid aanbidden: Daarom houde ik zulken aanbiddinge voor eene gruwzame afgoderij tegen het eerste en tweede gebod des Goddelijken wets, want deze aanbiddinge geschiedt voor eenen stommen en gebakken Afgod, die alzoo men bevinden mag, ook van de honden katten en muizen gegeten - ja! van de wormen en ouderdom verrot of verteerd mag worden. Hoe! en schaamt gij u niet, deze tastelijke schande, niet alleen den ligchame, maar ook de Godheid Christi aan te doen? En hoe mag (ik bidde u) de 48 Godheid Christi, die over de gansche wereld verspreid is, in een stuksken brood, of in uwe Ciboriën besloten worden? of hoe kan God, die een Geest is, met den monde en buik ontvangen en ingeslikt, ja ook (ik schaam het mij te

zeggen) in drek veranderd en door den stoelgang uitgeworpen worden? Want zoo gij dat ouwelken ook voor God bekent, zoo moet hij deze walgelijke dingen onderworpen zijn. Gevraagd zijnde wat hij geloofde van de misse? Antwoorde hij: Zij is eene gruwzame afgoderij, door dewelke de dood en offerhande Christi ganschelijk vernietigd en het Avondmaal des Heeren jammerlijk bedorven en geschonden wordt. Deze misse is van Christo niet ingesteld, noch heeft met de instellinge des nachtmaals niets gemeens, maar zij is gebouwd op den grond der transsubstantiatie en andere menschelijke superstitiën."
„Ten aanzien des doops zeide hij, gelijk ik dan de verachters des kinderdoops verwerpe, alzoo veracht en verwerp ik ook uwe moedwillige boosheid, waardoor gij de instellinge des Heeren die allesints volmaakt was, zoo schandelijk geschonden hebt met velerhande onlijdelijke superstitiën: want ten eersten maakt gij van den doop eenen afgod, dewijl gij daaraan de zaligheid, en niet aan Christo bindt. Ten anderen doet gij den kinderen en den huwelijken staat groot ongelijk, dewijl gij den duivel, (och boosheid!) uit haar wilt bezweeren. Ten derden gij en onderwijst de menschen van de mijsteriën en nuttigheid des doops niet, maar mommelt alleenlijk zekere Latijnsche woorden, die het volk ja bijna uwe mispapen zelve niet en verstaan tegen het gebod en de leeringe Pauli: maar wie zoude kunnen verdragen uwe onnutte Ceremoniën, als: zout, olij, kaarsen en diergelijke meer, welke gij tot schendinge des Heiligen doops ingevoerd hebt?"
En eindelijk (opdat ik hiervan een einde make) nopens de oorbiegte gevraagd zijnde, zeide hij: „Aangaande uwe oorbiegte, in dewelke gij 't getal aller zonden met aller omstandigheden van dien begeert te weeten, verwerpe ik ganschelijk, als die zonder 't Woord Gods ingevoerd is tot verstrikkinge der arme concientiën. Hoe schadelijk deze uwe oorbiegte is, betuigen uwe schandelijke werken: want door uwe biechten hebt gij der maagden en getrouwder vrouwen reinigheid aangevochten en menigmaal benomen."81 -
Zouden onze Provinciale Heeren, wier ooren zoo ligt kwetsbaar zijn door de waarheid, maar geheel bot en ongevoelig voor de grofste leugen en laster tegen den Hoogen God en Zijn Woord, onverschillig de verleiding van duizende zielen aanziende, gelijk blijken kan uit het onverschillig aanzien der Goddelooste lasterschriften die gedurig met of zonder namen in onze Provincie uitkomen, met het opzet om de Goddelooste en Godslasterlijkste dwalingen der Socinianen te verspreiden, maar die, naar de taal van Paulus, ketelachtig zijnde van gehoor 2 Tim. 4:2, 3. de waarheid niet kunnen verdragen, maar daarop even als weleer de Roomsche inquisitiemeesters aanvallen; zouden die zeg ik, van deze Hemeltaal der martelaren, waaruit alle Phariseeuwsche geveinsdheid verre, verre gebannen is, en de eere Gods alleen bedoeld wordt, ge- sproken als 't ware in 't gezigt van brandstapels en moordschavotten, ook niet zeggen dat het niet bedaard, betogend en op eene bescheidene wijze gezegd was, maar op de schandelijkste, laaghartigste en valschste wijze? Zouden zij, HoogEerw. Heeren! ik vraag het u op uw geweten en als in de tegenwoordigheid Gods, naar hunne voorgestelde beginselen handelende, niet met de Roomsche Inquisitiemeesters die edele martelaren, die als getrouwe getuigen stonden voor de waarheid, veroordeeld en verdoemd hebben? En zijn op even diezelfde wijze de Profeten, de Heere Jezus en de Apostelen ook niet veroordeeld door de Phariseeën door de Wet- en Schriftgeleerden?

U HoogEerws. echter bid ik, om naar zulk een ijdel geroep niet te hooren, maar onbevooroordeeld naar Gods Woord de waarheid te onderzoeken en zonder omzien de waarheid gehoor te geven en de waarheid die naar de Godzaligheid is,82 naar Gods Woord en UI. eed voor te staan en te handhaven, dan zal en land en kerk voor eene menigte van jammeren en ellenden behoed en bewaard worden, de Kerk wederom bloeijen gelijk weleer, en Gods zegen ook onder ons wederkeeren; maar stemt gij in met den raad der goddeloozen - Ps. 1:1, en vereenigt gij u met het Provinciaal bestuur om de waarheid te verdrukken, de leugen te handhaven, de conscientiën te binden aan- en te dwingen tot het omhelzen van menschelijke op Gods Woord niet gegronde maar daartegen strijdende en inloopende schriften, gelijk die Gezangen zijn, (Matth. 15:9. 23:4. Mare. 7:7, 8.) dan verbroedert gij u met allen die het bloed der Profeten en der Heiligen gezocht en vergoten hebben,83 gij wordt de hoofd-oorzaak van Nederlands val en van al de 51 jammeren en ellenden die uit de verdrukking van Gods Kerk en Gemeente noodzakelijk moeten voortvloeijen, die toch nimmer uitgeroeid en overwonnen kan worden (Matth. 10:26,28. Luk. 12:5, 7, 32. Hand. 18:9. Gal. 2:12. Hebr. 11. 25. H. 13:6. 1 Petr. 3:14. 1 Joh. 4:18.) maar waarop zich alle magten, zelfs die van een Karei de Vde en van een Philips de Ilde te bersten stoten, gelijk ons Vaderland daarvan eene levendige getuige is, omdat de Heere Jezus gezegd heeft: vreest niet gij kleine kuddeken,84 ik heb de wereld overwonnen,85 en tevens de poorten der helle zullen mijne Gemeente niet overweldigen,86 en waarvoor ik hoop dat God UHEws. behoeden en bewaren moge. Matth. 16:18. Ephez. 5:25,29,32. Coloss. 1:18.1 Tim. 3:15.

4. In hunne vierde overweging nemen zij op mijne verpligting en vermeende overtreding, en wel
a. Vooreerst ’t geen ik gaarne toestem en van harten omhels: „dat volgens art 227 van de grondwet men verantwoordelijk is, zoo voor hetgeen men uitgeeft of verspreid als voor hetgeen men schrijft.” Daarom HEw. Heeren! heb ik ook in geen mijner verhooren, gelijk uit de blijken en bewijzen te zien is, eenige exceptie gemaakt op het werkje door mij uitgegeven, maar ben rondelijk voor de waarheid uitgekomen, en wensch ook nog mij aangewezen te zien op Grond van Gods woord, waar in dat werkje de waarheid te kort gedaan of verderfelijke leere geleerd wordt, als wanneer ik de eerste zal zijn om zulks dankbaar en ootmoediglijk te erkennen, maar tot nog toe is zulks door niemand of nergens geschied. Maar dien regel die het Provinciaal 52 bestuur dan wist is door hetzelve geensints betracht in de achterhalingen dergene die de schandelijkste leere en grootste wanorde veroorzaakten, getuige dat Godslasterlijke blaauwboekje waartegen ik uit naam veler geloovigen geprotesteerd heb, en waarvan de schrijver niet eenmaal zijn naam durft bekend staan, schoon daartoe opgeroepen zijnde; en ’t geen daartoe gedrukt en zoo beknopt gemaakt is, opdat het veel verspreidt zou kunnen worden om de gemeene man te verleiden, gelijk dan ook onder de oogen van ons geheel Provinciaal bestuur geschied is, vooral door de jongere en meer en meer nog naar het Sociniaansche overhellende Predikanten; en getuige ook die stukken van Van der Linde, waarin onze kerk ontbonden en alzoo in de grootste bajert van verwarring en ordeloosheid gestort wordt, ja in de daad gemaakt tot een kuil van dieven en moordenaren. Jer. 7:11. Matth. 21:13. Het zou met duizenden Godsvrezende HEw. Heeren mijne

begeerte wel zijn, dat hierin naar de aanwijzing van Gods woord voorzien wierd, en dat vooral hiertoe ook de eed vóór 1816 gebruikelijk hersteld wierd, daar toch de ondervinding op de treurigste wijze leert, hoe de eed van 1816 uitgelegd en tot bedekking en verschooning van de gruwelijkste dwalingen dienstbaar gemaakt wordt. En

b. Ten tweeden mijne verpligting tot goede orde volgens art 7 van het Reglement van opzigt en tucht en volgens mijnen eed van 1816 tot toelegging op de bevordering van orde en eendragt, zonder echter daarbij verder aan te halen, waartoe ik mij verbonden heb en waartoe ik verpligt ben volgens denzelfden eed, bij handteekening bevestigd hebbende, dat ik de leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord in de aangenomene formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk vervat, ter goeder trouwe zal aannemen en hartelijk gelooven, dat wij dezelve naarstig zullen leeren en *handhaven* en dat wij op de bevordering van Godsdienstige kennis, Christelijke zeden, orde en eendragt, ons met allen ijver zullen toeleggen, verbindende wij ons bij deze onze handteekening tot al het voorschrevene, en om, zoo wij bevonden worden tegen eenig gedeelte van deze verklaring en belofte gehandeld te hebben, deswegen ons te zullen onderwerpen aan de uitspraken der bevoegde Kerkelijke Vergaderingen. -

Mijne verpligting om die leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord in de aangenomene formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is vervat, naarstig te zullen leeren en *handhaven* HEw. Heeren! schijnt het Provinciaal Bestuur gelijk vroeger het Classicaal Bestuur willens en wetens voorbijgezien te hebben, schoon dit zeker het eerste en het hoogste is, waaruit het andere moet volgen, anders loopen deze beide zaken regelregt tegen elkander in, want wil men die leer, door Gods Geest van de Goddelijkheid daarvan overtuigd zijnde leeren, men wordt bespot, gehaat, veracht, gescholden als een fijne, dweeper, Domper, Dortenaar, of wat dies meer zij, wil men die (door den nood gedrongen, gelijk Paulus zeide: de nood is ons opgelegd, wee mij zoo ik het Evangelie niet verkondig)87 *handhaven,* men wordt beschuldigd als verstoorders van orde en eendragt, gelijk ik helaas op de treurigste wijze heb moeten ondervinden, in de bestrijding van Brouwer en Reddingius. Maar is dat HEw. Heeren! geene Duivelsche orde en eendragt, die deze onze Classicale en Provinciale besturen in het oog hebben, wel vrij uit latende spreken tegen de waarachtige leer der Godzaligheid en onze formulieren van eenheid, maar oogenblikkelijk den mond snoerende aan, en zonder overtuiging met den kerkelijken banbliksem vegtende tegen hem, die het waagt om naar zijn eed en pligt die leer die alleen genoegzaam is tot zaligheid, te *handhaven!* - Ik heb opregte liefde tot orde en eendragt, maar tot die orde en eendragt, die voortvloeit uit de erkentenis en handhaving van Gods dienst, Gods Woord en de waarheid, andere orde en eendragt ken ik niet, is ook slechts schijnbaar en eerder eene vereeniging van dieven en moordenaren te noemen, gelijk de Heere Jezus die noemt, dan goede orde en ware eendragt. 1 Cor. 12:13. Eph. 4:3. Joh. 17:21. Hand. 4:32. Rom. 12:15, 16. H. 15:5. 1 Cor. 1:10. Eph. 4:5. Phil. 2:2. H. 3:16. Coloss. 3:15. 1 Petr. 3:8. In waarheid mag ik hier instemmen met den grooten, geleerden, Godzaligen, en vreedzamen Harmannus Wits, wanneer hij zegt: „En ’t is niet anders als opregte liefde tot aller zaligheid, wanneer wij een ieder, groot en klein, uit den Woorde Gods, zijne bijzondere en algemeene pligten voorstellen, of wij uit allen eenigen behouden mochten.

Innerlijke zucht hebben wij tot de vrede der Kerke, en zoo veel mogelijk is, zoo veel in ons is, tragten wij die te houden met alle, allermeest met onze mededienstknegten: (nl. die zulks in waarheid zich betonen en zijn)88 want wij weeten hoe hij voer die zich de vertraging van de komst zijnes Heeren beloovende, zijne mededienstknegten begon te slaan. Indien iemand schijnt 55 twistgierig te zijn, wij hebben zulken gewoonte niet, noch de Gemeente Gods. De oneenigheden die zich hier en daar vertoonen, doen ons in de ziele zeer, en ’t is een scheure in ons harte, wanneer de rok onzes Heeren, door onnodige kibbeling gereten wordt. Wij spreken de waarheid in Christo (onze conscientiën ons mede getuigenisse gevende door den H. Geest) dat het ons eene grote droefheid en ons harte eene gedurige smarte is, als wij ergens eene wortel van verbitteringe tusschen Paulus en Bamabas zien oprijzen. Maar zoo lief is ons de vrede nooit, dat wij die *met schennis der Heilige waarheid, met verlies van een goed gemoed of met verwisseling voor de onvrede Gods koopen of houden willen.”* (En dit, Hoog Eerw. Heeren! is immers billijk en, zonder concientiedwang volstrekt noodzakelijk om toe te laten) „Als die dingen, zegt hij verder, gevaar lopen, hebben wij liever dat alles daarvan wage, als dat wij met stilzwijgen en toezien de zaak onzes Heeren verraden zouden.” (Daartoe immers, Hoog Eerw. Heeren! heeft het Classicaal en Provinciaal Bestuur mij willen dwingen, mijn gemoed en de waarheid verkragtende.) - Maar het was in die toestand van zaken door Gods genade mijne keuze ook met hem: „Dan zullen wij de wapens onzes krijgs aantasten, en ’t mag ons niet van ’t harte, dat wij in zulk een toestand van zaken, met de rustzieke Rubenieten zouden zitten blijven tusschen de stallingen, te hooren de bletingen der kudden.”89 (NB. toen Brouwer, Reddingius en Laurman zoo hevig op dezelve aanvielen.) „Wij schrikken voor die vloek des Engels over de inwoners van Merotz uitgespro-|ken90 (en och! of wij allen er regt voor 56 mogten schrikken en beven) omdat zij niet gekomen en zijn tot de hulpe des Heeren, met de Helden. Andere vrede kennen noch achten wij als de vrede Christi, die eene vijandinne van valschheid en Goddeloosheid is. De vrede die wij zoeken, is de vrede Jerusalems, die in zich behelst de oorlog tegen den Duivel, de wereld en de zonde, en nooit gehenge God dat wij met haar of hare vrienden vrede maken zouden! Dat is, Broeders! ons ongeveinsd oogmerk: Dit onze eenvoudige poginge: In grote onvolmaaktheid, maar in opregtigheid en voor den Heere. Hiertoe arbeiden wij, hierom worden wij gesmadigd. Doch onze roem is deze, nl. het getuigenis van onze consciëntie, dat wij in eenvoudigheid en opregtigheid Gods, niet in vleeschelijke wijsheid, maar in de Genade Gods in de wereld verkeerd hebben, en zulks nu doen onder ulieden. Daar hopen wij bij te blijven, te leven en te sterven.”91
Neemt gij mijne verdediging, HEw. Heeren! bezwaarlijk aan, hoort dan toch bid ik U, één onzer oude roemruchtige geloofshelden, die als voor mij, hier de ware orde en de ware eendragt voorgesteld en mijne zaak verdedigd heeft. - Het Zegel van Gods goedkeuring rust op Zijne werken, Zijne gedachtenis is in zegening bij alle Gods kinderen, en dat hij een Ziener was in zijne dagen, getuigt zijn twist des Heeren, vergeleken met de uitkomst en vervulling, ten zeersten. -

5. In hunne vijfde overweging leggen zij mij eene meening te last, welke geheel vreemd van mij is, nl. dat ik meenen zou eenmaal gestraft zijnde, vrijheid te hebben van alle soortgelijke overtreding. Dit is HEw. Heeren! mijne

meening geenzins, gelijk UEds. ook blijken kan uit mijnen brief den 26sten April geschreven aan het Provinciaal bestuur, maar ik had hen daarin opmerkzaam gemaakt op de grootheid hunner geveinsdheid, of de hitte hunner vervolgzucht waarmede zij mij najaagden als een veldhoen op de bergen, of het zijn mogt dat zij zelven het ook nog zien mogten en gestuit worden in hunne vervolging van de waarheid, gelijk Paulus op den weg naar Damascus. 1 Sam. 26:20. Jes. 17:11.
In hun voormalig vonnis toch, 't welk ook in geenerlei opzigt op Gods Woord of de waarheid gegrond is, hadden zij gezegd, doch tegen de waarheid wat het eerste, en geveinsdelijk wat het tweede aangaat: „Gehoord het Rapport der Commissie uit en door deze vergadering tot nader onderzoek dezer zaak ten overvloede en om geene middelen van liefde te sparen benoemd. - En overwegende dat volgens art. 7 van meergenoemd Reglement, in allen gevalle bijzonder moet gelet worden, onder anderen op de hardnekkigheid in het tegenstreven, belijden en onderwerpen: Doch willende tevens, ofschoon volgens art. 58 van hetzelfde Reglement tot een nog ernstiger bestaffingsmiddel kunnende overgaan, den afgedwaalden jeugdigen Leeraar zoo lang mogelijk, voor erger bewaren, in de hoop dat tijd van nadenken hem zal terug brengen tot den geest der Christelijke liefde, van welken hij thans zoo zeer is vervreemd."
Maar wat toch moet men van zulk eene liefen medelijden wel denken, die mij heden een vonnis van schorsing en morgen een voornemen tot afzetting te huis zendt, zonder mij in eenigerlei opzigt te overtuigen, dat ik tegen Gods Woord of onze formulieren gehandeld heb. Zij toonen het door daden, gelijk het Classicaal bestuur het met woorden betuigd heeft, dat zij het eens zijn met Brouwer en Reddingius, en nu ook tevens met de Algemeene genadeleer die overal in onze Gezangen doorstraalt, waarvan ik een afschuw heb: als wetende dat wij daarmede moeten verloren gaan, en als den Allerhoogsten vernederende en den diep ellendigen mensch verheffende, maar zoo zij in dit opzigt onze Kerk verlaten en een andere leer invoeren, beschermen en handhaven wilden, was dan de voorslag van De. Molenaar, HEw. Heeren! niet duizendmaal veel billijker, ronder en eerlijker, terwijl daarbij tevens *en* de goddelooze Phariseeuwsche geveinsdheid, *en* de onderdrukking der godzaligen, *en* de gruwelijke consciëntiedwang vermijd en ontvloden kon worden?
Welke dan ook uwe meening zij HEw. Heeren! die ik natuurlijk niet weten kan, daar zoo velen in deze dagen tot het rampzalige Liberalismus vervallen zijn, en tot de oude Remonstrantsche dwalingen zijn wedergekeerd, ik bid UHEw. Heeren! om dan toch de Gereformeerde leer alleen niet te vervolgen, maar dan rond en eerlijk te handelen en deze Gemeente waarvan schier 3/4 alleen de Gereformeerde leer wenschen en mijn vonnis niet aangenomen maar daar tegen geprotesteerd hebben bij het Provinciaal bestuur, om zeg ik, de Gereformeerde leer alleen niet te vervolgen, maar om die gelijk UHEws. verpligting is te handhaven en daartoe Nederlands leeraren en Gemeenten terug te roepen, waarop voorzeker de goedkeuring des Heeren rusten en volgen zal, of althans deze Gemeente vrijheid te geven, om met mij naar de oude Gereformeerde leer en tucht te leven en te leeren, hetwelk onze eendragtige lust en keuze is, geene andere leer tot zaligheid kennende, gelijk onze vaderen.

6. In hun 6e overweging voeren zij aan, de in hunne oogen verzwarende omstandigheden, die met mijne gewaande overtreding zouden gepaard gaan. - En wel
a. Vooreerst. Overmits de uitgave van dit boekje stoutelijk is geschied, op een tijdstip, dat ik reeds wegens het stichten van wanorden ter eerster instantie in alle deelen van mijn dienst gesuspendeerd was.
Was deze suspensie wettig geweest, om een wezenlijk misdrijf, en mij zulks aangetoond op grond van Gods Woord, dan zeker zou een dergelijk misdrijf mijne schuld verzwaard hebben. Maar was het, HEw. Heeren! niet billijk te vergen van mijne vijanden, (want als zoodanig hadden zij zich reeds verklaard op de Classicale Vergadering toen ik het regt Gods tegen Brouwer, en ook in ’t bijzonder tegen Damsté, Praeses van het Classicaal bestuur, verdedigd had, die zelfs durfde beweeren, dat God niet van ons eischen kon, hetgeen wij volstrekt niet doen konden, alzoo het lijden en sterven des Heeren krachteloos makende) dat zij mij aantoonden op grond van Gods Woord, waarin mijn misdrijf bestond? - En daar zij dat niet deden, moest het toen mij, en allen die niet naar den schijn, maar naar regt en geregtigheid oordeelen, niet blijkbaar worden, dat hunne veroordeeling voort kwam uit afkeer, haat en partijschap tegen den naam en zaak des Heeren en die zijner 60 Gemeente, die daarin tegen de aanvallen van Brouwer en Reddingius, beschermd en verdedigd was? Met blijdschap en genoegen zag ik daarom te ge moet en vernam ik eindelijk het voornemen van het Provinciaal bestuur, gelijk ik hun ook geschreven heb, om mijne zaak ter hand te nemen, daar ik gerust was in dezelve, en hoopte dat daaronder althans nog den eenen of anderen gevonden zou worden die billijker en Schriftmatiger oordeelde, maar zelfs, gelijk de uitkomst geleerd heeft, geen Pharizeeuwsche Gamaliël. - Maar hoe kon, mijne Heeren! de zaken alzoo toch in waarheid gelegen zijnde, de uitgave van de Gezangen, eene verzwarende omstandigheid zijn? Noch het Classicaal- noch het Provinciaal bestuur heeft mij wettig en op grond van Gods Woord, van eenig misdrijf kunnen overtuigen: Ik, en honderden, ja duizenden, zien hier geen misdrijf, maar wel de doordrijving van hunne concepten, de tegenstand tegen de oude Gereformeerde leeren de handhaving van de leer des vrijen wils tegen de vrije genade. Rom. 3:24. H. 4:16. H. 11:6. Hunne overheersching en tierannij moge hier dan eene verzwarende omstandigheid smeden, maar zij is er in de daad geenzins, daar noch het stuk tegen Brouwer, noch dat tegen de Gezangen een misdrijf maar eene verdediging is, gelijk ik het Provinciaal bestuur bijzonder heb aangetoond, van de leer en de beginselen van onze Hervormers, en van onze Gereformeerde Kerk in ’t bijzonder. En
b. Ten anderen gelijk zij zeggen, omdat art. 7 van het Reglement van Opzigt en Tucht gebiedend vordert „vooral onderscheid te maken tusschen enkele misstappen en hebbelijke verkeerdheden, en eindelijk in allen gevalle 61 bijzonder te letten op verzwarende en verzachtende omstandigheden, alsmede op de hardnekkigheid in het ontkennen of tegenstreven, of ook de ootmoedigheid in het belijden en onderwerpen dergene, die bestraft moeten worden.”
Zij schijnen hier het oog te hebben op drie dingen, *hebbelijke verkeerdheid, verzwarende omstandigheden,* en *hardnekkigheid in het tegenstreven:* - Het eerste diende, gelijk ik reeds dikwerf gezegd heb, gestaafd en bewezen te worden, en zulks niet met Conciliën, decreten en besluiten, maar met het

levendige Woord van God, hetwelk noch het Classicaal- noch het Provinciaal bestuur heeft kunnen doen HEw. Heeren! gelijk gij uit henlieder vonnissen zien kunt, maar even gelijk de Papisten in vorige dagen, hebben zij geoordeeld naar het goeddunken hunner harten, en daarom de naam en zaak des Heeren, die altoos tegen ons vleesch en bloed inloopt, veroordeeld, waarvoor ik hoop, dat UHEws. bewaard mogen worden. Deut. 29:19. Ps. 81:13. Jer. 3:17. enz. Wat het tweede aangaat, nl. de in hunne oogen *verzwarende omstandigheden*, daarmede is het even eens gelegen. Eerst moest mij aangetoond worden dat het eerste een misdrijf was tegen Gods Woord, en dan ook ten aanzien van het laatste zulks worden bewezen, niet uit Conciliën, Decreten en Besluiten op zijn Paapsch, maar uit het levendige Woord van God, hetwelk dat Woord eischt, de redelijkheid gebiedt en onze Gereformeerde Kerk ons waarborgt, naar ons 7de en andere artiekelen van onze Geloofsbelijdenis, bijzonder ook die, over de regeering der Kerk van 27-32. Wat moet er anders van onze Kerk worden HEw. Heeren! indien onze besturen maar mogen oordeelen naar het goeddunken hunner harten en naar de Kerkelijke Decreten die schier legio zijn, op hunne wijze en niet naar Gods Woord uitgelegd? Wat zal er dan worden van onze vrijheid van drukpers en vrijheid van Godsdienst? Zullen dan niet zij, die schrijven naar het goeddunken onzer Liberale Provinciale besturen, alles vrijelijk, al is het ook nog zoo grof en leugenachtig, mogen uitslaan, zonder dat men hen mag weerspreken op grond van Gods Woord? En zal niet alles wat hen in ’t bijzonder mishaagt, al is het ook nog zoo zeer op Gods Woord gegrond en daarmede overeenkomstig, uitgekreten en veroordeeld kunnen worden, onder dat algemeene Rubriek van stoornis van orde en eendragt? Ik hoop in dezen HEw. Heeren! bij UEds. meerdere redelijkheid te vinden, meerder onderwerping aan Gods Woord en handhaving van het beginsel der Hervorming, hetwelk ook reeds de grondregel van de Waldenzen was in de 12de eeuw blijkens art. 1, van Johannes Wiklef in de 14e eeuw blijkens art. 1. van Johannes Hus in de 15e eeuw blijkens art. 7, bevestigd in de 16de eeuw door al de Hervormers en zoo krachtig uitgedrukt en gehandhaafd in het 7de art. der Geloofsbelijdenis: *Dat de H. Schriftuur in twistige zaken behoort alleen aangezien te worden*, Gal. 1:8. Deutr. 4:2. H. 12:32. of ’t geen de edele Joh. Pistorus, de eerste Hollandsche Martelaar zeide: wz *buiten de Canonijke boeken geboden wordt, dat kan onze conscientiën niet binden92*
Wat het derde aangaat, *hardnekkigheid in het tegenstreven:* dit is HEw. Heeren! gelijk gij zeker ook zelve wel zult weten, eene beschuldiging, waarmede de vijanden der waarheid, zonder hen te overtuigen, altijd de vrome en edele martelaren, bloedgetuigen en vrienden der waarheid bezwaard hebben, waarvan ik gemakkelijk eene menigte van voorbeelden uit onze martelaars boeken zou kunnen bijbrengen: Ik betuig in opregtigheid, in geenerlei opzigt aan hardnekkigheid mij schuldig gemaakt, maar integendeel altoos een open oor gehad te hebben voor alles, waarin ik mij vergist zou mogen hebben, gelijk ik meermalen betuigd en ook nog in mijne laatste verantwoording getoond heb, in het onderzoek van het stukje van Mejufvrouw Hogendorp93; maar houdt men dat voor hardnekkigheid, wanneer men zijne gevoelens niet kan noch wil herroepen, zonder door Gods Woord overtuigd van derzelver ongegrondheid en strijdigheid met de waarheid door dat Woord overtuigd te zijn, dan hoop ik HEw. Heeren! dat dat gevoelen door U naauwkeurig overwogen, aan Gods Woord getoetst en bevonden

mag worden eerder den naam te verdienen van Tierannij en consciëntiedwang, dan van een redelijk en Schriftmatig gevoelen. - In dit opzigt HEw. Heeren! zij de verdediging van den Edelen geloofsheld Joh. Hus, voor UHEws. mijne verantwoording, en worde door UEds. billijker beoordeeld en gehandhaafd dan door zijne, (in die donkere dagen van bij- en ongeloof) vleeschelijke, onbillijke en tierannische Rigters van Constans. *„Ik en ben nooit hardnekkig geweest, nadien dat ik te voren altijd en nog begeere, dat men mij uit de Heilige Schriftuur beter onderwijze en leere. En ik bekenne en belijde, dat ik tot de waarheid alzoo vlijtig en neerstig ben, bij aldien ik alle kettersche dwalingen konde met een woord omstoten, dat ik geen perijkelen zoude schromen aan te gaan."94*

7. In hun 7e overweging geven zij op, hunlieder bedoeling, en een nieuw bezwaar nog tegen mij, doch het eerste geveinsd en het tweede zonder grond.
a. Vooreerst geven zij voor, *dat zij mij wenschten te behouden.* Maar met wat opregtheid of op wat wijze HEw. Heeren! heeft de uitkomst wel geleerd. Zingen hier onze Provinciale Heeren niet den ouden zang der Papen wanneer zij naar der martelaren bloed dorstten? Men leze slechts de Geschiedenis van den edelen Johannes Pistorius, Pastoor van Woerden, den eersten martelaar van Holland, en men zal hier de treffenste overeenkomst vinden in velen, in zijne en mijne Rigters en vijanden tevens. Zijn verhoor echter eindigde met den dood en het mijne met afzetting; maar zouden zij, naar hunne redelijkheid en billijkheid te oordeelen, waarmede zij mijne redenen hebben aangenomen, beter met mij gehandeld hebben, indien dezelfde magt hen gegeven ware? Gij zelve HEw. Heeren! moogt hier oordeelen, naar de voorhanden zijnde bewijzen, maar ik bid U dat gij in 't oog houdende de vermaning van den Apostel Paulus, U niet moogt laten vervoeren door hen, die schoone woorden spreken of die een schoon gelaat willen toonen naar den vleesche, (Gal. 6:12.) want de Phariseën zijn altoos geweest van de bescheidenste secte, maar dat gij moogt oordeelen uit hunne werken, welke zijn bittere aantijgingen en liefdelooze veroordeeling, zonder den waarachtigen grond, Gods Woord nl. -
b. Ten anderen geven zij voor *dat zij mijne verbetering wenschtten?* Maar zoo dat waarlijk mee-|nen bij hen geweest ware HEw. Heeren! en geene 65 Phariseeuwsche geveinsdheid, moesten zij het er dan niet voor eerst en voor alles op toegelegd hebben, om mij op grond van Gods woord te overtuigen, van mijne schuld? Maar dit is, zulks betuig ik als in het aangezichte Gods nimmers geschied, schoon het meermalen zoo door mij als ook door den Kerkenraad van Ulrum gevraagd is. Hunne bedoelde verbetering is daarom niets anders als die, welke ook altijd de Roomschen van de martelaren, de Joden van de discipelen des Heeren, de Heidenen van de Christenen wilden, nl. afval van het geloof en toestemming hunner dwalingen: Maar oordeelt zelve mijne Heeren! kon zulks billijk van mij gevergd worden, en moest ik als Gereformeerde naar mijn verpligting gehandeld hebbende, als Gereformeerde ook niet kunnen vrijgaan? Moest mij althans niet diezelfde vrijheid gelaten worden om de leugen tegen te spreken en tegen te staan, als Brouwer en Reddingius, om die voor te staan? Om met grond de gebreken en verkeerdheden van de Gezangen aan te wijzen, als anderen om ongegrond die te roemen en te verheffen, zelfs boven de van Gods Geest ingegevene Psalmen?

Moet men anders niet met waarheid van de Liberalen onzer dagen zeggen, hetgeen onze Vaderen met regt zeiden van de Remonstranten, dat zij zelve wel verdragen wilden worden, ja met geweld, maar dat zij anderen niet wilden noch konden verdragen?
c. Ten derden betuigen zij, maar met nog grooter geveinsdheid ook, dat zij gewenscht hadden mij tot ware ootmoedigheid te brengen, zij nl. die zelfs 66 nimmer een mond hebben willen opendoen, om mij van mijne schuld te overtuigen, maar die het alleen daarop hebben toegelegd, om door vreze van gevaar mij te doen verzaken hetgeen ik voor waarheid hield, en met Gods woord bewezen had. Wat HEw. Heeren! is geveinsdheid als dit het niet is? Gij zelve moogt oordeelen uit hetgeen zij mij gevraagd hebben, want in gesprek wilden zij buiten dat niet treden, gelijk zij ook schier niet gedaan hebben, zeggende dat zij niet gekomen waren om met mij te spreken, maar om mij te ondervragen.
d. Het bezwaar dat zij mij dan ook voorts nog in de vierde plaats te last leggen, wegens het schrijven van eenen brief aan hen, na hunne willekeurige en Tijrannische handelwijze, zal bij geen vrienden van waarheid en opregtheid als bezwaar gerekend kunnen worden, en UHEws. mogen zelve oordeelen, of daarin niet met de Christelijke rondheid en waarheidsliefde, tevens nog de Christelijke liefde gepaard is, schoon Phariseeuwsche geveinsdheid en vleijerij daaruit gebannen zij?

8° In hun agtste overweging beginnen zij weder met hun Christelijke liefde en zachtmoedigheid op Phariseeuwsche wijze ten zeersten te verheffen. Van welke liefde en zachtmoedigheid ik gruw, en met welke liefde en zachtmoedigheid ik mij overtuigd houd, gelijk ik ook reeds genoegzaam, heb aangetoond, dat de Heere Jezus de Apostelen en de martelaren veroordeeld zijn, daar de arme jammerlijk verblinde mensch meent even gelijk Paulus Gode een dienst te doen, wanneer hij de arme geloovigen vervolgt en veroordeelt, Gods woord als de eenige grond verlatende, en naar het goeddunken zijns bozen harten handelende. Daarom heeft de Heere Jezus 67 gewaarschuwd ook voor de Phariseën, die hij niet te vergeefsch *schoonschij-nende 5* noemde, omdat zij veelal onder schoonschijnende namen van liefde, verdraagzaamheid, zachtmoedigheid enz. voorkomen, in schapenvachten gehuld, terwijl zij toch aan hunne daden als grijpende wolven kenbaar worden,96 met geweld aanvallende op de schapen van Christi kudde, en gelijk art. 29 van onze Geloofsbelijdenis zegt: *vervolgende de gene die Godzaliglijk leven willen in deze tegenwoordige wereld en die hen bestraffen van hunne gebreken, gierigheden en afgoderijen.* Ik bid dus UHEws. om niet naar hunne woorden die blijkbaar geveinsd zijn, maar naar hunne werken te oordeelen, en mijne handelwijze te beoordeelen, niet naar het goeddunken des harten, maar naar Gods woord en de vermaning der Dordsche Synode op dat woord gegrond: *„In summa, het is het ampt van alle trouwe herders, dat zij haar tijdelijk stellen tegen alle nieuwe verscheiden gevoelens en ketterijen, en dat zoo mondeling als schriftelijk, opdat het kwade met voort te gaan geene krachten krijge, en met langheid van tijd magtig worde, om zoo het heele ligchaam der Gemeente te verderven”',* gelijk aldaar in de 29ste sessie wel geoordeeld wordt.97
b. Zij noemen mij daar verder jammerlijk verdoold, gelijk de Paapsche inquisiteuren alzoo ook pleegden te spreken van de vrome en edele bloed

getuigen, (men zie ook ten dezen maar de verhoren van Pistorius, den eersten Hollandschen martelaar) maar meenden zij dit waarlijk, zij hadden mij dan zeer gemakkelijk uit Gods woord die jammerlijke verdooldheid kunnen aanwijzen, en hebben dan gruwelijk tegen de liefde gezondigd, daar zij dit 68 nalatende, mij dan moedwillig in de uiterste ellende gebragt hebben. Nimmer heb ik geweigerd naar Gods woord te hooren, dat begeer ik dan ook nu nog, maar zeg ook met onze vaderen en met alle ware geloovigen van onze dagen, die in ons Vaderland nog vele door God zijn overgelaten in tegenstelling zoowel van alle Liberalen en Vrijgeesten als van de Roomschen, dat als regel niets dan *dat woord* alleen geldt, *geen menigte, geen oudheid, geen successie van tijden of personen?* en dien eenigen waren regel HEw. Heeren! hoop ik dat gij ook moogt volgen.

c. Misschien onwetend, zeggen zij verder, het blinde werktuig van anderer booze bedoelingen: door deze aantijging mij van onnozelheid, en de ware Godvrezenden, die zij hier zeker met Brouwer, Reddingius en Laurman op het oog hebben van boosaartige bedoelingen beschuldigende, daar zij toch met mij niets anders wenschen als te blijven bij hetgeen wij hebben, nl. de ware Gereformeerde leer, gelijk ieder wel weet en zien kan die niet willens blind is, naar het bevel staande en strijdende voor het geloof eenmaal den Heiligen overgeleverd, Judas:3. Is hier niet HEw. Heeren! diezelfde Geest zigtbaar die de Pharizeën deed zeggen ten aanzien van den Heere Jezus, dat hij den Duivel uitwierp door Beëlzebul den oversten der duivelen? De Heere Jezus intusschen heeft het gezegd: een knecht is niet meerder dan zijn Heer. Matt. 11:25.99 H. 12:24, 27. Mare. 3:22. Luc. 11:15, 18, 19. Gelijk zij zijne werken die voortkwamen uit Gods Geest, haatteden en aan booze werktuigen toeschreven, zoo schrijven hier onze Provin- ciale Heeren, de 69 geloofswerken der Geloovigen, bewrocht door Gods Geest, toe ook aan booze bedoelingen, daar toch de liefde Christi hen dringt, de liefde Gods en des naasten, bij hen ten grondslag ligt in het staan en strijden van dat dierbaar geloof, dat niet door goud of zilver gekocht, maar door het bloed des Heeren verkregen en eenmaal den Heiligen overgeleverd is. 1 Cor. 6:20. 1 Pet. 1:18, 19. 1 Joh. 1:7. Och! dat gij dat ook nog als ware Herders van Christi kudde moogt beschermen, en daartoe Nederlands Leeraren en Gemeenten terug roepen, gelijk ook reeds in het jaar 1827 de bede van De. Molenaar was.100

d. Na voorts nog wederom geveinsdelijk gesproken te hebben, over hunne belangstelling in mij, om mij te bewaren voor het ergste, en de vruchteloosheid hunner pogingen, schoon zij nimmer met mij over de waarheid gesproken hebben, of hebben willen spreken, en nog al wederom melding gemaakt te hebben, van de bewaring van orde en eendragt, dat is naar hunne meening van eene zorgelooze rust, de leugen vrijuit verkondigd wordende en de waarheid het zwijgen opgelegd zijnde, gelijk ik uit hunne handelwijze heb aangetoond, voeren zij eindelijk de noodzakelijkheid mijner afzetting aan, onder schoone en zachte woorden, als zijnde van die bescheidene secte, die altijd roept: spreekt tot ons zachte dingen,101 schoon zij niet vreezen, hard ja onmenschelijk te handelen, met de schapen van Christi kudde: „dewijl ik na mijne tegenwoordige suspensie, toch nimmer weder openlijke Godsdienstoefening zou kunnen houden, zonder, naar mijn gevoelen, een met Gods woord strijdig getier te doen plaats hebben, ja in mijn oog valsche en leugenleer te bevorderen, en dus een slecht en verderfelijk Leeraar bij vernieuwing te zijn.”

a. Maar hierin, HEw. Heeren! vergissen zich onze
Provinciale Heeren grootelijks, en lasteren zij ten slotte wederom gruwelijk, zonder bewijs, gelijk ik aangetoond heb, hunne doorgaande gewoonte te zijn. Wanneer toch slechts de bepaling van al onze voorgaande Synoden van de dagen der Hervorming af tot aan 1806 a 1807 toe, door UHEws. in aanmerking genomen wierden, en het gevaar voor de Kerk en Gemeente, daaruit ten allen tijde spruitende, gelijk Van de Velde in het bijzonder pag. 396 aantoont,102 en ik ook betoogd heb in mijne verdediging voor het Provinciaal bestuur; wanneer daarbij door UHEws. gelet wierd, op de nood en behoefte der kudde Christi, waaronder velen, velen in onze dagen, thans een oog krijgen in het verderf dier menschelijke liederen, gelijk zulks de geheele wereld schier bekend is, en daarenboven met een onpartijdig onderzoek de redenen door Klok aangevoerd, overwogen en getoetst wierden aan Gods woord, en onze Formulieren van eenheid, gelijk zeker UHEws. onlosmakelijke dure verpligting was, wakende voor de zuiverheid des geloofs, was het dan niet denkbaar, ja moest het niet hoogst wenschelijk, en in dat geval ook hoogst waarschijnlijk zijn, dat die Gezangen althans eerst bij voorraad in de keuze der Gemeente gelaten wierden, in navolging van onze wijze en Godvreezende vaderen, die de conscientiën der wet aan geene menschelijke liederen willende binden sessie 162, ten aanzien daarvan gezegd hebben: „7 *Gezang o God die onze Vader bist enz. wordt in de vrijheid der kerken laten, dat ze* 7 *zelve gebruiken of niet, zoo als zij goedvinden.* Zij hebben intusschen, te regt of te onregt, dit zal de ervaring leeren, gemeend, genoegzaam zeker te zijn, dat UHEws. even zoo zeer tot concientiedwang genegen zoudt zijn, als zij zich betoonen; tot doordrijving van eigen concepten en meningen tegen Gods woord, en tot bescherming van menschenwerk, hetwelk Gods werk verdringt en vernietigt, waarvoor ik hoop dat God UHEws. behoeden en bewaren moge, den val onzes Vaderlands niet verhaastende zoo veel in u is, maar verhoedende; welke, gelijk Van Zuilen van Nijeveld, zoo krachtig als moedig heeft aangetoond,103 gelegen te zijn in de herstelling van Gods waarachtige dienst onder ons, zoo in zijn stukje de Hervormde Leer, als Eenige redding, waarmede ik mij geheel en onbepaald met duizende ware Godvreezenden vereenig, en welker behartiging ik UHEws. ten duursten aanbeveel, als in dezen niet alleen mijne zaak behandelende en die van de Gemeente van Ulrum, maar van het welzijn en de herstelling van geheel ons Vaderland, daar toch, blijkens Gods woord en de ervaring zoo onder het O. als onder het N.V., een land hetwelk met Gods zuivere dienst is bevoorregt geweest, daarvan afwijkende nimmer vrede en voorspoed gehad, maar Gods plagen en oordeelen over zich gehaald heeft, en gelijk de Godzalige man Joh. Knox te regt aanmerkte: *„Het geloof in Gods woord verzekerde hem, dat gestadige rust niet zoude continueeren in dat Koningrijk, waarin afgoderij had onderdrukt geweest, en toen was toegelaten wederom op te staan.”104* Ach mogt ons dierbaar Vaderland dit, niet reeds bij ervaring door zware tuchtroeden en oordeelen 72 geleerd hebben! en nog maar door Gods Geest beter geleerd worden! en gij ook nog HEw Heeren! daartoe in Gods hand als middelen dienstbaar en als leem door de hand des pottebakkers105 daartoe bereid en bewrocht worden!! Dat zij mij voorts lasteren als een slecht en verderfelijk Leeraar, dat doen zij HEw. Heeren! als lasteraars zonder bewijs, want schoon ik mij schuldig kenne voor God, en daar in het gerichte des Heiligen en alleen Reinen, niet

één zou kunnen antwoorden, kan ik roemen ten aanzien van menschendoor Gods genade, en in het gezigt mijner vijanden, dat ik meerder gearbeid heb dan zij allen,106 en dat ik de Gemeente Gods in leer en leven zuiverlijk, trouwhartig en vlijtig gediend heb boven al de geene die rondom mij waren in deze omstreken, waarvan ik HEw. Heeren! wanneer gij dit verlangt, genoegzame blijken en bewijzen UEds. geven en verschaffen zal, gelijk UHEws. ook zien kunnen uit mijn brief aan Van der Linden.

B 1°. De overwegingen van het Provinciaal bestuur nu geëindigd zijnde, zien en letten zij, niet op Gods woord, of onze Geloofsbelijdenis op dat woord alleen gegrond, maar op decreten en besluiten die in onze grondwet de geloofsartikelen nl., verworpen worden art. 7, in dit opzigt wederom op Roomsche en niet op Gereformeerde wijze te werk gaande, en halen zij eene menigte artikelen aan, die gedeeltelijk het *bestuur van zaken aangaan,* gedeeltelijk *tegen hunne handelwijze strijden,* gedeeltelijk wederom de aanklachte vernieuwen van *verstoring van orde en betoning van hardnekkigheid in het tegenstreven,* tot dat einde eene menigte artikelen, wel tot 19 in getal aanhalende, eenvoudigen daarmede verstrikkende en blindhokkende, alsof zij tot hunne veroordeeling overvloedige redenen hadden schoon hen toch alle gegronde redenen ontbreken.
a. Verscheiden van hunne artikelen gaan *de besturing en de bestuurders van zaken aan,* waar over zeker De. Molenaar in 1827 in zijn adres behartings-waardige aanmerkingen in het midden gebragt heeft, om voor Pausselijke Hiërarchie bewaard te worden, welke ik hoop dat het Hoogwaardig Synode in deze dagen, nu de Hiërarchie reeds zoo zeer gezien wordt, met verlating van de eenige ware bron Gods woord nl., ernstig overwegen en ter harte zal nemen, om terugkeerende naar de gronden onzer Godvreezende en daardoor wijze voorvaderen, onze kerk nog tijdig te bewaren voor een bajert van verwarring, voor onderdrukking der goeden en jammerlijke scheuring, die het zeker gevolg is van de handhaving van menschelijk gezag, tegen het Goddelijke woord, en daarin gegronde regt van des Heeren kerk en Gemeente, waarvan de gruwelijke gevolgen in dit geval voor UHEws. rekening zullen zijn. -
b. Gedeeltelijk tegen hunne handelwijze strijdende en regtstreeks inloopende heb ik bevonden vooral art. 2 van het Reglement van Kerkelijke tucht, waar gezegd wordt, *dat zij zich ten hoofddoel moeten stellen de handhaving van den Godsdienst, bijzonder der Hervormde leer en zuiverheid van zeden.* Hiertegen handelen zij hier zoo regtstreeks, dat het ergelijkste wangedrag op markten, harddraverijen, vergaderingen tot Nut van ’t Algemeen, gelijk die 74 te onregte genoemd worden, enz. die schier overal bekend zijn en het minste niet gezocht worden tot ergenis der goeden en verleiding en strijving der goddeloozen; en hiertegen hebben zij ook in mijn geval regtstreeks zich aangekant, de ware Godsdienst en Hervormende leer vertrappende, en de leugen en Duivelsdienst beschermende en handhavende, gebleken zoo in mijne zaak tegen Brouwer en Reddingius, als ook nu in het stuk der Gezangen, waarin zij zelfs geen woord over Gods waarachtige dienst, de Hervormde leer, of de waarheid hebben willen spreken, en in plaats van die te handhaven, die veroordeelende, waaromtrent ik hoop dat door UHEws. regt gedaan, en aan uwe Hooge roeping en Dure verpligting beantwoord moge worden.

c. Wat eindelijk die artikelen aangaat die over de orde en hardnekkigheid spreken, hieromtrent heb ik HEd. Heeren! mij reeds eerder verdedigd als die orde in het oog en gehandhaafd hebbende, die Gods woord in het oog heeft en beveelt; en dat ik nimmer mij hardnekkig betoond heb, ten allen tijde gevraagd hebbende dat men op grond van Gods woord mij mogt aanwijzen dat ik gedwaald heb, als wanneer ik bereid was om alle mogelijke voldoening te geven, hetwelk echter nimmer geschied is, ja ik ben zelfs misschien, (bij voorraad mij onderwerpende aan het onregtmatige bevel van het classikaal en Provinciaal bestuur om niet te prediken, hetwelk ik gemeend heb te moeten nalaten zoo lang er hoope was in onze kerk om regt te verkrijgen,) te slap en nalatig geweest in mijne verpligting als een dienstknecht Christi, althans naar het gevoelen van den waardigen Godsman Johan- nes Hus die zegt: *„Een Priester Christi, die daar leeft naar den Regel Christi, en verstaat de Schrift, die zal prediken niet aanziende den vermeenden ban. Zoo ook de Paus of eenige andere Prelaat, zoo u negen ™1 het prediken verbieden wilde, zoo en zal hij hem niet gehoorzaam zijn."* Mijne handelwijze is dus verre van hardnekkig, maar zoo onderworpen en lijdzaam als eenigzints met eene goede conciëntie voor God mogelijk is.

2°. Regt doende, zeggen zij verder onder hooger beroep, schoon het gruwelijkste onregt bedrijvende, welligt zonder het te zien, gelijk ook Paulus toen hij de arme Christenen vervolgde, die ook nu nog zoowel als toen, door de wereld vervolgd worden naar het woord des Heeren: De wereld zal u haten. Matt. 10:16-22. Zoo blind toch is de mensch van nature, dat hij meent met Paulus, Gode eenen dienst te doen met den naam en discipelen van den Heere Christus te verdrukken, gelijk zulks zeker in der tijd Cajaphas, de Heidensche Tyrannen en de Paus van Romen ook gemeend hebben, maar blinder en verharder vertoonen zich in onze dagen zij die zulks doen, daar onze formulieren door hen ook erkend en bezworen, die naam en zaak en discipelen zoo naauwkeurig omschrijven en hunne leer en regelen op grond van Gods woord bepalen; en echter ziet men het niet gebeuren HEw. Heeren! in ons Classikaal Bestuur en Provinciaal Bestuur, in de Heeren Reddingius, Brouwer en Laurman en zoo velen met hen, die de ware Gemeente des Heeren vertreden en vertrappen en die zich verheffen tegen den Heere en tegen zijnen Gezalfden zeggende: Laat ons hare banden verscheuren en 76 hare touwen van ons werpen; gelijk er Ps. 2, geschreven staat. Maar o daar volgt ook, die in den Hemel woont zal lagchen, de Heere zal ze bespotten. Dan zal hij tot hen spreken in zijnen toorn en in zijne grimmigheid zal hij ze verschrikken. Ik doch hebbe mijnen Koning gezalfd over Sion den berg mijner heiligheid. Och dat door UHEws. als middelen in Gods hand, onze Gereformeerde Kerk daarvoor nog mogt behoed en bewaard worden, en naar den raad van De. Molenaar tijdig nog leeren terug keeren van eene dwaling die zoo groot en zoo verderfelijk is, en naar den raad van den Hoog Edelen, scherpzienden en nu zaligen Baron Van Zuilen van Nijeveld, daarin de eenige redding van ons land gezocht en gevonden worden, daar toch naar de uitspraak van Salomo den wijsten der Koningen door Gods Geest gedreven, Geregtigheid een volk verhoogt maar de zonde de schandvlek der natiën is.109

Heeft het God behaagt langs den weg van zijnen waarachtigen dienst ons vaderland te zegenen boven alle landen en volken van Europa, zoodat gelijk die Eerzame mannen Andriessen en Wielinga van Sneek p. 53 zeggen:110 „in

de 17de eeuw, toen men waarlijk Godsdienstig kon genoemd worden, toen de massa de ware Gereformeerde leer beleed en beleefde, ons vaderland als overladen was met de zegeningen des Allerhoogsten: dat toen het tijdelijk vermogen tot die bijna ongelooffelijke hoogte was opgeklommen dat er in de bank van Amsterdam meer geld of geldswaarde voor handen was dan in gansch Europa, en dat de Produkten van andere landen (elk naar dat hetzelve opleverde) een jaar vóóruit aan ons verpand waren."
En heeft God tevens sedert dien tijd dat het Liberalismus meer en meer de overhand genomen heeft, en de Afgod des vrijen wils aangebeden is geworden, in plaats van den Souvereinen, Eenigen en Drieëenigen God, ons land bezocht met plagen en oordeelen van onderscheiden aard en slag, het dierbare huis van Oranje, zelfs voor eenen tijdlang als balling buiten ons Vaderland latende omzwerven, en ons overgevende aan de overheersching van vreemde en afgodische volken, ja ook na dien tijd zijnen weldadigen zegen over ons inhoudende, en door menigvuldige en onderscheidene oordeelen gedurig bij vernieuwing nog tot zijnen waarachtigen dienst ons terug roepende, gelijk de Heere gedaan heeft ook nog, door de onderscheidene stemmen zijner dienaren.
Ik bid u HEw. Heeren! om op deze onderscheidene handelwijzen des Heeren met ons Vaderland, zoowel als op de stem van Gods woord, te letten en het regt des Heeren, en dat zijner Kerk en Gemeente te handhaven tegen allen die zich daar tegen mogen verheffen. De tegenstanders toch zal God verdoen, ja naar zijn woord; Zal God opstaan, zijne vijanden zullen van zijn aangezicht vlieden. Hij zal ze verdrijven gelijk rook verdreven wordt, gelijk was voor het vuur smelt zullen de Goddeloozen vergaan van Gods aangezigte: maar de regtvaardigen zullen van vreugde opspringen voor Gods aangezigte en van blijdschap vrolijk zijn. Psalm 68. Daartoe make Hij door zijnen H. Geest UHEws. Zijne dienaren, en doe u tot blijdschap van Sion, tot heil des Vaderlands, en tot welzijn uwer eeuwige en onsterfelijke zielen, dat belang hier bevorderen, en dat heil hier smaken bij aanvang, en hier namaals bij voortgang volmaakt en eeuwig in en door Jezus Christus onzen Heere!
Zij zeggen eindelijk HEw. Heeren! dat zij alle en éénparig zulks geoordeeld hebben, maar dat zal mij hoop ik bij UHEws. niet bezwaren, als wetende dat de menigte van veroordeelaars een vonnis niet billijkt, wanneer het op willekeur, het goeddunken des harten en onregt, en niet op de waarheid en Gods woord gegrond is. Onze geloofsbelijdenis waarborgt mij zulks ook, voornamelijk art. 7 en 32, waar het is: „want de waarheid is boven al, noch *de groote menigte,* noch de oudheid, noch de successie van tijden of personen, noch de conciliën, decreten of besluiten. Want alle menschen zijn uit zich zelven leugenaars en ijdeler als de ijdelheid zelve. Daarom verwerpen wij van ganscher harten al wat met dezen onfeilbaren regel niet overeenkomt, gelijk ons de Apostelen geleerd hebben, zeggende: Beproeft de Geesten of zij uit God zijn, en zoo iemand tot u komt en deze leer niet medebrengt ontvangt hem in uw huis niet. En art. 32. Hier en tusschen gelooven wij, hoewel het nuttelijk en goed is dat die regeerders der kerke zijn onder haar zekere ordonnantie instellen en bevestigen tot onderhoudinge des ligchaams der kerke, dat zij nogthans haar *wel moeten wachten* af te wijken van hetgeen ons Christus onze eenige meester geordineerd heeft, en daarom verwerpen wij *alle menschelijke vonden* en *alle wetten,* die men zoude willen invoeren om God te dienen, en door dezelve de concientiën *te binden* en *te dwingen in wat*

manieren het zoude mogen zijn. Zoo nemen wij dan alleen aan, hetgene dienstelijk is om eendragtigheid en eenigheid te voeden en te bewaren, ende alles te onderhouden in de gehoorzaamheid Gods: waartoe geeischt wordt de excommunicatie of den ban, die daar geschiedt *na den woorde Gods* (alle andere nl. verwerpende en voor krachteloos houdende)112 met hetgene daaraan hangt." Dat woord en deze onze geloofsbelijdenis op dat woord gegrond, en opgesteld met groote wijsheid, en wel ware wijsheid die overstaat tegen de wereld wijsheid, die dwaasheid bij God is,113 zullen UHEws. hoop ik naar uwe dure verpligting meer hooren dan menschelijke instellingen of menschelijk oordeel, bedenkende het oordeel Gods hetwelk over al onze daden gaan zal, en hetwelk ons oordeelen zal, niet naar hetgeen wij geweten of voor goed gehouden hebben, maar naar hetgeen wij hadden kunnen en moeten weten, en naar dat woord, dat hij de Allerhoogste ons als de eenige onfeilbare regel geschonken heeft, onder die bedreiging: Die daar iets toe of afdoet, diens naam zal uitgedelgd worden uit het boek des levens114, en eenmaal met vlammend vuur wrake zullende doen over degenen die hem niet kennen en het Evangelie zijns Zoons ongehoorzaam zijn.115

Dat oordeel voor oogen hebben, HEw. Heeren! hoop en bid ik ten slotte, dat het u van boven gegeven moge worden, om behoed en bewaard te worden om kwaad te doen, om naar Gods woord de waarheid te verstaan, te onderscheiden van de leugen, te handhaven, en alleen de stem des Heeren te hooren; gedenkende dat wanneer de menschen het meest roepen en 80 roemen van licht, de duisternis gemeenlijk op het grootste is, gelijk Van de Velde pag. 72116 en vervolgens duidelijk aantoont en staaft, met bewijzen en voorbeelden zoo van oudere als van latere tijden, daartoe bijbrengende uit de dagen der Apostelen, 1 Tim. 6:20,2 Cor. 11:1-5. 3:18-21. 4:11, 19, 20 en 2 Cor. 10:10, 12, 18. 18:13, 14. 22:23 en 12:11, en zulks aanwijzende vervolgens ten aanzien der Valentinianen,117 ten opzigte van Mahomed, van David Joriszen,118 het Pausdom, de Socinianen, de Remonstranten en de navolgers van Coccejus, die zich alle beroemden van een nieuw licht, terwijl het toch niet anders waren dan oudere of nieuwere duisternissen, waarom ook Mr. Love, die de waarheid met zijn bloed bevestigd heeft in zijne laatste hoogstopmerkelijke en behartingswaardige redenen; de Gemeente van Londen hiertegen ernstig waarschuwde wanneer hij onder anderen zeide: „Wacht u van de leeringen welke komen onder den naam van *nieuwe lichten,* wanneer de invoerders derzelve zeggen dat ze *nieuw* zijn, het staat zeer te betwijfelen of ze *waar* zijn. In het 5de boek van Mozes, cap. 32:26'19 wordt gezegd: Zij deden offerhanden aan Duivelen, niet aan God maar aan de Goden die zij niet kenden, aan nieuwe Goden die eerst nieuwelings waren opgekomen, hare nieuwe góden waren kinders, anders niet als oude duivelen; veel van dezelve dingen gaande onder den naam van nieuwe lichten, zijn maar oude duisternissen en dwalingen, geraapt uit den misthoop der ketterijen, dewelke zijn uit de kerke geworpen en door de kerke begraven." Love Redivivus p 314120|

Wij beroemen ons van geen nieuw licht of meerder doorzicht, maar 81 verheugen ons daarin, dat het ons door den Heere Christus gegeven is, Gods wijsheid geen dwaasheid te ach ten, gelijk thans velen doen; dat het ons gegeven is om niet, en uit vrije genade, te verstaan de verborgenheden van het Koningrijk der Hemelen; dat het ons gegeven is om het Goddelijke werk der Reformatie en van onze Vaderen niet te verguizen gelijk thans velen doen,

maar dat als Goddelijk te erkennen en te eeren, ons verheugende met onze Vaderen art. 10, dat wij leerjongens Christi zijn, om alleen te leeren hetgeen Hij ons aanwijst in zijn woord, zonder deze palen te overtreden, ons overtuigd houdende dat de Heer in die dagen van druk en beproeving, die mannen in het bijzonder met het licht en de kracht zijns Geestes begaafd en bekwaamd heeft, om de waarheid voor te stellen, te verdedigen en te handhaven, waarbij wij wenschen te blijven, te leven en te sterven, en waarin wij wenschen en bidden door UHEws. gehandhaafd te worden; meer dan % gedeelte van deze gemeente dit met mij UHEws. verzoekende, benevens duizende geloovigen in ons Vaderland, die de Heere in dezen gevaarlijken tijd zich behouden heeft om hunne knieën voor den Baal des vrijen wils niet te buigen, die onze Vaderen, (art. 14) afgezworen en uitgeworpen hebben, den Heere alleen eerende en dienende, en in dat artikel, zeggende: *„Daarom verwerpen wij al dat men hiertegen leere van den vrijen wil des menschen, aangezien de mensch niet dan een slaaf der zonde is, en niet hebben kan, tenzij dat het hem gegeven zij uit den Hemel.* |
Met welke wensch, en onder toebidding dat de Heer de Almagtige, UHEws. daartoe in deze dagen stellen en vormen moge tot vaten ter eere en heerlijkheid toebereid, om zijn naam te handhaven en de Eenige redding onzes diepgezonkenen Vaderlands te bevorderen, door zijnen H. Geest UHEws. bekwamende om zijnen waarachtigen dienst te herstellen, ik mij noem
HoogEw. Heeren!
UHEws. onderdanige en gewillige dienstknecht
in Christo Jezu onzen Heere!
H. de Cock

Het Synode dit vonnis bevestigende, gelijk hier achter gezien kan worden op dezelfde gronden, heeft al de beschuldigingen van het Provinciaal bestuur niet alleen zich waardig gemaakt, voor zoo veel die op hen ook toepasselijk zijn, maar heeft zich verharder betoond ook nog alle mijne redenen gegrond op Gods Woord, verwerpende en voor zoo verre zij meenen zelfs tot schande van het Provinciaal Bestuur, mijn vonnis verligt te hebben, hebben zij mijns inziens niet anders gehandeld als vele tijrannen van vorige dagen, die dat van hun vader den Duivel geleerd hadden, die den Heere Jezus Gods Zoon zelve, alle Koningrijken der wereld en hare heerlijkheid toonende zeide: Alle deze dingen zal ik U geven, indien Gij nedervallende mij zult aanbidden. Matth. 4:9.1

SYNODALE UITSPRAAK IN DE ZAAK VAN HENDRIK DE COCK

De Algemeene Christelijke Synode der Hervormde Kerk in het Koningrijk der Nederlanden. -
Gezien hebbende een verzoekschrift van Hendrik de Cock, gesuspendeerd predikant te Ulrum, onder de classis van Middelstum, om toegelaten te worden tot het beroep van eene uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen ter eerster instantie gedaan, en gedagteekend 29 Mei 1834 bij welke hij is afgezet van zijnen dienst, met verwijzing in de kosten, ter zake van zijne procedure bij welgemeld Provinciaal Kerkbestuur gevallen. -
Gezien al de stukken tot de zaak behoorende, door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen ingezonden. -
Gezien de uitspraak van het voomoemde Provinciale Kerkbestuur. Gezien de Memoriën van verdediging door den veroordeelden gevoegd, bij zijn verzoekschrift van beroep gedagteekend 22 Junij 1834.
Gehoord hebbende het schriftelijk verslag van de door hen benoemde commissie in deze zaak.
Gelet hebbende op Art.: 3,4, 6, 7,14,16,18,21,58,59,75 en voorts op art. 79 tot 83, van het Reglement op de uitoefening van Kerkelijk opzigt en tucht. |
Overwegende, dat het genoegzaam gebleken is, dat Hendrik de Cock 84 uitgever is, van het boekje door Jacobus Klok geschreven en getitelt, *De Evangelische Gezangen getoetst,* enz. Groningen bij H. Bolt 1834, en Schrijver der aanprijzende *voorrede* voor hetzelve geplaatst.
Overwegende, dat Hendrik de Cock te houden is voor verantwoordelijk, zoo wel voor den inhoud van zoo even genoemd geschrift, als voor de voorrede, voor hetzelve, door hem geplaatst.
Overwegende dat Hendrik de Cock zoo door het uitgeven van genoemd geschrift als door het plaatsen zijner voorrede voor hetzelve, gehandeld heeft, strijdig met de verpligting tot bewaring van Orde en Eendragt, der predikanten, als leden van een gemeentelijk kerkbestuur124 bij Art. 9 van het Algemeen Reglement opgelegd, en met zijne belofte, bij zijne toelating tot den Predikdienst, ingevolge art. 28, nu 38, van het reglement op het examen en de toelating tot het Leeraarsambt afgelegd, en alzoo te houden is voor schuldig aan een bedrijf, hetwelk leiden moet tot verstoring van orde en eendragt in de Nederlandsche Hervormde Kerk.
Overwegende dat het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, het strafmiddel der geheele afzetting van den dienst niet onverwijld en ten allereerste had behooren toe te passen. -
Willende tevens ook in het onderhavige geval, het ondubbelzinnigste blijk geven, zoo van hare zucht tot onverbrekelijke handhaving van wet en orde in de Nederlandsche Hervormde Kerk, als van hare Christelijke zachtmoedigheid en lankmoedigheid. -1
Beslissende in het laatste ressort, en reformerende de uitspraak van het 85 Provinciaal Kerkbestuur van Groningen. -
Verleent den Heer Hendrik de Cock, thans gesuspendeerd predikant te Ulrum, den tijd van een half jaar van heden af, om aan het Provinciaal kerkbestuur van Groningen, zijn berouw en leedwezen te doen blijken, wegens het bedrijf, waaraan als moetende leiden tot verstooring van de orde

en eendragt in de Nederlandsche Hervormde Kerk, hij schuldig is verklaard, ter zake van de uitgave van het werkje, getiteld: *DeEuvangelischex15 Gezangen getoetst enz.* door Jacobus Klok enz. en het plaatsen eener aanprijzende voorrede voor hetzelve, en om tevens bij hetzelve Kerkbestuur, plegtiglijk afteleggen en te onderteekenen de belofte, dat hij zich van nu voortaan zoo in het openbaar als in het bijzonder stiptelijk zal gedragen, naar al de bestaande kerkelijke reglementen en verordeningen, zullende bij gebreke hiervan, na verloop van genoemden tijd, het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen geautoriseerd zijn, hem, namens de Algemeene Synode van zijnen dienst als Predikant in de Nederlandsche Hervormde Kerk geheel af te zetten. -
En verwijst de Synode den Appellant Hendrik de Cock in de kosten ter zake zijner procedure bij het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, gevallen.
En zal afschrift dezer Synodale uitspraak gezonden worden, aan het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen aan het classikaal bestuur van Middelstum aan den Kerkeraad der Hervormde Gemeente te Ulrum en aan **86** den Appellant Hendrik de Cock. Gelijk afschrift met een geleidende missive tot kennisgeving zal gezonden worden, aan Zijne Excellentie den Heere Minister van Staat, belast met de zaken der Hervormde Kerk.

Aldus gedaan en uitgesproken in onze Vergadering te ’s Gravenhage den 16 Julij 1834, tegenwoordig al de leden ter beoordeeling in dezen bevoegd.

De Algemeene Synode voornoemd
H.H. Donker Curtius. *President.*
I.J. Dermout. *Secretaris.*

NABERIGT.
Na deze uitspraak waren er nog twee vergaderingen van het Provinciaal bestuur, nl. de eerste woensdag in Augustus en October. Ik schreef daarom oogenblikkelijk in vereeniging met den Kerkenraad, gelijk ik meen, om in hun eerste vergadering toegelaten en gehoord te worden;126 maar zij al wederom op nieuw het uitstel en de duisternis zoekende, schreven, dat zij het eerst moesten overleggen; daarmede was natuurlijk die eerste vergadering al weg, en wat den Kerkenraad aanging, dat het van zelve sprak dat die niet mede mogt komen of toegelaten kon worden, want men houdt thans algemeen de Kerkenraad als nul in het cijferen.127 Tegen de volgende vergadering deden wij voort wederom aanvrage,128 op welke ik toegelaten wierd en ook een commissie uit de Kerkenraad mede ging.129 Binnengelaten zijnde, werd mij door den President Hendrikz gevraagd, wat mijn begeerte was: waarop ik hem antwoorde dat het mijne begeerte wel was om te weten op welke wijze en wat het Provinciaal bestuur van mij eischte, na het Gereformeerde Synodale vonnis: waarop mij werd voorgelezen een onderteekeningsformulier,
van bijna gelijken inhoud als vermeld is in het Synodale
vonnis, onder het rubriek verleent den Heer Hendrik de Cock enz.
Ik merkte daarop aan, dat ik met onderwerping en onderteekening alles doen wilde, wat mij naar Gods woord geoorloofd en met eene goede consientie mogelijk was, maar de President voerde mij toe dat hij geen pour parléés130 daaromtrent met mij kon houden. Ik hernam dat zij toch van mij het

ongeoorloofde of het onmogelijke niet konden vergen, maar het was al wederom hetzelfde, geen pour parléés. Ik zeide dat ik *berouw* en *leedwezen* wenschte te toonen, omtrent alles waarin ik mij vergist mogt hebben, indien men mij zulks aantoonde uit Gods woord, en zulks niet alleen in een bijzonder en bedekt geschrift, maar dat ik het dan wel openlijk in de courant wilde plaatsen. - Doch het was al wederom geen pour parléés. Ik betuigde voorts de *orde* en *eendragt* te willen houden met alle goede en ware herders van Christus kudde, en dat het mij toch met geen mogelijkheid te vergen was tevens met de kwaden en de verdervers. Maar het was al wederom geen pour parléés. Ik betuigde eindelijk mij aan alle kerkelijke reglementen en verordeningen te onderwerpen, voor zoo verre die niet regtstreeks tegen Gods woord inliepen of tegen elkander strijdig waren, en dat het verder mij 88 toch onmogelijk gevergd kon worden; maar het was al weer geen pour parléés. Op deze wijze behandelt men tegenwoordig Goddelijke zaken en de belangen onzer eeuwige en onsterfelijke zielen. De overige Provinciale Heeren zaten er bij zonder een woord te spreken. Ik vroeg nu ten slotte of mij het van mij geeischte, gegeven mogt worden, hetwelk men mij toestond. Ik zelf in hunne tegenwoordigheid het schrijvende, waarbij de President nog de wijze vraag deed, of ik nog zoo spoedig kon schrijven als weleer, en daarna hen gegroet hebbende, hetwelk ik wegens verontwaardigd medelijden en verachting naauwelijks vermogt, ging ik henen, en met de broeders die daar waren gedankt hebbende, naar huis.131

Het was nu mijn voornemen nog eens de zaken zoo als zij nu stonden, na alle aangewende pogingen bloot te leggen aan Z. M. den koning en tevens aan de Synodale Commissie, maar de geheel onverwachte en ongedachte komst van De. Scholte heeft hieraan door Gods aanbiddelijke besturing eene geheel andere wending gegeven. Alles vereenigde zich toen om mij te zijn eene aanwijzing des Heeren, wat ik doen en welken weg ik gaan moest, waarnaar ik altoos van den beginne biddend had uitgezien.

1° Toch, wierd toen het vonnis bevestigd, waardoor ons alle plaats ontzegd wierd om zamen te komen.132

2° Was ik gesiteerd te Appingadam met het blijkbare voornemen om mij te veroordeelen om dat ik daar gebeden had, en mij dus den mond gestopt.133

3°. In De. Scholte een geordend kerkleeraar wierd daarenboven op 89 aanschrijving der Prov. Bestuur de waarheid, geweerd uit onze Gemeente.134

4°. Waarbij eindelijk kwam de vernieuwde aanvrage des Kerkenraads om door de noodzakelijkheid gedrongen ons af te eischen.135

Dit alles zeg ik, wierd mij eene duidelijke aanwijzing en de roepstem des Heeren: „Gaat uit van haar mijn volk, opdat gij aan hare zonden geen gemeenschap en aan hare plagen geen deel hebt!136 En nu, de Heere doe Nederlands Hervormd Kerkgenootschap nog wederkeeren, of brenge diezelfde roepstem tot het oor en hart van al zijn volk opdat niet Israël en Juda zamen opkomen en zoowel Jerusalem als Samaria vervoert worden, en uitgewischt als een schotel, zoodat die het hooren, de ooren daarvan klinken zullen.137 Amen.

En wat voorts de verdere te Ulrum voorgevallene zaken aangaat, hieromtrent zal ik, wegens het menigvuldige leugenachtige en wegens de belangstelling van de ware Godvrezenden daarin, een kort berigt nog laten volgen.

De. Scholte te Ulrum komende, werd, gelijk natuurlijk was, door de

Godvrezenden aangezocht om daar te prediken; hij nam dit aan, maar de consulent werd verzocht, en die weigerde zulks, echter niet met aanhaling van het artikel, hetwelk hem daartoe autoriseerde, en hetwelk hij misschien even zoo min wist, als ik of De. Scholte;138 en daar wij naar Gods woord begrepen, dat hier de kerkenraad ook zonder ja, tegen den consulent de verpligting en het regt had, gelijk ik meende, ook nog te blijken ten opzigte onzer kerkwetten, die schier legio zijn in mijn geval, het vorige jaar tegen wil en dank van den consulent te Niezijl gepreekt hebbende op verzoek des Kerkenraads, die consulent toen nog, gelijk men zeide, maar te vergeefs naar den Heer Gouverneur, om inlichting of medehulp ter verstoring geweest zijnde.139 Hij predikte dan des vrijdagsavonds op begeerte der Gemeente en des kerkenraads over Jes. 8:11-15, waarin hij sprak over het verderf van onzen kerkstaat, en de Gemeente opwekte om zich te wachten voor het hedendaagsche zuurdeesem der Pharizeen, Sadduceen en Schriftgeleerden, om den Heer der heirscharen te vrezen en niet de vreze der menschen, die zich stoten aan den steen des aanstoots; waarna hij die kinderen gedoopt heeft in onze Gemeente, dier ouders die aan de waarheid en den waren God vaststonden. Wat ook de vijanden lasteren van ophitsing, belediging des konings, oproer en dergelijke, dit alles is zijn oorsprong verschuldigd aan de blindheid en boosheid dier gruwelijke menschen, die lasteren hetgeen zij niet verstaan, en het gruwelijke lasterschrift dezer dagen uitgekomen: *Ulrum* zoo als het is enz.140 hetwelk vol is van leugen en lastertaal, heeft echter zich geschaamd nog om het verder te brengen, als te zeggen: dat De. Scholte van ter zijde onzen koning vergeleken had bij den koning Achaz. Alles echter is in dezen leugenachtig, hij heeft kerkstaat met kerkstaat vergeleken en niets meer. Echter zit De. Scholte hierom, door valsche getuigen de zaak bevestigd zijnde, gevangen;141 maar de Heer zal ook zijn onschuld, tot beschaming zijner vijanden, eenmaal aan het licht brengen.
Des zondags, nadat ons die wettische bepaling door het Prov. Bestuur kenbaar was geworden, besloten wij naar de kerk te gaan, om nogmaals den consulent te vragen. Hierdoor kwam de kerk, die anders schier ledig staat, en daar na mijne schorsing in geene drie maanden zoo veel gecollecteerd wordt als in eens bij De. Scholte, opgepropt vol. Bij zijn inkomen vroeg De. Scholte hem of hij voor hem mogt optreden, daar velen om hem te hooren van alle kanten gekomen waren, maar de consulent weigerde. Hij predikte over de zaligsprekingen bij Matt. 5 en deed Gods woord grootelijks geweld aan, het veranderende, verdraaijende en geheel en al, wat de grond aangaat, verkeerd voorstellende, gelijk ik bereid ben hem te bewijzen voor iedere vergadering die Gods woord wil laten gelden. Na de preek vroeg De. Scholte hem nogmaals om des middags te mogen prediken maar wederom te vergeefsch. De. Smit een paar schreden gedaan hebbende in de schare, begon ik hem aan te spreken en te bepalen bij het verhandelde, nl. hoe de Heere Jezus zalig sprak de armen van Geest, de hongerigen en de dorstigen, en wilde hem voorts voorstellen dat hier vele armen, hongerigen en dorstigen waren die uit den mond van De. Scholte het woord des levens wenschten te hooren, hoe dat hij daarom verpligt was zulks toe te staan, indien hij niet met zijn daden liegen wilde hetgeen hij met zijn woorden voorgesteld had, en hoe hij zelf in dien hij het niet vertrouwde kon blijven om het te hooren; maar naauwelijks had ik mijn mond geopend, of de schare drong zich zoo digt in een, dat hij geen voet meer voorwaats kon zetten en geheel en al verlegen wierd; ja in zijn

verlegenheid wel ten halven beloofde dat hij het zou toestaan. Eer ik hierop 92
nog aan het spreken kon komen, stond De. Scholte op, ging voor hem,
verzocht de schare om ruimte te maken en begeleide hem alzoo uit de kerk
naar zijn herberg, zonder dat ik gezien heb, het mij bewust is of ik geloof dat
den man eenig leed of letsel geschied is, schoon op die beschuldiging ook
reeds een vroom man van ongeveer 70 jaren met name Klaas de Wit
gevangen gezet is. Daar in die herberg gekomen, sloot men voor De. Scholte
die hem uit het gedrang gebragt had, de kamerdeur toe, en besloten, wij op
eene wettige ons bewuste wijze geen plaats kunnende krijgen, met de schare
in het pastorijland te gaan, opdat toch de hongerigen en de dorstigen, niet
naar brood maar naar het levendige woord Gods, niet ledig mogten worden
henen gezonden, en vertrok De. Scholte nog dienzelfden middag met die van
Groningen om volgens afspraak woensdag te Nijkerk te zijn op de Veluwe,
om aldaar te prediken, gelijk hij ook gedaan heeft.
Knielend biddende, hebben wij daarop den eerstvolgen dingsdagavond in de
vreeze en de mogendheid des Heeren de afscheiding bewerkstelligd en
onderteekend, en daarvan in die week afschriften gezonden met begeleide
verzoekschriften van bescherming of opzegging onzer gemeenschap, aan Z.
M. den koning, den Minister van Eeredienst, het Synode, het Collegie van
Toezigt, waarvan zijne Exell. den heer Gouverneur het hoofd is, het
Provinciaal klassikaal Bestuur, en den ring; maar in plaats van bescherming
ontmoetten wij den volgenden zondag, toen zeker zonder medeweten van Z.
M. den koning tegenstand, in de kerk onderscheiden veldwachten vindende 93
en een bode, gezonden door den Roomschen Officier van Justitie van
Appingadam, die een hevige tegenstander is en die zich betoont over mij te
denken even als Tertullus over den Apostel Paulus, Hand. 24.- Den
predikstoel heb ik wegens hunne niet goedwillige toelating niet kunnen
beklimmen en heb zelfs, zoo lang den ringpredikant niet weer weg was niets
gedaan, maar door mij weersproken in de wettigheid van het doel zijner
komst, door de Gemeente eenparig afgewezen en door de volheid belet zijnde
in het opdringen zijner gemeenschap en eindelijk vertrokken; heb ik naar
mijne verpligting, op eene bank staande, het Evangelie den volke verkondigd,
buiten deze ten minsten ons geen plaats vergund en mij de mond
gestopt wordende, waarom en de regtbank van Appingadam en die van
Groningen, (daar de aanklager, de heer Sijpkens, zich, een niet minder hevig
vijand betoonde van de ware Gereformeerde leer, en de ware Gereformeerden,
als die Roomsche officier van Justie te Appingadam), geoordeeld heeft,
mij zoo zwaar mogelijk te moeten straffen naar eene strafwet van den
Roomschen dwingeland Napoleon, schoon tegen onze grondwet, die art.
190, 91, 92 en 93 meen ik, en de vrijheid van Godsdienstige begrippen
verzekert en bescherming van de bestaande Godsdienstige gezindheden.
Daar het toch zeker is dat toen ook de Gereformeerde nog bestond, die eerst
in 1816 en 17 als ter sluips ontbonden en in een heidendom als het ware
hervormd is, hoop ik dat Z. M. onzen koning aan zijn eed en pligt getrouw
94 *[Ik zweer aan het Nederlandsche volk, dat ik de grondwet des rijks steeds zal onderhouden en* handhaven *en dat ik daarvan bij geene gelegenheid en onder geen voorwendsel* hoegenaamd *zal afwijken* of gedoogen dat daarvan
afgeweken worde.] wanneer hij beter zal zijn ingelicht het regt in dezen zal
handhaven, daar het toch de koninklijke eed is, dat hij de grondwet niet zal
laten schenden en deze niet openlijk geschonden kan en mag worden, zonder

dat koning en volk zoo veel mogelijk, wederzijdsch ontbonden worden van de banden, waarmede zij anders onafscheidelijk aan elkanderen verknocht zijn.
Des nademiddags heb ik in mijn eigen schuur gepredikt over den eersten Zondag, waarop men uit miskenning van den aart van het Koningrijk der Hemelen om militaire inquartiering gezonden heeft en wel aan de pastorij eene inquartiering van twaalf man en een wacht van groot twintig doch van lieverlede is het verminderd op een officier en een oppasser, toen zij zagen dat onze wapenen niet vleeschelijk maar geestelijk waren en ons koningrijk niet van deze wereld maar een koningrijk der *waarheid*.142 Och mogten dat allen zien, overigheden, regters en leeraars, dan zouden de arme schapen van Christus kudde niet meer aangerand, verscheurd, beroofd en gevangen gezet, maar erkend worden gelijk zij waarlijk zijn, als het zout der aarde, als lichten op eenen kandelaar en als steden op bergen,143 en hun invloed als zoodanig op de harten hunner medemenschen door den Heere gezegend, zou ons land wederom gelijk weleer bloeijende maken in ligchamelijke en geestelijke zegeningen, daar God ook eert die Hem eeren, maar versmaad ook die Hem ligtachten.144 Amen. |

SLOTBERIGT.
Deze verantwoording en verdere berigten, waren reeds een vierendeel jaar eerder in het licht gekomen, had men mij de vrijheid van drukpers niet belet, waarop ik mijns oordeels naar onze grondwet regt en aanspraak had; weshalven ik reeds in het begin mijner gevangenis145 om Christus wil, het volgende verzoekschrift aan Z.E. den Heer Gouverneur dezer Provincie heb ingezonden:
Aan zijn Excellentie den Heer Gouverneur van de Provincie Groningen.
Met erkentenis en dankbaarheid voor het toestaan van eene vrije kamer voor mij (in mijne gevangenis om Christus wil,) door uwe Excellentie, nader ik tot uwe Excellentie in de hoop uwer Christelijke redelijkheid met eenige andere verzoeken welke ik vertrouw redelijk en billijk te zijn , en die ik hoop dat uwe Excellentie goedwillig mij zal willen toestaan.
1°. Dat uwe Excellentie de goedheid moge hebben *zoo spoedig mogelijk* deze bijgaande stukken, die gedeeltelijk voor de drukpers gereed gemaakt zijn gedeeltelijk voor de verzending aan mijne vrienden en geloofsgenooten in en na te zien. Ik heb die ook reeds aan de Regenten van dit huis gegeven maar die hebben mij berigt dat zij ze gedeeltelijk ingezien hadden, en dat zij liefst 96 hadden dat ik ze aan hooger Autoriteit zond, waarom ik mij wend tot uwe Excellentie, met verzoek om mij mijne burgerlijke en Godsdienstige vrijheid niet te beletten door de grondwet aan iedere burger van Nederland gewaarborgd, noch de vrijheid der drukpers of de verzending mijner brieven aan mijne vrienden, wanneer in dezelve niet gevonden wordt, strijdig met de *waarheid* of met *Gods woord.* Meent uwe Excellentie hier of daar dit te bevinden, dan verzoek ik om toelating bij uwe Excellentie of eene schriftelijke mededeeling, opdat ik alzoo gelegenheid hebbe mijne gedachten verder open te leggen voor uwe Excellentie en mijne gevoelens op grond van Gods woord te verdedigen.
2°. Dat mijne vrienden eene ruimere gelegenheid geschonken worde om mij te spreken als een kwartier uurs en mij eene meerdere vrijheid om hem te ontvangen door uwe Excellenties goedertierendheid. - Hoe toch mijne zaak

ook beschouwd wordt in de oogen dergenen die de waarheid niet kennende tegenstaan, zij is toch om des geloofs wil, en niet om eenige burgerlijke misdaad, om dat geloof zijn Excellentie hetwelk mij van boven geschonken is en welks uitwerkende geloofsdaden, de wereld haat, naar het woord des Heeren, Matt. 10:22. 34:9. Luc. 6:22. Joh. 15:18, 19. 17:14 en van den Apostel Johannes, Joh. 3:15.146 Hoe toch mijne zaak ook beschouwd mag worden, zeg ik, zij kan toch door de grootste vijanden en vervolgens niet erger beschouwd worden, als de door den Joodschen hoogen raad veroordeelde zaak van den heiligen Apostel Paulus, die Hand. 24 door een der voornaamste Joodsche advokaten voor den Stadhouder Felix wierd 97 aangeklaagd als bevonden een pest, eenen die oproer verwekt, een opperste voorstander van de secte der Nazarenen, toen de verachtelijkste misdaad, gelijk nu, de te onregt aan de ware geloovigen gegevene scheldnamen van dweepers en beroerders enz. en die gepoogd had het Heidendom te ontheiligen. En 17:9 147 lezen wij: En ook de Joden stemden het toe dat deze dingen alzoo waren, maar op grond van Gods woord kon de Apostel zich ontschuldigen voor allen die het gegeven was te verstaan de verborgenheden van het koningrijk der hemelen en den Heer der heirscharen te vreezen. Maar toch, schoon Felix een heiden en niet van zijn geloof was, gaf hij hem, hem in de gevangenis bewarende, meerdere vrijheid, gelijk wij lezen Hand. 24:22,148 bevelende aan den Hoofdman *dat hij niemand van de zijnen zoude beletten hem te dienen of tot hem te komen.* En in nog onder die zelfde beschuldiging en veroordeeling liggende om des geloofs wil, was de *liefde* en *verdraagzaamheid* der heidenen nog grooter, daar *zij,* naar Hand. 28:17,30 hem in zijn eigen huis lieten wonen en het Evangelie vrijmoediglijk en onverhinderlijk prediken.

Wat zijn Excellentie! zullen eenmaal die heidenen tegen ons zeggen in den dag des oordeels, wanneer wij, die Gods woord hebben, zoo onbarmhartig tegen elkanderen handelen om des geloofs wil. Vriendelijk wilde ik daarom uwe Excellentie wel verzoeken, om die vrijheid zoo veel mogelijk te verruimen, daar ik betuigen mag door genade met Paulus, Hand. 24:149 Dat ik den God der Vaderen alzoo diene als zij geloovende alles dat in Gods woord geschreven is, hebbende hope op God dat er eene opstanding der dooden wezen zal, beide der regtvaardigen en der onregtvaardigen. En hierin oefen ik mij zelve, om altijd eene onergerlijke consciëntie te hebben bij God en de menschen.

3°. En eindelijk, daar mij berigt is dat mijne vrouw welligt dingsdag in Groningen wenschtte te komen, dat het haar geoorloofd mogt zijn een paar dagen bij mij te vertoeven. Kon het zijn, dan wenschtte ik tevens wel, dat mijn doop en geloofsgenoot K. P. Ritsena150 nevens mij om des geloofs wil gevangen, bij mij hier in de pistole151 mogt geplaatst worden, opdat wij door ons onderling geloof mogten vertroost en onze gevangenis verligt worden. Met welke verzoeken en in welke hoop ik ben, wenschende dat uwe Excellentie gedenke aan het woord des Heeren, met welke mate gij meet zal u wederom gemeten worden,152 en zoo wien een van deze kleinen te drinken geeft, alleenlijk een beker koud waters in den naam eens discipels, voorwaar zeg ik u hij zal zijn loon geenszins verliezen. Math. 10:22.153

Uwer Excellentie's Dw. Dienaar
in Jesi Christi onzen Heere!

Groningen den 6 Dec. 1834. H. de Cock.

Maar Z.E. de Gouverneur heeft het anders begrepen, heeft mij andere verzoeken bij dispositie van den 29ste December, vriendelijk afgeslagen, mijne vrije briefwisseling en vrijheid van drukpers vooreerst in advies houdende, mij, H. de Cock, correctioneel gecondemneerde, gedetineerde in het burgerlijke en militaire huis van verzekering te Groningen op heden den 14 Februarij berigtende, dat, in aanmerking nemende, dat de tijd van detensie, van mij requestrant eerstdaags zal expireeren, hij goedgevonden heeft, het voorzegde punt te houden voor vervallen.
In den tijd mijner gevangenis, heeft men mijne vrouw aangezegd dat zij met 10 a 12 dagen uiterlijk de pastorij moest verlaten, welke op haar verzoek geen de minste uitstel ook, schoon in de winter heeft kunnen erlangen, ofschoon de pastorij thans ledig staat, hetwelk zij dan ook in gehoorzaamheid aan de overigheden en in het geloof aan God kloekmoedig, geduldig en volvaardig met behulp der goeden bewerkstelligd en verrigt heeft.154
Gode zij de eer! Wel mag ik in dit alles met de kerk instemmen, ook in deszelfs blijmoedige bede en verwachting met Ps. 128.155

Men heeft mij fel benaauwd van jongs af aan;
Zegg' Isrel nu men juichte toen wij vielen;
Men heeft mij reeds van jongs af leed gedaan,
Geen overmagt kon me echter ooit vernielen.
Men heeft mijn rug met ploegen diep geploegd,
Die hebben wreed hun voren lang getogen,
En smart bij smart tot mijn verderf gevoegd
Voor 't kermen doof en wars van mededogen, enz.

Opdat ook een ieder, maar vooral de Godvreezenden, op wier oordeel ik alleen in 't bijzonder prijs stel, mogen weeten waarom ik vervolgd ben met geldboete en zelfs in de gevangenis, zal ik hier la-1 ten volgen, berigt daarvan, uit mijne gevangenis aan Zijne Majesteit onzen koning gegeven, waarin ik tevens mijne gronden en mijn regt ontwikkeld heb.156

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Groothertog van Luxenburg, enz. enz. enz.

Sire!
Met den meesten eerbied en onderdanigheid in Christo Jezu onzen Heere, geeft de ondergeteekende Hendrik de Cock, Gereformeerd leeraar te Ulrum in de Provincie Groningen, Uwe Majesteit te kennen, dat hij bij twee vonnissen der Regtbank te Groningen, den 27sten en 28sten November 1834, gecondemneerd is geworden, den 27sten in 50 gl. boete en de kosten en den 28sten November tot eene gevangenisstraf voor den tijd van 3 maanden en eene geldboete van 150 gl. benevens in de kosten van den processe. *Het eerste* ter zake dat hij was aangemerkt als hoofd van eene Godsdienstige zamenkomst na zijne suspentie hiertoe onbevoegd zijnde; en *het tweede* ter zake dat hij zich op den 19den October 1.1. in de Gemeente van Ulrum zou hebben schuldig gemaakt aan verstoring en verhindering der openbare Godsdienstoefening. Opmerkelijk Sire! moet Uwe Majesteit regt oordeelende over de hittigheid zijn waarmede zij mij vervolgen, gelijk weleer den Godvreezenden David, gelijk te zien is, Ps. 37. 7. 69. 119:17, 86 en 157 en 142:7. daar er pas een maand was verstreken, of ik was reeds geciteerd voor het hof in Appel, ’t welk misschien nimmer met zulk eene overhaasting geschied is, en geen anderhalf maand na mijne, in de oogen van de vijanden der waarheid, gepleegde overtreding in het Godsdienstige,157 of ik was reeds tegen de grondwet, op de zwaarstmogelijke wijze gestraft en in de gevangenis geworpen: eene volkomene vervulling van het Woord Gods, Rom. 3:14-18. Aangaande het eerste is alleen de tegenwoordige Godsdiensthaat, die mij daarvan kon beschuldigen en daarom veroordeelen, daar ik na mijne onregtmatige en ongoddelijke suspentie niet uit politieke, waaromtrent ik oordeel dat mij de grondwet moet waarborgen, maar uit Godsdienstige gronden onder protest en mijn regt zoekende bij lagere en hoogere besturen van den dienst geheel gedesisteerd heb bij voorraad,158 ten zij men gelijk in Daniels tijd, ook het bidden wilde verbieden en daarvoor houden. Onze vergaderingen te Ulrum echter alle vijanden der waarheid (door den Almagtigen God steeds zamen gehouden,) in den weg zijnde, heeft men eerst te Appingadam en naderhand te Groningen, tegen alle redegronden en tegen onze grondwet, het eerste vonnis over mij uitgesproken en bevestigd, tot voorwendsel nemende een artikel van den Roomschen Wereld dwinger Napoleon, die natuurlijk tegen onze grondwet de zaken der Godsdienstvrijheid betreffende, geenszins mag gehoord worden, gelijk ook zoo als ik hoor, te regt begrepen en uitgesproken is onlangs te Almelo en in Appel bij het hooge Geregtshof te s’ Gravenhage, en waaromtrent ik hoop en verzoek dat ook Uwe Majesteit naar Uwer Majesteits dure verpligting als Christen Overigheid, volgens het Geloofs art. 36 en naar Uwer Majesteits duur gezworen eed volgens art. 53 gedaan (en waarbij Uwe Majesteit gezworen heeft: „de grondwet des rijks steeds te onderhouden en te *handhaven*, daarvan bij geene gelegenheid of onder *geen voorwendsel hoegenaamd* zullende afwijken, of *gedogen dat daarvan afgeweeken worde”)* die grondwet ten mijnen opzigte en ten mijnen voordeele van 190-193 (daar ik met degene die met mij vereenigd zijn eenig alleen en geheel de Gereformeerde Godsdienst

bij de invoering dier grondwet eene gevestigde Godsdienst aankleef door Gods genade met geheel mijn hart) tegen alle Roomsch-Fransche Godsdienstvrijheid beperkende artikels en tegen alle anders denkende regtbanken zult handhaven, gelijk ik dit zelfde hoop, wanneer het ter hunner kennis gekomen zal zijn van Edelmogende Heeren Staten Generaal, die denzelfden eed gezworen hebben en alzoo ook hiertoe voor land en volk ten hoogsten gewigtige zaak ten duursten verbonden zijn, naar den nu zaligen Van Zuilen van Nijeveld, *onze eenige redding.*

Aangaande het tweede, hem ondergeteekende te laste gelegde feit, ook van Godsdienstigen aard, hetzelve bestaat in de navolgende omstandigheden, die uwe Majesteit ook ten meesten deele of alle reeds bekend zijn, uit een request door den Kerkenraad van de gemeente van Ulrum Uwe Majesteit toegezonden door eene commissie van twee leden uit diezelfde Gemeente.159

De Kerkenraad en Gemeente van Ulrum met uitzondering van slechts een zeer klein getal gemeente leden, die uit ons zijn uitgegaan omdat zij uit ons 103 niet waren, hadden zich met hunnen wettigen van God gegevenen en door Zijn Woord nimmer veroordeelden leeraar, bij openbare acte bereids, van het tegenwoordig bestaand Hervormd Kerkbestuur afgescheiden. Zij begrepen dus eenstemmig naar Gods woord en het regt door onzer vaderen goed en bloed gekocht, art. 28 regt te hebben op het gebruik der kerk (die steeds aan de Reformatie en niet aan het Liberalisme Remonstrantisme of Socinianisme heeft toebehoord) als hen gemeenschappelijk in eigendom toebehorende, en hadden dien ten gevolge hunnen wettigen Leeraar verzocht gelijk hij zich ook daartoe in gemoede verpligt en geroepen gevoelde naar Gods woord, het voorbeeld der Heiligen, b.v. Hus en Luther, en art. 28 van onze Belijdenis om op den 19den October 1.1. zijne functiën als leeraar, waarvan hij eigenwillig tegen Gods Woord was ontzet geworden, weder te aanvaarden en als naar ouder gewoonte de Godsdienstoefening in de kerk waar te nemen, daar ons ook nog daarenboven door tweederlei vonnis, alle andere plaats ontzegd was.

De ondergeteekende dan hieraan willende en moetende voldoen, (gelijk den Apostel Paulus de nood mij opgelegd zijnde) is evenwel door de Politie verhinderd geworden den kansel te beklimmen, maar ook is aan den anderen kant de Predikant, die door het Nederlandsch Hervormd Kerkbestuur (hunne gemeenschap tegen wil en dank wederom opdringende tegen Gods Woord, Matth. 10.) tot het waarnemen der Godsdienstoefening gezonden was, door de talrijk opgekomene Gemeente, welke met hem niet wilde gediend zijn, in het voldoen van dien last belet geworden, zoodat hij onverrigter zake is moeten terug keeren; waarop dan ook ondergeteekende staande op eene bank, daar mij de Predikstoel belet werd, (die thans alleen schijnt te zijn, Sire! voor hen die de waarheid niet verkondigen of niet vrijelijk) in alle stilheid en met de geheele en hartelijke toestemming der vergaderde Gemeente en van den wettig geordenden Kerkenraad, de Godsdienst verrigt heeft.

Om dit alles nu Sire! ’t welk ik gedaan heb volgens mijne verpligting naar Gods Woord op de roeping van Gods Gemeente, ben ik veroordeeld als een Godsdienstverstoorder, tot de bovengemelde straf, de strengste die de Roomsch-Fransche wetgeving eischt, wederom tegen onze grondwet, daar de Roomsch-Fransche wet in het Godsdienstige niet tegen gelden mag gelijk zeker ook nergens waar die volstrekt in strijd is, op aandrijving, eerst van een

Roomsche Officier van Justitie die even als Haman uit een afgodisch en vervloekt geslacht is, een hevige vijand van het geloof onzer vaderen en even als Saulus een hevige vervolger die in onze Provincie ook de eerste geweest is die daarmede is begonnen, en daarna voor de regtbank van Groningen op aandrijving van den Heer Sypkens gelijk ik meen Procureur Generaal, en die zich daar openlijk vertoonde ook als een bittere tegenstander der waarheid en lasteraar van Gods Kerk en Gemeente gelijk ik ten allen tijde bereid ben te bewijzen in de mogendheden des Heeren.160 Ook hier dan roep ik uwer Majesteits hulp en bescherming in tegen allen die de zaak des Heeren veroordeelen en het bloed der Profeten van Abel tot Zacharias tot onze dagen toe vergoten,161 ook dat van onze Vaderen op zich laden, naar uwer majesteits dure verpligting Geloofs art. 36 en naar uwer majesteits eed op de grondwet gezworen die toch uwe Majesteit heilig moet zijn, zullen niet alle banden tusschen koning en volk verscheurd worden en wee wee wee dan ons Vaderland van wege de oordeelen die God over ons brengen zal!!!
Met ontzetting Sire! heb ik eens gelezen en daar mij, *en* ons Vaderland *en* ons Vorstelijk huis dierbaar is, word ik gedrongen het uwe majesteit te schrijven hetgeen de Godzalige Van de Velde aanteekent, meen ik hoe God meermalen een staat onder denzelfden naam heeft doen opkomen en ondergaan, gelijk daar ten aanzien van de Romeinsche staat en anderen wordt aangetoond.
De hedendaagsche tegenstand tegen de waarheid, doet mij Gods ontzettende en verschrikkelijke oordeelen, die hierop bedreigd en ook altoos gevolgd zijn, vrezen. God geve uwe Majesteit een koninglijk hart, om Hem, den Heer der heirscharen alleen te vrezen, de zake Gods en die der dienaren te handhaven, de gevangenen om Christus wil, te verlossen en God zal eeren naar zijne belofte die hem eeren, maar naar zijne bedreiging ook, versmaden die Hem ligt achten.162
Zoo handhave ook uwe Majesteit mijne zaak, zoo ten aanzien van gevangenis als kosten, en die van de Gemeente van Ulrum tegen de, hunne gemeenschap opdringende valsche priesterschaar, die gehandhaafd wordende ook den Paus van Rome regt zoude geven om onze Predikstoelen te laten beklimmen, daar hij nimmer de zaak der Gereformeerden voor wettig of Goddelijk erkend heeft, maar veroordeeld en verdoemd,163 en naar zijn aard, als die dronken geworden is door het bloed der Heili- gen,164 vervolgd naar zijn vermogen. In welke hoop en met welke bede van handhaving van de grondwet, Gods woord en onze belijdenis, opdat ik niet langer tegen die alle moge gevangen gehouden worden, onwettig, geboet en met proces kosten bezwaard en naar mijne consciëntie genoopt en genoodzaakt om de beroovinge mijner goederen aan te zien ik mij noem
Uwer Majesteits eerbiedigste, ootmoedigste en gehoorzaamste onderdaan en dienaar in Jezo Christo onzen Heer door genade
H. de Cock,
Gereformeerd Leeraar te Ulrum.

Welke zaken alle mij niet ontkend maar stilzwijgend als de waarheid zijn toegestemd; alleen is mij door Z.E. den Minister van Justitie berigt, dat mijne klagten ongegrond waren bevonden en mijne verzoeken dus van de hand gewezen.165 - *Een ieder oordeele een regtvaardig oordeel en niet naar het*

aanzien! Dit is het bevel des Heeren, Joh. 7:24. en wat mij aangaat, *wel* mag ik instemmen met den dichter in de liederen Hammaloth over het algemeen maar vooral in Ps. 120 en 121.

AANTEKENINGEN

1. Nu, na de synodale uitspraak, had De Cock hier de naam van D. graaf van Hogendorp kunnen vermelden. Ook *Leven H. de Cock2,* blz. 208 noemt Van Hogendorp niet; zie hierover: Keizer, *Afscheiding,* blz. 33, noot 1.
2. Vgl. Hand. 2:47.
3. Terwijl het appèl van De Cock tegen zijn schorsing door het classicaal bestuur bij het provinciaal kerkbestuur in behandeling was, vlocht immers de president ds. D. Hendriksz de *nieuwe* zaak van De Cock's uitgave en aanbeveling van het geschrift van Jacobus Klok (verschenen na het schorsingsvonnis van het classicaal bestuur, en daar geheel buiten staande) in de procedure in. Hij verzocht de door het provinciaal kerkbestuur voor het beroep van De Cock benoemde commissie het geschrift van Klok „tot een voorwerp van onderzoek te maken even of hetzelve bij de benoeming der Commissie ten laste van ds. De Cock mede ter tafel was geweest", en toen De Cock op 11 maart voor de commissie verschenen was werden hem afzonderlijke vragen gesteld betreffende het genoemde geschrift. Van deze vragen en de door De Cock gegeven antwoorden werd toen een officieel verbaal gemaakt. In het vonnis van het provinciaal kerkbestuur d.d. 1 april werd echter de uitgave en aanbeveling door De Cock van Klok's werkje *niet* aangerekend. Voor de door de commissie gestelde vragen, zie: Volger, *Leer N.H.K.,* blz. 243v. (niet in *Leven H. de Cock2* en Keizer, *Afscheiding).* Zie voor de gang van zaken deel 1 van deze uitgave, blz. 508v..
4. Zie de inleiding bij *Voorloopig berigt* in deel 1 van deze uitgave, blz. 510.
5. In dit appèl, „zuiver zakelijk, gespeend van alle breedsprakigheid, sober en bondig gesteld", Keizer, *a.w.,* blz. 438, vormt deze inlassing van De Cock door inhoud en schrijfstijl een wat uit de toon vallend element. In het Reglement op de uitoefening van Kerkelijk Opzigt en Tucht bepaalde art. 80 betreffende iemand die zich van een uitspraak van een provinciaal kerkbestuur op de synode wilde beroepen: „Insgelijks zal hij, binnen vier weken na het ontvangen der uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur een verzoekschrift om tot het beroep te worden toegelaten, met bijvoeging van hetgeen hij voor zijne zaak dienstig mogt oordelen, moeten inzenden, bij de Secretaris van de Synode, die hetzelve zal ter hand stellen aan den President, zoo dra die zal benoemd zijn", zie: het *Handboek* en het *Compendium* van G. van der Tuuk, vermeld in noot 4 bij de inleiding voor *Voorloopig berigt* in deel 1 van deze uitgave, blz. 513; C. Hooijer, *Kerkelijke Wetten voor de Hervormden in het Koningrijk der Nederlanden,* Zaltbommel 1846, blz. 141.
Geen clausule bestond er inzake eigenhandigheid van het geschrevene, en in het rapport van de door de synode benoemde commissie wordt aan hetgeen De Cock hier bericht geen aandacht besteed. Mogelijk is D.J. van der Werp de overschrijver van de tweede memorie geweest, Keizer, *a.w.,* blz. 439.
6. De Cock had toen vier kinderen: Helenius (geb. 1 nov. 1824), Tjaarda (geb. 20 dec. 1828), Jantje (geb. 21 maart 1831), Eelbrin (geb. 3 sept. 1833), zie: *Afgescheidenen van 1834,* blz. 108, 121 w..
7. Reeds uit deze eerste zin blijkt, hoezeer Van Hogendorp er naar gestreefd heeft te schrijven vanuit De Cock's positie en gedachtengang. Van de vrijheid om veranderingen in Van Hogendorp's tekst aan te brengen, heeft De Cock een zeer bescheiden gebruik gemaakt. Voor deze veranderingen, c.q. inlassingen zie: Keizer,*a.w.,* blz. 439v.. Waarop

deze wijze de memorie tot een stuk van De Cock zelf werd, is het opmerkelijk dat hij daarnaast ook nog de door hem zelf opgestelde memorie bij de synode heeft ingediend. Uit de brief van Van Hogendorp aan De Cock d.d. 19 juni 1834 valt ook op te maken dat deze pleitbezorger niet wist dat De Cock nog een eigen, tweede memorie wilde inzenden. Toen deze achteraf van zijn handelwijze mededeling deed, was de waardering voor zijn indiening van de tweede memorie bepaald niet groot. Op 5 juli 1834 schrijft C.M. van der Kemp aan H.J. Koenen: „De afzetting van De Cock is u zeker bekend, als mede zijn appel aan de Synode. In vertrouwen deel ik u mede, dat, op zijn verzoek aan de Broeders alhier om raad, door Van Hogendorp een memorie van appel voor hem is gesteld, en door mij een adres der Gemeente van Ulrum aan de Synode. Wij hebben onlangs eenen brief van hem gehad met het bericht, dat hij na eenige weinige veranderingen, de memorie van appel had ingezonden, benevens nog eene, die hij zelf reeds gesteld had. Hoe bespottelijk en onhandig, om alzoo twee memorien, die in toon en inhoud nogal verschillen zullen, in te dienen! Doch veel begrip van orde schijnt de man niet te bezitten”, *Uit de briefwisseling van C.M. van der Kemp (1799-1861) en H.J. Koenen (1809-1874) (1833-1845),* medegedeeld door M. Elisabeth Kluit, *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap,* LXIII (1942), blz. 55v..
8. Vlg. 1 Petr. 5:7.
9. Vgl. Fil. 2:13.
10. Vgl. 1 Petr. 2:12.
11. Vgl. Gal. 1:8, 9.
12. Vgl. Jes. 64:6.
13. Vgl. Matt. 5:20.
14. Vgl. Ez. 18:23, 32; 33:11.
15. Vgl. Matt. 7:7, 8; Luk. 11:9, 10.
16. Vgl. 1 Kor. 1:23.
17. Vgl. Ef. 2:8.
18. Vgl. 1 Kor. 1:24.
19. Vgl. Hand. 4:12.
20. Ps. 116:10; 2 Kor. 4:13.
21. Vgl. 2 Kor. 5:14.
22. Vgl. Joh. 3:36.
23. Vgl. 2 Tim. 4:2; Tit. 1:9.
24. *Verdediging ware Geref. leer* in deel 1 van deze uitgave, blz. 63-110.
25. Vgl. Jer. 17:9.
26. Ef. 4:26.
27. Vgl. Jes. 53:9; 1 Petr. 2:22.
65
28. Vgl. Hand. 13:8, 9.
29. Vgl. Hand. 8:23.
30. Vgl. wat Van Hogendorp reeds op 11 april 1834 aan De Cock schreef, geciteerd in noot 19 bij de inleiding voor *Voorloopig berigt* in deel 1 van deze uitgave, blz. 514.
31. 1 Petr. 4:15.
32. Vgl. 1 Petr. 4:16.
33. Vgl. Spr. 21:1.
34. Vgl. 1 Kor. 3:7.
35. Waartegen De Cock zijn *Noodige waarschuwing en tegengift* publiceerde, zie deel 1 van deze uitgave, blz. 321-350.
36. Hand. 22:22.
37. Informatie hierover biedt vooral: L. de Geur, *Ontstaan, invoering en ontvangst van den*

Evangelischen Gezangenbundel in de Nederduitsch Hervormde Kerk, Groningen 1902, blz. 95-171.
38. Vgl. Jak. 2:18.
39. G. Benthem Reddingius, *Brieven over de tegenwoordige verdeeldheden en bewegingen in de Hervormde Kerk,* Groningen 1833, blz. llv..
40. In een voorrede van zijn *Proeve van eenige gezangen voor den openbaren Godsdienst,* Amsterdam 1804-1805,2 dln, verklaart Rhijnvis Feith (1753-1824) met betrekking tot de Psalmen „na rijp onderzoek" van oordeel te zijn, „dat zij, door eene ontijdige verwarring, voor mindoordenkenden, der Christelijke zedeleer werkelijk nadeel aanbrengen, en over het algemeen (met uitzondering van eenige meer zedelijke Psalmen), wil men niet louter aan klanken blijven hangen, in de kerk van het Nieuwe Testament, voor het gros van deszelfs leden niet voegen", en „dat zij tegen den echten geest van Jezus inloopen".
41. In 1834 verscheen te Amsterdam een vertaling door H.P. Scholte van een stuk uit de Duitse *Evangelische Kirchen-Zeitung.* Het betrof hier enkele sterk aansprekende beschouwingen over de Psalmen, van de hand van de staatsman, schrijver en dichter Johann Jakob Moser (1701-1785). In het genoemd tijdschrift werden deze beschouwingen, die van wat oudere datum waren, ingeleid door de theoloog Ernst Wilhelm Hengstenberg (1802-1869). De titel van Scholte's geschrift luidt: *Iets over de Psalmen. Uit het Hoogduitsch vertaald, en met een Naschrift vermeerderd.* In dit Naschrift keert Scholte zich vooral tegen de in onze vorige aantekening geciteerde voorrede van Feith, „waarin, even als bij sommigen in Duitschland, de vernederendste oordeelvellingen over de Psalmen als slotsom van het onbevooroordeeldst onderzoek worden voorgesteld".
42. Volgens A. Ypey en I.J. Dermout, „de noodige veranderingen in stof en vorm", *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk,* IV, Breda 1827, Aanteekeningen, blz. 54.
43. Dit onderdeel omvat de volgende onderdelen: Aan God, Gods grootheid, Gods eeuwigheid, Gods alomtegenwoordigheid, Gods onveranderlijkheid, Gods alwetendheid, Gods almacht, Gods heiligheid, Gods goedheid, Gods getrouwheid.
44. Vgl. Hebr. 10:31.
45. Hebr. 12:29.
46. Vgl. Luk. 19:10; Matt. 18:11.
47. Heid. Cat., zondag 2.
48. Vgl. Joh. 1:1.
49. Jes. 53:5.
50. In hoofdzaak, over het geheel.
51. Van de honderd acht en veertigste zitting lezen we in de Acta: „Is met eendrachtighe en over een stemmende advijsen/soo der uytheemsche als der inlantsche Theologen verclaert/dat de Leere inde Catechismo vanden Paltz begrepen/in alles met Godes Woort was accorderende/en dat in de selve niet en was begrepen/het welcke soude schijnen als daermede niet over een comende/te moeten verandert ofte verbetert worden/en dat dese Catechismus een seer wel ghestelde cort begrijp was der rechtsinnige Christelijcke Leere: seer wijselijc geaccommodeert/niet alleenlic naer't begrijp der tweeder jouchz/maerooc tot bequameonderwijsinge/der gener die tot hare jaren waren gecomen. Ende dat de selve derhalven met groote stichtinge inde Nederlantsche Kercken mochte gheleert/ende in alle manieren behoorde gehouden te worden." *Acta ofte Handelinghen des Nationalen Synodi,* Dordrecht 1621, blz. 415.
52. „Sulcx is oock/op voorgemelte begeerte ende ordre van haere Hooghe Mogentheden/ ghedaen over den Heydelberchschen *Catechismus,* des welckes vraghen ende antwoorden/d'eene voor/d'andere nae/pertinent ende distinctelijck zijn voorghelesen/

ende daer op begheert/dat een yeder zijn ghevoelen vande selve/of vande Leere inde selve begrepen/oprechtelijck soude verklaren. Waer op van alle ende een yeder/soo Vreemde/als Nederlandsche/met eenparighe Stemmen is verklaert/dat de Leere in die Catechismus begrepen den Woorde Godts in allen deelen is ghelyckformich/ ende daer in niet en is begrepen/het welck/als vanden voorsz. woorde verschillende/behoorde verandert of verbetert te worden: jae dat de selve Catechismus is een seer bequaem ende wel gheordineert kort begryp vande Orthodoxe Christelijcke Leere/met sonderlinghe voorsichticheyt inghestelt/om niet alleen de teedere verstanden vande Jonckheydt/maer oock de Bejaerde/ende die wat vorder ghekomen zijn/recht te onderwijsen: ende derhalven inde Nederlantsche Kercken met groote stichtinghe mach gheleert/ende wiens gebruyck inde selve onderhouden behoort te worden. My geheught noch wel/het welck ick oock menichmael by verscheydene geleghentheden hebbe verhaelt/dat de Theologi van Groot-Britannien dat boexken extra-ordinarie laudeerden/segghende/dat/noch de hare/noch de Fransche Kercken/ sulcken bequamen Catechismum hebben. Dat die mannen die de selve/hebben ingestelt / te dier tijt sonderlingh met den Geest Godts waren aengedaen geweest; dat die selve in verscheyden andere saecken/eenighe Theologen waren te boven gegaen/maer in het stellen van dien Catechismus haer selven hadden overtreft.", Jacobus Trigland, *Kerckelycke Geschiedenissen,* Leyden 1650, blz. 1145.

53. Over en tegen de gedachten van J. van der Linden en P. Hofstede de Groot: De Cock's *Verdediging tegen de aanvallen,* zie deel 1 van deze uitgave, blz. 429-492. Daar ook de uitspraak van J.C. Themmen, predikant te Hornhuizen, in een samenzijn van de ringpredikanten: „Dat het Goddeloos en Godslasterlijk is 't geen onze Cathechismus zegt, dat God met tijdelijke en eeuwige straffen wrake zal doen, beide over de aangeboren en dadelijke zonden", blz. 483; zie nog aant. 179 bij genoemd geschrift, blz. 492.
54. In *Gedachten over de beschuldiging tegen de leeraars der Ned. Herv. kerk in deze dagen openlijk ingebragt,* zie de inleiding voor *Verdediging tegen de aanvallen* in deel 1 van deze uitgave, blz. 431, en noot 13 daarbij, blz. 434; zie ook aant. 28 bij *Vriendelijk antwoord* in deel 1 van deze uitgave, blz. 172.
55. Betreffende de besluiten van de synoden van 1578, 1581, 1586 en 1618-T9 sluit de memorie zich hier aan bij de eerdere memorie van De Cock d.d. 28 mei 1834, door hem ingediend bij het provinciaal kerkbestuur van Groningen. De tekst van de besluiten is daarin door hem weergegeven. Zie *Voorloopig berigt,* blz. 17 in deel 1 van deze uitgave, blz. 526, en de aantekeningen 29-32 daarbij op blz. 537.
56. De remonstrantsgezinde synode van Utrecht 1612 besloot, lijnrecht tegen het besluit van eerdere synoden in, een commissie te benoemen om een bundel gezangen samen te stellen. Drie jaar later werd deze bundel uitgegeven, waarin 58 gezangen waren opgenomen. De bundel werd opnieuw uitgegeven in de vorige eeuw: A. van der Linde, *Het oudste gezangboek voor de openbare godsdienstoefeningen in de Nederlandsche Gereformeerde Kerk,* 's-Gravenhage 1869.
57. Marnix schrijft in zijn voorrede in de uitgave van de door hem berijmde Psalmen: „Want aengaende dat wy sommige gebeden die in de sijne [nl. in de psalmbundel van Petrus Dathenus, D.D.] waren ende oock wel in de Gemeynte Godes gesongen worden, hebben naegelaten, ende in stede van dien vele Schriftuerlicke heylige Lof-sangen hier by gevoegt, dat en is niet geschiet uyt eenige eygen vermetenheydt ofte goetduncken, als of wy ander luyden werck wilden berispen, oft den volcke af-hendich maecken: Dat zij verre van ons. Maer om dat wy vele sekerder ende orboorlicker achten, ende souden 1oock van herten wenschen, dat in Godes Gemeynte gantselick niet en werde ingebracht

noch gesongen, noch gelesen, dan het gene dat uyt de heylige geloofwaerdige Schriften des ouden ende des nieuwen Testaments eygentlick getogen is, op dat onsen naekomelingen niet en worde stofte ende oorsaeke gegeven, om een yegelick nae zijnen eygen sin, Gebeden ende Lof-sangen te dichten, die men in de Gemeynte Godes naerder menschen aelwerdige eygendunckelheyt soude willen innevoeren. Soo hebben wy geraetsaem gevonden de Psalmen ende Schriftuerlicke Lof-sangen, uyt den ouden ende nieuwen Testamente getogen, mitsgaders het Gebedt des Heeren, de thien Geboden, ende het Christelicke Gheloove, naeckt ende bloot ende sonder eenige andere wijdtloopige glosen in haren natuerlicken sin te laten, soo vele als het den aert ende gelegentheyt des dichtens lijden can, liever dan dat wy eenige andere Gebeden ofte breeder uyt-legginge (die men Paraphrases noemt) daer by wilden voeghen", *De CL Psalmen Davids, overgeset en in dichte gestelt, uyt den Hebreischen* door Philips van Marnix, Heere van Ste. Aldegonde; voor zijn doot van hem selven overgesien, ende op ontallicke plaetsen verbetert, Leyden 1617, herdrukt in: Philips van Marnix van St. Aldegonde, *Godsdienstige en Kerkelijke Geschriften,* uitgegeven door J.J. van Toorenenbergen,
I, 's-Gravenhage 1871, blz. 197v..
58. Informatie hierover met literatuuropgave o.m. in: Walter Blankenburg, „Der gottesdienstliche Liedgesang der Gemeinde", in: *Leiturgia. Handbuch des evangelischen Gottesdienstes,* hrsg. von Karl Ferdinand Müller und Walter Blankenburg, IV, Kassei 1961, S. 559-660.
59. Zie voor I.J. Dermout aant. 30 bij *Vriendelijk antwoord* in deel 1 van deze uitgave, blz. 172. Hij was, voordat hij predikant werd in 's-Gravenhage, als zodanig werkzaam te Zeist (1798), Amersfoort (1800) en Zutphen (1803). Hij werd in 1816 benoemd tot secretaris van de synode. Koning Willem I benoemde hem in 1817 tot zijn buitengewone, in 1822 tot zijn gewone hofprediker. Zie: Van der Aa, *BW,* Suppl., s.v.; *BWPGN,* II, 445-449; *NNBW,* IV, 500; *CE2,* II, 389, en in deze artikelen vermelde literatuur.
60. Zie de inleiding bij *Voorloopig berigt* in deel 1 van deze uitgave, blz. 51 lv..
61. Art. 39: „De gewone vergaderingen worden gehouden drie maal 's jaars, op den eersten Woensdag der maanden Mei, Augustus en October. De president kan daar en boven buitengewone bijeenkomsten beschrijven".
62. Voor de aanhaling van art. 227 van de grondwet, zie *Voorloopig berigt,* blz. 31, in deel 1 van deze uitgave, blz. 533.
63. Hand. 7:60.
64. 2 Petr. 2:1.
65. C. van Zuylen van Nijevelt, *De Eenige Redding,* Amsterdam 1831.
66. Vgl. Rom. 9:21.
67. NGB.
68. De Cock citeert hier Abraham van de Velde, *De Wonderen des Allerhoogsten ofte Aanwijzinge van de oorzaken, wegen en middelen waardoor de Geünieerde Provintien uyt hare vorige onderdrukkinge zoo wonderbaarlijk tegen vermoeden van de heele Wereld tot zoo grote magt, rijkdom, eere en ontzaggelijkheid zijn verheven,* Amsterdam7 1751. De Cock pleegt hier en daar eigen toevoegingen: a) „Daarom zegt hij reeds in zijne dagen toen nog de kerk zoo veel zuiverder was, en men alomme nog tegen dwaalleeringen waakte"; b) de woorden die tussen haakjes staan; c) „geheimschrijver van prins Willem de 1ste".
69. Vgl. art. 7 NGB.
70. Johannes Pistorius of Jan de Bakker, eigenlijk Jan Janszoon uit Woerden (ca. 1499-1525) was eerst pastoor te Woubrugge, waar hij werkte in reformatorische zin. Later vertrok hij naar Woerden, waar hij zijn priesterambt neerlegde. In 1525 werd hij

gearresteerd en in Den Haag als ketter veroordeeld, gewurgd en verbrand. Zie over hem Adriaan van Haemstede, *De geschiedenisse ende den doodt der vromen Martelaren* (ed. Dordrecht 1657, fol. 56-69); J.W. Gunst, *Johannes Pistorius Woerdensis,* Hilversum 1925; *NNBW,* VII, 71v.; *CE2,* I, 446v.; *BLNP,* II, 40v,, en in deze werken genoemde literatuur.
71. A. van Haemstede, *a.w.,* fol. 62 r°.
72. Openb. 2:9; 3:9.
73. Van Haemstede, *a.w.,* fol. 32 r°; het citaat is verminkt en moet luiden: „...in twistige zaken...”
74. Van Haemstede, *a.w.,* fol. 37 r°.
75. *Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten,* Amsterdam 1827 (anoniem verschenen).
De Cock citeert hier slechts ten dele letterlijk.
76. Dit is geen citaat van Molenaar maar een zakelijke weergave van wat hij naar voren brengt op blz. lOv. van zijn in de vorige aantekening vermeld geschrift.
77. Pierre de Bruis, die de priesterwijding ontvangen had, preekte twintig jaarlang, van 1110 tot 1130, in de Languedoc en de Provence, waarbij hij zich zeer kritisch uitliet over wat hij zag als kerkelijke bijgelovigheden en misstanden. In het laatstgenoemde jaar werd hij te St. Gilles bij Nîmes door verbranding ter dood gebracht. De monnik Hendrik, een Italiaan van geboorte, die in 1147 te Toulouse kwam, keerde zich fel tegen m.n. de losbandigheid onder de geestelijken. Hij werd voor paus Eugenius III geleid, die hem in 1148 deed gevangen zetten. Over zijn dood, blijkbaar korte tijd later, zijn geen bijzonderheden bekend. Verscheidene schrijvers noemen Hendrik een leerling van Pierre de Bruis, of zijn opvolger in de leer (zo bijv. Jean Crespin, *Histoire des Martyrs,* éd. nouv. par Daniel Benoit, I, Toulouse 1885, p. 54), maar er blijven hier vragen, zoals reeds naar voren gebracht door J.L. Mosheim, *Oude en Hedendaagsche Kerklyke Geschiedenissen,* IV, Amsterdam 1771, blz. 384.
78. Van Haemstede, *a.w.,* fol. 30 v°. Ook hier citeert De Cock slechts ten dele letterlijk.
79. Van Haemstede, a.w., fol. 31 r° en v°. De Cock laat tussen beide geciteerde zinnen een gedeelte achterwege.
80. Voor Gileyn de Muelere, zie aant. 23 bij *Acte van Afscheiding* in deel 1 van deze uitgave, blz. 614.
81. Van Haemstede, *a.w.,* fol. 168 v°-170 r°. De Cock citeert hier diverse passages, die hij onderling met enkele eigen woorden verbindt.
82. Vgl. Tit. 1:1.
83. Vgl. Luk. 11:50; Hand. 7:52.
84. Luk. 12:32.
85. Joh. 16:33.
86. Matt. 16:18.
87. 1 Kor. 9:16.
88. Deze woorden tussen haakjes zijn een invoeging van De Cock.
89. Vgl. Richt. 5:16, 17.
90. Vgl. Richt. 5:23.
91. H. Witsius (Harmannus Witz), *Twist des Heeren met syn Wijngaert, De selve Overtuygende van Misbruyck syner weldaden, Onvruchtbaerheydt in *t goede, En al te der te Ie Weeldrigheydt, in Schadelycke nieuwigheden van Opinien, En schandelijcke Outheydt van quade zeeden, met bedreyginge van syn uyterste ongenade-,* Utrecht en Amsterdam 1692. De Cock citeert hier diverse gedeelten van de ongepagineerde Opdracht.
92. De Cock geeft hier de stelling weer die Pistorius bij het eerste verhoor consequent

handhaafde en verdedigde, Van Haemstede, *a.w.,* fol. 57 r°-60 r°.
93. Maria Hoogendorp, *De Evangelische gezangen getoetst aan den Bijbel en de formulieren van eenigheid der Hervormde Kerk,* Leiden 1834, dat op verzoek van ds. M. Cremer door De Cock gelezen was, en waarover hij kritische opmerkingen maakte in zijn memorie d.d. 28 mei 1834 aan het provinciaal kerkbestuur, zie *Voorloopig berigt,* blz. 23v., in deel 1 van deze uitgave, blz. 528v..
94. Van Haemstede, *a.w.,* fol. 38 v°.
95. Vgl. Matt. 23:27.
96. Vgl. Matt. 7:15.
97. De passage die De Cock hier als citaat geeft, komt in deze vorm niet voor in de actatekst van de genoemde zitting, *Acta ofte Handelinghen des Nationalen Synodi* (...), Dordrecht
69
1621, blz. 136-154. Zij is een wat vrijere weergave van woorden van de Hessische afgevaardigden, *a.w.,* blz. 14lv.. De Cock heeft mogelijk een boek gebruikt waarin de passage aldus is weergegeven.
98. Art. 7 NGB.
99. Bedoeld zal zijn: Matt. 10:24.
100. Zie aant. 75.
101. Vgl. Jes. 30:10.
102. Zie aant. 68.
103. Zie aant. 65.
104. Over John Knox stond De Cock ten dienste wat de Schotse predikant William Guthrie (1620-1665) over hem schreef in zijn *The Christian's Great Interest.* Jacobus Koelman (1632-1695; zie over hem A.F. Krull, *Jacobus Koelman,* Sneek 1901; *BWPGN,* V, 91-110) verzorgde in 1669 een Nederlandse uitgave: *Des Christens groot Interest.* Hij voegde aan de vierde druk (1680) een - derde - aanhangsel toe, dat levensbeschrijvingen bevatte van „enige voorname vromen." De eerste schets gaat over „Het heilig leven en de zalige dood van Johannes Knox, de groote hervormer van Schotland" en werd door Koelman zelf samengesteld. Het hier gegeven citaat is te vinden in: Willem Guthry, *Des Christens groot Interest9,* Amsterdam 1730, blz. 321. De meest recente heruitgave, voorzien van de drie aanhangsels en vermeerderd met een historische bijdrage van drs. L.F. Groenendijk verscheen bij Den Hertog, Utrecht 1981.
105. Vgl. Jes. 18:6.
106. Vgl. 1 Kor. 10:15.
107. „zoo u negen", lees: „zoodanigen".
108. Van Haemstede, *a.w.,* fol. 37 v°.
109. Spr. 14:34.
110. J. Andriessen en J.B. Wielinga, *Tegengedachten op de Gedachten van P. Hofstede de Groot, omtrent de afschaffing van het Dordsche formulier en over de eedbreuk,* Sneek 1834. Zie aant. 40 bij *Overeenstemming der geloovigen* in deel 1 van deze uitgave, blz. 419.
111. Ps. 68:2-4, niet geheel letterlijk.
112. Woorden tussen haakjes invoeging van De Cock.
113. Vgl. 1 Kor. 3:19.
114. Openb. 22:19.
115. 2 Thess. 1:8.
116. Zie aant. 68.
117. Valentinianen = aanhangers en leerlingen van de gnosticus Valentinus, die ca. 135 in Rome veel invloed ging krijgen. Zie: W. Foerster, *Die Gnosis, F,* Zürich-Munchen, S. 162-314.

118. David Jorisz (1502-1556), wederdoper, auteur van het in duistere taal verschenen 7 *Wonderboeck* (1542). Menno Simons schreef tegen hem in zijn *Fundamentboek',* hij beschouwde D.J. als antichrist en zijn aanhangers als valse broeders. Zie: Van der Aa, *BW,* s.v.; *BWPGN,* IV, 575-582; *NNBW,* VII, 684-687; *CFf* IV, 112; *BLNP,* II, 159-162; *Mennonitisches Lexikon,* II, 433-435; *The Mennonite Encyclopedia,* II, 17-19, en in deze artikelen vermelde literatuur.
119. Moet zijn: Deut. 20:17.
120. Van Christopher Love, Engels presbyteriaans predikant (1618-'51), onder Cromwell op het schavot terechtgesteld, werden veel stichtelijke geschriften in het Nederlands vertaald (zie: J. van der Haar, *From Abbadie to Young,* I, Veenendaal 1980, blz. 78-83). In de editie Rotterdam, L. Dorsman, z.j., van *Love Redivivus, Ofte sijn Sesthien alderlaetse ... Predicatien* is het door De Cock gegeven citaat te vinden op blz. 254v. (daarin komen niet voor de woorden „hare nieuwe góden waren kinders").
121. Vgl. 1 Kon. 19:18 en art. 27 NGB.

122. Over de gang van zaken ter synode betreffende het appèl van De Cock informeren haar in noot 5 van de inleiding vermelde *Handelingen.* Wat men in Keizer, *Afscheiding,* blz. 475v. hierover vindt, is gering; onbevredigend is ook, dat het weinige wat vermeld wordt, uit de tweede hand komt. Betere informatie verschaft Volger, *Leer N.H.K,* blz. 110v., waarnaar we hier verwijzen. Volger geeft in eigen woorden een korte samenvatting.
Het lijkt ons van belang, op enkele punten de informatie nog iets uit te breiden.
Zoals Volger vermeldt, kwam de commissie op 11 juli met een uitvoerig rapport, dat te vinden is in *Handelingen,* blz. 129-139. In dat rapport wordt *eerst* beschreven „den loop, dien de behandeling der zaak gehad heeft", en wordt *vervolgens* ingegaan op „de redenen en gronden", „op welke *deels* de uitspraak van het provinciaal kerkbestuur, *deels* het beroep van den Heer *de Cock* op Hare vergadering berust", blz. 130. Bij dit laatste onderdeel deed zich voor de commissie de complicatie voor, dat De Cock *twee* memories had ingezonden, terwijl bovendien nog het uitvoerige stuk van de kerkeraad van Ulrum, door Van der Kemp opgesteld, ter tafel lag. De commissie geeft nu in eigen woorden de gronden weer, die door De Cock zijn aangevoerd en waarop zijn appèl steunt. Het laatste gedeelte van het rapport is hieraan gewijd. Dit slotgedeelte, mèt de ondertekening, laten we hier volgen *{Handelingen,* blz. 138v.):
„Dit zijn dan, Hoog Eerwaardige Heeren! de gronden, op welke de uitspraak en latere memorie van het, ter eerster instantie gevonnisd hebbende Provinciale Kerkbestuur rust. Die, welke door den Heer *de Cock* daartegen zijn aangevoerd, en waarop nu ook zijn appèl steunt, komen, voor zoo veel dit uit deszelfs woordenrijke, ingewikkelde en niet van verwarring vrij te pleiten voordragt, door Uwe Commissie heeft kunnen opgemaakt worden, neder op de volgende stellingen:
Ten eersten, dat al wat door *Jac. Klok,* ter toetsing en veroordeeling der Evangelische Gezangen, in het midden gebragt is, overeenkomt met de waarheid en de leer der Heilige Schrift; en dat, gevolgelijk, vermits de waarheid niet beleedigend zijn kan, daarin niets is, dat schandelijk, laaghartig of onbescheiden moet genoemd worden.
Ten tweeden, dat de Evangelische Gezangen op eene onwettige wijze der kerke zijn ingedrongen; vermits het invoeren en gebruiken van Gezangen, behalve eenige, met name uitgezonderden, verboden is door de Nationale Synoden van Dordrecht, ten jare 1578; van Middelburg, ten jare 1581; te 's Gravenhage, ten jare 1586, en inzonderheid van Dordrecht, ten jare 1618 en 1619 in de 162ste zitting; zijnde deze besluiten nimmer door eenige andere Algemeene Synoden ontbonden, of door andere, even geldige vervangen.

Ten derden, dat, wat en hoedanig zij ook zijn mogen, derzelver waarde en gezag niet die van den Heidelbergschen Catechismus te boven gaan, noch der overige Formulieren van Eenigheid, welke echter door niet weinigen, ook zelfs in openbare geschriften, straffeloos zijn en worden aangerand.
Eindelijk, *ten vierden,* dat, hetgeen omtrent eenigen der Gezangen, door beroemde mannen, zonder iemands kennelijk wederzeggen, of hunne bestraffing, heeft mogen geschieden (en daarvan brengt hij eenige voorbeelden bij), doorhem, met toepassing op alle de 192 Gezangen, wel gedaan mogt worden. Te meer, daar er onder gevonden worden, vervaardigd door Lutherschen, Remonstranten en dergelijken, en die, welke van *Lodenstein* en soortgelijke Hervormden zijn opgesteld, deerlijk tot hun nadeel veranderd zijn.
Uwe Commissie vermeent, dat de middelen van verweering, door den Heer *de Cock,* of voor hem, door anderen gebruikt, op deze vier punten kunnen worden teruggebragt.
Het staat aan haar niet, dezelven of die van het Provinciaal Kerkbestuur te toetsen, hebbende daartoe noch roeping noch bevoegdheid.
Zij eindigt dan haar rapport, Hoog Eerw. Heeren! met de bede, dat het U Hoog Eerw., noch bij Uwe overwegingen over dit onderwerp, noch bij Uwe overige hoogstbelangrijke beraadslagingen, aan den invloed van den Geest Gods, die een Geest is der liefde en der regtvaardigheid, immer ontbreken mogen.
Aldus gerapporteerd den 11. Julij 1834.
J. Clarisse.
J. Sluiter.
GH..M. Delprat.”

Vermeldenswaard is eveneens dat na de voorlezing van het rapport, zijn voorgelezen: „Al de stukken, die ter kennis en beoordeling in deze moeten dienen”, *Handelingen,* blz. 140. De bespreking van de zaak zal de volgende dag, 12 juli 1834, plaatsvinden. Omtrent deze bespreking en het vervolg daarop, op de juistgenoemde datum, vermelden de *Handelingen,* blz. 140w.:
„De deliberatiën over het appèl van *H. de Cock,* Predikant te Ulrum, geopend zijnde, begaven zich de Heeren *Corstius* en *Reddingius* buiten de Vergadering, en heeft de Synode in overweging genomen de navolgende punten:
Eerstelijk: „Is *Hendrik de Cock,* Predikant te Ulrum, te houden voor uitgever van het boekje, getiteld: *de Evangelische Gezangen getoetst en gewogen en te ligt gevonden, door* Jacobus Klok, *Verwer en Koopman te Delfzijl; Groningen, bij* J.H. Bolt, *1834,* en voor schrijver van de daar voor geplaatste voorrede?” Deze vraag is door de leden der Synode bevestigend beantwoord.
Ten tweeden: „Is *Hendrik de Cock,* Predikant te Ulrum, te houden voor verantwoordelijk, zoo wel voor den inhoud van het geschrift, hetwelk hij heeft uitgegeven, als van de daarvoor geplaatste voorrede, van welke hij schrijver is?” Ook deze vraag is door de leden der Synode bevestigend beantwoord.
Ten derden: „Heeft *Hendrik de Cock,* Predikant te Ulrum, door het uitgeven van het geschrift getiteld: *de Evangelische Gezangen getoetst en gewogen en te ligt gevonden, door* Jacobus Klok, *Verwer en Koopman te* Delfzijl; *Groningen, 1834,* en door het schrijven der daarvoor geplaatste voorrede, gehandeld strijdig met de algemeene verpligting tot bewaring van orde en eendragt, den Predikanten in het Hervormde Kerkgenootschap, als leden van een gemeentelijk kerkbestuur, bij art. 9 van het Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk opgelegd, en met zijne belofte, bij zijne toelating tot de predikdienst, volgens art. 28 van het vroegere (zijnde art. 38 van het thans bestaande) Reglement op het examen, om zich met allen ijver toe

te leggen op de bevordering van orde en eendragt; en is hij alzoo te houden voor schuldig aan een bedrijf, hetwelk leiden moet tot verstooring van orde en eendragt in de Nederlandsche Hervormde Kerk?" Deze vraag is door de leden der Synode mede bevestigend beantwoord.
Ten vierden: „Heeft het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen te regt den Predikant *Hendrik de Cock* wegens dit bedrijf gestraft met geheele afzetting van zijne dienst als Predikant in de Nederlandsche Hervormde Kerk, met verwijzing in de kosten gevallen ter zake van deze procedure."
Bij hoofdelijke stemming is het gebleken, dat de Synode van oordeel was, dat het strafmiddel der afzetting van de dienst door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen niet onverwijld en ten allereerste op den Predikant *H. de Cock* had behooren toegepast te worden, en alzoo de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen tegen hem moest worden gereformeerd.
De *President* en *Vice-President,* zich bedienende van het regt, aan de leden bij art. 20 van het Reglement van orde toegekend, hebben doen aanteekenen, dat zij zich met het laatstgemelde besluit niet hebben geconformeerd.
Insgelijks heeft de Hoogleeraar *Pareau,* gebruik makende van het regt, volgens art. 21 van het genoemde Reglement, den preadviserende leden toekomende, de aanteekening verzocht, dat dit besluit verschilde van het advies door hem gegeven.
Hierop is eene Commissie benoemd, bestaande uit de Hoogleeraren *Clarisse, Royaards,* den *Secretaris,* benevens den Heer *van den Broek,* welke verzocht is, der Synode in de zitting van den 14. aanstaande te dienen van advies nopens de wijze, waarop de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen tegen *H. de Cock* zoude dienen te worden gereformeerd, en is deze zaak tegen dien dag, onmiddellijk na de resumtie, aan de orde gesteld.
De Heeren *Corstius* en *Reddingius* zijn hierna weder in de Vergadering verschenen."
Op 14 juli volgt er nu opnieuw een commissierapport, *Handelingen,* blz. 147-149, waarin *twee* mogelijkheden naar voren worden gebracht:

„Aan de orde zijnde, volgens besluit van den 12., het rapport van Gecommitteerden, om te adviseren over de wijze van reforme der uitspraak van het Provincaal Kerkbestuur van Groningen tegen *H. de Cock,* d.d. 30 Mei 1.1., bragten dezelve, bij monde van den Secretaris, hun rapport en advies in dezer voege uit:
Hoog Eerwaardige Heeren!
De ondergeteekenden, door U Hoog Eerw., in de zitting van den 12. dezer, benoemd, om Ulieden te dienen van advies, aangaande de wijze, waarop de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, tegen den Heer *Hendrik de Cock,* van den 30. Mei 1.1., zoude behooren te worden gereformeerd, leggen tot grondslag van hun advies het gevoelen, hetwelk zij in het besluit dezer Hooge Kerkvergadering tot vermelde reforme eerbiedigen, dat namelijk de Synode in het onderhavige geval van hare zucht tot onverbrekelijke handhaving van wet en orde in de Nederlandsche Hervormde Kerk, en tevens van Hare Christelijke zachtmoedigheid en lankmoedigheid het ondubbelzinnigst blijk moet geven.
Hiervan uitgaande, hebben zij geoordeeld, Uwe Hooge Kerkvergadering, bij hun advies, niet aan één voorstel te moeten binden, maar bieden aan haar verlicht oordeel de keuze aan tusschen tweederlei maatregel, waardoor, gelijk zij vertrouwen, op eene waardige wijze, aan de genoemde bedoeling zal worden voldaan.

De *eerste* maatregel, die den ondergeteekenden is voorgekomen naar den aard der zaak en der omstandigheden meest gepast te zijn, en welke zij daarom in de eerste

plaats aan Uwe Vergadering voordragen, is vervat in het navolgende besluit, door U Hoog Eerw. te nemen:
„De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk verleent den Heer *Hendrik de Cock*, thans gesuspendeerd Predikant te Ulrum, den tijd van een half jaar, van heden af, om aan het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen zijn berouw en leedwezen te doen blijken, wegens het bedrijf, waaraan, als moetende leiden tot verstoring van orde en eendragt in de Nederlandsche Hervormde Kerk, hij schuldig is verklaard, ter zake van de uitgave van het werkje, getiteld: *de Evangelische Gezangen* enz. door *Jacobus Klok* enz. en het plaatsen eener aanprijzende voorrede voor hetzelve; en om tevens bij hetzelve Kerkbestuur plegtiglijk af te leggen en te onderteekenen de belofte, dat hij zich, van nu voortaan, zoo in het openbaar als in het bijzonder, stiptelijk zal gedragen naar al de bestaande Kerkelijke Reglementen en verordeningen; zullende, bij gebreke hiervan, na verloop van genoemden tijd, het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen geautoriseerd zijn, hem, namens de Algemeene Synode, van zijne dienst als Predikant in de Nederlandsche Hervormde Kerk geheel af te zetten.
En verwijst de Synode den appellant *H. de Cock* in de kosten ter zake zijner procedure bij het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen gevallen."
In gevalle echter U Hoog Eerw. van gevoelen mogten zijn, dat het tot het reformeren der gedane uitspraak volstrektelijk wordt vereischt, den appellant eene andere straf, dan waartoe hij door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen is veroordeeld, dadelijk op te leggen, en dien ten gevolge op hem te moeten toepassen een der bestraffingsmiddelen, opgenoemd in art. 57 van het Reglement van kerkelijk opzigt en tucht, kunnen de ondergeteekenden niet anders, dan dezen *anderen* maatregel voorstellen, vervat in het navolgend door U Hoog Eerw. te nemen besluit.
„De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk verklaart den Heer *Hendrik de Cock*, zijnde uitgever van het werkje, getiteld: *de Evangelische Gezangen* enz. door *Jacobus Klok*, enz., en schrijver van de voorrede, daarvoor geplaatst, en hierdoor schuldig aan een bedrijf, moetende leiden tot verstoring van orde en eendragt in de Nederlandsche Hervormde Kerk, van heden af geschorst in zijne dienst als Predikant, met geheel verlies van traktement, voor den tijd van twee jaren: zullende, indien, na verloop van genoemden tijd, de Heer *Hendrik de Cock* van zijn berouw en leedwezen aan het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen niet zal hebben doen blijken, hetzelve Kerkbestuur geautoriseerd zijn, om hem, namens de Algemeene Synode, van zijne dienst als Predikant geheel af te zetten.
En verwijst de Synode den appellant *H. de Cock* in de kosten, ter zake zijner procedure bij het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen gevallen."
Hoedanig ook de keuze van U Hoog Eerw. tusschen den eenen of anderen der voorgeslagen maatregelen moge zijn, hopen de ondergeteekenden dezer Hooge Kerkvergadering, bij dit hun advies, het middel te hebben aangewezen, om, te eener zijde, de Nederlandsche Hervormde Kerk te bewaren bij eendragt, orde en rust, en van de andere zijde, eenen verdoolden en schuldigen medebroeder de gelegenheid te openen, om, hetgeen God geve! nog tot betere zinnen terug te keeren.
's Gravenhage, den 14. Julij 1834. J. Clarisse.
JH.. Roijaards.
IJ.. Dermout.
C.L. van den Broek."

De synode betuigt, na bespreking, haar instemming met hetgeen door de commissie is voorgesteld in de *eerste* tekst. De commissie ontvangt de opdracht een concept op te

stellen van een volledige uitspraak. Deze concept-uitspraak wordt de volgende dag, 15 juli, door haar ter tafel gebracht. Zij wordt, na bespreking, door de synode vastgesteld, *Handelingen,* blz. 189vv..
123. De tekst in *Handelingen,* blz. 189 heeft hier: memorie.
124. De tekst in *Handelingen,* 190 mist hier de beide accenten.
125. De tekst in *Handelingen,* blz. 190: *Evangelische.*
126. De tekst van de brief van De Cock aan het provinciaal kerkbestuur, en die van de brief van de kerkeraad aan idem, beide gedateerd 31 juli 1834, in *Leven H. de Cock2,* blz. 249w.. De strekking van deze brieven in 't kort in: Keizer, *Afscheiding,* blz. 483vv..
127. De tekst van een brief van de secretaris van het provinciaal kerkbestuur ds. M. Cremer aan De Cock d.d. 2 augustus 1834, van een korte brief van het kerkbestuur aan De Cock d.d. 6 augustus 1834, van het antwoord daarop van De Cock d.d. 12 augustus 1834, en van de reactie op dit antwoord d.d. 29 augustus 1834, in: *Leven H. de Cock2,* blz. 252-255. Zie voorts: Keizer, *a.w.,* blz. 484-489.
De Handelingen van het provinciaal kerkbestuur van Groningen d.d. 6 augustus 1834 bevatten ten aanzien van het verzoek van Ulrums kerkeraad om samen met De Cock in de zitting van dit kerkbestuur te worden toegelaten bij de bespreking van de voor kerkeraad en gemeente zo gewichtige zaak van eventueel herstel van De Cock in zijn dienst het volgende besluit (art. 18):"... werd besloten, om de missive van de Leden des Kerkeraads te Ulrum hier vóór gemeld, te seponeren, als hebbende die zaak op hen geene betrekking" (Archief PKB in RA Groningen).
128. De tekst van de brief van De Cock, en die van de brief van de kerkeraad, beide gedateerd 2 september 1834, alsmede die van een volgende brief van De Cock d.d. 20 september 1834, eveneens aan het provinciaal kerkbestuur, in: *Leven H. de Cock2,* blz. 255-260.
129. De datum, door De Cock niet genoemd: 2 oktober 1834.
130. Pour parlers = besprekingen; praatjes.
131. Enige nadere bijzonderheden in: *Leven H. de Cock2,* blz. 288v.; Keizer *a.* w., blz. 503vv..
Informatie door het provinciaal kerkbestuur aan de minister van eredienst, over de ontmoeting met De Cock, in: Bos, *Archiefst.,* I, blz. 288v..
132. Dit nieuwe afzettingsbesluit werd genomen op 20 januari 1835, tijdens de gevangenschap
van De Cock. De tijd, door de synode bepaald, was toen geëxpireerd. Zie voor de tekst: *Leven H. de Cock2,* blz. 363v..
133. Zie: *Leven H. de Cock2,* blz. 329w..

134. Dat Scholte van de kansel te Ulrum geweerd werd op „aanschrijving" van het provinciaal kerkbestuur van Groningen is natuurlijk juist. Dit kerkbestuur richtte zich tot ds. N. Smith te Leens, consulent van de gemeente te Ulrum, met een brief d.d. 9 oktober 1834 waarin hem werd opgedragen „onverwijld zoodanige schikkingen te maken, waardoor gezorgd wordt, dat, gedurende de schorsing van den predikant H. de Cock, geene predikdienst in de gemeente te Ulrum worde waargenomen, dan door de Predikanten van den Ring" (enz.). Nadat deze brief door hem ontvangen was, heeft Smith de kerkeraad van Ulrum een door hem zelf geschreven „Afschrift" doen toekomen. Langs deze weg werd de kerkeraad in kennis gesteld van de inhoud van de missive van het provinciaal kerkbestuur aan de consulent. Een facsimile van het „Afschrift" van Smith is te vinden bij Keizer, *Afscheiding,* tussen blz. 496 en 497. De tekst van dit „Afschrift" is afgedrukt door Helenius de Cock die tevens vermeldt dat het stuk op zaterdagmiddag bij de kerkeraad inkwam, *Leven H. de Cock2,* blz. 293v.

De tekst is eveneens afgedrukt (met enige wijziging in de eerste woorden) in Keizer, *a.* w., blz. 508. Zowel Helenius de Cock als Keizer menen, dat het door de kerkeraad van Ulrum ontvangen „Afschrift" *inderdaad* een afschrift is, met een tekst gelijk aan die van het provinciaal kerkbestuur (Keizer plaatst boven de facsimile-afdruk, *a.w.*, t.o. blz. 496 het opschrift: „Missive van het provinciaal kerkbestuur aan den consulent der Herv. gemeente te Ulrum om ds. H.P. Scholte het optreden aldaar te beletten".). Nu is het Helenius de Cock en Keizer niet kwalijk te nemen, dat zij het „Afschrift" van Smith als een echt en betrouwbaar afschrift hebben beschouwd. Want deze wekt geheel de schijn dat de door hem geschreven tekst gelijkluidend is met die van de door hem ontvangen missive. Zelfs verklaart hij na het „Afschrift": „voor overeenkomstig afschrift", en ondertekent dit. Wat Helenius de Cock en Keizer niet geweten hebben, en wat Hendrik de Cock en de ouderlingen en diakenen te Ulrum niet geweten zullen hebben is dit, dat Smith, die het doet voorkomen dat dit de tekst van het provinciaal kerkbestuur is, *een belangrijk gedeelte heeft weggelaten en belangrijke informatie aan de kerkeraad van Ulrum onthouden.* In de door Smith weggelaten tekst wordt melding gemaakt van een missive van *kerkvoogden te Ulrum* d.d. 7 oktober 1834, aan het Kollegie van Toezigt, ter verhindering van een voorgaan van H.P. Scholte te Ulrum. In het Archief Ring Leens bevindt zich de brief van het provinciaal kerkbestuur van Groningen aan ds. N. Smith, d.d. 9 oktober 1834. In het Archief Prov. Kollegie van Toezigt Groningen bevinden zich de brief namens kerkvoogden van Ulrum aan dit college d.d. 7 oktober 1834 én de brief die het Prov. Kollegie van Toezigt aan het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen richtte d.d. 9 oktober 1834, dienende als geleidebrief bij de toezending aan dit bestuur van de brief namens kerkvoogden van Ulrum. Zowel het Archief Ring Leens als het Archief Prov. Kollegie van Toezigt Groningen worden bewaard in RA te Groningen. Daar deze brieven, voorzover ons bekend, nog niet werden gepubliceerd, gaan we hier tot publikatie over. De beschrijving van de geschiedenis der Afscheiding te Ulrum kan met behulp van deze brieven nog worden aangevuld, en op grond van de eerste brief worden gerectificeerd voor wat de voorstelling betreft die bij Helenius de Cock en Keizer te vinden is inzake de brief van ds. N. Smith.
(A)

Brief namens kerkvoogden van Ulrum aan het Provinciaal Kollege van Toezigt d.d. 7 oktober 1834.
Aan Het HoogEdele Kollegie van Toezigt op de kerkelijke Administratie der hervormden in de provincie van Groningen te Groningen
van de Kerk van Ulrum verzn. 7 Oct
A.J. Sleuver Kerkv. Secr.
Franco.
No. 88. Ulrum den 7 October 1834.
Hoog Edele Heeren!
Heden avond verwagt men hier te Ulrum eenen zekeren *Scholte* Predikant in Noordbraband, een man naar men zegt van dezelve stempel en gevoelens als onzen de Cock, en die dan op verzoek van onzen zoogenaamden Kerkenraad, en misschien nog vele anderen aanstaande zondag achtermiddag den Predikdienst hier zal waarnemen. Wij nu zijn van mening dat dit al- of niet toelaten afhangd van den Consulent dezer gemeente, volgens Art. 11 van het Reglement op de Vacatures, doch de geruchten zijn hier vrij zeker, dat men er niemand naar gedenkt te vragen, ten minste den Consulent niet. En daar het wel te vermoeden is, dat er eene verbazende menigte van menschen zullen zamenkomen, zoo zijn wij bevreest, dat bij die gelegenheid door den thans

heerschenden geestdrift dier menschen, ons kerkgebouw welligt aanmerkelijke schade kan bekomen, en waarvoor wij als beheerders dier goederen toch zoo veel mogelijk dienen te waken. Zoo is het daarom dat wij de vrijheid nemen om UWHoogEdelen bescheidenlijk te vragen, hoe wij bij die gelegenheid, (hetzij dat onze toestemming al, of niet gevraagd wordt) ons hebben te gedragen?
Gaarne wenschen wij spoedig een voldoend antwoord op onze bescheidene vraag terug.
De kerkvoogden der herv. Gem. van Ulrum
A.J. Sleuver, Secrt.
Aan het HoogEdele
Kollegie van Toezigt
op de kerkelijke Administratie
te Groningen.

(B)
Brief namens het Kollegie van Toezigt op de kerkelijke Administratie te Groningen aan het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, d.d. 9 oktober 1834.
No. 181 Groningen den 9 October 1834.
Zij deze medegedeeld aan het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen met verzoek aan den Consulent, des nodig, zoodanige voorschriften te willen geven, als Hetzelve zal vermeenen te behoren, en dat ZWEerw., des vereischt, van de Kerkvoogden en het Plaatselijk Bestuur alle die medewerking mag vragen, welke ter voorkoming van beschadiging der Kerk zal dienstig zijn.
Namens het Kollegie van Toezigt enz.
De Secretaris
O.J. Quintus.

(C)
Brief van het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen aan ds. N. Smith, Leens, d.d. 9 okt. 1834.
No. 42. Groningen, den 9 October 1834
Het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, bij marginale dispositie van het Kollegie van Toezigt over de Kerkelijke administratie bij de Hervormden in deze Provincie d.d. 9 October 1834 ontvangen hebbende eene missive van kerkvoogden der Hervormde Gemeente van Ulrum van den 7” dezer maand, geteekend A.J. Sleuver, Secretaris, gerigt aan het Kollegie van Toezigt voornoemd, houdende kennisgeving, dat te Ulrum werd verwacht zekeren *Scholte,* Predikant in NoordBraband, welke men zeide, dat die, op verzoek van den Kerkeraad van Ulrum, aanstaanden Zondag achtermiddag de predikdienst te Ulrum zal waarnemen; daartegen, tevens, meer dan ééne gegronde bedenking aanvoerende;
Welke missive door het Kollegie van Toezigt voornoemd, gesteld zijnde in handen van het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen met deze apostille: „zij deze medegedeeld aan het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, met verzoek, aan den Consulent, des noodig, zoodanige voorschriften te willen geven, als Hetzelve zal vermeenen te behooren, en dat ZWEerw., des vereischt, van de Kerkvoogden en het Plaatselijk Bestuur alle die medewerking mag vragen, welke ter voorkoming van beschadiging der kerk zal dienstig zijn.” Onder staat: „Namens het Kollegie van Toezigt enz. De Secretaris. Geteekend O.J. Quintus”.
Heeft geoordeeld. UWelEerw., als Consulent der Gemeente te Ulrum, aan te schrijven en uit te noodigen, (gelijk geschiedt bij deze) om onverwijld zoodanige schikkingen te

maken, waardoor gezorgd wordt, dat, gedurende de schorsing van den predikant H. de Cock, geene predikdienst in de gemeente te Ulrum worde waargenomen, dan door de Predikanten van den Ring, die daarop alleen aanspraak en daartoe alleen verpligting hebben, of ook door zulke Predikanten welke van UWelEerw., in bovengenoemde kwaliteit, of door eenen der Ringbroederen, met uwe toestemming, overeenkomstig Art. 11 van het Reglement op de Vacaturen enz., daartoe verlof bekomen hebben.
Het Provinciaal Kerkbestuur oordeelt dezen maatregel noodzakelijk, ter voorkoming van wanorde en ter handhaving der goede orde in de gemeente van Ulrum, en geeft UWelEerw. vrijheid, om, des noodig oordeelende, den Kerkeraad van Ulrum dezen last, ter uwer decharge, mede te deelen en denzelven, uit kracht daarvan, des noods, te gelasten, om zich in geenen deele tegen uwe orders te dezen aanzien te verzetten, maar dezelve stiptelijk na te komen;
volmagtigende verder UWelEerw., om, in geval de Kerkeraad van Ulrum hieraan niet mogt voldoen, denzelven, kracht dezes, aan het Classikaal Bestuur van Middelstum aan te klagen, ten einde Hetzelve, in zulk geval, die maatregelen neme, welke Hetzelve, volgens de Kerkelijke wetten en Reglementen, zal vermeenen te behooren.
Het Provinciaal Kerkbestuur voornoemd.
D. Hendriks President
M. Cremer Jz. Secretaris.

Aan den Heer N. Smith,
Consulent der Hervormde gemeente te Ulrum.

135. Een storende fout: „af te eischen" moet zijn: af te scheiden, zoals ook genoteerd in Keizer, a.w., blz. 510, noot 4, met de toevoeging: „Dit *Naberigt* is zóó slordig gecorrigeerd of wellicht in het geheel niet gecorrigeerd, dat in enkele gevallen naarden zin moet worden geraden. Men leze daartoe eens het *Slotberigt!".*
136. Openb. 18:4.
137. Vgl. 2 Kon. 21:12, 13; „opkomen" moet zijn: omkomen.
138. Het gaat hier om het Reglement op de vacaturen, enz., art. 11, luidende: „De Consulent vervult bij den Kerkenraad in allen opzigte de plaats van den Pastor loei; geene Kerkenraads vergadering mag gehouden worden dan in zijne tegenwoordigheid, en zal, zonder zijne toestemming, in eene vacante gemeente, niemand iets mogen verrigten, dat tot het herder- en leeraarambt behoort". Inderdaad kende ook Scholte vrijdagsavonds, toen hij op verzoek van de kerkeraad te Ulrum preekte, dit artikel nog niet. Naar zijn eigen woorden: „dat 11de Artikel kende ik toen nog niet, dit las ik eerst zaturdags, naar aanleiding van een stuk van het Provinciaal Kerkbestuur". Zie: *Compl. Uitg. Off Stkn.2,* blz. 9; de tekst eveneens in: *Leven H. de Cock2,* blz. 292. Het hier bedoelde „stuk van het Provinciaal Kerkbestuur" zal het in aant. 134 genoemde „afschrift" zijn geweest.
139. Heleniusde Cock schrijft: „Door den consulent (die gemeente was toen vacant) waren zelfs pogingen aangewend, om zijne prediking in die gemeente te verhinderen. Toen vader op verzoek van den kerkeraad beloofd had om er te prediken, wendde de consulent zich zelfs, zooals toen algemeen gezegd is en geloofd werd, tot den gouverneur om dit tegen te gaan", *Leven H. de Cock2,* blz. 59v.. De hier bedoelde vacante gemeente was die te Niezijl.
140. *Ulrum, zoo als het is, en deszelfs toenemende volksbewegingen in October 1834,* Groningen 1834, waarvan, naar werd aangetoond in Van Weerden, *Spann. en Konfl.,* blz. 53-63, M.D. Teenstra te Ulrum de schrijver was.
141. Scholte zat gevangen te Appingedam van 29 november tot 4 december 1834;

uittreksels uit zijn aantekeningen, in de gevangenis gehouden, in: *Compl. Uitg. Off. Stkn.2,* blz. 62-73.
142. De informatie die De Cock in dit *Naberigt* zijn lezers verschaft, is summier. In een brief aan N. Borneman. Groningen/Ulrum 8 december 1834/26 februari 1835 doet hij belangwekkende mededelingen over wat voorgevallen is tussen 30 oktober en 28 november 1834. Deze brief is integraal door H. Bouma gepubliceerd in: Deddens en Kamphuis, *Afscheiding - Wederkeer,* blz. 269-276. Over de maanden oktober en november 1834 breder: *Leven H. de Cock1,* blz. 287-338; Wesseling, 4/^- *Gron.,* I,blz. 48-69. De beschrijving van Keizer, *Afscheiding,* eindigt met het besluit tot afscheiding op 13/14 oktober.
143. Vgl. Matt. 5:13-16.
144. Vgl. 1 Sam. 2:30.
145. Reeds op 3 december 1834 schreef De Cock uit de gevangenis aan zijn vrouw o.m.: „Op mijne verzoeken aan Z. Excellentie den Heer Gouverneur, heb ik eindelijk ook berigt gekregen, en wel: 1. Dat mijn vrije correspondentie en drukpersvrijheid voor eerst wordt gehouden in advies: een beleefde term van weigering, denk ik, naar de mode dezer wereld", *Leven H. de Cock1,* blz. 361.
146. Matt. 34:9 moet zijn: 24:9. Joh. 3:15 zal wel moeten zijn: 1 Joh. 3:13.
147. Moet zijn: Hand. 24:9.
148. Moet zijn: Hand. 24:23.
149. Hand. 24:14,15.
150. Klaas Pieter Ritsema was een dagloner in Ulrum, die nooit schrijven had geleerd en daarom de *Acte van Afscheiding of Wederkeering* ondertekende met de letters K.P.R. Met de afscheiding ging zijn vrouw niet mee. Op de zondag na de afscheiding maakte hij geen ruimte voor ds. J. van der Helm van Niekerk, toen deze in de kerk te Ulrum de preekstoel trachtte te bereiken. Door de rechtbank te Appingedam werd hij tegelijk met De Cock veroordeeld: één maand gevangenis met acht gulden boete, en de kosten. In cassatie werd dit vonnis door de rechtbank te Groningen bevestigd, waarna Ritsema, evenals De Cock, onmiddellijk naar de gevangenis werd gebracht. De Cock kreeg daar een kamer; Ritsema had zijn verblijf in de keuken. Zie: *Leven H. de Cock1,* blz. 326, 343, 358, 361; Bos, *Archiefst.,* II, blz. 6,49vv.; Van Weerden, *Spann. enKonfl.,* blz. 337vv.; Wesseling, *Afsch. Gron.,* I, register. De in de tekst voorkomende woorden „mijn doop en geloofsgenoot" zijn te lezen als: „mijn dorp- en geloofsgenoot" (aldus het origineel in: Archief Burgerlijk en Militair Huis van Verzekering te Groningen, ingekomen stukken 1834; in RA te Groningen). Ook is in de tekst de naam van de betrokkene niet correct gedrukt.
151. Pistole = vertrek in een huis van bewaring waar een gevangene op eigen kosten kan leven.
152. Matt. 7:2.
153. Moet zijn: Matt. 10:42.
154. Zie: *Leven H. de Cock1,* blz. 371-374; H. de Cock, *Bladzijden uit de geschiedenis mijner Moeder1,* Kampen 1890, blz. 21v..
155. Moet zijn: Ps. 129:1,2 (ber.).
156. Van dit adres aan de Koning maakt *Leven H. de Cock1,* geen melding; voorzover ons bekend wordt het ook in de overige literatuur over De Cock en de Afscheiding niet vermeld.
157. De Cock werd op 7 november 1834 te Appingedam veroordeeld om zijn optreden te Ulrum op zondag 19 oktober, terwijl dit vonnis in appèl bevestigd werd op 28 november te Groningen. Twee ministers drongen krachtig aan op een zeer actief vervolgingsbeleid: die van hervormde eredienst, F.W.F.T. van Pallandtvan Keppel en

die van justitie, C.F. van Maanen. Reeds op 27 oktober 1834 stelden zij aan de Koning voor: „Ten einde nu verder zoo de bestraffing der schuldigen als het stuiten van verdere ongeregeldheden te bevorderen, nemen de ondergeteekenden de vrijheid Uwe Majesteit voor te stellen: 1° den eerstondergeteekende [Van Maanen, D.D.] onder terugzending der stukken [betreffende Ulrum, D.D.] te magtigen om dezelven aan den Procureur Generaal bij het Hoog Geregtshof alhier mede te deelen, met last om zorg te dragen, dat tegen de schuldigen, volgens de wet, krachtdadig worde geprocedeerd", Bos, *Archiefst.,* II, blz. 22. Van Maanen was, gesecondeerd door Van Pallandt, de motor van de vervolgingen van de afgescheidenen. In justitiële kringen was vooral de procureur-generaal A.W. Philipse van de noodzaak der vervolgingen overtuigd. Maar de centrale figuur was hierbij steeds de Koning - tot wie De Cock zich hier richt! Zie: M. te Velde, „De Vervolgingen", in: Deddens en Kamphuis, *Afscheiding - Wederkeer,* blz. 154. De tekst van het vonnis tegen De Cock d.d. 7 november 1834 vindt men in: Bos, *Archiefst.,* blz. II, 50w.; rapporten van Philipse, Van Maanen en Van Pallandt, *ibidem,* blz. 56-59.
158. Gedesisteerd bij voorraad: voorlopig onthouden, in afwachting van de definitieve uitspraak (uitspraken).
159. Tekst hiervan in: *Leven H. de Cock2,* blz. 366-369.
160. T. Sijpkens, de procureur-crimineel in Groningen en Drenthe, trad tegen De Cock en de afgescheidenen zeer fel op. Zie: Bos, *Archiefst.,* I, blz. 278-282, 287v. en voorts register; II, register; Te Velde, *a.a.,* blz. 154. Hij gaf ook de stoot tot de aansporing door de gouverneur van de provincie Groningen aan de plaatselijke besturen, d.d. 20 november 1834, om in verband met de aanhangers van De Cock „bijzonder te letten op de gezindheden, bedoelingen en het gedrag der veldwachters, politiebedienden en verdere suppoosten, en mij in geval tegen een derzelve eenige gegronde suspicie mogt bestaan, alsdan daarvan dadelijk te onderrigten", Bos, *Archiefst.,* II, blz. 138. Over hem: *NNBW,* IX, llOOv..
161. Vgl. Matt. 23:35; Luk. 11:51.
162. Vgl. 1 Sam. 2:30.
163. Vgl. art. 36 NGB.
164. Vgl. Openb. 17:6.
165. Zie: *Leven H. de Cock1,* blz. 365.

NOG IS ER HULPE!

EEN WOORD AAN AL HET GODVREZEND VOLK.

DOOR

A. BRUMMELKAMP, J. W. TEN BOKKEL, en A. C. VAN RAALTE.

AMSTERDAM,
HOOGKAMER & COMPE.
1844.

GODVREEZENDEN IN NEDERLAND,

GELIEFDEN IN de HEERE DOOR HETZELFDE LEVEN UIT GOD

Geringen onder de Broeders herinneren U 's Meesters woord: *Waakt en bidt!* –

De Heere behoede ons voor de schijn zelfs van meesterschap, en u voor argwaan. Wij wensen te bidden, en roepen u toe: *bidt met ons*! Die gemeenschap behoeven wij. Wij behoren bij elkander. Geboorte uit God maakt ons deelgenoten van dezelfde Geest des levens, welke ons één lichaam doet zijn. Wij gevoelen het, de leden behoeven elkander. Eigen zieleheil, 's naasten redding. Gods eer roept: komt, laat ons tezamen de Heere zoeken! - Zou het iemand, die God vreest wraken kunnen, dat een énige en de geringste der Broederen deze nodiging deed? –

Daarom vervrijmoedigen wij ons te meer in het nodigen van u tot het gemeenschappelijk gebed, daar wij niet slechts in dezen de behoefte van ons hart voldoen, maar als Lasthebbers van vele kinderen Gods, ons gedragen.

De Opzieners toch onder de, van de kerkgemeenschap der wereld afgezonderde kinderen Gods, in de provincie Gelderland, de 4de Juli j .1. vergaderd zijnde, om elkander met raad en daad te ondersteunen in de hun opgedragen lasten, hadden behoefte aan het gebed, ter genezing van eigen harten, ter bezorging van de goede welstand van Gods rijk, hetwelk toch alles gewrocht moet worden door de Geest des levens; dien de barmhartige Vader op het geroep Zijner kinderen in CHRISTUS schenken wil. De door God gewrochte heilbegeerte eindigt niet in zich zelve, maar neemt het geliefde volk Gods in liefde's armen, en zegt: *kom, ga met ons, en doe als wij!*

Men droeg ons de last op, om die begeerte de Broederen te boodschappen. Huivering baarde dezelve, doch ook (wij zeggen het vrijmoedig) blijdschap. Wij smeken u gaarne: *komt, bidt*

met ons, en zoekt des Heeren aangezicht! Wij weten het, het is 's Meesters woord; het is zo goed voor u; het is zo goed voor ons: *komt, laat ons dan bidden!*

De Broederen nodigen u allen, die naar de Heere en Zijne sterkte vraagt, om de eersten Woensdag in November e. k., zijnde de 6de af te zonderen tot Dank-, Vast- en. Biddag, ten einde de Heere des hemels en der aarde eer en heerlijkheid te geven, onze en elkanders afdwalingen en zonden, ja ook des volks schulden in ootmoed te belijden, en alleen heil te zoeken bij de barmhartige Vader van onze Heere JEZUS CHRISTUS.

Misschien zegt deze of gene: welk een pijnbank! –

Wij weten het wel: onze natuur is meer genegen tot spel en zang, dan tot vasten en bidden; maar wij spreken immers tot een volk, dat de leden, die op aarde zijn, kruisigen wil? - En bovendien let op het zalige einde, de terugleiding onzer en veler zielen tot God, de bloei des geestelijken levens!

Wij willen echter geen strik over u werpen. Wij naderen u met een bede, want de Heere behaagt een vrijwillige liefdedienst: - De Heere ziet op het hart. -

Dit neme ter harte hij, die onder het juk der dienstbaarheid leeft, opdat geen angstige bekommernis, bij gedeeltelijke wijding van die dag, de vrucht ontrove. Men beoge meer het einde dan het middel. Versmading van, niet het (onzes ondanks) aanklevend gebrek in het middel kan ons de gunst Gods doen derven. Dit diene ook ter tegemoetkoming van zieken, moeders en kinderen. Men stelle geen verdienstelijkheid in het vasten; verootmoediging voegt ons. Ook geeft die drukking van het vlees op het einde een meer onbelemmerde en heldere vlucht des geestes in het gebed, waarop inzonderheid in het vasten geoogd moet worden. Die zijn zielevijanden bekampen wil, denke aan 's Meesters woord: *Dat geslacht vaart niet uit . dan door vasten en bidden!* –

Maar waartoe ons zo één dag gekweld? –

Onvruchtbare moeite ware het, indien wij niet genegen zijn om de strijd voort te zetten. Laten wij dan niet deze enkele dag, maar gedurig zulke dagen voor ons zelven en onze kleinere kringen afzonderen.

Ook nodigen wij u uit om, dadelijk na dezen dag, tot voortzetting van de gemeenschappelijke strijd, *een avonduur in het openbaar op de eerste Vrijdag van iedere maand, tot het gebed af te zonderen.* –

Doch, zegt misschien iemand, ware het een Landszaak! - dan, ja, dan … maar nu, nu baart het zo veel opzien ouder de wereld! –

Zijn dan de Godvrezenden geen werkend lichaam meer op aarde? Of zal de ademtocht van het lichaam van CHRISTUS van een Kabinets-Besluit afhangen? En zo het wenselijk is, dat alle Tronen en Machten aan de zake van CHRISTUS gewijd zijn; wel nu, laat ons dan bidden, opdat de koninkrijken aan CHRISTUS geworden, en de machten ons volgen.

Schamen wij ons echter, of kluistert ons de vreze voor de wereld; dan wordt het tijd dat wij, willen wij discipelen van CHRISTUS zijn, en niet eenmaal bemerken dat CHRISTUS zich onzer schame, door openbare daden het kruis van CHRISTUS opnemen; CHRISTUS volgen; uitgaan uit, de voor het vlees zo gemakkelijke legerplaats van hoogschatting en vriendschap der wereld, en de smaadheid van CHRISTUS dragen. Ere moet het ons zijn, onder de vanen

van CHRISTUS te staan. Eer en zaligheid moet het ons zijn, luide de God van hemel en aarde te erkennen.

Komt, laten wij openbaar onze schulden voor God, maar ook onze hope op Zijn erbarming belijden. De door God ontstoken lamp mag wel schijnen. Er is geen heerlijker, geen ontzaglijker tred op aarde dan, in spijt van duivel en wereld, de afval en deszelfs gevolgen openbaar te betreuren, de opbouwing van Gods rijk te zoeken, en te schuilen in de sterkte des Almachtigen.

Misschien welt de gedachte op: welke zijn de bijzondere omstandigheden, die zulk een bijzondere dag verstaanbaar maken en wettigen?

Zo iets buitengemeens te zoeken, verraadt weinig besef van de lankmoedigheid, en de goedertierenheid Gods, die ons omringen. Geestelijk licht zoude er ontbreken, indien Gods kinderen, bij nadenkend stilstaan op de -weg, niet de God dankende EBEN-HAËZER gedrongen waren op te richten, vanwege 's Heeren trouwe door hulp in dit moeitevolle leven, maar ook inzonderheid over zijne lankmoedigheid en erbarming, hun onophoudelijk in de bewaring en volmaking van bet beginsel des levens, van geloof, hoop en liefde, bewezen. Ook Gods genadige en bewarende hand over ons Vaderland vraagt dankbaarheid. Hetzelve heeft nog niet ontvangen naar verdiensten; - dit jaar nog is het voor grote, zo zeer dreigende beroeringen bewaard geworden; het is nog niet overgegeven aan verharding.

God geeft nog allerwege een werkend zout, een zuurdeeg hier en over geheel de aarde. Men denke aan hetgeen de Heere verricht in Engeland, vanwaar miljoenen Bijbels en vele zendelingen over de aarde verspreid worden. In Schotland, waar vele gemeenten met honderden van Leraren pal staan, ter verdediging van het koningschap van JEZUS CHRISTUS en de vrijheid Zijner gemeente; en dat ten koste van kerken, pastorieën en lands traktementen; in Frankrijk, waar men allerwege predikers en colporteurs door het land zend; en in het aloude Genève, waar de Theologische school van het evangelisch genootschap weder een zout wordt voor vele streken van Europa. En dat Zijne kinderen en Zijn Gemeente niet geheel een zouteloos zout geworden zijn, … wie is dat te danken dan Hem, die de olijven kracht bezit, en in de lamp des nieuwen levens doet druipen.

Zo min de dankstof ontbreekt; zo min ook de stof des gebeds. Of zouden wij, voor er behoefte des gebeds ware, door pest, honger, of zwaard moeten worden gedrukt? Zal men het eerst dan billijken ter kerke te stromen om de God des hemels en der aarde aan te lopen?

Het vlees moge alsdan de tijd eerst tot het gebed rijp keuren, wij spreken tot een volk, hetwelk andere drukking dan in het vlees, andere behoeften dan het leven en de ruimte in het stof kent. Het is behoefte voor de uit de doden opgewekte, voor God en Zijn rijk levendig gemaakte, om de kwalen van het hart te belijden allen toestand en weg voor de Heere bloot te leggen, zich ter beproeving aan de Heere op te dragen, en waarheid in het binnenste en een volkomen hart voor de Heere te zoeken. Voor hem zijn er persende noden.

Die jammerlijke gevolgen des afvals, die overblijfselen van de geestelijken dood dat dikwerf zon verre zijn van God, die onvruchtbare ledigheid en ijdelheid, door de duisternis in 't verstand die hardheid van het hart, die wederspannigheid tegen God, dor de onverloochendheid aan eigene wijsheid en eigen wil, die afgoderij met ons zelven, en de, daaruit vloeiende onrust en woeling, - zijn noden, die het geroep om de Geest des levens tot grote behoefte maken, opdat het leven in God niet verstikke, maar ruimte hebbe, blinke in de

duisternis, en het hart vervulle met de vrijheid der kinderen Gods en de blijde hope des eeuwigen levens.

Is deze nood des gebeds aanwezig, dan gaat ook de welstand van het gehele lichaam van CHRISTUS ter harte. Verregaande geesteloosheid zonde het te kennen geven, indien de wekstem tot het eenparig schuldbelijden, tot het eenparig gebed, voor de belangen van dat lichaam ons niet welkom ware.

Leven wij toch in het geestelijke niet als halfgestorvenen, dan zullen wij liefhebben, dan zullen de noden van het in strijd, in banden, in duisternis levende volk Gods, ónze noden zijn; wij zullen medelijden oefenen; wij zullen door liefde gedrongen, het belang van dat dierbare volk voor Gods troon gaarne bepleiten. Dan zal die leven-verstikkende, lage, aardse zin, en de daaruit vloeiende verzaking van de aardse vreemdelingschap en het hemelse burgerschap; - die dwaze woelingen in eigen wijsheid en wil; die hartberoerende en het rijk Gods verdonkerende vruchten van het verre zijn van God; die walgelijke en alles verpestende, die God en mens krenkende zelfszucht, die verdoemelijke afgoderij met het eigen IK, welke nog maar al te zeer Gods kinderen ontsiert, - grote behoefte des gebeds zijn!

Verkouding der liefde, jammerlijke ontstemming van het lichaam, stremming van de werking der leden, ten nutte van elkander, - is openbaar, zodat de leden zich nopens elkander vreemd houden en de verschuldigde hulp weigeren; ja zelfs, door de herleving der oude natuur met al deszelfs hatelijke vruchten elkander krenken en verderven, hoewel zij toch waarachtig één volk zijn in de van Boven ontvangen natuur, in verwachting en in werking; één in geloof, hoop en liefde! Zij zijn geschonken aan CHRISTUS als één erfdeel, één lichaam; zij zijn geroepen om als een geestelijk huis, uit levende stenen tezamen gevoegd, als een heilige tempel in de Heere, als een ordentlijk geheel, een stad op een berg te blinken; zij zijn overgebracht uit de duisternis tot het rijk der liefde, om het liefhebben tot merk hunner geboorte uit God te dragen, en zijn bestemd tot een eeuwig liefhebben!

Wat nare wanklank wordt er dan niet op aarde gehoord! Het is meer dan tijd, dat wij ernstig tot God bidden, dat Hij ons en al Zijn kinderen van de afgoderij met zichzelven, met mensen en menselijk gezag, die vruchtbare baarmoeder van vooroordeel en verdenking, verlosse, en aller harten niet de innerlijke bewegingen der liefde vervulle door het één zijn in God.

Ja, laat ons tot de troon der genade vlieden met schuldbelijdenis. Onze God is een Ontfermer! Hij zelf wijst ons de weg tot Zijn barmhartigheid in CHRISTUS, en geeft ons verzekering van de verhoring des gebeds.

Laten wij Hem smeken tot herstel van het zo zeer ontstemde en in werking verlamde lichaam, om de Geest des geloofs, der verootmoediging en der liefde, opdat wij leven in het grote Evangelie Gods spreken, omdat wij geloven, en door het aanschouwen en de verkondiging der deugden Gods in CHRISTUS, zelven vernieuwd en de wereld ten zout mogen wezen; opdat wij ootmoedige kinderkens des koningrijks zijn, het vuur van hoogmoed en ijverzucht ons niet vertere, maar de meeste genegen zij aller dienaar te zijn; opdat wij onze heerlijke roeping tot één lichaam, en onze zalige betrekking op elkander kennen, en wij allen bereid mogen zijn om de tezamenstemming en de werking van het gehele lichaam, door verloochening van hetgeen onzes is, en wijding van alle gaven ten nutte van het geheel, te bevorderen.

De Heere geve, dat deze zoete betrekking ons in liefde elkanders noden, die vele zijn, doe dragen. Deze zijn verstrikt in de wereldse begeerlijkheden; anderen zijn er, die onder de

zorgen en de kommer dezes levens als verstikken, die in het slijk van boezemzonden verzinken, die in de smeltkroes der tegenspoeden als gereed zijn de mond tegen de Allerhoogste te openen, en te morren: 'het is te vergeefs de handen te wassen in onschuld'; die in duisternis en zielestrijd leven, die dreigen te versmachten, en de hoop op God te laten varen!

Ach! dat des volks smarten de onze zijn; dat de verdonkering der heerlijken Gods op aarde onze ziel grieve dat wij de beademing van de Geest des levens voor hetzelve zoeken, opdat de halfgestorvenen nieuwe levenskracht ontvangen, de onder druk gebogenen, door het lijdzaam geloof, Gods liefde en wijsheid tot rotssteen hebben, en ziende op het einde, danken mogen tot lof van hun God, wiens paden in de diepte liggen, en opdat de in duisternis en zielestrijd levenden, bij de toenemende kennis der diepte van de ramppoel des afvals, van 't geweld der zielevijanden en van eigene machteloosheid, sterk mogen worden in hun God van genade in CHRISTUS, en Hem mogen eren door het geloof!!

Bidden wij dan, dat God zich heerlijk make in Zijn volk; dat het werk Zijner handen ter beschaming van het rijk der duisternis blinke! Bidden wij, dat Hij zich verheerlijke in de algehele volmaking van dat lichaam, dat koninkrijk van CHRISTUS!

Het voegt ons, gelijk men weleer *haastende uitzag naar de volheid des tijds, waarin het Wonderkind, de sterke God, de Slangenvertreder geboren zou worden, ook nu haasten met waken en bidden naar de dag van die volle verheerlijking van dat koninkrijk van God en CHRISTUS, naar dat ingaan en zaligworden van Jood en Heiden*, naar de handhaving van het Evangelie Gods - tegenover de naamdragende, lauwe en CHRISTUS niet dienende, maar het brede pad bewandelende Christenvolk, - naar het in bezitnemen door CHRISTUS van de Hem toegezegde koninkrijken der aarde.

Werd er bij CHRISTUS komst gepredikt: "Het koninkrijk Gods komt niet met uiterlijk gelaat, het is wat anders, dat de steen zonder handen afgehouwen, tijdens dat gedeelde koninkrijk van leem en ijzer, - 't welk door huwelijks samenbindingen der vorsten de eenheid en vastheid te vergeefs zoekt, - die wereldrijken zal verpletteren.

Onze ziele zegge dan: *Kom, Heere JEZUS!* En zegt ze: *Uw koninkrijk kome;* - dat wij het dan zoeken in de door Hem verordende middelen; dat wij dan allerwege het zaad der wedergeboorte zoeken te strooien, een ieder in zijn stand en kring; dat er werkdadig leven, met opoffering onder ons gezien worde, om dat onwaardeerbaar Getuigenis Gods te verspreiden, opdat niet de goede vruchten der naburige Christenen, ons het oordeel Gods over onze lauwheid voorspellen.

Vatten wij dan met alle macht aan te doen hetgeen onze hand vindt te doen, en zaaien wij aan alle wateren! Doch een zaaien moet het zijn, niet slechts in woorden, maar bovenal door Godzalige wandel, opdat wij het werk Gods niet verderven noch doen lasteren! Haasten wij ons, want wij gaan stervend Het geldt hier: bidt en werkt, opdat men God niet verzoekke! –

Niemand verzuime de akker van het eigen gezin: deze verwaarlozing verdierf uw werk, gesteld dat het ook uit rechte beginselen mocht geschieden.

Zijt gij beminnaars van Gods koninkrijk, dat het blijke 'in uwen kring, waar gij in Gods naam regeert of dient. zo wij het koninkrijk kennen en beminnen, zouden wij dan die, het hart zo ootmoedig en onderdanig makende heerschappij Gods, die door hoogachting zo zoet elkander

tot liefde nopende en in liefde aan elkander verbindende vreze Gods; dien te midden van alle zorgen, moeiten en drijvende slavernijen dezes levens, rust verschaffende vrede met God niet begeren?

O, bezaaien wij dan biddende bovenal onze huiselijke en dagelijkse akkerkring! - Ouders! uw kroost, - uw dierbaar kroost vraagt veel en met recht veel: zij zijn u toebetrouwd, zij zullen van uw hand geëist worden! Onze vreze en liefde Gods, onze Godgetrouwe gang zij hun een zout, nope hen tot kinderlijke vrijmoedigheid, en binde ze onder Gods hoogheid! Bidt om de redding hunner zielen. Dat wij immer, èn in het verborgen, èn in het openbaar, voor dat dierbaar kroost de hemel belopen, en de Geest des levens afdwingen. De armen van CHRISTUS zijn geopend; wee onzer, zo wij ze Hem niet brengen; en zij niet horen uit onze monden, dat wij ze met vrijmoedigheid tot de Heiland leiden.

Doch bidt en werkt. Voedt ze op in de lering en de vermaning des Heeren. Het is een dwaling, dat dit alleen den dienaren van 's Heeren Woord is toevertrouwd; bovengenoemd Woord raakt ouders. De gehele opvoeding moet doortrokken zijn met de lering des Heeren.

Het is onzin dat uwe kinderen Christelijk opgevoed zouden worden, indien het kenmerkende van CHRISTUS lering in het onderwijs ontbreekt. Men zegt tegenwoordig, dat uw kinderen in de scholen algemeen Christelijk opgevoed, hun slechts algemeen aangenomen beginselen ingescherpt worden, en zij voor de bijzondere gevoelens wit papier blijven.

Wij houden het er voor, dat de Zoon Gods dat algemene niet behaagt; Hij gaf een bepaalde leer voor u en uw kinderen. - En hoewel Jezus en Zijn leer de grootste liefde en welwillendheid jegens allen predikt, zo heeft Hij nimmer zulk een kleurloze leer voorgesteld, dat het de Christus loochenende Jood, de werkheilige Farizeeër, de vleselijke werelddienende Sadduceeër niet stoten kon. Het licht maakt geen verdrag met de duisternis; het licht betaamt in alles op de voorgrond, opdat onze kinderen zich niet in de duisternis stoten en verwoesten. En wat is toch dat algemeen zedelijke of christelijke; wat zijn die algemeens dwangredenen tot deugd en plicht?! Een Christen moet in de beginselen der opvoeding zijner kinderen, een verhevener wijsheid dan die van Plato en Cicero begeren.

Wilt gij uw lievelingen het schadelijke, het snode der zonde inscherpen, plaatst dezelve dan bij het kruis, en doet hun de vloek der zonde en Gods. gerechtigheid zien. Wilt gij ze wekken tot goede zeden, eilieve, breng ze toch niet in de waan, dat zij Gode behagen zonder geboorte uit God. Zij moeten weten, dat zij verdorven, in zich delven verloren kinderen van Adam zijn; dat zij niet slechts de ontwikkeling van enen in hen liggende kiem der volmaaktheid, maar een herschepping behoeven.

Wilt ze immer bepalen bij eigene schuld en bij Gods liefde, geopenbaard in Zijn Zoon aan het kruis, opdat zij door Gods Geest beschaamd, vernederd en tot wederliefde gedrongen mogen worden.

Ziet daar het beweegrad van Gode welgevallige zeden. Ouders! dit bepaalde moeten uw kinderen ontvangen. Ontvangen zij het niet, dan blijven zij geen wit papier; zij verliezen het stellige Christendom, en worden gesterkt in de beginselen ener verdorven rede, die aan God, - om maar iets te noemen, - geen toorn, geen tegenkanting tegen de duisternis, en aan zichzelve een wijsheid, een kracht, een deugd toekent, waar de Bijbel vreemd van is.

En verduren wij van onze Overheden een bedekte krenking onzer tederste ouderrechten, een binding in onze tederste ouderplichten, hoe zeer is het dan een dringende roeping, om in deze zo gewichtvolle en tedere aangelegenheid, welke de verst uitgestrekte gevolgen heeft, de Heere te bidden, dat Hij aller anderen ogen voor dit belang opene, dat Hij onze Overheden neige tot eerbiediging dezer consciëntie- en ouderrechten, tot handhaving van die rechten, welke, èn door Gods Woord, èn door 's Lands wetten ons toegekend worden. (Men denke aan de te Nijmegen krachtens de Wet opgerichte Bijzondere School, waarvan melding gemaakt wordt in het Nijmeegsche Schoolblad, 't welk wij een ieder ter lezing aanbevelen.)

Geliefde Geloofsgenoten!

Het ware voldoende, al zonderden wij, alleen ten behoeve van genoemd belang deze dag af. Huis, School en Kerk moeten één zijn, en anders zal de beginselloosheid en de spraakverwarring dezer eeuw ons kroost kenmerken. Het Schoolwezen is, bij de met verstand bedeelde toongevers van onze tijd, de oogappel. Weest geleerd door hun voorbeeld!

Dat wij inzonderheid in onze gebeden gedachtig zijn de Heere des oogstes te smeken, om arbeiders op de akker. Gods, getrouwe getuigen in de wereld, dat krachtig zout voor de zout behoevende aarde, te zenden. Zodanige instrumenten zijn er nodig, die, bezield met de Geest des geloofs, een Evangelie prediken, dat, bij het opheffen der heilbanier van vrede met God door de verzoening in CHRISTUS, der wereld het zwaard en niet de vrede aankondigt; en Gods verstrooide volk wekt, oproept en dringt tot verzaking van eigen wil en wijsheid, om het te brengen onder de zo zeer miskende koninklijke scepter van CHRISTUS.

God schenkt de Geest des geloofs, en zal, ons gebed verhorende, opnieuw, door zodanige werktuigen, het gelaat des aardrijks omkeren.

O, bidden wij, dat al de daartoe door God gegrepenen en alreeds aan Zijn gemeente ter volmaking en opbouw der heiligen beschonkenen, vermeerdering van de Geest der wijsheid, der kennis, der kracht, der liefde en der gematigdheid mogen ontvangen; dat zij mensen mogen zijn, die hun zielen de Heere hebben overgegeven, en door het geloof sterk in hun God, geen dienaren der wereld, noch van vlees en bloed, maar van God en CHRISTUS zijn; dat zij zich onder geen vreemde heerschappij laten brengen, maar het geopenbaarde juk van CHRISTUS standvastig dragen; en overtuigd van het gewicht-volle en heerlijke hunner roeping, mogen branden van ijver voor Gods eer, en met een innerlijke barmhartigheid jegens zondaren mogen vervuld zijn.

Gedenkt, zij dragen de schat in aarden vaten; zo zij niet immer de zegen des Geestes ontvingen, zij zouden, als alle mensen, de wereld kiezen boven Gods eer en der zielen zaligheid. Ook hier is het dan: bidt en werkt, Afgescheidene gelovigen!

Bij het gemis van vereniging in werking, zullen de krachten verlammen, en al de krachten zijn nodig; om grondige opleiding en trouwe zending te erlangen. Bij gebreke hiervan, wordt het zout smakeloos, ja een groot kwaad; het, zal afbreken in stede van bouwen, en te laat zal men de afgoderij met zich zelven, het lopen voor eigen huis, betreuren.

Broeders in CHRISTUS! - die van oordeel zijt, zonder krenkring van de wil uws Konings, gemeenschappelijk in de tederste belangen, de dienst Gods, te kunnen leven met diegenen, welke slechts spreken van de verheven JEZUS, van JEZUS, de eerste naast GOD, van een

middelwezen en niet van dat Woord, dat de waarachtige God en het eeuwige Leven is; die van de Geest spreken als van een gezindheid; of eigenschap, of kracht Gods, en niet als van een Persoonlijk Wezen; - die wel een ontluistering van Gods beeld, maar geen geestelijke dood in verstand en hart erkennen; die door wedergeboorte slechts de ontwikkeling van de in ons aanwezig zijnde kiem der volmaaktheid, en door genade, de zedelijke aanrading van Gods Woord verstaan; die in CHRISTUS' dood slechts vergewissing zien van Gods liefde en geen strafdragen, alsof Gods onvervreemdbare liefde en genade op de schuldigen zondaar kon nederdalen, zonder bevestiging van de vloek; die de heerschappij bezitten en uitoefenen, al meent gij enige invloed te hebben; al gelooft gij dat uw toestand dragelijk is, en dat het terrein u ten laatste zal moeten blijven. –

Duidt onze vrijmoedigheid niet ten kwade. Een werkeloze staat zult gij toch zekerlijk moeten afkeuren? Allen tijd te ijveren in het goede, is des Heeren roeping. Daarom wilt niet alleen met ons delen in het gebed, maar werkt; en Gods zegen over uw werk zal ons verblijden. Verenigt u; laat u niet verlammen door overmacht of vorm; staat in de vrijheid der kinderen Gods. Verenigt u tot de opleiding van dienaren; zendt er; - van de kerke Gods, en niet van de wereld, die der waarheid vijandig is, moet dit werk toch uitgaan.

Maakt Zendelingen voor uw eigen Vaderland. Kunt gij ze niet in kerken en op predikstoelen brengen, gebruikt huizen en schuren, daar gaat het even goed, opdat het arme volk niet langer misleid en verdorven worde.

Is de kerk Gods geen zwaarddraagster? Zij heeft een zedelijk geweld. Bestraft, wederlegt en vermaant het volk; die zondigen, bestraft openbaar, al zijn dat Leraren, en juist daarom openbaar, opdat de anderen door vreze behouden worden; niet slechts door papier, maar door middel van de weg van Gods instellingen. –

Maar! Maar! - alleenlijk gelooft!! - Komt, laat ons bidden om geloof; doch dan ook de Geest niet uitblussen. Ja, ook laat ons bidden; want geen instellingen, noch enige welgemeende poging zal vruchten dragen, doel treffen, zo God de wasdom niet schenkt; en hoewel wij verantwoordelijk zijn voor de ons toebetrouwde talenten, zo wordt God echter alleen in Zijn eigen werk verheerlijkt. Er is veel te bidden. De roeping der kinderen Gods toch is het goede te zoeken voor het land hunner inwoning; smekingen, gebeden, voorbiddingen, dankzeggingen te doen voor alle mensen, voor koningen en allen, die in hoogheid zijn, opdat men een gerust en stil leven moge leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid; en waarvoor zijn zij al niet gehouden te bidden ?

Hier zijn nu slechts enkele na aan het hart liggende onderwerpen des gebeds opgegeven; er is echter oneindig meer. De Geest des gebeds ontsluite ons oog voor de zo talrijke behoeften! Laat u, geliefde Broeders en Zusters in de Heere! dan niet te vergeefs tot het gebed. nodigen. Wie toch zullen bidden, indien gij niet bidt? Zullen het doden of Engelen doen? De doden hebben geen hart voor het rijk Gods; en niet de Engelen, maar u, o geredde zondaars! is het opgedragen, door het gebed hemel en aarde te verbinden, en de armen des Almagtigen tot bouwing van Zijn rijk te bewegen. Indien gij, die de toegang kent tot het hemelhof, zwijgt en insluimert, wat nare verwachting mag dan ons hart vervullen!

Ook is het gebed een grote behoefte voor ons zelven: het heiligt ons hart; het maakt bestand tegen vele verrassende verzoekingen. Door bidden zullen wij ontlasting onzer zorgen vinden en meer vreemdelingen hier op aarde werden; wij zullen, gesterkt in de Onzienlijke, meer

lijdzaam hopen op 's Heeren trouw, en in de zalige verwachting ener volkomen verlossing van de overblijfselen des afvals, ons strijdvol leven bemoedigd voortzetten.

Het onderlinge gebed zal een Godverheerlijkende erkentenis zijn der deugden Gods, een beschamend licht, een heilzaam zout voor de wereld; het zal meer zoete vereniging wekken onder Gods kinderen, en de wereld overtuigen, dat allen, die de Heere Jezus aanhangen, één zijn.

's Heeren Profetisch Woord: "de liefde van velen zal verkouden, en de ongerechtigheid vermenigvuldigen." En: "In het laatste der dagen zullen er ontstaan zware tijden"; moet voor ons een waarschuwende stem zijn!

De tijden gaan reeds zwanger: gans tegenstrijdige beginselen ontwikkelen zich en treden immer naakter te voorschijn. Zij roepen ons toe: *waakt en bidt!*

Maar bovenal de grote Herder, de Meester, de Heere zegt: *waakt en bidt!* En Hij toch zal wel weten, wat Zijn immer bedreigde kudde behoeft.

Hoe vele wekstemmen zijn er niet van Hem tot bidden, tot volharding in het gebed, aan Zijn gemeente gegeven! Denkt daarbij, welk een grote genade het is, dat God u, onwaardigen! de toegang door het bloed Zijns Zoons heeft geopend! Wat al liefde-arbeid, dat Hij, tot uw eigen heil, door Zijn bevel u derwaarts dringt; en boven dat al, u op de aller-krachtigste wijze, door beloften van genadige verhoring tot het gebed, liefelijk lokt, ja, tot beschamens toe er verzekering van doet! "Gij, die boos zijt, weet uwen kinderen goede gaven te geven, hoeveel te meer uw hemelse Vader de Geest, hun, die er Hem om bidden!"

Merkt toch, dat de weduwe gehoor ontving van dien Rechter, welke God noch mensen ontzag: en zou God dan Zijn volk, dat dag en nacht tot Hem roept, niet horen?! Zouden wij ons dan aan het gezag van de Oppersten Herder onttrekken, en Zijn stem niet horen? - De stem van dien Herder, welke lief heeft, en Zijn leven voor ons liet! - Hij is niet eng, - dat wij dan door ongeloof Zijne liefde niet krenken.

Wij hebben onze smekingen voor Gods troon niet neder te werpen op onze gerechtigheden; de grond onzer vrijmoedigheid ligt in Gods eeuwige natuur. Zijn oneindige barmhartigheid, genade, ja, liefde is in Zijn Zoon ontdekt, genaakbaar en te genieten voor diep gezonken zondaars. Hij verhoort het gebed; anders had Hij zich niet geopenbaard. Alle bidders door alle eeuwen heen, roepen uit één mond u toe: ja, waarlijk God verhoort de stem der nooddruftigen, der onwaardige en immer hun weg bedervende zondaren! Hoe dikwerf hebben de antwoorden Gods op het geschrei Zijner kinderen luide geklonken tot verbazing der wereld, - ja ook in ons Vaderland! Leeft die zelfde barmhartige God niet meer ?

Bidt dan! maar ook verwacht! - God wordt door het gebed Schuldenaar! Verwacht dan! Anders verdenkt gij Gods trouw in het vervullen van Zijn Woord! Ja, verwacht ook dan nog, wanneer Hij vertoeft! Hij antwoordt immer, hoewel wij, door het ongeloof, zo dikwerf onvatbaar zijn het antwoord te verstaan.

Bidt dan en verwacht, en gij zult Gode verheerlijkend juichen: *Ik heb lief, want de Heere hoort mijn stem!* - Daartoe worde ons overvloedig van de Vader aller barmhartigheden, door de Heere JEZUS CHRISTUS, de Geest der genade en der gebeden geschonken! Amen.

Dat wij elkander liefhebben; dat wij met elkander in de gebeden strijden; dat wij standvastig, onbeweeglijk, altijd overvloedig zijn in het werk des Heeren, verzekerd zijnde door de beloften Gods, dat onze arbeid niet ijdel is in de Heere.

Geschreven op last der Provinciale Kerkvergadering van Gelderland,

gehouden te Lochem, de 4 Juli 1844.

A. BRUMMELKAMP, V. D. M.

J. W. TEN BOKKEL, V. D. M.

A. C. VAN RAALTE, V. D. M.

VAN 'S HEEREN WEGEN

DE AFSCHEIDING VAN 1834
OP 10, 11 EN 12 OCTOBER 1934 TE UTRECHT HERDACHT

UITGEGEVEN DOOR HET COMITÉ TOT HERDENKING VAN DE AFSCHEIDING VAN 1834, BIJ J. H. KOK N.V. TE KAMPEN

INHOUD.

UIT DE VOORGESCHIEDENIS 5
INLEIDING 12
Naar Utrecht 13

WOENSDAG 10 OCTOBER
DE TENTOONSTELLING 15
Openingsrede van Prof. Dr. A. Goslinga 16
Samenstelling van de Tentoonstelling - 23
Naar de Westerkerk 26
DANK- EN BIDSTOND, voorganger Dr. K. DIJK te 's Gravenhage 27

DONDERDAG 11 OCTOBER
OCHTEND-VERGADERING
OPENINGSWOORD van D.r H. COLIJN 38
REDE van Prof. Dr. K. SCHILDER, "Beginsel, recht en betekenis der Afscheiding" 44
I. Het beginsel van de Afscheiding 46
II. Het recht van de Afscheiding 61
III. De betekenis van de Afscheiding 78
Ingekomen telegrammen 85
INHOUD 215

DONDERDAG 11 OCTOBER
MIDDAG-VERGADERING
Bladz. REDE van Dr H. COLIJN, "De Afscheiding en hare betekenis voor ons nationale leven" 88
Toespraak van Ds Douma tot Dr H. Colijn 102
Toespraak van Z.Exc. Minister J. B. H. van Schaik . 103
Toespraak van Prof. Dr J. Ridderbos 105
Toespraak van Prof. Dr G. Ch. Aalders 107
Toespraak van Rev. I. van Dellen 110
Schrijven van de Gereformeerde kerk van Zuid-Afrika . 114
Toespraak van Prof. Dr A. Noordtzij 116
DONDERDAG 11 OCTOBER
AVOND-BIJEENKOMSTEN

Gemeenschappelijke maaltijd 121
De avondbijeenkomst 124

VRIJDAG 12 OCTOBER
MORGEN-VERGADERING
Opening 125
REDE van Prof. Dr F. W. GROSHEIDE, "De Afscheiding en de theologie" 128
Discussie rede Prof. Grosheide 144
REDE van Dr C. BOUMA, "De Reformatie van 1834 en het lager en hoger Onderwijs" 147

VRIJDAG 12 OCTOBER
MIDDAG-VERGADERING
Discussie rede Dr Bouma 180
REDE van Ds J. G. FEENSTRA, "De Afscheiding en het werk van Evangelisatie en Barmhartigheid" 181
Discussie rede Ds Feenstra 193
REDE van Dr G. KEIZER, "Iets uit de geschiedenis van de Afscheiding" 195
Slotwoord van Dr K. Dijk 200
Herinnering en prikkel 201
VERANTWOORDING

Na de rede van Dr. H. Colijn worde de twee bekende coupletten van het Wilhelmus gezonden.

Dan is het woord aan de Spreker van deze morgen.

Prof. Dr. K. SCHILDER

"BEGINSEL, RECHT EN BETEKENIS van de AFSCHEIDING".

Het was bij missive van 27 April 1833, dat Ds. G. H. van SendeL Zwolle aan de koning van Nederland een exemplaar aanbood van door hem uitgegeven geschrift over het "Achttiende eeuwfeest van 's Heilands dood". Te Zwolle had men kort te voren dit "feest" gevierd. En nu verzocht de Zwolsche predikant de koning, het naderende feest tot een "algemeen godsdienstig Jubelfeest van de invoering des gezegenden Christendoms" te verheffen. De koning had met betrekking tot deze zaak advies gevraagd; en de commissie, die haar mening over deze aangelegenheid uit te spreken had gehad, rapporteerde nu omtrent haar handelingen in dezen ter synode van de Hervormde kerk van 1833, 4 juli.

Zij berichtte, de koning te hebben gezegd, weliswaar "het gewicht des voorstels" erkend te hebben, doch van mening te zijn, dat men de behartiging dezer zaak diende over te laten aan de indruk van de wenk, door de Heer van Senden in het openbaar gegeven, waarvan zij niet twijfelde of elk regtschapen en welgezind Evangelie-Dienaar ten nutte van de Christelijke gemeente op het aanstaande Pinksterfeest gebruik zoude weten te maken".

Toen de commissie rapporteerde, was het Pinksterfeest reeds achter de rug. Van het "algemeen godsdienstig Jubelfeest van de invoering des gezegenden Christendoms" schijnt inmiddels niet veel gekomen te zijn. Het algemeen initiatief ontbrak; de geesten waren te weinig gespannen, om de "wenk" van ds Van Senden te behartigen.

Bovendien - en hier raken wij aan het fijne puntje, dat ?ms hier in deze herdenkings-samenkomst bijzonder interesseert, er waren veel te veel onbeantwoorde vragen.

De vraag rijst immers: is het wel waar, dat het christendom is ingevoerd op het Pinksterfeest te Jeruzalem? Tegenover wie het Pinksterfeest zó zien staat zeer stellig de mening van Paulus, die Romeinen IX-XI heeft moeten schrijven, juist om te betogen, dat op het Pinksterfeest in Jeruzalem, waarvan Handelingen II ons verhaalt, niet iets nieuws is "ingevoerd"; doch dat toen alleen maar is vernieuwd, en tot vervulling gebracht, wat reeds van vele eeuwen af bestond. In Romeinen IX-XI is het juist Paulus' grote hoofdgedachte, dat op het Jeruzalemse Pinksterfeest geen nieuwe boom geplant is; dat daarentegen slechts op de ouden stam nieuwe loten zijn geënt, die dan zelf in de plaats kwamen van de dorre takken, welke van de ouden boom waren afgevallen.

Feitelijk stelde dus de Zwolsche "feestviering", later gevolgd door het Zwolsche verzoekschrift, voor dieper geesten de vraag aan de orde: of in Jeruzalem, bij de uitstorting van de Geest, het instituut, dat toen geboren is, iets nieuws betekende, dan wel de wettige voortzetting van het oude was.

Al heeft nu op deze vraag de volks-attentie, ook al vanwege het ontbreken van het particuliere initiatief, geen antwoord kunnen geven, toch kwam een jaar later, zij het dan ook op heel andere wijze dan ds Van Senden begeerd had, een gelijksoortig probleem weer naar voren toe. Toen de Zwolsche petitie van 1833 reeds in het vergeetboek was geraakt, werd dezelfde Hervormde synode, die in 1833 het rapport van deze commissie had moeten aanhoren, in het jaar 1834 geplaatst voor de noodzaak, te oordelen over het geval-Hendrik de Cock. Leest men geheel argeloos de Handelingen van de Synode zelf, dan krijgt men geen anderen indruk, dan dat het toen gegaan is over een ruziemaker, die in vrij onbeschaafde taal enkele ruwe dingen had gezegd, of helpen zeggen, over de liturgische schat van de Hervormde kerk, immers over de Evangelische Gezangen. Over een fanaticus, die, al te onbehouwen, onrust had gebracht in de rustige deining van het kerkelijk leven. Maar daar zijn er toch duizenden, en deze grote vergadering is daarvan het bewijs, die ondanks deze synodale Handelingen, in 1834 een heel andere kwestie op het tapijt zien komen. Zij menen in 1834 dezelfde vraag als op het eerste Jeruzalemse Pinksterfeest aan de orde te zien gesteld. Deze vraag: is hier wat nieuws "ingevoerd", óf is het oude "gehandhaafd?" En, - indien het oude gehandhaafd is, hoe loopt dan de lijn van de wettige successie?

De kwestie is brandend, en moet vandaag ook onze belangstelling hebben. Want voor ons geweten hebben wij een antwoord nodig. Zo dikwijls als in de kerkelijke verhoudingen de vraag naar de wettige successie aan de orde gesteld wordt, moet - zal hij niet spelen met de ernst - elk "zijn eigen" kerkelijk instituut gerechtvaardigd achten voor God. Zulks te meer onder hen, die de kwestie van de wettige successie van de kerk niet binden aan het bezetten van de oude gebouwen, of aan het voeren van dezelfde naam, of aan het volgen van dezelfde instituuts-"autoriteiten", doch aan het bewaren van de door "apostelen en profeten" overgedragen leer. Het moge aan Roomsen, en aan wie op hen lijken, overgelaten zijn, de wettige kerkelijke successie afhankelijk te stellen van dingen, die "voor ogen zijn", wij onzerzijds binden haar aan de "leer van de apostelen en profeten". Want op dàt "fundament" moet gebouwd worden. En daarom is slechts dáár de successie wettig, waar naar de leer van apostelen en profeten teruggegaan wordt, en zóó de greep naar het norm-predikend verleden weer wordt gedaan.

Hoe zien wij zelf vandaag deze kerkelijke successie? Wat doen wij, levende mensen van gister en heden, van 1834 en 1934, voor haar? Over die vraag handelen wij hedenmorgen, wanneer wij ons bezighouden met ***"beginsel, recht en betekenis van de Afscheiding".***

I.

Wanneer wij nu in de eerste plaats over "het beginsel" van de Afscheiding handelen, moge vooraf de opmerking vergund zijn, dat de formulering van het onderwerp niet gekozen is door de spreker van hedenmorgen zelf. Het is hem aldus ter behandeling opgegeven.

Hiermede is allerminst een aanmerking bedoeld op hen, die het thema aldus formuleerden; maar toch wordt deze formulering enigermate gedrukt door een bezwaar. Onwillekeurig toch

wekt ze de gedachte, alsof de Afscheiding een "eigen beginsel" gehad heeft, alsof deze beweging van kerk-reformatie zulk een "eigen beginsel", waarvoor zij dan zou hebben gestreden, en een eigen leuze, waarvoor ze erkenning zou hebben gevraagd, tot inzet van haar publieke worsteling heeft gemaakt.

Nu is inderdaad deze opvatting niet nieuw. Er is reeds herhaalde malen gesproken over het "beginsel" van de Scheiding, en dit beweerde eigen beginsel is zelfs vergeleken met dat van andere reformatie-daden.

Men mag echter de vraag opwerpen: heeft het wel zin, te spreken van een eigen beginsel van de Afscheiding, hetzij thetisch, hetzij antithetisch? Indien het eens principieel fout mocht blijken, van zulk een "eigen beginsel van de Afscheiding" te spreken, wat dan? Men voelt reeds aanstonds, dat daarmee een einde zou gekomen zijn aan de polemieken, die dat onderstelde "beginsel" van de Afscheiding trachtten te plaatsen tegenover het ondersteld beginsel van een andere reformatorische beweging, of waarin aan dat gepretendeerde beginsel van de Afscheiding conclusies zijn vastgeknoopt in betrekking tot de pluraliteit van de kerkelijke instituten in ons vaderland, en haar recht of onrecht. Tevens springt dan aanstonds in het oog, dat dàn ook de Zo noodzakelijke eenheid tussen zonen van hetzelfde huis, tussen belijders van dezelfde geloofsinhoud, dichterbij komen kan, dan thans reeds het geval is. Stel, dat het inzicht veld won, dat de Afscheiding nooit een "eigen beginsel" heeft willen hebben, dan zou het kunnen zijn, dat zij als daad van reformatie ook velen, die haar thans veroordelen, kon aanspreken in het geweten, en tot actuele gehoorzaamheid prikkelen.

Het loont dus de moeite, op die vraag nader in te gaan: hàd de Afscheiding een "eigen beginsel", waardoor haar "vaders" zich onderscheidden van hun tegenstanders, en waarin zij, zoveel het aan hen lag, beginsel tegen beginsel plaatsten?

Nu wordt in kerkelijk-theologische twistgesprekken niet altijd woord voor woord op een goudschaaltje afgewogen. Ook het woord "beginsel" niet.

Hieruit is verklaarbaar, dat velen hebben gesproken van een eigen "beginsel" van de Afscheiding, in de laatsten tijd zelfs van een eigen "theologie" van de Afscheiding. Eenmaal bij deze onderstelling aangekomen, beweerden zij dan verder, dat de Afscheiding haar "eigen beginsel" stelde, b.v. in de handhaving van de praedestinatie-leer, of in de strijd tegen hetgeen in de Afscheidingslitteratuur doorgaans heet: "de afgod van de vrijen wil", of in een bepaalde doopsopvatting, of in de bekamping van de "Evangelische Gezangen", of in het z.g. separatisme, eerst in "gezelschappen" (conventikels), daarna ook in kerkelijk verband; ja, volgens sommigen, zelfs in de vaccinatie-bestrijding. Het zou geringe moeite kosten, nog meer van dergelijke speciale "beginselen" van de Afscheiding op te sporen.

Geen van deze punten echter is ooit door de Vaders van de Afscheiding als het speciale punt, waarom het hun in hun worsteling eigenlijk ging, naar voren gebracht. Het zou niet mogelijk zijn, het bewijs ervoor te leveren, dat in de dagen van de Scheiding één van deze punten, of welk ander punt men voorts ook noemen wil, geïsoleerd, geabstraheerd van de andere, tot inzet is gemaakt van de worsteling in die dagen.

Men kan dan ook, ter kenschetsing van die strijdvragen als punten van het debat uit de dagen van omstreeks 1834, geen ogenblik zich van het woord "beginsel" bedienen.

Wij zullen elkander hier niet vermoeien met de vraag, wat onder een "beginsel" is te verstaan. Men kan dat nagaan in lexica en woordenboeken. Maar men zal in geen van die alle ooit het woord "beginsel" aldus zien opgevat, dat de omschrijving past op het eigenlijke werkprogram van de "vaders" van de Scheiding, op hun strijdkreet, hun strijdleus.

Dit is ook eigenlijk allerminst verwonderlijk. De Afscheiding viel niet op het erf van wetenschap, of van politiek, ze is niet een sociaal- economische worsteling, doch geschiedde op het gebied van de kèrk. Welnu, dàt geeft haar een zeer bijzondere betekenis, met name dan, wat die vraag naar het al of niet aanwezig zijn van een "eigen beginsel" betreft.

De kèrk toch gaat niet uit van beginselen, doch van de openbaring van de beginselen. Gods openbaring in de Schrift nu - immers, daarmee heeft de kerk te doen - heeft wel beginselen aangegeven, men kan ze ook wel er uit afleiden; maar ze liggen nooit "gereed", nooit "uitgewerkt", nooit "geformuleerd" in de openbaring "gegeven". Teruggang naar een beginsel betekent in de kerk - zal het goed zijn - altijd teruggang naar het Woord. Anders is het geen reformatie, doch ten principale zelfhandhaving.

Het is waar, de kerk heeft ook haar belijdenis, waarin zij soms formuleringen gaf, die wel gelijken op anderer formulering van "beginselen". Maar dit neemt toch niets van het gezegde weg. Want de belijdenis valt zelf steeds weer te toetsen aan de in het Woord gegeven openbaring van God. En dit toetsbaar-zijn van de belijdenis is zelf ook een inhoud van de belijdenis. Hierin onderscheidt de kerk zich dan ook b.v. van verenigingen, welke vaak in haar statuten bepalingen opnemen, waarvan een deel veranderlijk heet, en een ander deel ónveranderlijk. Zulke onveranderlijke artikelen echter bevat de kerkelijke belijdenis niet. Al haar artikelen zijn veranderlijk; zodra iemand aantonen kan, dat zij strijden met de Schrift, zal de kerk volgens bij voorbaat gegeven verklaring ze onmiddellijk willen veranderen. Daarom kan de kerk - zal zij haar ere behouden - geen vaste pleitbezorgster wezen van bepaalde beginselen als zodanig, afgeleide beginselen, waaraan ze in onveranderlijke statuten zich bindt, of voor de propaganda waarvan zij zich garant stelt. Zij is meer, véél meer: ze is predikster van de in de Schrift gegeven openbaring Gods. Daaraan acht zij zich zelf gebonden, en daaruit weet zij haar eigen leven opgekomen.

Ook bij elke reformatie van de kerk zal het dus hierom gaan moeten: of de kerk zich van deze haar heerlijkheid en van haar hogen ernst bewust blijft, en of ze de praktische consequentie daaruit trekt. Opent de kerk een strijd voor een "eigen beginsel", voor een "eigen idée", legt zij zulk een "eigen beginsel" aan anderen op, zonder teruggang naar, zonder blijvende confrontatie met Gods Woord, dan is de reformatie van de kerk van haar zelf reeds onmogelijk geworden. En wat zij dan als reformatie aandient, dat verdient die schone naam niet. Het is een werk van een secte. Zelfs, al was het "beginsel" zelf goed.

Hetzelfde geldt natuurlijk voor allen, die in de kerk op zodanige wijze voor een "eigen beginsel" strijden. Ook zij vallen onder het onbarmhartig oordeel, dat over elke secte gaat; en dat blijft zo, al is het kerkelijk instituut, waartegen ze strijden, ook nóg zo verdorven is. Slechts we ten principale afziet van het alternatief van "eigen beginsel" tegen "eigen beginsel", en naar de Schrift terug wil keren, kan in de kerk man van reformatie heten.

Zo was het immers ook in de dagen van Luther en Calvijn? Zij kwamen ook niet op voor iets "eigens", iets nieuws, maar voor het oude, voor hetgeen "van de beginne' in en van de zelf was. Ze hebben geen eigen lievelingsgedachten tegenover de haeresieën van de pauselijke

kerk gesteld, doch slechts de kerk herinnerd aan wat zij nog zelf had: de openbaring, het Woord van God, om, ware het mogelijk, weer daaraan de kerk te binden. Zij hebben getracht, uit het lichaam van de kerk de innerlijke tegenstrijdigheid, waaraan zij laboreerde, weg te nemen, opdat zij ophouden zou, een huis te zijn, dat tegen zichzelf verdeeld was. Zo hebben zij gepoogd, de kerk af te brengen van haar zelfverhindering in het dienen van God naar de eis van de oudste symbolen, van de oorspronkelijke openbaringsinhouden, die immers nog steeds geteld werden onder de schatten van de kerk. Het adagium: "alleen door het geloof" is wel ná de reformatietijd tot het slagwoord van de kerkhervorming geworden, maar van de beginne was het alzo niet: het was immers niet deze éne stelling, maar het waren er toch vijf-en-negentig, waarmede Luther zijn reformatorische actie heeft ingezet? En in die 95 stellingen trachtte Luther de kerk te bevrijden van de dodende tweeslachtigheid en dubbelzinnigheid, waaraan zij dreigde ten gronde te gaan.

Precies datzelfde nu kan men zeggen van de reformatie in de voorgaande eeuw, die bekend staat als de Afscheiding. In de grond van de zaak ging het bij haar niet om een bepaald theologoumenon; wie verhandelingen schrijft over "de theologie van de Afscheiding", behandelt een fictie. En wie aan het dopen (door De Cock) van kinderen uit "andere" gemeenten zwaarwichtige theorieën vastknoopt over De Cock's "doopsbeschouwing" fantaseert; de Hervormde kerkbesturen zelf hebben dien maatregel soms gewild (wij komen op dit voor velen kardinale punt terug). Neen, het ging in de Afscheiding niet om iets bepaalds, iets eigens. Zelfs in de methode van proces-voering, en in de terminologie, waarmee men de consequenties aanvaardde van de besluiten van het kerkbestuur, zoekt men vergeefs naar een "eigen" slagwoord, een "eigen" kern- of vaandel-spreuk, als zou daarmee het vaandel zijn gesierd, waarmee men optrok in de oorlog: "der Angriff", "der Stürmer" … .

En dit negatieve resultaat verblijdt ons, nu we hier in een herdenkingssamenkomst bijeengekomen zijn.

Want dit negatieve ontbreken van iets "eigens" laat ruimte over voor de positieve aanwezigheid van de echte reformatie, die, als we zeiden, juist niet met "eigen"-aardigheden de reformator afgrenst tegen "zijn" kerk, doch die haar terugleidt tot "het hare", tot dat wat waarlijk "der kerk is". Deze afwezigheid van de fascinerende oproep van de revolutie houdt plaats over voor die aanwezigheid van de ontdekkende vocativus van de reformatie.

De vocativus van de reformatie?

Ja, - want wij denken hier aan de profeet Micha. Als deze, in zijn zesde hoofdstuk het ontrouwe volk van het genadeverbond tot bekering roepen wil, dan zegt hij tot dat volk, dat de HEERE, Jahwe, een rechtsgeding, een proces tegen dat volk wil openen. Want Micha, de profeet, weet het wel, dat het woord "genade-verbond" geen oorkussen is, om rustig op te gaan liggen, dat het allerminst zich met enig "verbonds-methodisme" (een contradictio in terminis trouwens) in verbinding zetten laat. Integendeel, Micha weet, en leert, dat er in heel de wereld geen scherper prikkel voor het geweten is, en geen krachtiger incitament tegen de vals ge- rusten in Sion, dan juist het verbond van de genade Immers, in het verbond heeft God Zijn volk opgeroepen tot Zijn dienst. Het moet een dienst van de liefde zijn; want Jahwe vraagt dien in de verbondskring niet slechts krachtens Zijn recht als Schepper, doch uit kracht

van Zijn recht als Herschepper. Hij heeft het volk verlost, en uitgeleid, en "ge(re)formeerd", opdat het Hem dankbaar zou zijn. In het verbond heeft Hij zichzelf uit soevereine genade aan het volk gebonden, gelijk ook dat volk aan zichzelf. De verbondssluiting zelf reeds is - men denke maar eens aan Genesis XV - een aangaan van een rechts-verband, over en weer, een rechtsverhouding tussen twee partijen, een rechts-relatie, die begeerd is door de liefde. Is dus dat volk geplaatst in éénzelfde rechts-raam met zijn God, dan moet het ook verdragen, dat de Heere een proces tegen zijn volk opent. Dat is geen onderbreking van 't verbond, doch zijn handhaving. Is niet het verbond de enige gemeenschapsvorm, waarin zulk een proces mogelijkheid heeft, een proces tussen God en zijn maaksel? God en zijn maaksel, die twee zijn van elkander onderscheiden door een "oneindig kwalitatief verschil"; van nature kunnen zij dus nooit "partijen" worden in één proces. Maar het verbond heeft door Gods éénzijdige beschikking, hen tot partijen van elkaar gemaakt; er is geen proces tussen God en mens zonder (oorspronkelijk) verbond, maar er is ook geen verbond tussen God en mens zonder (volgend) proces, zonder de "twist des HEEREN".

Ja, zeker, wie daaraan denkt, die verstaat in eens, waarom de profeet Micha ten slotte zijn scherpe requisitoir tegen de ontrouwe verbondsgemeenschap laat uitlopen op de bekende uitspraak: *"Hij heeft u bekend gemaakt, o mens! wat goed is; en wat vraagt de Heere van u dan recht te betrachten, en goedheid lief te hebben en ootmoedig te wandelen met uw God?"* (vertaling Dr J. Ridderbos).

In deze laatste woorden nu vraagt één bepaald trekje onze opmerkzaamheid: die vocatief. De profeet spreekt zijn hoorders aan, niet als: "kinderen Abrahams", niet als: "kinderen van het genadeverbond", niet als: "zonen Israëls", doch hij spreekt hen aan met de algemene naam van "mens". Hij doet niet zoals velen, die de gegeven verbondsgemeenschap als zodanig tot maatstaf nemen voor de vaststelling van wat goed en kwaad is, van wat men in en aangaande haar doen of laten moet. Het is er ver vandaan. Micha weet, dat de verbondsgemeenschap zelf steeds weer moet worden teruggeleid tot de oorspronkelijke gehoorzaamheid. dat ze als gegevenheid steeds weer moet worden getoetst aan de maatstaf van de openbaring. En daarom gebruikt hij, wat wij zouden willen noemen: de vocatief van de reformatie, de vocatief van alle reformatie: "o mens!" Prof. Ridderbos zegt: "het profetische woord richt zich hier niet zozeer tot het volk als wel tot de individuen, en spreekt deze aan in hun meest algemene kwaliteit van mens. Wat de profeet hier gaat noemen, is de kern en het middelpunt, het meest wezenlijke van de Goddelijke wet: daarom worden degenen, tot wie deze eisen zich richten, nu ook toegesproken in hun meest wezenlijke kwaliteit, d. i. zoals ze als mens staan tegenover God." (Korte Verklaring H. S., Kleine Profeten, II).

Dit is een ingrijpende gedachte; want zij brengt ons verder in het zoeken naar de toetssteen van de ware of valse reformatie.

Niet alleen toch grijpt elke reformatie, in haar persoonlijke aanspraak tot de enkelen mens, die in de verbondsgemeenschap leeft, dezen persoonlijk in zijn geweten aan, maar ook houdt zij vol, dat wat zij in Gods naam van hem eist, niet iets "aparts", niet iets "eigens", niet het requisiet van een groep, een club, een secte is, doch dat het hetzelfde is, als wat God "van de beginne", van de aanvang af, reeds in het werkverbond dus, van de mens geëist heeft. Het genadeverbond toch eist niet wat nieuws, maar grijpt terug naar het werkverbond. Dat is zijn glorie: het herstelt en behoudt de dingen, die "van de beginne" zijn, de oer-verhoudingen. Een "profeet", die de reformatie van het vervallen verbondsvolk ter hand zou willen nemen door

"iets nieuws" van die gemeenschap te eisen, iets, dat hij "uit zijn hart" bedacht heeft ("iets eigens"), of dat hij van het geheel van de wet Gods geabstraheerd heeft, zulk een profeet ware vals profeet; zijn prediking ware onzuiver. Reeds hierin ware zijn werk veroordeeld. Doch in plaats daarvan grijpt de ware profeet - let maar weer op Micha - naar het oude, en laat gevoelen, dàt hij dit doet: *o mens.*

De reformatie, op déze wijze teruggrijpende naar hetgeen in déze zin "oorspronkelijk" was, laat daarin tevens zien, hoe "vreselijk" ze is. Hoe geweldig het proces is, dat de Verbondsgod voeren gaat met "zijn volk", juist omdat het zijn volk is. Een "reformatie", die niet naar de oorspronkelijke dingen teruggreep, schokt het leven niet, is helemaal niet "erg", brengt geen "Entscheidung". Zulk een quasi-reformatie laat ieder de vrije keus in het aanvaarden of verwerpen van haar eisen. Alles immers, wat zich niet laat afleiden uit hetgeen "van de beginne" was, is zonde, en zondigt tegen de verbondsstijl. Elke reformatie echter, die in de kring van het genadeverbond de bondeling als "mens" aanspreekt, en daarin naar het oude, naar de oer-verhoudingen teruggrijpt, is "vreselijk". Waarom? Omdat zij - naar de wil en de dagorde Gods - altijd weer "van de mens eist wat hij niet doen kan". En dit laatste weet zij. Want zij leeft bij het woord: "dat God de mens geen onrecht doet", met name juist de kèrkmens niet, "wanneer Hij in zijn wet van hem eist wat hij niet doen kán."

Dit punt is van zóveel gewicht, dat in dezen dan ook de weg van de schijnreformatie van het pad van de ware reformatie afbuigt.

Alle schijnreformatie immers, alle liberalisme en humanisme, alle ongebroken menselijke hoogmoed, vragen zich, in het opstellen en afkondigen van "normen" en "wetten", in heel hun legislatieve arbeid, steeds weer af: wat kan ik met mijn wet bereiken? wat kan de mens doen? en wat kan ik dus met mijn normen en voorschriften "gedaan krijgen"? Zij regelen hun wetgeving naar hetgeen bereikbaar, en "voor ogen" is. In woestijnen van zonde stellen zij wetten, die op de woestijn rekenen, in de chaos wetten, die op de chaos ingesteld zijn, in de verdorven verbondskring bepalingen. die op de verdorven toestand reflecteren. Iets anders vinden zij hopeloos dwaas.

De ware reformatie evenwel gaat precies de anderen kant uit. Zij doet, gelijk Christus in de Bergrede en in andere redevoeringen deed: teruggrijpen naar het begin. "Die van de beginne gesproken heeft, hebt gij Hem niet gehoord?" "Daar is van de beginne gezegd: hebt gij het niet gedaan?" Christus is inderdaad zóó "ontactisch" en "onpractisch", dat Hij in de woestijn de wet van het paradijs stelt, in een verdorven verbondsgemeenschap de verbondswet van de aanvang, van het oerverbond, van het eerste verbond, van het werkverbond. "Onpractisch" is dit voor de "vleselijken mens", de liberalen, de hoogmoedigen, de schijnreformator. Maar óók in dezen is hetgeen "het vlees" ergernis en dwaasheid noemt, kracht Gods en wijsheid Gods. Want door deze "ónpractische" wetgeving, door dezen permanent-"unzeitgemässen" vocativus van de reformatie: "o mens", daardoor is Christus de hoogste van de profeten, hun vervulling, hun kroon. Daardoor is Hij onze Verlosser, onze Heiland, onze Heer en onze God. Slechts hierdoor breekt Hij de hoogmoed en leert ons om genade roepen, d. i. bereidt Hij 't evangelie-woord zijn weg.

Hierom zal elke reformatie hieraan te kennen zijn, dat haar woordvoerders niet slechts met pathos uitroepen: "aanschouw het verbond", alsof zij de statische gegevenheid van een

bepaalde verbondsgemeenschap in elke bepaalde periode van wording of verwording mochten kiezen tot uitgangspunt voor de taxatie van die gemeenschap zelf, alzo die gemeenschap metende aan zichzelf (hetgeen juist het "verbond" voorbijzien betekent), doch zij zal hieraan te herkennen zijn, dat zij de verbondsgemeenschap, gelijk zij op een bepaald tijdsgewricht geworden of verworden is, confronteert met de concrete, levende verbondseisen. En dan wel nader met de allereerste, met die dus van het werkverbond. "O mens!"

* * *

Op dit punt nu kan de reformatie van 1834 de toets doorstaan, dien wij de profeet Micha ter hand zagen nemen. Want ook zij heeft dezen vocativus van de reformatie weer gebruikt, en dat in een tijd, die een dergelijk bedrijf dwazer vond dan ooit. Zij heeft immer,. de Hervat. aide Kerk van die dagen niet lastig willen vallen, niet eens lastig t:._<nnen vallen met een "eigen theologie", een "eigen beginsel", doch ze heeft alleen maar voor de conscientie dezer kerkgemeenschap het pleit gevoerd voor ... de eerste eisen van het werkverbond.

Wat zijn die eisen? Micha weet het: recht te betrachten, goedheid lief te hebben, ootmoedig te wandelen met God. Recht, goedheid, ootmoed. Recht: d. w. z. geen oneerlijkheid, geen dubbeizi _nigí"1eid, d. w. z. wereldgelijkvormigheid, in de methode van de kerkopbouw en in de kerkpolitiek. Goedheid: een haard van liefde zijn; niet de plaats. waar men zelf staat, abstraHeeren van het totaal van de kerkelijke gemeenschap, waarvoor en waarmede men verantwoordelijk is, niet zich met eigen zuiverheid opsluiten in eigen kring, doch uit-strálen het vuur, dat men zelf in zich brandende weet. Ootmoed: in ootmoed wandelen met God, d. w. z. overal de wet zien optreden, alles op de wet betrekken. Niets in mijn woestijnleven onttrekken aan de hoogspanning, die God als wetgever-van-denbeginne brengt in elk leven, dat de confrontatie met Hem niet durft vermijden.

Welnu, de Afscheiding van 1834 heeft juist deze drie themata in haar reformatorischen oproep aan de Nederlandsche Hervormde Kerk doen horen. Deze drie: de algemeenste, de eerste, de eenvoudigste. Meer heeft zij niet gedaan. En daarom heeft men tot haar woordvoerders gezegd: vertrek van hier, want hier is het een "konings-heiligdom". Daarin juist ligt haar rechtvaardiging voor God.

Laat ons slechts elk van deze drie punten nagaan.

I. Daar is vooreerst de eis om recht te doen.

Hoe lang en door hoevelen was niet reeds vóór de Afscheiding deze eis gesteld, en tegen zijn veronachtzaming gestreden? Hoe krachtig was reeds lang geprotesteerd tegen de dubbelzinnigheid, die met name na de listige ontkrachting van het oude ondertekeningsformulier van de proponenten de nieuwe formule kenmerkte? Of tegen de onwaarachtigheid ten aanzien van de evenmin afgeschafte als gehandhaafde belijdenis? Men denke slechts aan Bilderdijk, Da Costa, Capadose, Van Zuylen van Nijevelt, de Van Hogendorpen e. a.

Maar bij geen van allen kwam er "doorbraak". Die kwam er wel bij de Afscheiding. Zij toch stelde het conflict, - o neen, niet opzettelijk, en niet eens afzonderlijk. - Maar zover zij het aan de orde stelde, deed zij het volhardend, pleitend voor Gods recht, en niet van zins, juist vóór de grens van de consequente daad halt te houden. Zo heeft zij de kerk gedwongen, metterdaad te tonen, wie zij beschermen, en wie zij vervolgen wilde.

De vaders van de Afscheiding redeneerden uit dezelfde gedachte, als welke eens Karl Barth treffend onder woorden gebracht heeft, toen hij zei, dat een kerk, die haar belijdenis op papier aanhoudt, zonder dat evenwel ook ernstig te "ménen", of die mogelijk de éne belijdenis verbindt aan. een andere, welke feitelijk tegen de eerste strijdt, te vergelijken valt met Nebukadnezar. Niet alleen toch gaf deze aan de magiërs opdracht, zijn droom uit te leggen, maar ook eiste hij van hen, dat zij zeggen zouden, wat hij gedroomd had. De scherpe snede van deze ironie treft de toenmalige Vaderlandse kerk rechtstreeks in het hart. Groen van Prinsterer heeft gezegd, dat hij maar liever niet de listigheid kwalificeren wilde, die men gevolgd had bij het aanbrengen van bovenbedoelde wijziging in de ondertekenings-formule.

Wie er kennis van neemt, verstaat Groen. Volgens besluit van de Dordtse Synode van 1618 en 1619 hadden de a.s. predikanten instemming moeten betuigen met de drie formulieren van enigheid, als in alles overeenkomende met Gods Woord. De Synode van 1816 echter bracht deze wijziging aan, dat volgens art. 38 van het reglement op het examen de proponenten beloven moesten, de leer van de Nederlandsche Hervormde Kerk, "welke overeenkomstig Gods heilig Woord" in de aangenomen formulieren vervat is, te zullen handhaven, enz. "De een", zegt Fabius, (Kerkelijk Leven, 1918, bl. 14, 15), "las daarin, dat de leer met Gods Woord overeenkomt; de ander, dat hij die leer zou handhaven, voorzover zij met dat Woord overeenkomt". Deze bekende wijziging van het "omdat" (quia) in het "voorzover" (quatenus) heeft vóór en na de Afscheiding algemeen ergernis gewekt. Ja, ook nog lang daarna was ze velen een doorn in het oog. Fabius herinnert aan een uitspraak van *De Nederlander* van 9 Januari 1854, waarin de Duitse hoogleraar Lange inzake dit "quatenus" wordt geciteerd. Lange merkte op, dat men, alzo een belofte vergende, en alzo een belofte afleggende, zijn éénen voet uit de kerk, uit de gemeenschapskring zet, in hetzelfde ogenblik, waarin men de anderen erin plaatst. Op hetzelfde ogenblik, - aldus nog steeds Lange - waarop zo iemand verklaart, dat hij de waarheid van de desbetreffende kerkgemeenschap voor de zijne aanneemt, stelt hij ze ook weer geheel disputabel.

En ook het Handelsblad van 28 Januari 1836 heeft de staf gebroken over het rapport, dat de commissie ad hoc had uitgebracht op de Synode van 1835, en waarin feitelijk de dubbelzinnigheid van het ondertekenings-formulier ronduit werd toegegeven. "Het is er ver van af", aldus de commissie, "dat de z.g. dubbelzinnigheid van het ondertekenings-formulier (daarom nog geen dubbelhartigheid of noodzakelijk daartoe leidende) op zichzelve als een van de voorname bronnen van de in de Vaderlandse kerk bestaande onenigheid te beschouwen zij; integendeel, deze is uit haren aard veeleer geschikt om onenigheid te voorkomen ..." (Acta, blz. 124).

Het is toch wel een ontstellende gedachte, dat hier op een officiële kerkelijke vergadering de dubbelzinnigheid rondweg als methode in de opbouw van de kerk aanvaard wordt, dat zij als middel tot handhaving van de eenheid wordt gezien. en aangeprezen. Zo iets is nu wereldgelijkvormigheid (een zelfde schema volgen met de wereld). Terecht merkten de later in afscheiding gedrevenen op, dat een langs dezen weg verkregen eenheid geen ware eenheid

was, doch slechts de eenheid van het "ja" èn "neen". Een eenheid. die overal, dus allereerst in het huis van God, te verfoeien is. Inderdaad. - ...wat eist de Heere van u, o mens, dan recht te doen?"

Dàn is er dat tweede: *weldadigheid lief te hebben*. Een haard van liefde te zijn. Zich niet op te sluiten in eigen particulieren hing, niet - nadat Christus het verhaal van de Samaritaanse man gedaan heeft - de grenzen van zijn eigen verantwoordelijkheid Zo eng trekken, als die van de allernaasten kring, - doch zich één te weten mèt, en verantwoordelijk voor de ganse kerk, waaraan men immers verbonden is, zelfs nog door de tekst van het ondertekenings-formulier. met zijn verwijzing naar "de" overigens hypothetische leer van de Hervormde Kerk? Ja, zeker: weldadigheid liefhebben; - het was o. m. deze verbondseis, die de "vaders van de scheiding" verbood, genoegen te nemen met een positie, waarin zij zelf in hun plaatselijke gemeenten de waarheid mochten prediken, zonder echter te mogen strijden tegen de valse, de belijdenis verloochenende leer, welke elders de waarheid en de kerk in het hart sneed. Er is in de laatsten tijd van Hervormde zijde (Woelderink, De Afscheiding en wij, 31), een beroep gedaan op een door Van Velzen in het jaar 1843 gedane uitspraak.

Van Velzen merkte daarin op: "wij werden niet gedwongen de leugen te preken, ook niet om de waarheid of een gedeelte van de waarheid in de prediking achter te laten" ... maar ... "wij moesten daarbij onderworpenheid betonen aan reglementen, die tot ontstichting van de God-zaligen en tot verwoesting van de gemeente dienden. De belijdenis niet slechts met de mond, maar metterdaad, dat Jezus Christus de van God gezalfde Koning is over Sion, haalde ons de vijandschap van de mensen op de hals."

Nu wordt van dit citaat door sommige hedendaagse beoordeelaars van de Afscheiding in dier voege gebruik gemaakt, dat men zegt: "hoe zou men zich mogen afscheiden. zolang men toch niet verhinderd werd, te preken wat men voor waarheid hield?" Maar het eerste lid van Van Velzens uitspraak mag men nimmer isoleren van het tweede. En overigens is de kerk toch wel wat meer dan een preekhuis? Bovendien getuigt het toch wel van weinig liefde voor de schapen van Christus, indien men de prediking, gelijk men die zelf begeert, elders ziet weersproken met hetzelfde "gezag", dezelfde "autoriteit", waarop men zelf voor zich steunt in de eigen plaatselijke kring. Men "berooft" zo het Woord van zijn gezag; en dat is een kwade dienst. Inderdaad, *wat eist de Heere van u, o mens, dan weldadigheid lief te hebben*? Wat anders - in dit geval - dan dat ge de eenheid tussen leiders en geleiden, tussen theologen en niet-theologen, tussen de allernaasten kring en de verste kringen van gelovigen op andere plaatsen erkent, en bevordert?

En dan is daar dat derde punt: *in ootmoed wandelen met God.* Alles te plaatsen onder Zijn gebod. Geen wetgeving te begeren op de basis van wat ons mogelijk, of bereikbaar is, geen wet ontwerpen naar hetgeen "voor ogen is", doch te leven bij het ontdekkende en benauwende woord: uw "ja" zij "ja". en uw "neen" "neen"; en wat bóven deze is, dat is uit de boze. Hier is, zoal niet ipsis verbis, dan toch door met dit woord zijn discipelen uit de greep van het vleselijk jodendom te bevrijden, door Christus principieel elke "twee-terreinen-leer" veroordeeld: de leer, dat er een terrein is zonder, èn één met hoog-spanning vanwege Gods

presentie. Zulk een leer kan een kerk slechts verwoesten, in steê van haar eenheid te bevorderen.

En weer denken we hier aan de kerkelijke machthebbers uit de dagen van De Cock. O neen, niet aan hun persoon, doch aan de neerslag van hun in bond met de regeringsmachten ondernomen kerk-beleid. Was niet hun diplomatie in strijd met de eerste regelen, die zij in hun "persoonlijk" leven zich haast vanzelf zouden willen stellen? En kwam het zo bij hen niet praktisch neer op de onderscheiding van "twee terreinen", of "sferen": een sfeer, waarin men gebeden doet, persoonlijke biecht aflegt, en wat dies meer zij, en een andere sfeer, waarin men kerk-diplomatie bedrijft? Maar mochten zij - "verdiplomatiekt als ze waren - mochten zij al de één sfeer, waarin "de ziel" direct God in de ogen ziet, van de andere, waarin men praktische kerk-politiek drijft, kunnen separeren, - de later "afgescheidenen" gehetenen kenden die twee "sferen" niet. Sancta simplicitas! nu kon Micha de reformator er verstaan worden. Inderdaad, *wat eist de Heere van u, o mens, dan ootmoedig te wandelen met uw God?* In alle "sferen" te verkeren coram Deo? Als in Zijn tegenwoordigheid?

Die verbondseisen - en de stem van Micha. En de Afscheiding. -

Welnu, dat deze drie reformatie-eisen ten slotte geconcretiseerd werden in de één roep: "terug naar Dordrecht", willen wij hier niet verder trachten aan te tonen, wijl wij dan slechts herhalen moesten wat reeds eerder gezegd werd "De dogmatische betekenis van de "Afscheiding", ook voor onzen tijd". Slechts zij opgemerkt, dat terugkeer naar Dordrecht om twee redenen begeerd werd. Wat de leer betreft, zou daarmee teruggegrepen worden op wat de kerk zelf als waarheid had gepredikt. En tevens zou daardoor weer een kerkelijke rechtspraxis geschapen zijn, die, door herstel van de ondubbelzinnige ondertekenings-formule, en door veel meer, aan de kerkelijke dubbelhartigheid een einde zou maken "Hoe lang hinkt gij op twee gedachten?" -, die kreet van Elia is op de lippen van De Cock en de zijnen.

Want, dàt inderdaad op twee gedachten gehinkt werd, dat is niet alleen door de vaders van de scheiding, maar ook door anderen zeer goed begrepen. En dat met name de invoering van het listige "quatenus" in de proponentsformule hiervoor aansprakelijk was, dat is eens zeer duidelijk uitgesproken door de "*Godgeleerde Bijdragen*" (VIII, 2e stuk 1834, 868/9). In dit bij uitstek liberale, op de z.g. separatisten uit de hoogte neerziende, wetenschappelijke tijdschrift, wordt zonder blikken en blozen het volgende geschreven:

"Hoe verre de vrijheid ging, welke de Leraren zich hier konden toekennen, leert één voorbeeld voor velen. De predikant S. Magnet gaf in "1827 een stukje in het licht, getiteld: Gods oorspronkelijke genadige mensenlief de volgens de leer van Jezus Christus en Zijne Apostelen, in welks voorrede hij zegt, dat hij hier voorstelt de hoofdwaarheid zijner prediking, in welke hij toen bijna vierenvijftig jaren was onledig geweest. Het stukje geeft ons dus, wat hij langen tijd, onder de werking van het bedoelde formulier, gepredikt had. En wat vinden wij nu hier als de "hoofdinhoud dier prediking? Onder anderen, dat het ene bejammerenswaardige dwaling is, dat men God beschouwt als een Opperheer, boven Zijn zedelijke wetten verheven die vanwege zijne gerechtigheid, de edelmoedigheid, welke hij de mens aanprijst, zelf niet kan of mag bewijzen, dewijl zijne wraak noodzakelijk de straf vordert van de belediging, Hem door de zonde aangedaan, en, zonder voldoening aan de

gekwetste oneindige majesteit, gene overtreding vergeven kan; dat het "ene dwaling is", door Johannes tegengesproken, dat God, als een Heilig Wezen, afkerig is van zondaren; dat God en niet Jezus Christus, door Johannes, als de Verzoener wordt voorgesteld, en dat nergens in de Bijbel geleerd wordt, dat God door Christus verzoend is; dat Gods oorspronkelijke mensenliefde niet is bepaald tot sommige bevoorrechte mensen met uitsluiting van anderen; dat het met Gods eer onbestaanbaar is, te stellen, dat Christus aan God het rantsoen met Zijn bloed betaald heeft", omdat men, zo stellende, de genade van God miskent; Gods vrije gunst aan onwaardigen verloochent, terwijl men dezelve met woorden meent te roemen; dat het onmogelijk waar kan zijn, dat de rechtvaardige God de onschuldigen Jezus heeft gestraft; dat Jezus niet vatbaar was voor straf; dat Jezus gene helse ziele-angsten heeft ondervonden: en wat van deze aard meer zij.

Indien men deze en dergelijke dingen vierenvijftig jaren achter elkander kon prediken zonder door enig kerkbestuur gemoeid te worden, dan was, zo wij niet geheel mis zien, toch wel het bewijs gegeven, dat het formulier van verbintenis alle kracht had verloren en dat deszelfs werking gene was.

Nu is het uit een oogpunt van kerkelijke apologie van betekenis, dat de klacht over de ontkrachting van de proponentsformule, en daarmede het verwijt, dat de kerk zelf de dubbelzinnigheid als middel tot zelfhandhaving gebruikte, door De Cock zelf officieel ter tafel gebracht is. En dit wel in de beslissende vergadering van de synode van 1834.

Deze synode heeft naar men weet, De Cock veroordeeld. Bij de opbouw nu van haar vonnis heeft de synode - men kan het uit de Acta nagaan - geen nota genomen van de door De Cock in zijn memorie van defensie ingebrachte klacht, dat men hèm wilde dwingen, respect te betuigen voor de evangelische gezangen, maar dat men zèlf geen respect betoonde voor de belijdenis. De Cock merkte op, dat "wat en hoedanig zij" (d. w. z. de evangelische gezangen) "ook zijn mogen, derzelver waarde en gezag niet die van de Heidelbergse Catechismus te boven gaan, noch van de overige formulieren van enigheid, welke echter door niet weinigen, ook zelfs in openbare geschriften, straffeloos zijn en worden aangerand". Door dit punt in geding te brengen, heeft De Cock de synode willen dwingen, zijn zaak in nauw verband te zien en te zetten met de kwestie van de ondertekenings-formule, en van het gezag van de belijdenis.

Deze poging van De Cock zou voor elke synode, welke de zaken van de kerk eerlijk begeerde te behandelen, bijzondere betekenis hebben gehad. Door het in discussie brengen toch van dit argument, kwam feitelijk heel de lange rij van bezwaren, die reeds jaren lang publiek ingebracht waren tegen de toenemende kerkverwording, concreet voor de synodale aandacht te staan. Feitelijk kwam in dat één zinnetje "de wolk van getuigen" - getuigen van de laatste jaren - en heel de rechtzinnige "factie" van de "Dordschen" vragen om recht, smeken om terugkeer tot ondubbelzinnigheid.

Het was immers D. van Hogendorp, die onder dagtekening van 19 Juni 1834, vóór de vergadering van de synode, aan De Cock de "Akte van Appèl en de Memorie van Defensie", gelijk hij deze ontworpen had, heeft toegezonden. En Van Hogendorp had ze eerst laten lezen aan Van der Kemp, en aan Capadose. De Cock heeft, blijkens het nog aanwezige origineel,

waarop hij aantekeningen aanbracht, dit door ***Van Hogendorp c. s. opgestelde stuk,*** eigenhandig afgeschreven, en zo goed als ongewijzigd bij de synode ingezonden.

In dit stuk sprak dus De Cock allesbehalve zijn "private meningen" uit. Neen, neen, niet zijn "eigen theologie" kwam in geding, maar heel de z.g. "factie", waarmede men in synodale kringen reeds zoveel te doen had gehad, en die de liberale machthebbers zo buitengewoon ergerde, omdat ze "naar Dordrecht" terugriep, sprak in dit stuk zich uit. De bij de synode ingediende Memorie van De Cock kan eigenlijk het kort begrip heten van de "bezwaren tegen de geest van de eeuw", gelijk deze in de gehate factie van de z.g. "Dordschen" onophoudelijk tot uiting waren gekomen.

En nu heeft de synode weliswaar een commissoriaal rapport aangehoord, waarin fatsoenshalve van De Cock's memorie min of meer, maar dan uiterst onvolledig, verslag werd gedaan door de rapporterende commissie; - maar de synode heeft van de argumenten niet de minste nota genomen, gelijk trouwens de rapporterende commissie angstvallig dit heeft willen voorkomen. De opbouw van het vonnis blijkt geheel en al losgemaakt te zijn van De Cock's zelfverdediging. Ze geschiedde op grond van beweerde ordeverstoring. En nadat toen De Cock veroordeeld was, met totale negatie van deze, de bekende kwestie van het ondertekenings-formulier de facto in het middelpunt plaatsende, argumentatie, heeft de synode vervolgens de gelijktijdig ingekomen verzoekschriften, waarin om een ondubbelzinnig ondertekenings-formulier werd gesmeekt, eenvoudigweg zonder nadere argumentatie opzij gezet.

In schrille kleuren is daarin heel de ellende van de toenmalige kerkelijke lauwheid en zonde aan het licht gekomen. Men moest de gezangen eren, maar mocht niet de formulieren eren. De gezangen, een later opgekomen, en met geweld opgedróngen bezit van de kerk, werden sacrosanct verklaard, maar de formulieren, die veel oudere kerkelijke stukken waren, niet opgelegd, doch in vrije beslissing van het internationaal concilie van Dordrecht uit het leven van de kerk zelf opgekomen, werden prijsgegeven aan willekeur.

Hierin is de strijd van die veelbewogen dagen duidelijk getypeerd, en het kernpunt ervan blootgelegd. Daarom heeft de Afscheiding geen "eigen" gedachte, en geen "eigen" beginsel; zij heeft alleen maar de Hervormde Kerk terug willen voeren naar haar eigendommen, haar eigen formulierenschat. Formeel bleef zelfs de vraag buiten discussie of Dordrecht in alle punten even duidelijk de waarheid had gesproken. Het feit, dat de Afgescheidenen later inzake enkele punten van Dordrecht met elkander het oneens zijn geweest gedurende korten tijd, geeft daaraan te dieper reliëf. De tegenstanders van die dagen hebben zich wel diets gemaakt, dat de z.g. separatisten vochten voor een secte-gedachte, voor een "eigen", en dan zeer archaïstisch credo; zij dachten dan ook, dat de zaak wel dood zou bloeden, zodra men maar hen tot zwijgen had gebracht, of de nimbus van de martelaarskroon hun zou hebben afgenomen.

Dat blijkt b.v. duidelijk uit de "geheime pro-memorie over de Afgescheidenen", die in April 1836 de koning bij een bezoek te Amsterdam "in handen is gespeeld". In dit stuk, waarin de ten aanzien van de vervolgde "separatisten" ietwat "mildere" geest van de Amsterdamse rechtbank aan het woord trachtte te komen, om zo mogelijk ook de koning tot een zachter oordeel te bewegen, luidde § 11:

"Er is hoogst waarschijnlijk uitzicht, dat de adressanten en zovelen (als) gereed staan om hun toe te vallen, dus ver onder het kruis nauw en vurig verenigd, zodra het fiat op het gemaakt adres door Z. M. verleend zij, staande het wijder beramen en oprichten van de nieuwe kerk, in menige partijen zich zullen scheuren, een voortgang en ene uitkomst van de nieuwsgierigheid bij welke haar dreigen al minder wordt.

Men ziet het: de opsteller van de memorie denkt nog min of meer met secte-vorming en secte-belangstelling te doen te hebben. Maar hij durft niet eens te boud spreken; hij is er nog lang niet zeker van, dat de afgescheidenen, als hun maar eenmaal de wind uit de zeilen genomen zou zijn, in hun eigen kleine kringetje de belangstelling voor sectegeest en sectedogma wel zouden zien tanen.

Daarom werd dan ook in deze zelfde geheime pro-memorie óók reeds voorzien in het andere geval; gelijk b.v. blijkt uit § 12:

"Zo integendeel de nieuwe godsdienstvereniging in den loop van jaren mocht stand houden, zich bevestigen en uitbreiden, daarnevens ook, gelijk het met de Herstelde Lutherse kerk zich heeft toegedragen, allengs bezadigder en rekkelijker mocht geworden wezen, Zo zal die toekomende tijd aan Z. M. aanleiding kunnen geven tot nieuwe maatregelen, tot zulke als de nieuwe kerk ten aanzien van (hare) verhouding tot het staats-gouvernement aan de bestaande kerken meer gelijk maken, de gedachte waaraan echter dus verre een staatsgeheim zij" (blz. 603, *Gedenkst. d. Alg. Gesch. v. Ned., 1830-1840*, V).

Wèl heeft de uitkomst deze verwachtingen beschaamd De afgescheidenen zijn niet "rekkelijker" geworden. Zij kónden dat ook niet. Want zij hadden geen separatistisch sectebeginsel; ze waren alleen maar trouw aan de "schat van de kerk". Wat Luther eens, toen hij alleen stond, voor de kerk, gezegd heeft: "damals war ich die Kirche", dat konden toen de afgescheidenen zeggen: zij hebben toen de zaak van de Hervormde Kerk tot de hunne gemaakt, hebben voor die kerk gestreden. Hun reformatie had geen eigen beginsel, of het moest zijn het beginsel van de profeet Micha: het beginsel van niet-beginsel, het beginsel "van de beginne". Want hetgeen "van de beginne was", dat moest voor een verworden kerk weer constitutieve factor worden in de kerkopbouw, dàt was kerkherstel. De vocativus van 1834 is - en daarin ligt rechtvaardiging voor God en voor de mens - de vocativus van de reformatie: o mens, o mens!

II.

Zo zijn wij dan reeds ongemerkt naar ons tweede deel gekomen; wij moeten nu spreken over het recht van de Afscheiding.

Men kan, gelijk nog onlangs van Hervormde zijde gedaan is (Ds Woelderink, De Afscheiding en Wij, Maassluis 1934), de kwestie van het recht van de Scheiding in tweeërlei verband aan de orde stellen: in staatsverband èn in kerkverband.

Wat het eerste betreft, krijgen we dus te doen met de grondwet en haar uitlegging. Wat het tweede betreft, raken we aan het kerkrecht. Zowel het ius constitutum als het ius constituendum.

Wat nu het eerste punt betreft, men zal van ons in deze herdenkingsrede niet verwachten, dat we trachten zullen, een détail-beschouwing te geven inzake de vele staatsrechtelijke en grondwettelijke kwesties, die in direct verband met de geschiedenis van de Afscheiding aan de orde zouden te stellen zijn. Er is over deze zijde van het vraagstuk zeer veel geschreven. Reeds aanstonds heeft, een eeuw geleden, de strijd tussen Groen van Prinsterer en Thorbecke zich met de grondwettelijke rechten van de afgescheidenen, ook in hun kerkreformatie, alsook met die inzake recht of onrecht van de regering in het nemen van haar bekende "maatregelen tegen de afgescheidenen", ingespannen bezig gehouden. En onlangs nog heeft Dr. J. C. Rullmann in "Antirevolutionaire Staatkunde" daarover een zeer instructief artikel geschreven.

Wanneer wij dan ook daarheen en naar andere literatuur verwijzen, kan het onzerzijds alleen maar de bedoeling zijn, enkele opmerkingen te maken, die voor deze samenkomst zich geredelijk nog lenen.

En dan treft het ons, dat niet alleen door Groen van Prinsterer en vele anderen het recht van de gescheidenen en het onrecht van de regeringskringen, met name dan in beider confrontatie met de grondwet, is beweerd en betoogd, doch dat ook van andere zijde dit is gedaan. Zeer sterk spreekt hier het artikel, dat het Handelsblad van 28 Januari 1836 heeft gepubliceerd. Dit artikel, later opgenomen in de Gedenkstukken, uitgegeven door Dr. H. T. Colenbrander, (1830-1840, V, 598/9), luidt aldus:

"De aanschrijving van wege de procureur-generaal bij het hooggerechtshof aan de onderscheidene rechterlijke ambtenaren, om degenen die zich van het door een koninklijk besluit gecreëerde kerkbestuur hebben afgescheiden, te vervolgen, wanneer zij van het hun in art. 193 van de Grondwet gewaarborgde recht gebruik maken, is inconstitutioneel, maar zij is dit vooral om de gronden waarop zij rust. Men past toch art. 192 niet toe alsof er van gezindheden, maar van kerkelijke organisatie werd gehandeld; men handhaaft niet de Hervormde Kerk maar de besluiten over of omtrent de Hervormde Kerk sedert enige jaren genomen. Met één woord, het gouvernement zegt niet: Ik verklaar de gereformeerde gezindheid te willen beschermen; maar: de gezindheid, die ik beschermen wil, verklaar ik voor de gereformeerde.

Deze gang des gouvernements is dus ongrondwettig, maar zij is ook onstaatkundig. Immers de regering, die boven alle partijen moet verheven zijn, neemt daardoor niet alleen partij, maar klemt zich aan ene partij vast, die reeds verscheiden onberadene stappen heeft gedaan, en wier invloed aan het zinken is. Wanneer toch ene kerkelijke Vergadering zich niet voldoende kan rechtvaardigen van de algemenen blaam van onoprechtheid; wanneer zij zelve openlijk verklaart dubbelzinnig (ofschoon, dan ook al niet dubbelhartig), te spreken, dan kan men zulk ene vergadering in de toekomst weinig duurzaamheid beloven. Wanneer zij daarenboven hetzij zelve, hetzij door hare ondergeschikte besturen schier wekelijks de kordaatste en krachtigste jonge leraars afzet, dan vermeerdert zij daardoor het getal harer beduidendste tegenstanders zo geweldig, dat zij tevens haar eigen reeds wankelend bestaan ondermijnt...

"Wij achten het dus als de vordering van de grondwet, dat het gouvernement, bij de aanstaande vrijvergunning van de herstelde gereformeerde kerk, die vergunning niet geve aan

ene nieuwe secte, welke in de zin van de grondwet niet bestaat, maar als aan een van het overige deel afgescheiden gedeelte van de gereformeerde gezindheid ... en eindelijk, dat men "deszelfs gemeenten ... doe delen in de rechten en voordelen, die de constitutie aan de Hervormde gezindheid in het algemeen verzekert ..."

De uitspraak van het Handelsblad, hierboven geciteerd, is kras genoeg. Het vermoeden, dat men reeds bij het lezen van dergelijke artikelen in zich opkomen voelt, het vermoeden n.l., dat ook in regeringskringen zelf op dit punt grote onzekerheid geweest is, vindt dan ook van alle kanten bevestiging.

Bekend is, dat de Amsterdamse rechtbank milder heeft geoordeeld dan vele andere rechtscolleges. (Nauwkeuriger archiefstudie (b.v. van Dr H. Kaajan blijkens enige artikelen in Utr. Kb., najaar 1934) zullen doen zien, dat vele gezags- en rechtscolleges liefst milder hadden geoordeeld.)

Wij herinnerden reeds er aan, dat in April 1836 een geheime pro-memorie over de afgescheidenen de koning is overhandigd. Van Maanen, de bekende minister van justitie schreef d.d. 26 Mei 1836 aan Asser, dat het stuk zeer geheim en, naar zijn mening, zelfs niet aan minister Van Pallandt, de minister van hervormden eredienst, bekend was. Hij proefde in dit stuk de geest van de Amsterdamse rechtbank en zocht daarachter haar invloed.

"Er bestaat" - aldus Van Maanen - er bestaat "ene merkwaardige overeenkomst tussen de staatsrechtelijke en rechtbeschouwingen, in de zeven eerste §§ van de memorie ontwikkeld, en die, welke de correctionele rechtbank te Amsterdam, bij haar vonnis in de zaak van H. P. Scholte c. s. op 21 April 1.1. gewezen, tot grondslag van hare uitspraak heeft gelegd. Die beschouwingen ondertussen - aldus nog steeds Van Maanen - waren ook reeds vroeger door de verdedigers van Scholte ter sprake gebracht bij hun pleidooien voor het Hooggerechtshof alhier" (Gedenkstukken, 1830-1840, V, 604) .

Van bedoelde pro-memorie luidde § 1:

"Er is volkomen vrijheid van godsdienstige begrippen gewaarborgd, tevens van derzelver belijdenis en openbare en gemeenschappelijke eredienst, zodat er buiten de godsdienst-gezindten, welke tijdens de invoering van de grondwet bestonden, ook andere en nieuwe zijn geoorloofd (art. van de Staatswet 190 met 193 en 196)".

Van Maanen, hierover om advies gevraagd, schreef de koning d.d. April 1836, van een ander gevoelen te zijn. Doch in de uitwerking van deze zijn "andere gevoelens" was hij al dadelijk op het beslissende punt vrij onzeker. Zèlfs hij. Juist hij.

Tegenover § 1 van de bedoelde memorie toch wist hij slechts dit te stellen: Wel vrijheid van begrip, maar daarom nog niet van uitwendige eredienst. Als laatste consequentie moge aan vrijheid van begrip verknocht zijn de vrijheid van manifestatie, maar de openbare eredienst is meer dan ene manifestatie of mede-deling van begrippen, het is het in werking en praktijk brengen van de begrippen. De grondwet zelve behelst de tegenstelling van begrip en eredienst, en het is juist om de ondergeschiktheid aan het hoog gezag ten opzichte van alle naar buiten werkende daden te doen uitkomen, dat in art. 190 de vrijheid van begrip wordt

vermeld. Dit is waar in dien zin, dat nieuwe gezindheden niet absoluut zijn geprohibeerd, doch daarom is derzelver "oprichting nog niet onbeperkt vrij".

"Niet absoluut geprohibeerd".

"Niet onbeperkt vrij".

Dat is dus een dubbele restrictie in het overigens scherpzinnig betoog van de minister van justitie. Men zou zo zeggen: de minister is in het beslissende punt wel wat al te zeer onzeker; te onzeker voor een bewindsman, die met dragonders werken wil, en met alle kracht dit wil blijven kunnen doen.

De in regeringskringen waarneembare onzekerheid was fataal genoeg: ze betrof de rechtsgronden zelf, waarop men zou kunnen vonnissen Duidelijk blijkt dit in het tussen Van Maanen en de opsteller van de geheime pro-memorie gevoerde, van de zijde van Van Maanen slechts noodgedwongen voor de aandacht van de koning geplaatste debat, waarvan wij zo-even spraken. In de pro-memorie wordt blijkbaar een nieuw instituut "gezindte" genaamd. Van Maanen blijkt het woord "gezindheden" in gelijken zin te bedoelen; hij spreekt immers van "derzelver oprichting". Niettemin komen beide penvoerders reeds tot uiteenlopende conclusies ten aanzien van de vraag, wat de grondwet van zulke nieuw opgerichte "gezindheden" of "gezindten" te zeggen heeft.

Behalve de verwarring, die de pennestrij d tussen Van Maanen en zijn hem opgedrongen opponent van achteren tot een bezwarend getuigenis tegen de regering maakte, treft ook elders, wanneer andere liberale tegenstanders van de afgescheidenen aan het woord komen, de onzekere gang van het betoog. zo b.v. in wat P. Boeles in zijn berucht boek "Over Staatsrecht, Hervormd Kerkbestuur en Separatismus", een bestrijding van Groen van Prinsterer's "De Maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsrecht getoetst", opmerkt. Hij schrijft blz. 150, 151:

"Zij "zeggen, dat zij Gereformeerden zijn, - ook de heer G. v. P. zegt zulks (blz. 60); hoe echter daarmede overeenkomt de bijzonderheid, dat sommigen hunner er op aandrongen, dat de aantekening van de aan hen of hunne kinderen toegediende Doop doorgehaald mocht worden in de Doopboeken hunner Gemeente, - verklaar ik niet in te zien, daar, zo ik het wel heb, de Doop zich niet zozeer tot leden van deze of gene gezindheid in de Christelijke Kerk, als wel tot leden van de Christelijke Kerk inwijdt" (155) .

Hier wordt tussen "gezindheid" en "Kerk" de onderscheiding weer anders aangegeven dan in de geheime pro-memorie en in Van Maanen's antwoord daarop geschiedt. Natuurlijk kan Boeles' mening met die van de anderen worden geharmoniseerd; maar de poging daartoe zal slechts kunnen geschieden onder gelijktijdige erkenning, dat behalve het begrip "gezindheid" nu ook dat van "kerk" in de nevel is komen staan. "Gezindheid" wordt de één keer met een kerk-instituut identiek verklaard, de anderen keer wordt het een onderscheiding binnen het kerk-instituut, tenzij men de "Christelijke kerk" abstraheert van haar instituut. Bedenkt men dan daarbij, dat de verscheiden instituten in dien- zelfden tijd in de onderscheiden vertogen om beurten "gezindheid", afdeling (communauté) van een gezindheid, van een (den) godsdienst, van een (de) kerk heten, dan vraagt men zich bij zóveel rekkelijkheid in het spraakgebruik af, wat te denken is van een overheid, die de kerk - om nog eens met Barth te spreken - tegen haar zin in de reeds nader aangeduide positie van Nebukadnezar brengt, doch zich zelf alle uitleggende magiërs angstvallig van het lijf houdt, bevreesd, dat het anders niet

meer gelukken zou, even krampachtig vast te houden aan haar eigen bepaalde opvatting van een overigens onzeker begrip in de grondwet. Een onzeker begrip? Ja, want in de loop van de geschiedenis waren "godsdienstgezindten" tegenover elkaar uit een oogpunt van confessionele onderscheiding afgrensbare, historisch geworden instituten. De overheid had evenwel zelf de Herv. kerk doen ophouden een gezindheid te zijn.

Het is dus wel een tragische verwarring geweest. de één keer wil men de onderscheiding tussen "kerk" en "gezindte" zó maken, dat de pluraliteit van de instituten ermee kan verbonden worden, de anderen keer zóó, dat ze er mee te verhinderen valt. En van Het Handelsblad zwijgen we nog maar, hoewel de klacht van dit orgaan, dat de overheid de "gezindheid", die zij beschermen wil, voor de gereformeerde verklaart, te pijnlijker ironie krijgt, als men bedenkt, dat de overheid, gelijk wij opmerkten, de Herv. kerk had gebracht in een positie, waarin zij ophield "gezindheid" te zijn in de aan de auteurs van de grondwet vertrouwden zin des woords. Sedert het geknoei met de proponentsformule had de overheid zich gehandicapt in het zwaaien met het zwaard van de grondwet. Niettemin greep zij er naar, en wachtte de raad van de wijzen niet af. Nebukadnezar - die zat in de synodezaal en in het kabinet; maar Daniël was er ook, al zou het nog lang duren, eer hij aangehoord werd.

De schuldige overhaasting, waarmee de Nebukadnezars van die dagen hun onzekerheid en onderlinge verdeeldheid hebben trachten te maskeren, allereerst voor zichzelf, - heeft soms zelfs tot pijnlijke incidenten geleid. zo schrijft b.v. J. M. van Maanen, neef van de bekenden minister van justitie aan de minister over een audiëntie. die op 12 April 1837 te Amsterdam door de koning gegeven is. In de brief komt weer de Amsterdamse rechtbank om de hoek gluren. Want de heer Van Maanen klaagt over de "hoogst mogelijke onhandigheid van onzen president "van Hall (vader van Mr F. A. van Hall, de latere minister van financiën, K. S.) bij het houden van zijn aanspraak, wanneer de rechtbank de "Koning wordt voorgesteld ... verbeeld u dat in zijn discours de president de Koning namens de rechtbank bedankt voor de beschikking van het nieuwe Paleis van Justitie, en ten slotte deze woorden zegt: "dat dáár het recht naar de wijze van de voorvaderen met de meeste onpartijdigheid wordt uitgesproken», drukkende daarbij op de woorden «met de meeste "onpartijdigheid".

Al aanstonds bemerkte ik dat Z. M. zeer goed vatte waar deze woorden op doelden, en niemand onzer twijfelde er aan of zij hadden betrekking op de zaak van de separatisten. De Koning was zichtbaar ontevreden, en antwoordde met bevende lippen, dat hij hoopte zich te kunnen overtuigd houden, dat het recht bij deze rechtbank in alle zaken met de meeste stiptheid en onpartijdigheid zoude worden uitgesproken "en gehandhaafd ...".

Die "bevende lippen" en dit "discours", zijn ze na 100 jaar niet een bewijs van de al te grote gemakkelijkheid, waarmede in die tijd is toegeslagen door de overheid? Indien de minister van justitie een ander man geweest ware, zou de historie in Nederland anders zijn gelopen. De strijd, die tegen de onderdrukking van de afgescheidenen gevoerd is, was feitelijk een worsteling tegen de minister van justitie, die niet de magiërs toelaten wilde, zijn dromen anders uit te leggen, dan hij zelf het deed. Hoe zeer deze bewindsman dan ook langzamerhand geïsoleerd werd, blijkt uit een mededeling in dezelfde brief, die zo-even reeds geciteerd werd. Schrijver bericht, in de Amsterdamse rechtskringen nog eens de opinie van minister Van

Maanen te hebben verdedigd, "door zeer breedvoerig het systhema nog eens te behandelen en uiteen te zetten om de rechtbank het erroneuse harer gevoelens in de zaken van de separatisten aan te tonen".

"Ik heb", zo vervolgt de auteur, "een anderhalf uur gepleit, of liever staan spreken voor het publiek, niet voor de leden van de rechtbank, want dezen luisterden niet eens naar mijn redenen, gingen met elkander "soms praten, en waren zeer ontevreden er over, dat ik in deze zaak zoude pleiten. Mijn pogingen zijn vruchteloos gebleken; de rechtbank, zou ik bijna zeggen, wil niet overtuigd zijn ..." (Gedenkstukken 1830-1840, V, 630).

Dat deze meningsverschillen, al werden zij voor de kleine luiden van dien tijd verborgen gehouden, toch vrij diep hebben ingegrepen, moge blijken uit het verhaal, medegedeeld in de brief, weer van J. M. van Maanen aan de minister van justitie, d.d. 1 Mei 1835, volgens welk verhaal Van Hall al eens eerder bij een audiëntie (op 1 Mei 1835) tegen de koning opvallend koel geweest was en even koel door de koning was beantwoord.

Wij laten nu verder deze dingen rusten, om reeds gemelde reden. In deze herdenkingsrede kunnen wij niet verder op de kwesties van grondwettelijke aard ingaan. Het is hier de plaats daar niet voor. Wij vragen alleen maar, heden, na een eeuw, of men eindelijk niet eens erkennen moet, dat de hand die op de rug van de afgescheidenen geslagen heeft, misschien wel daarom juist zo hard sloeg, omdat hart en hoofd van wie deze hand te besturen hadden, te onzeker zijn geweest?

Evenwel, niet alleen het staatsrecht, maar ook het kerkrecht moet hier onze aandacht hebben. Zowel het in de kerk geldende ius constitutum anno 1834, als het in de kerk te stellen ius constituendum. Had ten aanzien hiervan de Afscheiding haar "recht"?

Ons antwoord is weer, evenals bij de bespreking van ons eerste punt: men kan slechts in zoverre van een recht van de Afscheiding spreken, indien men - naar de grondgedachte van de verbondsgemeenschap, die haar redenen steeds opent met de vocativus van de profeet Micha - recht en plicht op het aller-nauwst aan elkander verbindt. Dan toch krijgt men een oog ervoor, dat in de kerk, waar Christus koning is, de belijdende christen geen "rechten" van anderen erkennen kan, die hèm zouden belemmeren, zijn "plicht" te doen. Want zijn eigen "recht" is dat van de gehoorzaamheid, van de dankbaarheid. Is hij niet verlost, opdat hij dankbaar zou zijn aan Christus, en liefhebben zou diens huis? Zodra dan ook het in dat huis vast gestelde ius constitutum - gelijk het in de Hervormde Kerk het geval was - "tweelingen in zijn schoot" heeft, moet men kiezen en tot kiezen nopen. Dit is juist het frappante, dat de vaders van de scheiding erop gewezen hebben, dat zij, gelijk ieder normaal mens in de kerk van die dagen, voor de vraag geplaatst waren, wat nu eigenlijk wel dit ius constitutum was?

Twee lijnen liepen er samen; de één betekende het "neen" tegenover het "ja" van de andere. Het huis van de Hervormde Kerk was in kerkrechtelijke zin tegen zichzelf verdeeld. Men móest dus tot een oplossing komen. En in het zoeken van deze oplossing had - volgens de éne lijn, de één helft van de officiële papieren - niemand enig privilege, dat anderen uitsloot van het werken voor en van het zoeken naar een oplossing. Het ambt van de gelovigen gold in de kerkelijke belijdenisschriften; men vergete niet, dat dit in de belijdenis is vastgelegd. Met name degenen, die heden ten dage een volksbeweging over hebben voor het "onvervalste" artikel 36 (!) mogen wel eens daaraan denken, dat de officiële belijdenis van de Herv. Kerk

(ius constitutum voor De Cock c.s.) het ambt aller gelovigen erkent, en van zijn uitoefening een kenmerk van het lidmaatschap van de kerk maakt. Deze belijdenis omtrent de plicht en het recht tot bediening van het ambt van de gelovigen gold als ius constitutum in 1834, al werd de handhaving daarvan factisch door de bestuursmachten tegengegaan, zodra zij de gehoorzamenden aan de oudste papieren van de kerk met hen in botsing bracht. Zodra een kerkelijk instituut ten aanzien van zijn rechtsinrichting op twee gedachten hinkt, net ieder - zelfs nog afgedacht van het ambt van de gelovigen -- zich vragen, welke van die twee lijnen hij volgen moet. Dat is geen gereformeerd ideetje, dat weet men zelfs in de loge. Wie aan de belijdenis trouw bleef, schond de reglementen, wie aan de reglementen trouw bleef, schond de belijdenis. De wel zeer eigenaardige constellatie bracht mede, dat er niemand was, gelijk er óók vandaag niemand is, in de Hervormde Kerk, die niet met enige bepalingen of uitspraken in het ius constitutum in strijd kwam. In de Hervormde Kerk overtreedt nu eenmaal ieder een deel van de kerkelijke "bepalingen". Tot het ius constitutum behoort ook de belijdenis, die inzake het kerkrecht geen angstvallig zwijgen bewaart, maar zijn grondbeginselen opneemt in de geloofsinhoud.

En nu verweet men aan de "separatisten", dat zij in strijd kwamen met het geldend recht. Dat verwijt - het is nog niet verstomd – is echter zinloos, omdat zij, die het inbrachten, of inbrengen, evenzeer ermede in strijd kwamen, en komen. Het verschil is alleen maar, dat de één de tweeslachtigheid, de innerlijke tegenstrijdigheid, de kerkelijke oneerlijkheid bestendigt, zover het hem zelf betreft, en dat de ander de geloofsdaad. waartoe een deel van de eisen van het ius constitutum, immers de belijdenis. hem noopt, verricht, om zo de "vocativus van de reformatie", waarvan de profeet Micha ons de tolk bleek, op de lippen te nemen.

Zo wijst vanzelf dat ius constitutum ons uit naar het ius constituendum. Maar daarover hebben wij na ons eerste punt niets meer te zeggen. Dat men. wijzend op het gemeenschappelijk in overtreding zijn tegenover het ius constitutum, dan teruggrijpt naar Gods Woord, om daarmee de ban van de tweeslachtigheid te breken, wie is daarover nog in onzekerheid? Het ius constituendum lag reeds vast in het ius constitutum; een "eigen kerkrecht was het dus ook weer niet, waarmee het recht der Afscheiding zou zijn gepretendeerd door haar woordvoerders. Echter, ook nu geldt van dit ius constituendum (eigenlijk dus re-stituendum) weer hetzelfde, als wat wij reeds hierboven stelden: het was en is een recht, dat zijn keerzijde vindt in plicht, een recht van niet-recht, een recht, dat slechts ligt in de noodzaak, in het: wee mij, als ik het niet doe.

"Op zichzelf" immers bestaat er geen "recht" van scheiding in de kerk. Wij belijden, dat de Zoon. Gods zich een gemeente vergadert van het begin van de wereld tot aan het einde toe. Hij vergadert ze voor zich, dat is het primaire. Wee daarom elk, die Hem daarin tegenkomt, die Hem daarin tegenwerkt; wee ieder, die verstrooit, dáár, waar Christus vergadert. Wanneer Elia Achab ontmoet, dan is dit het conflict: de koning zegt tot Elia: zijt gij daar, beroerder Israëls? maar de profeet, zijnerzijds erkennende, dat het inderdaad een grote zonde is, Israël te beroeren, neemt het thema op, en antwoordt: niet ik ben de beroerder Israëls, maar gij zijt het, en uws vaders huis, daarom, dat gij de geboden van Jehovah verlaten hebt. Hier stelt Elia het probleem, gelijk het gesteld zijn móet: hij veroordeelt alle eigenwilligheid, die in de kerk als gemeenschap van de heiligen op eigen initiatief, en op eigen gezag een breuk slaat; hij noemt het elks plicht, in de kerk te reformeren zolang het mogelijk is; hij ontkent alle "recht" van afscheiding, in zover de beslissing inzake blijven-of-niet-blijven in het oude instituut nog staat

aan ons zelf; maar aan de anderen kant houdt hij even nadrukkelijk vol, dat in de kerk de gehoorzaamheid, de actuele, concrete, permanente, gehoorzaamheid, in plaats van Israël te "beroeren", Israël behóudt, dat zij geneest, en reformeert. Niet Elia pretendeert een "recht" van afscheiding, maar Achab voltrekt de "daad" van afscheiding. Achab scheidt Elia af. De ongehoorzamen in de kerk zijn altijd de afscheidenden. Uit ressentiment klagen ze dan daarna ook altijd "de gescheidenen" aan.

Zo laten wij ook in de Afscheiding van 1834 het verwijt, dat Achab keerde tegen Elia, terugvallen op "Achab", d. w. z. op de ongehoorzamen, op de verlaters van de geboden van Jahwe, zelf. Hebben de "afgescheiden", gelijk het heet, zich afgescheiden? Ja zeker, zal men zeggen: ze verklaren het zelf. Maar het is niet zoo. Scheidde Elia zich af, toen hij het instituut van de Baälsdienst metterdaad weerstond? En de kerk ervan bevrijdde? Neen, door het valse instituut uitgeworpen, scheidden de afgescheidenen zich daarvan, zij scheidden zich niet van de kerk af. Hadden zij het gedaan, zij waren schuldig voor God, en vandaag zou het boetekleed het enige zijn, waarin wij treden mochten voor het oog van de natie. Maar wij ontkennen ten sterkste, dat de "vaders van de Scheiding" - als men hun handelingen in een "hoofdsom" samenvatten wil - zich hebben afgescheiden. Afscheiden, - dat hebben de bestuurslichamen gedaan, de trawanten van een op de kerk ingrijpend koninklijk gezag. De mensen, die vandaag een stok wilden zijn in de handen van de regering, en die morgen de regering vroegen, een stok in de handen te nemen.

Men lette op het in 1835 door de Hervormde synodale commissie meegedeelde, en daarna door de synode goedgekeurde (Acta, 1835, bi. 39, 94. Wormser, geciteerd in Fabius, Kerkelijk Leven, 27, laat enkele woorden weg uit het citaat (aangifte van)) tot de regering gerichte verzoek van die commissie, om een krachtige aanschrijving uit te vaardigen aan de officieren en ambtenaren van justitie, teneinde ook zonder afwachting van aangifte van enige contraventie tegen de bestaande wetten met allen ijver werkzaam te zijn ter handhaving van de artikelen 291-294 van het Strafwetboek van het koninkrijk.

Wij gaan nu maar voorbij aan de overigens interessante opmerking van Wormser in de Nederlander van 2 December 1854, aangehaald in Fabius, Kerkelijk Leven, 28, dat dit verzoek van de synode om te vervolgen, toen Wormser schreef, nog in volle kracht was. Wij zeggen alleen maar: waar de dingen zóó staan, daar hebben de Afgescheidenen niet zich afgescheiden, doch ze zijn afgescheiden, slachtoffers van een gelegenheidsrecht, welks constituenten zich niet de tijd gunden, rustig de door Groen van Prinsterer naar voren gebrachte onderscheiding tussen "recht van afscheiding" en "recht van vereniging" te overwegen.

En wat voorts het recht van de kerk betreft, het recht dat Koning Christus op Zijn kerk laat gelden, ook ten overstaan daarvan blijven wij de oorzaak van het gescheiden zijn in de Hervormde bestuurslichamen zelf zoeken, en nergens elders. Het zijn de kerk-bestuurders geweest, die - en weer verwijzen wij naar De Cock's reeds vermelde memorie van defensie - de hun gevallige schenders van het oudste recht van de kerk beschermden, en die, in naam van een de kerk opgelegd nieuw "recht", de Elia's in hun vraag, om niet langer op twee gedachten te hinken, zelfs zonder afwachting van aangifte van contraventie met de bestaande

wetten, vervolgden. zo zijn het deze bestuurders geweest, die uit de kerkstijl uitgevallen zijn, die niet meer deden wat van de kerk was, die in hoogster instantie niet meer hoorden naar de stem van het ambt van de gelovigen. Deze bestuurders zijn het geweest, die de armoedige "kwestie" van De Cock's voorrede voor een anti-gezangenboekje van Jacobus Klok hebben aangegrepen als motief voor zijn veroordeling, en elkaars oren stopten voor De Cock's apologie, die hen zelf beschuldigde van het in verzet komen en laten komen tegen de papieren van de kerk.

In die dagen zijn het dus de "afgescheidenen" geweest, die, toen de bestuurders van de kerk opzettelijk in gebreke bleven, te doen wat "der kerk was". hun eigen ambt - het ambt van de gelovigen - hebben bediend, naar de eis van de kerkelijke belijdenis.

Op dit punt krijgt dan ook het boven reeds gemelde pleit van Micha, de profeet, een nieuwe aanwendingsmogelijkheid in betrekking tot de Afscheiding. Eén van de fijne puntjes toch in Micha's profetische rede tegen de ontrouwe bondsgemeenschap is dit: het volk klaagt wel over zijn God, doch maakt daar zijnerzijds geen rechtsgeding van, - hoewel dit toch eigenlijk een directe eis is van het verbond, dat bij voorbaat alles plaatste onder het strikste rechts-verband. Het volk - aldus Micha - klaagt wel, dat Jehovah het vermoeit, en zijn leven schade toebrengt, maar het brengt deze klacht niet binnen de hel-verlichten onderzoekingskring van de vierschaar van het verbond. En nu haalt de profeet dat verzwegen punt overeenkomstig de aard van het verbond officieel als procespunt naar voren toe. *"O Mijn volk, waarmee heb Ik u vermoeid? wat voor kwaad heb Ik u gedaan? betuig tegen Mij!"*

En in die laatsten roep: *betuig tegen Mij,* rèdt de HEERE door zijn profeet het verbond: het rechtskarakter van het verbond wordt weer in het volle licht gesteld. Het is een directe zonde tegen het verbond, als men - gelijk Micha's tijdgenoten zulks deden - zijn gravamina tegen de andere partij in het verbond maar laat voor hetgeen zij zijn. Verbond is geen oorkussen om op te rusten. Verbond betekent geen afstomping van de prikkels van het recht. Integendeel, - het verbond stelt de aller- sterksten rechts-norm en hanteert daarom de scherpste rechtsprikkel, dien men ooit hebben kan of voelen kan. Verbond is de uiterste rechtshandel, juist wijl het zijn rechtsnormen ontleent, niet aan de schepping, doch aan de herschepping.

Gelijk nu Micha het volk dwingt, zijn verzwegen verbonds-rechtsconflicten naar verbondseis "publiek" aan de orde te stellen in Gods presentie, d. w. z. in kerk-verband, zo is dit ook gedaan in 1834 van de zijde dergenen, die opkwamen voor terugkeer naar Dordrecht, en voor het uitsnijden van de kanker van de tegenstrijdigheid en van de dubbelzinnigheid in het lichaam van de kerk. Al luisterde de synode niet naar De Cock's apologie, - het indienen en het handhaven ervan was niettemin zèlf een eenvoudige acte van gehoorzaamheid. Laat ons de moeilijkheden van de synode en van de overheid zo onbevangen mogelijk onder de ogen zien, en dus erkennen, dat de invoering van de reglementen en van de nieuwe proponents-formule zonder gelijktijdige terzijdestelling van de oude belijdenisschriften een z.g. collisie van plichten had geschapen, gelijk ook van meningen, en dat dit hun "moeite maakte", - moet men dan niet erkennen, dat deze z.g. "collisie van plichten" hen des te meer begerig had moeten maken, om De Cock's apologie geheel en al recht te doen, haar óf te weerleggen, óf te aanvaarden, maar in geen geval haar dood te zwijgen op dit kardinale punt van de collisio officiorum van de kerkbestuurders zelf?

Een "collisie van plichten" moet ieder pijn doen, maar allermeest de kèrk; zij immers belijdt, dat God één is in wat Hij wil en beveelt, en dat dus zijnerzijds nooit een wèrkelijke plicht kan collideren met een anderen wèrkelijke plicht: Hij heeft u bekend gemaakt, o mens, wat goed is. Komt er dus inderdaad een collisie van wat menselijke plichten noemen, dan moet er een menseninzetting zijn, die Gods gebod krachteloos gemaakt heeft. Wie dan, daarop gewezen zijnde, niet eens luistert, ja, met bijzondere zorg het punt aan de aandacht onttrekt, die valt daardoor uit de kerkstijl, negeert het kerkklimaat, laat na te doen wat van de kerk is.

En wie het dan wèl doet, die verricht in de kerk eenvoudig kerk-werk. Brengt hij deze zaak ter synode, en luistert deze niet, dan kan hij niet verder, in het oude kerkverband.

Maar hij late door menselijke vonden zich niet verhinderen, Gods gebod te gehoorzamen.

Om deze reden is het dan ook onjuist, te beweren, gelijk door De Heraut van 13 October 1871 is gedaan, (vgl. C. Mulder, Proeve van inleiding op de geschiedenis van de Afscheiding, Kampen. Zalsman, 1874), dat de Afscheiding te vroeg voor de traagheid van onze volksgeest is gekomen., Wij stellen tegenover deze de gehoorzaamheid naar haar resultaat normerende uitspraak van de toen nog hervormden Dr. A. Kuyper de andere, dat veel te laat de traagheid van onzen volksgeest weer is opgeschrikt door de verkondiging van de verbondsgedachte, volgens welke Jehovah juist ter wille van en óók uit oorzaak van zijn verbond een proces voert met zijn volk. Dat had dadelijk moeten gebeuren na 1816.

Dat het nièt dádelijk gebeurd is, daarover zullen zij schuld hebben te belijden, die eerder hadden kunnen spreken, doch het niet deden, of die begonnen zijn te spreken, maar het niet volhielden. Dáárover hebben schuld te belijden de Molenaar's, en de Van Hogendorp's, en Bilderdijk, en Da Costa, en de classis Amsterdam. Dáárover hebben schuld te belijden, óók de vaders" van de Afscheiding, in zoverre misschien zij nog eerder hadden moeten spreken, dan zij gedaan hebben, gesteld, het ware hun eerder mogelijk geweest. Wat wij overigens betwijfelen.

Maar over het aan de orde stellen zèlf van de "twist des Heeren" mógen wij geen schuld belijden, hoe volhardend velen dan ook door het stellen van de eis van "gezamenlijk schuldbelijden" de kwestie in geding pogen te ontzeilen. Want het proclameren van de "twist des HEEREN" is de roeping van de kerk, en volgens haar belijdenis zelf concreet mandaat van het ambt van de gelovigen. Dezen zijn in Christus vrijgemaakt tot het institueren van de kerk naar zijn bevel.

De Cock heeft dan ook niet willekeurig zich afgescheiden, doch gepleit tot het laatste toe. Separatistische daden heeft hij niet gedaan, noch wat de gezindheid, noch wat het kerkrecht van dien tijd betreft. Ook niet - al wordt hem dit in de laatsten tijd weer herhaaldelijk verweten -, toen hij kinderen doopte uit andere gemeenten.

Want, wat de gezindheid betreft. - met een "magische" opvatting van de doop heeft De Cock's harde wijze in dezen natuurlijk niets te maken; ze bewijst alleen maar, dat de *cri de conscience* tegen de kerkelijke dubbelzinnigheid (niet door iedereen zo fijntjes onderscheiden van dubbelhartigheid) óók onder het volk opklonk, in dat dopen-laten bij De Cock zich openlijk een uitweg zocht en alzo reeds lang vóór de synode het protest tegen de dubbel-zinnigheid van de daken predikte. De synode is voor De Cock's memorie doof geweest. Toen

was ze ook doof voor de gehate "factie", die in die memorie (opgesteld door Van Hogendorp) haar jaren lang gehandhaafde klachten had concreet gemaakt. En ze stopte eveneens de oren voor de weer dáárachter liggende klacht van de talloze eenvoudigen, die geen tijd hadden, en geen pen, om als Van Hogendorp een memorie te schrijven, doch dezelfde klacht ophieven in het dragen van hun te dopen kind naar De Cock.

Immers de moeilijkheid lag voor die ouders in het uitspreken van het *jawoord* op de vraag, of in de kerk "alhier" de waarheid werd geleerd. Deze ouders, meestal in hun eenvoudigheid, werden geplaatst voor de eis, dat zij in hun plaatselijke gemeente de dubbelhartigheid of dubbelzinnigheid van het kerkelijk instituut in het algemeen zouden maken tot de hunne, door het afleggen van verklaringen, die niet op de feitelijke toestand in hun plaatselijke gemeente klopten. Geleerde Heeren mogen een eeuw later bij deze ouders-in-het-verbond een magische doops- opvatting onderstellen, vermakelijke dokteraars over tot patiënt verklaarde mannen-van-stavast; maar wie de kerkelijke situatie doorziet, eert in deze ouders helden, die met al hun eenvoud de kwestie van de kerkelijke dubbelzinnigheid aan de orde stelden, hoewel ettelijke proponenten daartoe bekwaam noch gewillig waren.

In de laatste tijd is van Hervormde zijde de nadruk er op gelegd, - zie boven - dat in een plaatselijke gemeente een predikant toch niet verhinderd werd, de waarheid te prediken.

Nu hebben wij daartegenover hierboven reeds opgemerkt, dat een plaatselijke gemeente niet los staat van een andere, in eenzelfde instituut mede opgenomen, plaatselijke gemeente. Thans echter voegen wij daaraan nog toe, dat de doopouders verhinderd werden, de waarheid te zeggen ten aanzien van hun plaatselijke predikant, indien deze ambtelijk hen daarnaar vroeg of vragen moest. Die doopouders zuchtten onder de "collisie van plichten", welke het ongehinderd preken mogen van de leugen in de kerk op hen als vrije leden van Christus' lichaam had gelegd. De kwestie van het dopen bij een ander moet tot dit vraagpunt worden herleid. "Een eigen theologie"? Welneen, - de roep om eerlijkheid. Nog simpeler: de weigering van een afgeperste daad-van-oneerlijkheid!

"Hij heeft u bekend gemaakt, o mens, wat goed is ...".

En wat het kerk-recht betreft, vergete men niet, dat de Hervormde bestuurslichamen zelf wel eens uit moeilijkheden zich hebben gered door een predikant aan te wijzen, die een kind had te dopen, dat niet tot zijn gemeente behoorde. Men zie hierover, hetgeen wij opmerkten in "De dogmatische betekenis van de Afscheiding ook voor onzen tijd".

Daarom blijft onze conclusie, dat niet De Cock zich heeft afgescheiden, maar dat de tot horen geroepenen, die zijn woord niet hoorden, zijn verdedigingsredenen voorbij gingen, en hem de mond snoerden, van Win kant de daad van afscheiding verricht hebben. Toen konden De Cock c. s. niet anders, wilden zij althans God meer gehoorzaam zijn dan de mensen. Ze moesten de consequentie aanvaarden van de verhouding, waarin de synode hen had gebracht.

Onder dit aspect moet dan ook gezien worden de kwestie van de vervolgingen. Over het recht van de vervolgingen, of (gelijk het euphemistisch heet) van de "maatregelen" tegen de Afgescheidenen wordt nog maar al te vaak gesproken in de onderstelling, dat ze zich alleen en direct hebben gekeerd tegen de afgescheidenen, d. w. z. tegen hen, die reeds hadden gebroken met het bestuur van de Hervormde kerk. Natuurlijk zou, stel, dat deze mening juist was, en

dat dus inderdaad alleen de reeds afgescheidenen vervolgd werden, dit nog niets afdoen van onze stellige overtuiging, dat de "maatregelen" tegen de afgescheidenen onjuist zijn geweest, en met de grondwet, als ook met Christus' recht in Zijn kerk, ten enenmale in strijd. Maar de hele kwestie komt, voor wat de beoordeling van de Afscheiding naar het kerkelijk recht betreft, nog heel anders te staan, wanneer men bedenkt, dat de vervolgingen in de eerste plaats niet tegen de afgescheidenen zich keerden, doch tegen wat men in het liberale jargon dier dagen noemde: de separatisten. En met dien naam werden reeds lang vóór de Afscheiding de mensen getekend, die in de geest van Bilderdijk, Da Costa c. s. hun "bezwaren" hadden ingebracht "tegen den geest van de eeuw".

Reeds lang vóór 1834, zeiden we, was de naam "separatisten" in gebruik. Men vervolgde in eerste instantie niet de gesepareerden, maar de "separatisten". En onder separatisten werden door de regerende clique al diegenen begrepen, die zich niet voegden onder de hoordwang, die de keerzijde was van de leervrijheid. De leervrijheid toch was voor de predikanten, maar de hoordwang voor de gemeente. Ieder nu, die zich tegen de prediking van zijn plaatselijke predikant keerde, of zelfs maar naast of boven die prediking in een "gezelschap" bevrediging zocht voor zijn godsdienstig besef, heette separatist.

Men kan nu nog lezen, wat de heer Bergmann, gewezen ontvanger van de registratie te Lier, aan de Minister van Justitie Van Maanen d.d. 8 Juli 1836 schreef over een zitting van de correctionele rechtbank te Amersfoort van de voorgaanden dag. Daar stonden er twee terecht. De tweede van hen, aldus Bergmann, erkende "alle de daadzaken in het procesverbaal". Hij had n.l. meer dan 20 personen in zijn huis gehad. De man verdedigde zich aldus:

"Wij allen die te mijnent vergaderd waren, behoren tot de Hervormde kerk zoals dezelve bestaat en sedert eeuwen bestaan heeft; afgescheidenen waren bij ons niet; na de openbare godsdienst in de kerk verzamelden wij ons sedert ondenkelijke tijd in de woning van de een of anderen ingezetene van de gemeente, zongen psalmen, onderhielden ons over het woord, van de kansel gepredikt, en verwachtten dan ook niet dat ons thans deze christelijke bijeenkomsten zouden verboden geworden zijn".

Maar ook in deze zaak zag, gelijk Bergmann rapporteert, het openbaar Ministerie een contraventie, en eiste tegen beiden een boete van 8 tot 100 fl."

De rechtbank heeft de zaak in deliberatie gehouden. Hoe de afloop was wordt niet gemeld. Maar het incident geeft antwoord op de vraag: *wat werd in die dagen als separatisme gezien?*

In werkelijkheid heeft de Hervormde synode van die dagen, door haar tot de overheid gerichte boven reeds gemelde petitie, de hand geslagen aan de kindeeren van haar eigen kerk. De naam "separatisten" diskwalificeerde de bezwaarden. ook zonder dat een breuk met het kerkgenootschap of het kerkbestuur geconstateerd kon worden.

En feitelijk deden de arme stakkers niets anders dan hetgeen nog vandaag in de Hervormde kerk gebeurt op ettelijke plaatsen. Immers, organiseert men zich niet in z.g. "evangelisaties", teneinde in eigen plaatselijke gemeente een andere prediking te zoeken dan de plaatselijke predikant geeft?.

Wie na honderd jaren een billijk oordeel vellen wil, moet zich eens afvragen, wat er heden gebeuren zou, indien al die Hervormde bezoekers van de z.g. "evangelisaties", die dus in de ogen van de kerkelijke overheid van voor een eeuw ras-echte separatisten, aanhangers van het

georganiseerde separatisme heten moeten, gemolesteerd werden, vervolgd, uiteengejaagd met het zwaard van de overheid, met inkwartiering gestraft.

Er is in 1834 ingegrepen op allergewoonste rechten van velen, die nog niet van het instituut van de Hervormde kerk waren gesepareerd. Feitelijk was de interventie van de overheid, om welke interventie de Hervormde kerk gevraagd heeft - zie boven - in eerste instantie niet een tussenbeide komen tussen het "oude" en het "nieuwe" instituut, doch een interventie tussen de meerder- en minderheidsgroep binnen hetzelfde instituut. Pas in secundairen zin is het een maatregel tegen de afgescheidenen geworden. "Separatisten" van die dagen zijn niet zo maar "gesepareerden" te noemen. En "separatisme" mag niet vertaald worden door "afscheiding", gelijk b.v. Prof. Dr. Th. L. Haitjema doet, en met hem vele anderen.

Doelbewust heeft dan ook de overheid in die dagen in eerste instantie zulke nog-niet-gescheiden z.g. separatisten, vervolgd, ten einde voor gevreesde moeilijkheden de Hervormde Kerk te kunnen vrijwaren. zo heeft minister Van Maanen reeds d.d. 29 Augustus 1832. lang vóór de Afscheiding een feit werd, de koning geadviseerd inzake een ontwerp van grondwet. Bedoeld ontwerp was in 1832 gevraagd door de koning, "geheel geheim en alléén voor de koning", hij had het opgedragen aan Cannemann, rustend staatsman, Piepers (staatsraad) en Van Roven (idem). Eén van de "hoofdtrekken" was geweest: "gelijkheid voor alle godsdienstige gezindheden" (Gedenkst. V, 21, 113).

Daarna was Van Maanen opgedragen, zich erover uit te spreken. En deze waarschuwde toen tegen de weglating, in Art. 191 van de bestaande grondwet, van de woorden: "in het-Koninkrijk bestaande". En dan zegt hij o. m. (Gedenkstukken 1830-1840, V, 125, 126): "de verdediging dier uitlating in de toelichtende memorie beschouw ik .. . "als een fraaie theorie, maar van gevaarlijke gevolgen; - die uitgelaten "woorden hebben in de tegenwoordige Grondwet de heilzame strekking "om de regering op haar gemak te stellen, indien ik mij zo eens mag "uitdrukken, ten opzichte van scheurmakers, sectarissen en dwepers; de "ondervinding heeft in de jaren 1816 en later, bijzonder in België, het "grote nut, ja zelfs de noodzakelijkheid ener zodanige beperkende "verordening geleerd, met betrekking tot de toenmalige woelingen van de "Stevenisten; - en de scheuringen, welke sedert enige jaren ook in onze Hervormde Kerk hier en daar in ons oude vaderland worden aangekweekt en gevoed, bijzonder ook de secten van Vijgeboom, Muller en andere dwepers uit de heffe des volks, onder de Hervormden: - die van Lehren (d. w. z. Herschell Lehren; K. S.) onder de Israëlieten, - misschien ook nog wel eenmaal de Saint-Simonisten onder de Roomsgezinden (indien ook die dwaasheden naar herwaarts mochten overkomen), zijn gebeurtenissen van een te verse aard, dan dat men, zonder groot nadeel, het hierboven genoemde 184ste artikel, zoals het is opgesteld, (d. w. z. zonder die woorden, K. S.) zou kunnen in werking brengen."

En bijna vier jaar later, twee jaar dus ná de Afscheiding wordt geheel in de geest van Van Maanen's twee jaren daarvóór uitgebracht advies gehandeld in het geval, waarover Bergmann aan Van Maanen rapporteerde. Het betrof - gelijk reeds hierboven bleek, een gezelschap van als separatist bejegende Hervormden.

Zulke gevallen zijn leerzaam. Ze bewijzen, dat men uit een oogpunt van regeringspolitiek de afgescheidenen niet vervolgde, wijl zij de officiële kerk verlaten hadden, doch wijl zij de overheid voor moeilijke problemen plaatsten, ook zonder dat zij zelf dat wilden, of met de

grondwet in strijd kwamen. In de vervolgingen hebben gescheidenen met niet-gescheidenen saam geleden; niet slechts de kerkelijke, doch ook de burgerlijke vrijheid was in geding. Als de overheid niet bang geweest was voor moeilijkheden in zake haar verhouding tot andere volksgroepen, zou ze minder hard hebben geslagen op de rug van Hervormde mensen. Men leze Van Maanen c. s., anno 1832. Als de "separatisten" ongehinderd bleven, zouden ook de Roomsen kunnen komen met eisen inzake "processiën, heiligenbeelden en andere insigniën van het ultra-montaansch polytheïsmus" (Bergman aan Van Maanen, Gedenkstukken 10, V, 621).

Daarom heeft, in dezelfde gedachtegang zich bewegende, de president van de rechtbank te Amersfoort in Juli 1836 Ds. Budding toegevoegd, dat hij eens hierover na moest denken: stel eens, dat ... bijvoorbeeld de St. Simonisten of een andere secte, zulke verderfelijke beginselen belijdende, verschenen onder ons, preekten in 't openbaar de polygamie, gemeenschap van de vrouwen, en meer zulke absurditeiten, denkt gij, dat het gouvernement zulks zoude moeten gedogen, zo zij zich maar verschansten gelijk gij achter het door u aangevoerde artikel van de grondwet? ... nochtans verlies dit niet uit het oog: die secte heeft niet minder recht als de uwe, die dispositie, en uwe gevolgtrekkingen, ook op zich toe te passen ..."

In het licht van dit alles krijgt het door Prof. Fabius aangehaalde scherpe woord van Groen van Prinsterer te dieper reliëf: "de Afgescheidenen werden niet 'geëxcludeerd'. O neen; gelijk Groen van Prinsterer schrijft: "Het was alsof men in de afgescheidenen weggelopene lijfeigenen zag. De Synode nam meer dan één maatregel in dien zin, en zelfs aan de Minister, belast met de zaken van de Hervormde Kerk, is eenmaal een vermaning ontvallen om terug te keren tot de gehoorzaamheid aan het kerkbestuur door Z. M. erkend" (Kerkelijk leven, 27). Doch daartegenover hebben de in afscheiding gedrevenen erkend, dat in de kerk Christus' koningschap alleen de wet mag stellen, en dat het ambt in de kerk er niet is om te heersen, maar om te dienen. Daarom heeft dan ook in de Acte van Afscheiding, en in onderscheidene geschriften uit dien tijd, het ambt van de gelovigen de moed gegrepen, zich te laten gelden op zijn "eigen" plaats, d. w. z. in de kerk. Het ambt van de gelovigen is toen weer verstaan in de brede zin, waarin het in Zondag 12 van de Heidelbergse Catechismus wordt opgevat: een vervulling van de roeping, die in de zalving met Christus Jezus gegeven is.

Dit ambt van de gelovigen heeft de bekende vraag: "*waar is de scheidbrief van ulieder moeder*?" uitgelegd gelijk het betamelijk is. Het las daar niet een vergunning in, om "moeder", de verbondsgemeenschap, maar te laten zondigen tegen de huwelijkstrouw, om dan hoogstens daarover te zuchten, doch een oproep tot de gemeenschap om het werk ener (met Jahwe) "getrouwde vrouw" naar eis van het huwelijksverbond te blijven doen. Waar is de scheidbrief?

Heeft Jahwe soms zijn "vrouw" zijnerzijds verstoten? Welneen, zij zelf onttrok zich harerzijds, zondigde, voegde zich niet meer "onder de wet des mans". Dus wordt de daad geëist.

Welnu, die daad was in 1834, neen, niet een afscheiding van de kerk, maar wèl van een onzalig kerkbestuur, dat de "moeder" bejegende, als had ze een scheidbrief gekregen, als ware ze "vrij". Het ambt van de gelovigen heeft, naar het recht, dat in Christus' kerk als plicht is aangekondigd. de zaken van de kerk uitgericht, zonder rechts of links te zien, zonder politieke

bedoelingen te hebben, staande in dezelfde houding, waarin Luther sprak: *hier sta ik, ik kan niet anders, God helpe mij, amen.*

Dus herhalen we: er is slechts sprake van een recht van de Afscheiding, wanneer men dat recht ziet als de keerzijde van de plicht. Er is onlangs gezegd, dat het op een ontzaglijke vergissing berust, als men het levensveld, waarop wij ons bevinden, en onzen weg hebben te zoeken, ziet als de effen bodem van een droog gelegde polder: rechte wegen, overal, welis-waar telkens een kruispunt, maar toch ook daar niet de minste moeite, om zich te oriënteren. Het leven was zóó eenvoudig niet. (Woelderink, De Afscheiding en wij, 1934).

Deze opmerking diende dan, om het stellen van het alternatief gehoorzaamheid - ongehoorzaamheid te wijten aan een ál te simplistische geschiedbeschouwing. Maar wij zien het anders. Het volhouden van het alternatief gehoorzaamheid-ongehoorzaamheid rust niet op een simplistische geschiedbeschouwing, doch op een eenvoudige aanvaarding van de wet van God, juist in de ingewikkeldheid van het bonte menselijke leven. En op de ontkenning van een collisie van ware plichten.

Toen dus het kerkelijk instituut de gelovigen definitief en met geweld verhinderde, kerkelijk te handelen, hebben de afgescheidenen krachtens het ambt van de gelovigen het werk van de noodzakelijkheid gedaan, dat het instituut weigerde te doen. Toen hebben zij daarin de Vaderlandse kerk niet verwoest, doch voortgezet. Zij hebben zich niet bezondigd aan het valse quiëtisme, dat zich troost met de als een oorkussen van de traagheid misbruikte en overigens filosofisch nogal bedenkelijke these, dat het instituut van de kerk niet tot het wezen, maar tot het wèlwezen van de kerk behoort, en dat men daarom een vals instituut maar dragen moet, als de meerderheid het nog tolereert. Want zij hebben begrepen, dat het instituut als gegevenheid niet mag worden geabstraheerd van de daad, de actuele daad van het institueren. God maakt geen eeuwigdurend verbond met een instituut als gegevenheid, doch vernieuwt dagelijks zijn verbond met de zijnen, opdat zij zich geven en begeven zouden tot de immer naar de wet zich richtende dienst van het kerk-institueren: het actief deelnemen aan de opbouw van de kerk, in alle onderdelen van dien opbouwdienst.

Dit institueren van de kerk is een roeping, het behoort tot de gehoorzaamheid, het is een stuk van ons kerkelijk leven. Valse leerheiligheid zegt: het is genoeg, indien in ons dorpje nog zuiver gepreekt wordt, ook al is het instituut, waaronder wij rusten, verdorven. De gehoorzaamheid echter spreekt: aan een leer, die van het leven los zou staan, geloven wij niet: het leren behoort tot het leven, - "leren" is trouwens een werkwoord - en het institueren behoort daar ook toe; en daarom toetsen wij het gegeven instituut aan de roeping, die wij ontvingen inzake het institueren.

In deze worsteling vertonen de afgescheidenen parallellie met de aanvangen van het christendom, dat in zijn missie-arbeid naast de erkenning, dat men "beginnen" moest "van Jeruzalem", toch ook de andere stelde, dat wie de gehoorzaamheid volgde naar de lijn van de Schriften, niet een nieuwe planting stelde. maar de oude handhaafde. En in een wijd uitzicht op heel het kerkelijk organisatieleven hebben de "gescheidener" verantwoordelijk zich geweten voor heel de kerk en heel het volk. Als goede vaderlanders hebben zij. door de zaken van de kerk te behartigen, het gelaat van ons volk leven vernieuwd. In eenzame

gevangenissen heeft weer de werkelijkheid zich vertoond van Luther's bekende woord • "damals war ich die Kirche".

III. DE BETEKENIS DER AFSCHEIDING

Hiermee zijn wij gekomen aan ons derde punt: *de betekenis van de Afscheiding.* Eigenlijk behoeven wij er weinig van te zeggen. Hedenmiddag immers wordt over de betekenis van de Afscheiding voor ons nationale leven afzonderlijk gesproken, en ook de referaten van morgen zullen de betekenis van de Afscheiding doen zien. Wij zouden trouwens ook niet in staat zijn, de betekenis van deze kerk-reformerende daad in zo korte tijd als ons hier gegeven is te schetsen. Men vergunne ons, met enkele losse opmerkingen te volstaan.

De Afscheiding heeft, gelijk elke daad van gehoorzaamheid en elk verzet tegen het gebruiken van valse middelen in de opbouw van het leven van de gemeenschap, sanerend gewerkt, niet slechts in de kerk, maar in heel het leven van ons volk. Haar betekenis in en voor het nationale leven kan misschien wel het beste hierdoor getypeerd worden, dat de kwade evolutie, die het regeringsbeleid van Koning Willem I als "verlicht despoot" genomen heeft, op zeer duidelijke wijze, en op een in het volksleven diep insnijdend punt van uiterste belangrijkheid, tot staan gekomen is in haar.

Wij noemden daar Willem I "verlicht despoot", en denken aan de prachtige studie, die Prof. Dr. A. Goslinga aan dit onderwerp gewijd heeft. De lichtzijde van het beleid van de "verlichte despoten" is, dat volgens hen de vorst er is om het volk; de schaduwzijde, dat dan ook naar hun stelregel alles vóór, doch niets door het volk gedaan moet worden, en - dat alleen de rede daarbij geldende maatstaf is. Prof. Goslinga bewijst, dat ook Willem I zich het ideaal van de verlichte despoten voor ogen heeft gesteld; hij beroemde zich, op de wijze van zijn groten oom Frederik te regeren en heeft persoonlijk in contact gestaan met Napoleon, met wie Prof. Goslinga overeenkomst in geestesrichting niet uitgesloten acht.

Deze aldus gekwalificeerde heersers nu mogen hier en daar aan kleinere groepen een vroeger haar geweigerde geloofsvrijheid hebben verleend, maar hun streven blijft, de heersende kerk te onderwerpen aan de staatsmacht. In het regeerbeleid van Willem I ziet men dezelfde tendensen.

Reeds Napoleon was begonnen, tussen de protestanten de z.g. eenheid des geloofs te bevorderen. "Hij erkende slechts Lutheranen en Gereformeerden. De Joden vormden (naast de Roomsen, K. S.) een vierde gezindte. Maar wie niet tot de vier erkende gezindten behoorden hadden slechts een beperkte godsdienstvrijheid" (Goslinga. 16). In grote trekken bleef Willem I dit standpunt trouw: hij had trouwens de Franse wetgeving, administratie en belastingen vrijwel ongewijzigd overgenomen (Goslinga, 23).

De beruchte Code Pénal, in de dagen van de Afscheiding de nachtmerrie van de gelovigen, spreekt hier duidelijke taal. Een nationale synode als van 1618 wenste de koning evenmin terug als de provinciale synodes; de kerk moest onder staatsmacht blijven. De procureur-generaal Philipse, spreekt in de stijl van die tijd, als hij die ongelukkige herstelling van een

algemeen Synode" "de wortel des kwaads noemt", en, schimpend op "die fraaie vergadering A° 1618", de "voorvaderen" prijst, die ervoor gezorgd" hebben, dat die gebefte knapen nimmer wederom bij de anderen kwamen" (Goslinga, 36).

Wel wilde de koning "geen gedwongen vereniging van de gezindten", maar toch trachtte hij, "alvast de beletselen voor een vereniging in de toekomst weg te nemen (a.w. 38) . "Die beletselen" - aldus weer prof. Goslinga - "hangen samen met verschil van belijdenis en van kerkvorm.

Wat het eerste betreft, de Christenen moeten voortaan minder zien op datgene waarin ze uiteengaan dan op wat ze gemeen hebben, en, is dat niet genoegzaam, dan moeten ze krachtens de liefde, door onze Heer en Zaligmaker voorgeschreven, de verschilpunten maar over het hoofd zien ... Nog minder dan de leer behoeft de kerk-vorm de Christenen verdeeld te houden, immers die is slechts van menselijke instelling. Men zou alvast een goede verstandhouding tussen Protestanten en Roomsen kunnen bevorderen door deelneming over en weer aan elkaars eredienst en sacramenten" (a.w. 38).

In deze woorden geeft prof. Goslinga de mening van Willem I weer. De feiten bewijzen de juistheid van deze karakteristiek. Aan Lutheranen en Israëlieten is een organisatie opgelegd, heus niet alleen aan de Hervormde Kerk dus. De vrijheid van beweging werd ook bij hen beknot. Op de interne regeling van hun "kerkelijk" leven werd pressie geoefend. Tot hoofdbestuurders van het Israëlietische "kerkgenootschap" werden mensen benoemd, die volgens Willem van Hogendorp "de verklaarde vijanden van hun eigen kerk" waren. Wat de Roomsen betreft, is de droevige historie met het Collegium Philosophicum overbekend. De "verlichte despoot", die de opleiding van de predikanten van de Protestantse kerken gaarne naar eigen inzicht geregeld zag, wilde met de Roomsen in gelijken geest gehandeld zien. Volkomen consequent was het dus ook, dat de kring van Bilderdijk en Da Costa, die voor de later afgescheidenen sympathie gevoelden, eveneens bezwaard was over het aantasten van de bewegingsvrijheid van de Roomsen.

Hoezeer de regering er op gesteld was, alles naar haar hand te zetten, blijkt uit de Gedenkschriften van Falck (224), die ons mededeelt, dat er "in overweging genomen" is, "of men Bilderdijk storen zou in de lessen over de Vaderlandse Historie, door welke hij niet weinige jongelieden van de regen weg afgebracht en hen ook op andere dan geschiedkundige punten ont- of overstemde".

Falck heeft toen, daarin (Noot van de uitgever van de Gedenkschriften.) met Kemper eensgezind, aangeraden, "den geleerden kwast te laten begaan". Tegenover de houding van verdraagzaamheid, welke Falck ten aanzien van de .,kwast" Bilderdijk innemen wil, staat echter het andere feit, dat naar de mening van Falck "een schrijven van Da Costa aan de Koning, ten geleide van zeker over-orthodox, maar zeer ongrondwettig werkje" (bedoeld (volgens noot 4 van de verzorger van de Gedenkschriften) is: Bezwaren tegen de Geest van de Eeuw), "uit de hoogte beantwoord diende te worden".

Hij deelt mede, dat een "daartoe ingediend ontwerp" "onafgedaan" bleef. Maar dàt het ingediend kon worden, tekent zeer scherp de situatie van dien tijd. Da Costa behoorde tot de "factie"....

En hoe is niet met de kerken in die dagen gehandeld? Wanneer in België de Stevenisten de eenheid van de gevestigde kerkgenootschappen bedreigen, worden zij daar vervolgd, gelijk in

het Noorden de afgescheidenen. De voorliefde voor de heersende kerk is in de grond van de zaak de wil tot behoud van een willig instrument van de staatsmacht. Daarom werd ook op niet in het oog lopende wijze getracht, "met geld .... Rome's inschikkelijkheid te winnen" (Goslinga, 36). Parallel met dit streven liep de poging, om alle protestanten in één kerkverband te verenigen, en dan daarna, zo het mogelijk was, nog verder te gaan, m. a. w. om ook tussen Protestanten en Roomsen toenadering tot stand te brengen. Waar men daartoe kans zag, is ook in dien geest gehandeld, b.v. in de koloniën. Op Curaçao is "ene Protestantse Gemeente" gevormd uit de bestaande hervormde en Lutherse gemeenten; de "secte-naam" hervormden, Luthersen, moest worden afgelegd (Fabius, Kerkelijk leven, 23). En bij besluit van 7 December 1820 was een commissie ingesteld "tot de zaken van de Protestantse kerken in Nederlands Oost- en West-Indië", zulks dan ter vervanging van de in 1815 ingestelde commissie tot de zaken van de hervormde Kerken aldaar.

Een jaar na de Afscheiding is in Oost-Indië de Lutherse Kerk met de hervormde verenigd. Aanvankelijk was daar nog tegenstand van de zijde van de Luthersen in Batavia. Maar in het jaar, waarin de Afgescheidenen in het moederland tot de oprichting van hun Theologische School kwamen, werd in Indië de Lutherse tegenstand tegen de fusie gebroken, en het besluit van '35 ook feitelijk doorgevoerd.

Alles werd dus "gemassregelt" van boven af in naam van het z.g. staatsbelang.

Alles, - tot de zaken van de vrijmetselarij toe. De Gedenkschriften van Falck, uitgegeven door Dr. H. T. Colenbrander, verhalen menige bijzonderheid in dezen. Naar aanleiding van een onderschepten brief, geadresseerd aan een zekere Simarivan te Gent, die aldaar onbekend was, heeft Graaf de Thiennes, minister van Willem I, de koning een rapport uitgebracht, omdat gebleken was, dat er tussen het Groot-Oosten van Frankrijk en een loge in Gent gecorrespondeerd werd op een wijze, die oorzaak van nadenken gaf. Hadden niet de fransche loges vaak revolutionaire gevoelens verbreid? En was ook thans niet de invloed van het Franse Groot-Oosten gevaarlijk? Vooral niet door de invloed van Joseph Buonaparte? De Thiennes dringt daarom aan op een verbod van correspondentie met het Franse Groot-Oosten. Ruim een jaar later (1 Juni 1816!) komt Falck weer op de zaak terug. Hij weet, dat de vrijmetselaren de volgenden dag een Groot-Oosten zullen houden, ter benoeming van een nieuwen grootmeester. En, om nu invloed te kunnen krijgen op de gang van zaken, meent, gelijk Falck mededeelt, "de heer Bijleveld, dat het daartoe nuttig is, dat Prins Frederik wordt voorgedragen". De Koning antwoordt 2 Juni 1816, dat zijn grootvader ook vrijmetselaar geweest is, en dat hij daarom geen zwarigheid ziet, dat Frits het ook worde; het kan immers "een nationaal voordeel zijn", "indien op die wijze de loges van het gehele land verenigd worden onder een generale directie, en de Zuid- Nederlanders op die wijze onttrokken worden aan de opperheerschappij van het Panische Groot-Oosten". Weliswaar weet de koning niet, of Frits "grote geneigdheid heeft het licht te zien", maar dit was al gebeurd, in Berlijn. (Gedenkschriften Falck, 402-404, 195). In dit alles zal ook gerekend zijn met de oproerige beweging in Gent, 1815, en met een artikel uit de Spectateur Beige, waarin naar Heereniging met Frankrijk werd gestreefd (Gedenkschriften Falck, 381) .

De Belgische kwestie zat trouwens ook achter de onderwijsregeling, waarover wij straks nog iets zullen zeggen.

Hoe ver de "verlichte despoot" zijn idealen zich uit liet strekken, blijkt uit een door Goslinga (38) gememoreerd vertrouwelijk schrijven van de koning aan de ministers uit 1827, waarin de hoop werd uitgesproken, "dat men met medewerking van de pauselijke stoel tot een betere wereldorde zal kunnen komen. De vorsten van Europa, tot een Areopagus verenigd, onder voorzitterschap van de Paus, moeten trachten zulk een toestand te scheppen, dat het met alle wapengeweld voor goed uit is".

Zo werden de zaken van kerk en godsdienst dienstbaar gesteld aan het verkrijgen van staatkundige verlangens. Bekend is ook, inzake de fusieplannen, wat W. Broes geschreven heeft (vgl. mijn "De dogmatische betekenis van de Afscheiding") .

Welnu, het is de eer geweest van de afgescheidenen, dat zij door hun aan Gods wet naar hun geweten trouw blijvende houding, de fusiedromen van de regering definitief hebben verstoord. In dien tijd zijn er twee groepen geweest, die wisten wat zij wilden: de Roomsen in het Zuiden, de afgescheidenen in het Noorden. Eerstgenoemden echter hebben de volkseenheid helpen verscheuren, de afgescheidenen hebben ze bevorderd, zover het aan hen stond. Mr Mackay, aangehaald in Fabius a.w. 21, heeft geschreven dat "de gehele uitvoering van de daarstelling van een algemeen Protestantsch Genootschap" niet heeft mogen gelukken. Waarom niet?

"Men begon van een andere zijde wakker te worden en de Afgescheidenen staken de hoofden zodanig op, dat men niet verder durfde gaan".

Men was overigens al zeer ver gegaan met dit plan van de algemene protestantisering. Fabius a.w. 20-21, herinnert er aan, dat Ds. van der Hoeven (Remonstrant) in de Dom te Utrecht moest preken en Ds. Dermout (Hervormd) in de Remonstrantse kerk te Rotterdam. De hoogleraar Kist preekte in de Remonstrantse Kerk te Amsterdam, daartoe uitgenodigd door de Remonstrantse Kerkeraad "om ene nauwere aansluiting van de onderscheidene afdwingen in de Hervormde Kerk te helpen bevorderen" (hoe zou niet voor zulke mensen de oproep tot terugkeer naar Dordrecht het schrikkelijkste zijn, wat zij horen konden?). Tussen de hervormde en evangelisch-Lutherse synode was reeds contact gelegd; men nodigde elkaars leden uit tot bijwoning van de zittingen; de grondwet van de hervormde Kerk werd model voor die van de evangelisch-Lutherse (Fabius, 21) .

Dat nu de Afscheiding zulke dromen van de regering wreed verstoord heeft, is haar pioniers wel heel kwalijk genomen, maar het heeft toch, gelijk na honderd jaar te constateren valt, het leven van het Nederlandsche volk weer die mogelijkheid van nationalen opbloei gegeven, welke ieder zal moeten erkennen als van de grootste betekenis, ook voor de troon van de Oranje's zelf, en voor de waarachtige eenheid van de natie.

Wij noemden reeds even de schoolkwestie.

Daarover wordt morgen nog afzonderlijk gehandeld. Wij stippen dus alleen maar aan, dat ook de school door de regering gebruikt werd ter bereiking van haar reeds aangeduide bedoelingen. Haar gemengd karakter maakte haar "al spoedig over 't algemeen slap-Protestantsch" (Goslinga, 44); "het lezen van de bijbel geraakte meer en meer in onbruik. Van regeringswege werd dit bevorderd, ook al in verband met de vereniging met België. De overgrote meerderheid van de gezamenlijke bevolking was nu Rooms, en haar ten gevalle

werd de school in het Noorden al meer ontdaan van datgene, waarop de rechtzinnige Protestant in de opvoeding zijner kinderen prijs stelde. Het Christelijke van de school werd zo algemeen, dat ook Joden van het openbaar onderwijs gebruik konden maken en dat ook inderdaad wel deden. Die onderwijzers, welke nog aan de rechtzinnige belijdenis vasthielden, werden veelszins bemoeilijkt, terwijl het oprichten van bijzondere scholen zo goed als onmogelijk was" (Goslinga, 44).

Ook op dit punt heeft de Afscheiding de geest des tijds gebroken. "Door de Afscheiding kwam, naar De Bosch Kemper en Franssen van de Putte, de ontevredenheid over het onderwijs-monopolie van de regering aan het licht". Het verband tussen de Afscheiding en de schoolstrijd kwam ook in het adres van de zeven Haagsche Heeren uit (Goslinga, 44, 56).

Wij zien er nu maar van af, nog andere speciale terreinen aan te wijzen, waarop de Afscheiding betekenis gehad heeft; wij zouden slechts vooruitgrijpen op hetgeen nog vanmiddag en morgen komen moet. Over heel de linie - zo besluiten wij - is de Afscheiding een sanering van ons volksleven geweest. Het is van de grootste betekenis, voor "heel de kerk en heel het volk", wanneer in het volksleven een pleit tegen kerkelijke dubbelzinnigheid en staats-tirannie voert tot een aan dit pleit zelf getrouwe daad. Want daardoor komt er weer plaats voor gezonde verhoudingen, en voor een leven, dat uit eigen immanente geloofskracht zich in eigen stijl ontplooit. Wie na een eeuw de gevolgen overziet, die de Scheiding nam, of de loop van de kerk van de Scheiding tot aan 1886 nagaat, zal de rijkdom erkennen van wat uit de Afscheiding aan het Nederlandsche volk is toegekomen aan nieuwe kracht, jong initiatief, zuiverder levensopenbaring.

"De partij van het juiste midden", welker plan volgens een artikel van Mackay in 1847 (Fabius, 20) "alle positieve waarheid bestreed en vrijheid verlangde voor wettige verkondiging van anti-hervormde beginsels en wegwerping van de belijdenis als menselijk stelsel" is in dit haar pogen gestrand op dit aanvankelijk als nietswaardig beschouwde troepje "ellendelingen" en achterlijke "dwepers". En daarin is tevens de Hervormde Kerk bewaard gebleven voor de totale ondergang van het in haar sluimerende leven.

Groen van Prinsterer immers heeft scherp maar juist gezegd: "het is een gevolgtrekking van de eis ener algemene verdraagzaamheid in ene Kerk die de naam van Gereformeerd en Christelijk behoudt, dat ten laatste iedereen, behalve de Gereformeerden, Gereformeerd, iedereen behalve de Christen, aldaar Christen kan worden genoemd; dat, ter handhaving van de onbekrompenheid van de Kerkgemeenschap, de Gereformeerde en de Christen, uit de Gereformeerde en Christelijke Kerk, als voor haar te exclusief zijnde, geëxcludeerd wordt" (Het recht van de Hervormde gezindheid, 125).

En Fabius (a.w., 261. deze uitspraak citerende, merkt zijnerzijds op: "men vervolgde uit 'verdraagzaamheid'. Uit het begrip van verdraagzaamheid in de geest van Thomasius. Uit die opvatting van verdraagzaamheid, welke aanneemt. dat vele wegen naar de Hemel leiden, en, onverdraagzaam noemt de eer omtrent Jezus Christus: "de zaligheid is in geen anderen ...".

Daarom heeft ook de Hervormde de Kerk zelf aan de Afscheiding bijzonder veel te danken. Te meer. omdat zij de vruchten plukt van de offerzin, dien de z.g. gescheidenen aan de dag hebben gelegd, toen het er nog op aankwam, het hoofd te bieden aan een het geweten knechtende regering. Wij bespraken reeds de naam separatisten, en vermeldden, dat onder

dien naam werden saamgevat ook zeer velen, die er niet aan dachten, de Hervormde kerk te verlaten.

Nu voor het laatst: de hedendaagse Hervormde kerk heeft zich. om in de stijl van 1834 te spreken, in het separatisme vastgelegd. Indien zij reeds separatisten zijn, die tegen de hoordwang zich trachten schadeloos te stellen, dan is de Hervormde kerk, waarin thans de één groep "evangeliseert" tegen de andere, en waarin de éne kapellen sticht tegen de andere, die het kerkgebouw nog in bezit neemt, een huis van georganiseerd separatisme geworden. Dat dit gebeuren kon, moge de haastigen ijver remmen van hen, die menen, de separatisten van 1834 te mogen veroordelen. Zij zelf zijn separatisten volgens de stijl van wie in 1834 (later op verzoek van de Hervormde synode) de separatisten hebben vervolgd. Deze herinnering moge hen, zo vaak zij "separatistisch" samenkomen zonder van dragonades hinder te hebben, tot dank stemmen jegens degenen, die de boete hebben betaald, en gevangenisstraf heeft verduurd, om zichzelf, maar ook hun, deze burgerlijke vrijheid te veroveren. En voor zover de Afscheiding een strijd was, die niet bedoelde een vrijheidsgoed op mensen te veroveren, doch een gehoorzaamheidsplicht jegens God te vervullen, moge haar betekenis worden erkend door allen, die met ons geloven, dat het doen van de geboden "een groten loon" heeft, het loon ook van nieuwe eenheid en van nieuwe scheiding. Een eenheid, en een scheiding, welke zuiverder criteria volgen. De Acte van Afscheiding was ook een acte van wederkering; zij strekte zich daarin uit tot allen, die eenzelfde geloof zouden willen zijn toegedaan, zich bereid verklarende, met hen saam te wonen.

Zo heeft zij dan ook door deze laatste bereidverklaring, welke niemand vergeten moge, de lijn van het Pinksterfeest doorgetrokken; de lijn van de wetsbetrachting in gehoorzaamheid, d. w. z. in evangelische vrijheid, heeft ze ongeacht de gevolgen doorgetrokken.

Wanneer wij dan ook op dezen historische dag ons afvragen, hoe het verder zal gaan met de aftekening van de kerkelijke grenzen, dan wagen wij ons niet aan een profetie. Slechts houden wij ons overtuigd, dat een nieuwe grensaftekening komen zal, zodra de hoge ernst weer overwinnen zal, de ernst van een zuiver willen zien en een zuiver willen leven. Thans zijn er onder degenen, die zich naar de belijdenis noemen, velen, die niet slechts de Drie Formulieren niet geloven, maar die zelfs, strikt genomen, de twaalf artikelen niet meer kunnen aanvaarden, laat staan ondertekenen. De dubbelzinnigheid in de methode van de kerkopbouw, of van het kerkherstel is nog niet gebroken.

Zo klinke dan als laatste woord op dezen herdenkingsdag tot wie binnen en buiten zijn de stem van Micha, met de vocativus van de reformatie: *"Hij heeft u bekend gemaakt, o mens, wat goed is; en nu, wat vraagt de HEERE van u, dan recht te betrachten, en goedheid lief te hebben, en ootmoedig te wandelen met uw God?"*

INGEKOMEN TELEGRAMMEN

De Voorzitter dankt de spreker voor zijn rede en deelt aan de vergadering de inhoud mee van een tweetal ingekomen telegrammen.

Het eerste is afkomstig van de Gereformeerden in **Hongarije** en luidt aldus:

Warme gelukwensen met het jubileumfeest; des Heeren zegen ruste op Uw Kerken.

SEBESTYEN.

Dit telegram wordt met deze woorden beantwoord:

De in Tivoli vergaderde leden van de Gereformeerde Kerken danken U voor bewijs van meeleven en bidden hunnerzijds de Hongaarschen broeders des Heeren hulp toe.

COLIJN, Voorzitter.

Het tweede telegram maakt niet minder indruk.

Het is gezonden door Prof. Dr. T. Hoekstra, die ernstig ziek in Amsterdam wordt verpleegd:

Wij zijn naar de geest in Uw midden. Dit zou De Cock nooit hebben kunnen vermoeden, dat in de vergadering na 100 jaren ter herdenking van de Afscheiding de Minister-President van Nederland de voorzitter zou zijn.

Dit is van de Heere geschied en het is een wonder in onze ogen.

De Heere zegene U en make ons getrouw, om het Vaandel van de Belijdenis ongerept te bewaren en het onbezoedeld over te geven aan het volgende geslacht.

HOEKSTRA en F. L. HOEKSTRA-LINDEBOOM.

Professor en Mevrouw Hoekstra krijgen niet dadelijk een antwoord terug.

De middagsamenkomst zal wel duidelijk maken, waarom niet.

Met het zingen van Psalm 46: 1 wordt nu deze ochtendvergadering gesloten.